י. מאטענקא

י. מאטענקא

ספריה עממית בטורונטו
יידישע
פאלקס ביבליאטעק
טאראנטא
JEWISH PUBLIC LIBRARY, TORONTO

Digitized by the Internet Archive
in 2026

https://archive.org/details/worksofmorrisros0005vari

די אינטערנאַציאָנאַלע ביבליאָטהעק.

THE WORKS OF MORRIS ROSENFELD VOL. V

שריפטען

פון

מארריס ראזענפעלד

פינפטער באנד

(פראָזא)

י. מאטענקא

ארויסגעגעבען פון
די אינטערנאציאָנאלע ביבליאָטהעק פערלאג קאָמפ.
ניו־יאָרק.

Copyright, 1910.
By The International Library Publishing Co.

אינהאַלטס-פערצייכניס

בעזונדערע שריפטען

איבערעהעם לינקאָלן 5
פאנטאַזיע (נביא'יש) 13
דעם סטאָליאַר'ס אינגעלע (סקיצע) 21
ציום-פערטריוב 30
שרייבען בריעף 37
אויף די אלטע יאהרען 42
אבגענאַרט 48
א סטרייק 52
וועמעס בלוט? 58
פון מהאָל צו'ם באַרג 64

ליטעראטור

קונסט און לעבען 73
קהלת און דער פאָרטשריט 82
דער גאָלדענער רענדעל 90
„אמעריקאניזמוס" 97
דער גייסטיגער הונגער 103
אויסגעשריעבענע שרייבער 108

ביי די ברעגען פון ים 113
איבער פרוג׳ס ליעדער 137

גלויבען

אבגעשמיסענע געטער 145
אמונה מיט גלעקלאך 151
תורה־געדאנקען 157
פאסטען 169
משומדים און פרייע דענקער 174

פאמיליע

רייד מיט א אידענע 183
מיט יעקעל שפרינצעס 189
פרויען וואס ווילען „אויסגעפינען" 195
דארפען זיך פרויען פארבען ? 201
גט און קדושן 205

ארטיקלען און פעליעטאנען

די אינדיקעס און די רויטע 213
פארק־טראגעדיעס 221
א פערשפעטיגטער „אשמנו" 227
סוכות און דער האדסאן־פולטאן פאראד 233
די יונגע טערקען 245
גיט מיר שונאים (פאלעמישעס) 252
אין די יאגדעס־בערג 258
דער מלמד און איך 266
אין אידישען גארטען 272

ערפינדונגען און מענשען 278
בילדער און הגדה 283
קנעפּלעך 289

בערל דער פּיסקאַטער

ערשטער קאַפּיטעל 297
צווייטער " 304
דריטער " 311
פיערטער " 317
פינפטער " 325
זעקסטער " 333
זיעבטער " 341

בעזונדערע שריפטען

אייבּרעהעם לינקאָלן

צו זיין הונדערט יעהריגען געבורטסטאג.

זיפצענד האָט דער אָר'מער נעגער
זיין פערלאָרענקייט געמיינט,
און האָט אויף זיין וויסטען ג'לענער
דורך די שטילע נעכט געוויינט.

מיט די ווייסע צייהנער בייסען
פלעגט ער אָפט זיין שווארצען לייב,
פלעגט אויף זיך די הויט צורייסען
און דעם סוד פערטרויט זיין ווייב...

נאָר דעם יאָך האָט ער געטראָגען
שטיל און רוהיג, ווי א לאם.
פלעגט קיין הויכען וואָרט ניט זאָגען,
שטיל געשטיקט אין זיך די פלאם.

אפריקא האָט איהם געצויגען,
נאָך זיין היים האָט ער געגארט,

דורך די מירע זעהנזוכטס אויגען
האָט דער וועה זיך דורכגעשפּארט.

ראָך דער הימעל האָט פערנומען
דעם פערלאָרענעם'ס געבעט.
און א מלאך איז געקומען
און האָט פריי דאָס וואָרט גערעדט.

אויף קענטאָקי'ס גרינע וויזען,
אין א שטיבעל אויפ'ן פעלד,
איז דער ריעז פון פרייהייטס ריעזען
אָנגעקומען אויף דער וועלט.

„לאָזט איהם לויז!" האָט ער געליארמט,
„ווערט דורך זיין פערגעהן ניט רייך!
„גאָט האָט זיך אויף איהם דערבארמט,
„שווארץ צי וייס, מיר זיינען גלייך!"

און ער האָט די קייט צוריסען,
און געלאָזען געהן דעם קנעכט,
און בעפרייט א פאָלקס־געוויסען,
און געקרוינט דאָס מענשען־רעכט.

ניט נאָר איז די פרייהייט אליין פערעהרט און פער־הייליגט, נאָר אפילו איהרע פריינד. יעדער מיטגליעד פון איהר נאָבעלער משפחה לעבט אייביג. אַ פאָלק פער־

געסט קיינמאל דעם אויסערוועהלטען, וואס האט איהם צונויפגעפיהרט מיט דיעזער הימלישער פרינצעסין.

איינער פון יענע אויסערוועהלטע, פון יענע אייביגע גייסטער איז אייברעהעם לינקאלן, וועמעס הונדערט יעהריגער געבורטסטאג עס איז יעצט דער יום טוב פון א מעכטיגע נאציאן.

א קינד פון די אפענע פעלדער איז ער געוועזן. צווישען די גרינע לאנקעס פון דער זוניגער קענטאקי האט ער זיינע אויגען געעפענט.

ער האט טויזענד פערשיעדענע פויגעל זינגען געהערט און האט זיי אפלאדירט מיט דער נשמה; ער האט זיך פון אלע בעגייסטערט.

ער האט געזעהן ווי בוימער פון אלערהאנדיגע קאלירען און געשטאלטען בילדען א גאנצען וואלד און ער האט דעם וואלד בעוואונדערט און זיך געקוויקט מיט זיין פראכט.

מיליאנען בלימעלאך, קווייטלאך און גראזען האבען געשמייכעלט צו איהם, ער האט זיי אלעמען געבענשט. זיי זיינען אלע שען אויף זייער שטייגער און נאטור האט זיי אלע בעשאפען און געלאזט פריי בליהען און וואקסען.

טייכלאך, טייכען, שטראמען, קרעניצעס, וואסערפאלען האבען גערוישט, געלאכט, געמורמעלט און ער האט פון אלץ פערנומען איין גאנצע, מעכטיגע ערהאבענע מעלאדיע.

אין דער הויך האט ער זיינע בליקען אויפגעהויבען און בעטראכט די פנים׳ער פון די וואלקען: ווייסע,

שוואַרצע, ברוינע און געלע, אַלע האָבען זיי זיך געטראָגען אונטער איין הימעל; אַלע האָבען זיי געטהאָן די שליחות פון דער נאַטור און געגאַנגען דאָרט, וואו איין געזעץ האָט זיי געהייסען.

דער פעך־שוואַרצער זשוק, דער געשפּרינקעלטער שמעטערלינג, די גרין־זיידענע טומעל־פליעג, די גאָלדענע ביהן און די פייער־גליהערין האָבען געטאַנצט אין איינעם דעם צויבער־קאַדריל פון זומער, און ער, דער פּראָפעט פון אחדות, האָט געקוקט און געקוואָלען.

דער שוואַרצער בוהאַי האָט זיך געפיטערט אויף די וויזען פונקט ווי דער ווייסער און דער רויטער. זיי האָבען געגעסען די זעלביגע פּאַשע, געטרונקען די זעלביגע וואַסער, געאָטהעמט די זעלביגע לופט.

ער האָט די ערד פּראָבירט: דער שוואַרצער באָדען האָט געטראָגען רייכערע פרוכט ווען מען האָט איהם גוט אַרומגעזעהען...

מיט קלאָרע, ליכטיגע אויגען, מיט אַ ריינעם געוויסען און אַ שכל גלייך ווי אַן אָנגעצויגענע סטרונע, — האָט ער אין אַלע טהיילען פון דער בריאה געפיהלט איין דופק, איין נשמה, איין גרויסען, מעכטיגען פערבאַנד.

ער האָט ניט געזעהן קיין יחסנים אין דער נאַטור און האָט זיי ניט געליעבט ביי די מענשען. ער האָט בעגריפען זיין לעקציאָן, פערשטאַנען זיין בערוף און אַ גאַנצע אומה פייערט זיין אַנדיינקען.

לינקאָלן איז ניט געווען אַמעריקאַ'ס ערשטער פּאָליטישער בעפרייער, די מעדאַל פאַר דיעזען נצחון

טראָגט דזשאָרדזש וואַשינגטאָן. לינקאָלן איז געווען זיין פאָטערלאַנד'ס צווייטער ערלייזער.

וואַשינגטאָן איז גרויס, ער האָט געפיהרט צו די אונאבהענגיגקייט פון אַ מדינה. דאָך דיעזע מדינה, וואָס האָט צובראָכען די אייזערנע רוט פון איהרע פייניגער, האָט אַליין געפייניגט מענשען, זיי געקויפט און פערקויפט אויפ'ן מאַרק ווי בהמות.

ביי דער נאַציאָנאַלער לויה פון וואַשינגטאָן איז נאָכ־געגאַנגען די פרייהייט מיט אַ בייטש אין דער האַנד, ביי לינקאָלן'ס אָרון האָט זי געטראָגען אַ לאָרבער־קראַנץ.

וואַשינגטאָן האָט געטאָן דאָס, וואָס זיין מיסיאָן האָט פון איהם געפאָדערט. ער איז געווען אַ העלד, אַ טאַפּפער־רער בעל־מלחמה, אַן עהרליכער מענש. קעמפּפענדיג מיט ענגלאַנד פאַר די גאולה פון זיינע מיט־מענשען, האָט ער ניט געקענט פעראיינם קעמפּפען געגען זיי. זיין צייט האָט דאָס פון איהם ניט פערלאַנגט.

ער האָט געלאָזט דעם שוואַרצען שקלאַוו אויף זיין טרויעריגען אָרט, ביי זיין ברוטאַלען בעזיצער. ער האָט אַליין געקויפט אַפריקאַנער קנעכט צו בעאַרבייטען זיינע גיטער. ער האָט בעלאַנגט צו דעם שבט לוי פון דער געזעלשאַפט און איז געווען דער משה רבינו פון דער נייער וועלט, וועלכער האָט בעפרייט אַ פערשקלאַפּט פאָלק און האָט אַליין אָנגעשריעבען דעם דין ווי צו האַנד־לען מיט שקלאַפּען...

די הייליגע אַרבייט אָבצוואַשען פון דער יונגער מדינה דעם אַלטען פלעק פון קנעכטשאַפט איז געבליעבען

פאר דעם זוהן פון אַן אָרימען בויער. קומענדיג פון אונ־בעמיטעלטע עלטערען איז ער געווען נעהענטער צו די געדריקטע. ער האָט זיי טיעפער געפיהלט און בעסער אָבגעשאַצט. זיין וויעג איז געשטאַנען אין אַ שטיבעלע פון קלעצער, וואו מען זויגט איין דעם רחמנות מיט די מוטער־מילך.

די געשיכטע האָט אויסגעקליבען דעם ריכטיגען מאַן פאַר די ריכטיגע אַרבייט.

אין לינקאָלן ווערט ניט נאָר פערעהרט דער פריי־הייטס קעמפּפער, דער גוואַלדיגער רעדנער, דער שאַרפער פּאָליטיקער און דער גוטמוטהיגער וויצלינג, נאָר אויך דער אמת'ער שונא פון גאוה, דער מאַן, וועמען די פּראָסט־קייט, די ניט־געמאַכטע איינפאַכקייט האָט געציערט ווי אַ קרוינונגס־מאַנטעל.

לינקאָלן וואָלט אפשר ניט געמאַכט קיין גוטען איינ־דרוק אין פירסטליכע פּאַלאַצען, מען האָט איהם אָבער געמאַכט קייזערליכע אָוואַציעס אין די הערצער פון די געטרעטענע. דער גרויסער פאַרמער פון הארדין קאונטי, קענטאָקי, איז ניט געווען קיין „קאַוואַליער" ווי זיין אונ־שטערבליכער פאָרגעהער פון מאונט ווערנאָן, ווירדזשי־ניא, ער האָט ניט געטראָגען דעם זילבער־ווייסען פּאַריק פון די אַדעליגע, די אַריסטאָקראַטען, דערפאַר אָבער זיי־נען זיינע מאָנומענטען די שענסטע.

ווי הערליך ער זעהט אוים אין זיין געוועהנליכען פּאָלקס־ראָק! ווי שען זיין קאָפּ איז פערקאַמט אויפ'ן עולם'שען אופן!

אַ קרוין וואָלט איהם מיאוס געמאַכט.

גאָלדענע עפּאָלעטען פון אַ פעלד־מאַרשאַל וואָלטען איבערגעפיהרט זיינע סטאַטוען.

שטעלט זיך פאָר לינקאָלן מיט אַ שווערד ביי דער זייט!

דאָס האָט געפּאַסט אַמעריקא׳ס ערשטען פּרעזי־דענט אָבער ניט דעם זעכצעהנטען.

ער איז געווען אַ גליקס־קינד, דער גרויסער קאַפּיטאַן אונזערער: זיין מזל האָט איהם אויסגעוועהלט אַ טויט, וואָס פערגרעסערט נאָך זיין קבר.

אין פאָרד׳ס טהעאַטער פון דער הויפּט־שטאָדט וואַ־שינגטאָן איז דאָס געווען, אין דעם ערשטען מאָמענט פון פריהלינג ווען די ערשטע גרעזער שפּראָצען—יאָ, דאָרט און דאַן האָט דאָס פּאַסירט ווען אַ קויל איז הייליג געוואָרען אין זיין קערפּער.

דאָרט און דאַן איז דאָס געשעהן, ווען אַ רע־וואָלווער האָט אַרויפגעשאָסען אַ נשמה אין הימעל ארויף, אין זיעבעטען הימעל.

דזשאָהן ווילקס בוטה, דער מערדער, איז געווען אַ בעסערער אַקטיאָר ווי זיין געניאַלער ברודער, ער האָט געשפּיעלט אַ ראָלע וואָס די מענשהייט וועט ניט פערגע־סען: זיין טמא האנד האָט בעשאַפען אַ קדוש.

אַ דאנק דיר, בעזער שיקזאַל, וואָס דו האָסט איהם געשיינקט דאָס מאַרטירערטהום! זיין פערגעהן איז דער לעצטער, פאָלענדעטער שטריך אין זיין בלייבען.

אין אַכצעהן הונדערט נײַן האָט ער דערזעהען די וועלט און אין נײַנצעהן הונדערט נײַן הויבט שוין אָן די וועלט איהם צו זעהן.

און אַלע זעהען איהם.

אַזוי ווי ער האָט אַנערקענט דאָס גלײַכע רעכט פאַר אַלע קאָלירטע מענשען, אַזוי אַנערקענען די מענשען פון אַלע קאָלירען זײַן אײביגען נאָמען.

פאנטאַזיע

(נביא'יש).

דאָס איז געווען אין דעם יאָהר נייַנצעהן הונדערט און פינף, אויף קאָלומבוס'עס ערד, צו דער צייט, וואָס מיין פאָלק האָט פערלאָרען זיין וועג און געלייקענט אין אַלץ, וואָס איז רעכט און אין אַלץ וואָס איז הייליג.

און אַ האַנד האָט פון די וואָלקען זיך אַראָבגעלאָזט און האָט מיך אָנגעגריפען און אַוועקגעשטעלט אויפ'ן קאָפּ פון דער סטאַטוע דער פרייהייט, ביי דעם אָפענעם פאָרט פון דער מוטער־שטאָדט פון די פעראייניגטע שטאַאַטען.

און מיינע אויגען האָבען זיך געעפענט ווייט און איך האָב געזעהן ביידע וועלטען: די אַלטע וועלט און די נייע.

איך האָב געזעהן דעם גאַנצען אַטלאַנטישען מעער פון ברעג צו ברעג, האָב געזעהן די מיליאָנען שיפען, וואָס שניידען דורך זיין רוישענדען בוזים, און געפיהלט דעם בייטש פון שטורם, וואָס מאַכט שפּרינגען זיינע וועלען.

און די שווארצע פלוטען האָבען געלויכטען פאַר מיר ווי קריסטאַל, און איך האָב דורכגעקוקט דעם ים'ס האַרץ ביז'ן תהום און האָב דאָרט געזעהן זיינע סודות.

און דער הימעל איבער מיין קאָפּ איז געוועזן אָפען און איך האָב געזעהן די גערעכטיגקייט טהראָנענדיג אויף אַ וואָלקען פון פייער.

און איך האָב געזעהן די צייט זיצענדיג ביי איהר וועב־שטוהל, וועבענדיג דעם שטאָף פון די קומענדע דורות.

און מיין ברוסט איז געוואָרען שטאַרק ווי אַ פּאַנציר, מיין בליק — ריין און פלאַמענד.

און מיין ערנסטער פּנים האָט זיך אָבגעשפּיגעלט אין די קלאָרע יריעות פון די אויבערשטע וועלטען.

איך האָב בעטראַכט דעם שנעלען גאַנג פון די פּלאַנעטען.

מיינע אויערען האָבען פערנומען דעם געזאַנג פון מאָרגענשטערן...

איך האָב געהערט דעם הייליגען כאָר פון די כרובים, וואָס בעגלייטען די זון.

און איך האָב געזעהן די געבורט פון די אינגסטע שטראַהלען, וואָס ברעכען דורך די געצעלטען פון די הימ־לען צו בעלייכטען די וועלט.

און באַלד האָב איך דערהערט אַ מעכטיגען רוישען פון פליגלען איבער מיין קאָפּ.

און עס האָט זיך געעפענט פאַר מיר נאָך אַ עפענונג אין דער הויך. און איך האָב דערזעהן אַ שווארצען חי־

מעל, און זיין שוואַרצער שאַל האָט אַבגעטונקט די פינ־
סטערע ברעגען אין אַטלאַנטיק.

און ווייט, ווייט פון אַן אונבעשטימטען אָרט הינ־
טער דעם שלייער האָט זיך געזעהן אַ מאַטע ליכט און
איהר פלאַם האָט זיך געוויעגט און געצאַנקט ווי אַ גוסס...

און די פליגלען איבער מיין קאָפּ האָבען גענומען
מעכטיגער רוישען.

און פלוצלונג איז ערשיענען אַ געפליגעלטע פיגור,
דאַכט זיך אין דער געשטאַלט פון אַ פרוי, מיט אַ גליהענ־
דען פאַקעל אין האַנד. און זי איז געבליבען שוועבען
צווישען מיר און צווישען דעם שוואַרצען שלייער, און אַ
שטימע האָט פון ערגעץ געזאָגט צו מיר:

— פרעג!

און מיינע ליפען האָבען געציטערט ווי אין פיעבער
און איך האָב געפרעגט:

— פאַרוואָס איז דער הימעל פערצויגען מיט
שוואַרצען?

און אַ שטימע האָט מיר געענטפערט:

— ווייל דאָס איז דער אידישער הימעל.

דער ענטפער האָט דורכגעלעכערט מיין נשמה און אַ
דיקע שוואַרצקייט האָט זיך אויסגעצויגען פאַר מיינע
בליקען, אַז איך האָב קוים געזעהן די פיגור.

— און פאַרוואָס איז דער אידישער הימעל שווארץ?
האָב איך ווייטער געפרעגט.

און די שטימע האָט געזאָגט:

— זעה!

און איך האָב געזעהן.

די געפליגעלטע פיגור האָט מיר געוויזען מיט איהר פאַקעל אויף די גערעכטיגקייט.

פאַר איהר טהראָן איז געשטאַנען אַ פרוי. איהרע באָרוועסע פיס זיינען געווען פערגאָסען מיט בלוט, איהרע לאַנגע שוואַרצע האָר צופלאָכטען און צושויבערט, אויף איהר שטערען האָט זי געטראָגען אַ קראַנץ פון פערבלוטיגטע דערנער, און איהרע הענד זיינען געווען אויסגעשטערקט געגען די גערעכטיגקייט...

און די פרוי האָט ביטער, זעהר ביטער געוויינט.

— ווער איז די אונגליקליכע ? האָב איך געפרעגט מיט אַ קול פון אונגליק.

און די שטימע האָט געענטפערט :

— דאָס אידישע פאָלק.

— און ווער האָט איהר געבראַכט צו אַזאַ מדרגה ? האָב איך אויסגעציטערט און מיין הארץ האָט געקאָכט ווי דער ים, און די שטימע האָט געזאָגט :

— קוק זיך איין, וועסטו וויסען.

און איך האָב געקוקט.

די געפליגעלטע פיגור האָט מיר געצייגט מיט איהר ברענענדיגען פאַקעל און איך האָב געזעהן.

פון אונטער דעם שוואַרצען שלייער האָבען זיך אַרויסגערוקט אַ מחנה דונקעלע געשטאַלטען.

אַנדערע מיט הוילע קעפּ און אַנדערע אין יאַרמולקעס, אַנדערע געגאָלטע, אַנדערע מיט בערדלאַך און אַנ־

דערע — מיט קאָלטאָנאָוואַטע, לאַנגע בערד ווי די בעזימער.

אַנדערע מיט שרייב־פעדערס אין די הענד... אַנדערע מיט פּושקעס, אַנדערע מיט אַנגעבלאָזענע לונג און לע־בערס, און אַנדערע מיט ווייסע בויגענס פּאַפּיער אויף וועלכע עס זיינען געשטאַנען מיט בלוט־געשריעבען די אותיות:

„שתדלנות“ און „צדקה“...

און אויף יעדענס שטערען פון די דונקעלע געשטאַל־טען זיינען געשטאַנען אויסגעברענט די ווערטער „כשר“... „כשר“...

איינער האָט געהאַט אויף זיין שוואַרצען ראָק אַ לענטע אויף וועלכע עס איז געווען אויסגענייט מיט מענש־ליכע אָדערען די ווערטער „כל ישראל“...

און פאר די העלע שיין פון דעם ברענענדיגען פאַקעל האָב איך געזעהן אַז זיי האָבען קיינער ניט קיין הערצער.

דאָס איז געווען אַ לוסטיגע חברה, אַ פרעהליכע געזינדעל!

באַלד זיינען זיי געשפּרונגען איינציגוויז און באַלד האָבען זיי זיך געהאַלטען פאר די הענד און געטאַנצט אַ קאַראַהאָד. באַלד האָבען זיי געשפּייט מיט גאַל איינער דעם צווייטען אין געזיכט, און באַלד האָבען זיי זיך גע־האַלזט און געקושט און געלאַכט מיט אַ משונה־ווילד געלעכטער.

וועה! ווער זיינען זיי? האָב איך געפרעגט פער־וואונדערט און ערשטוינט ניט וויסענדיג וואָס איך זעה.

און די שטימע האָט געזאָגט:

— זעה און הער!

און איך האָב דערזעהן ווי הינטער דער שוואַרצער שייקע זיינען ערשיענען גרופּעס, גרופּעס פּערזעהענישען מיט לאַנגע אויערען, דינע עקען און פּערדישע פּנים'ער. און יעדע גרופּע איז נאָכגעלאָפען מיט אַ הירזשעריי נאָך איינעם פון די דונקעלע געשטאַלטען.

אַט האָבען זיי זיך געבריקעט, געשלאָגען מיט די פּיס, מיט די קעפּ און מיט די ווידלען און אָט זיינען זיי געשפּרונגען צוזאַמען און געקיכערט: „קדוש, קדוש, קדוש".

און די גרופּעס פּערזעהענישען האָבען געטראָגען אויף אַ געדרייטען שנור פון שלאַנגענפעל אַ בינטעל שוואַרצע הערצער... און שפּרינגענדיג און טומלענדיג און גרילצענדיג האָבען זיי זיך געדרייט אַרום די דונקעלע געשטאַלטען... און פון גרונד ים האָבען האַסטיג אויפגעטויכט אַ מתנה ברואים מיט היהנערשע פיסלאַך און שפּיציגע בערדלאַך מיט הערנערלאַך און האָבען געזונגען:

„מיר זיינען צופריעדען
מיט אייך, ליעבע אידען,
ישראל'ס רעגיערער,
און אידישע פיהרער
פון דיעזער זייט ים.

איהר זייט אונז אַ ברכה,
פערשפּאָרט אונז מלאכה,

גאנץ גוט, ליעבע ברידער!
נו, ווייעדער און ווייעדער!
מיט חשק, מיט טעם!

מיר קומען פון אונטען,
פון פינסטערע גרונטען,
דאָרט וואקסען מיר, קוועלען,
פון מארטערען זעעלען
אין פייער און פלאם.

מיר קומען אייך בענשען,
איהר טייפעלשע מענשען,
אייך בריינגען געשאנקען
און לויבען און דאנקען
אים נאָמען פון סם".

און אַזוי ווי די מלאכי חבלה האָבען געענדיגט זייער ליעד, האָבען זיי זיך פאַנאַנדערגעלאַכט מיט אַ ווילדען געלעכטער, וואָס האָט אָבגעקלונגען אין דער לופטען.

און די גערעכטיגקייט האָט זיך איינגעהילט אין אַ מאַנטעל פון פלאַמען און דער שוואַרצער הימעל איז שוואַרצער געוואָרען, און די באַרוועסע, צובלוטיגטע פרויי מיט'ן דערנער קראַנץ איז געפאַלען מיט'ן פנים צו דער ערד. און די מאַטע ליכט אונטער'ן שוואַרצען שלייער האָט זיך אַנגעהויבען צו לעשען...

און איך האָב געפּיהלט ווי מיין האַרץ צובּרעכט זיך ווי אַ ליימענער שאַרבּען און מיט די לעצטע קרעפטען האָב איך געפּרעגט.

— וועט דאָס נאָך לאַנג אַזוי דויערען?

און איך האָב געהערט אַ לאַנגען זיפץ וואָס האָט זיך געצויגען דורך די וועלטען...

און די סטאַטוע דער פרייהייט האָט מיך אַראָבגע־וואָרפען פון זיך...

דעם סטאָליאר׳ס אינגעלע

(סקיצע).

פרויי נאָכ׳ן דייטשען.

מיט עטליכע יאָהר צוריק האָב איך געוואוינט אין אַ סטאָליאר׳ס הויז, אין יענעם טהייל פון שטאָדט, וואו עס פערבלאָנדזשען זעהר זעלטען גרויסאר־טיגע עקיפּאַזשען און אויסגעפּוצטע ליידיג־געהער.

דורכ׳ן פענסטער פון מיין צימער פלעג איך שטענ־דיג אַרויסקוקען אין אַ קליינעם גערטעל, וואָס זיין גאַנץ פערמעגען זיינען געווען צוויי גרינע גראָז־פלעקען, ציי־כענס פון צוויי אויסגעהאַקטע ביימער.

געגען איבער איז געשטאַנען אַ הינטער הויז. זיין ערשטער שטאָק האָט געדיענט פאר אַ סטאָליארנע, וואו מיין ווירטה פלעגט אַרבייטען, און אַ טרעפּ העכער האָט ער געוואוינט מיט זיין פרוי און קינד.

זי איז געווען אַ שטילע, אָרענטליכע, טהעטיגע פרוי און זייער קינד, אַ אינגעלע פון אַ יאָהר פיער־פינף, איז געווען אַ קליין מלאך׳יל אָהן פליגעלאך, מיט אַ פּאָר

גרויסע, בלויע אויגען, וואָס האָבען שטענדיג טיעף און צושראָקען אריינגעקוקט אין דער וועלט...

מיין ווירטה איז געוועזען אַ שווערער, פלייסיגער אַר־בייטער. יעדען טאָג האָב איך איהם געזעהען דורך מיין פענסטער אין דער סטאָליארנע, מיט דריי געזעלען, הוב־לען, זעגען און האַמערען.

אָבער אויך ביי נאַכט, ווען די שטימען פון די מייד־לאך, בחורים און קינדער פלעגען פערשטומען אין די הויפען, ווען דער אונרוהה, דער הוהאַ און דער קאָך פון אַט דער קליינער וועלטעל פלעגט אויפהערען און אַ טיעפע, מעלאַנכאָלישע שטילקייט האָט זיך אויסגעשפרייט אַר־מעטום; ווען דאָס זשומען פון דער גרויסער שטאָדט האָט געקלונגען ווי דער ווייטער גערויש פון ים; ווען אין די קיכען און קאָמערען פון מיינע שכנים פלעגען אָנגע־צונדען ווערען די ליכט און שפעטער זיך פערלעשען, — יאָ, אויך ביי נאַכט האָב איך געזעהען מיין פלייסיגען ווירטה אין סטאָליארנע צווישען די ווערקשטעלען הוב־לען, האַמערען און זעגען.

דער גערויש פון זיינע געצייג פלעגט אַריבערדרינ־גען צו מיר און די שטראַהלען פון זיין לאָמפּ האָבען זיך פעראייניגט מיט דעם שימער, וואָס איז געפאַלען פון מיין פענסטער און האָבען געוועבט אַ בריק פאַר מיינע גע־דאנקען.

איך האָב אין אַזעלכע מינוטען מקנא געווען דעם בעל מלאכה דאָרט געגענאיבער, זיין זעלטענע ענערגיע און טהעטיגקייט! וואָרום איך — אַ, איך האָב געלעבט

אין איינזאַמקייט און אַט די איינזאַמקייט איז געווען וויסט און ניט פּרוכטבאַר... איך האָב געקעמפּפט, אָבער נאָר מיט שאָטען, מיט ווינד־מיהלען האָב איך זיך גע־שלאָגען, געאַרבייט, אָהן ערפאָלג...

נאָר אַט דער פּראָסטער בירגערליכער מאַן, מיין ווירטה, האָט מיך אין יענע טעג אַרויסגעריסען פון מיין ווינד־מלחמה. פון זיין ביישפּיעל האָב איך מיך געפונען געשטאַרקט און איך האָב דעמאָלט געלערנט די גרעסטע קונסט פון לעבען, „צופריעדען זיין“...

מיין אויער האָט זיך אַזוי צוגעוואוינט צום ביינאַכ־טיגען פּאַמעלאַכדיגען רוישען און מיין אויג איז שוין געווען אַזוי פער'חבר'ט מיט מאטען שיין פון דעם לאָמפּ געגען איבער, אַז אַ געוויסע יוני נאַכט, ווען די סטאָליאר־נע איז אַ מאָל געבליבען שטיל און פינסטער, האָט אויפ־געוועקט אין מיר אַ זעלטענעם שמערץ, וואָס האָט ניט געהאַט קיין פּירוש.

נאָך יענע יוני נאַכט אויף מאָרגען, האָבען די געזע־לען געאַרבייט אַליין. זיי האָבען דאָס מאָל בעצייטענס אָוועקגעלעגט די אַרבייט און די װאַרשטאַטען זיינען גע־בליבען שאַ און פער'יתום'ט.

אויף מאָרגען האָט דאָס נאָך אַ לאַנגע היץ און טרו־קענעם וועטער גערעגענט, מיט זון אונטערגאַנג האָט דער רעגען אויפגעהערט, אָבער דער הימעל איז געבליבען פערוואָלקענט...

איך האָב דעמאָלט מעהר מיין שטוב ניט פערלאָזען, האָב געשריבען און צוריסען, וואָס איך האָב אָנגעשרי־

בען. — קורץ, מיר איז עפּעס געװוען אויפ׳ן האַרצען ער־גער װי אַלע מאָל. איך האָב, װי ניט װיסענדיג װאָס איך טהו, אַראָבגעדרעהט מיין לאָמפּ, צוגערוקט מיין װיעג־שטול צום אָפּענעם פענסטער, און אַראָבלאָזענדיג מיין קאָפּ אויף דער רעכטער האַנד בין איך, האַלב אין שלאָף האַלב אין װאַכען, פערזונקען אין אַלערהאַנדיגע חלומות.

אין אָט דעם דומפּפען צושטאַנד האָב איך געהערט אין די שטילקייט פון דער נאַכט אַלע טהורם־זייגערס שלאָגען צװעלף. אַפּילו די מעלאָדיע פון דעם גלאָקען־שפּיעל אין דער װייטער תיפלה גאָס האָט די לופט אויך איבער די דעכער אַריבערגעטראָגען צו מיר. אין אַ פּאָר מינוט שפּעטער האָט מיך איבערגעשראָקען און אויפגע־װעקט דאָס רחמנות׳דיגע געבעט פון אַ קראַנקעס קינד. איך האָב אויסגעריבען די אויגען, האָב זיך זעהר אנגע־שטרענגט און געהערט.

„טאַטוניו, טאַטוניו, ראַטעװע מיך! העלף מיר, העלף מיר, טהייערער טאַטעניו מיינער!“

אָט אַזוי האָט דאָס געקלונגען צװיי דריי מאָל.

פערשלאָפּען און אין ספקות פון װאַנען אָט דער האַרצענס װעה איז געקומען, האָב איך זיך אַרויסגעבוי־גען דורכ׳ן פענסטער.

די דופּטיגע, קװיקענדע לופט האָט מיך אַרומגעגאָ־סען און ערפרישט. דער רעגען האָט, װי ס׳האָט געשיינט, אָװעקגעװאַשען יעדע פּיצעלע שטויב. די הויפען זיינען געלעגען שטיל און ריין װי נאָך אַ טהרה... און די שטומע װענט װאָס האָבען פערבאָרגען הינטער זיך די שטילע

שלאָפער, זיינען געשטאַנען צונויפגערוקט איינע צו די אַנדערע און האָבען געשיינט אונטער דעם אויסגעשטע־רענטען הימעל ווי מצבות...

די וואַרשטאַטען אין מיין ווירטה'ס סטאָלארנע זיי־נען געשטאַנען שטום, דאָך ביי איהם אין הויז האָט גע־ברענט פייער.

„ אָ, נעהם אַוועק דאָס פייער... נעהם אַוועק דאָס פייער, טאַטעניו, איך וועל שוין גוט און פרום זיין... אָה, מיין קאָפּ, מיין קאָפּ — פייער... היים... טאַטוניו, טהייע־רער טאַטוניו“...

אָט די יללות, פון אַ קראַנק, גוסס'דיג קינד, זיינען געקומען פון מיין ווירטה'ס הויז...

אַ רגע איז געווען שטיל און באַלד האָט זיך דערהערט דעם פּאַטער'ס קול. ער האָט גערעדט אַזוי ווייך, אַזוי האַרצעדיג!

מיט זיין נאַטירליכען, רויהען קול, פון אַ סאַמנע וואָס וויינט אין אַ הערבסט־נאַכט, האָט ער געטרייסט דאָס אָרעם, קראַנק קינד און האָט איהם צוגעזאָגט צו בריינגען אַלע צאַצקעס און גוטע זאַכען פון דער וועלט...

ער האָט איהם פערזיכערט אַ גיכע און גאַנצע רפואה און אַ באַלדיגען, לוסטיגען יום טוב... און באַלד האָב איך איהם געהערט זינגען:

מיין טייערס, דו זאָלסט לוסטיג זיין,
זאָלסט טאַנצען און זאָלסט לאַכען,

דאָס וועט די בעקלאָך רויט ווי וויין
און העל די אויגען מאַכען!...

אַ ווײַלע איז דאָס געבליבען שטיל און גלייך האָט זיך ווידער אָנגעהויבען דאָס קלאָגען פון דעם קינד. עס האָט גערעדט פון רויטע פייערן און ווילדע מענער, פון שטורם ווינדען און פויגעלעך, וואָס פלאַטערען אין דער לופטען. אָט די שמערצליכע יללות און ריידען, און בעטען, און וויינען, און קלאָגען האָבען מיר צוריסען דאָס האַרץ. מיר האָט זיך געדאַכט, אַז איך הער יאָמערן, דורך די דונקעלע שטומקייט, די נשמה פון דער וועלט.

און ווידער האָט זיך אָנגעהויבען דעם פאָטער׳ס געזאַנג וויעגענדיג אין שלאָף זיין קראַנקען זוהן, כמעט ווי פערגעסענדיג זיינע שמערצען:

„און ווען דו מאַכסט אַ טיש, אַ טיש,
געזעל, זיי פרעהליך, מונטער, פריש!
דען אָט דער טיש פערגליווערט, קאַלט
ס׳געווען אַ מאָל אַ בוים אין וואַלד,
וואו ס׳האָבען פויגעלעך אין גוס
געזונגען דיר דעם לעבענס־גרוס“...

איך האָב ניט געקענט לייגגער הערען דעם יאָמער, כ׳האָב האַסטיג פערמאַכט דעם פענסטער און האָב זיך אַ וואָרף געטאָן אויף מיין געלעגער...

— — — — — — — — — — — — — — — —

זיינען דאָס געווען די „זינגענדיגע פויגעלאך“, וועל־כע האָבען מיר דעם שלאָף אַזוי דומפּף און אונרוהיג געמאַכט? הער איך דאָס אונבעוואוסט דאָס ריידען פון דעם פיבער־קראַנקען קינד, אָדער הער איך נאָך דעם פרעהלי־כען ליאַרם פון די וואַרשטאַטען? איך האָב זיך אויפגעכאַפּט צוויי, דריי מאָל און בין ווידער געזונקען אין פערגעסענהייט. ווען איך בין ענדליך אויפגעשטאַנען, האָב זיך אָנגעטאָן און בין מיט האַלבע פערמאַכטע אויגען צוגעגאַנגען צום פענסטער, — האָט שוין לאַנג די זון מיט איהר גנעדיג ליכט אָנגעטרונקען דעם הימעל. אַפּילו אויף די אָרעמע, פערוואָרפענע און רויכיגע הייזלעך פון מיינע שכנים האָט זי אויסגעגאָסען איהר הייליגען שימער.

דאָך כאָטש עס איז שוין געווען אַ שטיק אויפ׳ן טאָג האָט זיך פון דער הינטער־הויז ניט געהערט דער הערלי־כער גערויש פון דער ארבייט. אין דער סטאָליארנע זיינען געווען אָפען די פענסטער. צוויי געזעלען זיינען געזעסען אויף אַ הובעל־באַנק און האָבען געשפּיעלט אין קאָרטען. דער דריטער איז געזעסען רייטענדיג אויף אַ שטוהל, און צוגעקוקט ווי זיינע חברים שפּיעלען, אַלע וויילע אַ רויכער טהוענדיג זיין לולקע און אַרויסבלאָזענדיג פון מויל אַ שוואַרצען רויך. דערביי האָט אויך ניט געפעהלט דער ביער־קרוג, וועלכער האָט אַלע מינוט געוואַנדערט פון מויל צו מויל.

און דאָך איז דאָס ניט געווען קיין יום טוב. אין די ווערקשטעלען האָט מען אומעטום געאַרבייט; אין די

הויפען האָבען מיידלאך און ווייבער געהאנגען וועש און אויסגעקלאַפּט די קאָלדרעס. אויך מיין שכן, אַן אַלטער, איינגעהויקערטער שניידער איז געזעסען ביים פענסטער און געוואָרפען מיט דער נאָדעל... ס'איז ניט קיין יום טוב.

„מאַמע, טאָר איך ניט אַרויסגעהן צו יוסף'לען?"

האָט אַ קליינע, בלאָנדע מיידעלע געפרעגט ביי איהר מו־טער, וועלכע איז געשטאַנען ביי אונז אויפ'ן הויף. יוסף'ל האָט געהייסען מיין ווירטה'ס קראַנקער זוהן.

„אָ, גאָט!" האָט די מוטער געענטפערט. „צו יוסף־לען, מיין קינד, וואָלסטו געדאַרפט געהען הויך, זעהר הויך אַרויף"...

איך האָב יעצט אַ קוק געטאָן אין דער הויך, אָבער ביים סטאָלער אין הויז זיינען געוועזען פערהאַנגען די פענ־סטער, איך האָב דאָרט קיינעם ניט געזעהען.

ערשט יעצט האָב איך פערשטאַנען וואָס די פרוי האָט געמיינט ווען זי האָט געזאָגט „הויך אַרויף".

דער קליינער יוסף'ל האָט צוגעמאַכט זיינע צושראָ־קענע, גרויסע אויגען אויף אייביג, דער קליינער זיסער יוסף'ל איז געוועזען טויט.

אין אָבענד האָב איך געזעהן דעם פאָטער זיצענדיג אין גערטיל און וויינען. איך בין צוגעגאַנגען צו איהם, האָב אָנגענומען זיין רויהע, וואַרעמע ארבייטס־האַנד און האָב גערעדט, וואָס איך האָב נאָר געהאַט אויף דער נשמה און מיינע טרערען האָבען אויך ניט געשוויגען...

פון יענער צייט אָן זיינען מיר געוועזן פריינד.

נים זעלטען בין איך יעצט אַליין געזעסען ווי דער קליינער יוסף׳על אויף אַ האַלב־פּאַרטיגען קאַסטען אָדער שלאָף־באַנק און פלעג צוקוקען ווי מיין ווירטה שטעהט אָפּט טרויעריג און פערטראַכט, און לאָזט אַלץ טיעפער און טיעפער אריין דעם שאַרפען, אייזערנעם עקבער אין דאָס שטומע, קאַלטע האַרץ פון דעם צושניטענעם בוים...

צייט=פערטרייב

צו „פערטרייבען די צייט“ האָבען זיך אידען אויסגע־לערענט אין גלות.

ווען ישראל איז געזעסען אויף זיין באָדען און האָט געזויגען די פולע, פעטע ברוסט פון זיין אייגענער ערד, האָט ער ניט געהאַט קיין איבעריגע צייט צו „פער־טרייבען“.

אַ פּאַרמער אין ארץ ישראל האָט געהאַט צוויי מאָל אין יאָהר צו בעאַרבייטען זיינע פעלדער. בייטאָג פלעגט ער אַקערען, זייען, שניידען און דרעשען, און ביינאַכט פלעגט ער ארויסרייטען מיט זיינע קעמלען אויף די לאַנ־קעס פאזע ירדן, ביים לבנון און אַרום די קלאָרע וואסער פון „שלוח“, וואָס האָט זיך געגראָבען מיט אַ פער׳חלום־טען גערויש דורך די גרינע וויזען.

דער איד האָט דאַן געלעבט און געהאַט לעבעדיגע אינטערעסען. ווען ער האָט בעזאָרגט זיין הויז און זיין פעלד, האָט ער געטראַכט וועגען זיין לאַנד און זיין פאָלק. אין די שטילע, רוהיגע אבענדען איז דער איד געזעסען ביי זיין טיש מיט זיין פרוי און קינדער, וואָס האָבען געבליהט ווי עלבערט־בוימער געפלאַנצט נעבען בעכען

וואַסער... ער האָט זיך מיט זיי מישב געװעזן װעגען זיין אַרבייט און האָט זיי דערצעהלט, וואָס ער האָט געהערט ביים נביא און וואָס דער שופט האָט געזאָגט ביי דער אַסיפה פון גוט־בעזיצער. דער איד האָט דאַן ניט געקענט בעשטעהן צו „פערטרייבען די צייט“, פערקעהרט, ער האָט איהר געזוכט מיט אַלע כחות אָנצוהאַלטען, ווייל זי איז איהם זעהר ניצליך געוועזן.

לאַנגוויילוג און שלעפעריג איז דעם אידען געוואָרען די צייט ערשט דאַן, ווען ער האָט גענומען אָבריכטען גלות. די שטונדען האָבען זיך איהם געצויגען ווי יאָהרען, ער האָט אין זיי קיין אינטערעס ניט געפונען. ער האָט געזוכט זיך אין עפּעס וואָס פערטיעפען, אום צו פארגעסען אַ ווײלע אָן די שרעקען פון זיין בעשטאַנד.

די פאַנטאַזיע האָט געאַרבייט.

די האַנד האָט זיך אויסגעשטרעקט צום אַקער־אייזען, אָבער ער איז געלעגען אַ פערזשאַווערטער טויזענדער מיילען ווייט; דעם אויער האָט זיך גערדאכט, אַז ער הערט דעם געטליכען געזאַנג פון די לויים, אָבער דאָס האָט געשפּיעלט דער אָרגעל צו פרעמדע תפילות און דער כאָר פון גלחים האָט גערוישט אַ טויטען־געזאַנג פאַר אידישע קהלות; דאָס אויג האָט געמיינט, אַז עס זעהט פון דער ווייטענס דעם הייליגען מזבח, וואו דער כהן גדול איז מקריב דעם קרבן תמיד, אָבער דאָס איז גאָר געוועזן דער פלאַם פון שייטער־הויפען...

דעם אידען איז דאַן נמאס געוואָרען דאָס לעבען און ניט וועלענדיג זיך אומברייגען... האָט ער אָנגעהויבען

זוכען אַ מיטעל ווי „צו פערטרייבען די צייט“, ווי זיך צו בערוישען, צו בעטרינקען און צו פערטומלען, און זיך אויף אַ ווײלע פערלירען אין אַן אַנדער וועלט.

ווען די אידען האָבען זיך געפונען אין דיעזער שרעקליכער לאַגע זיינען זיי מעהר ניט געווען די „שכרי אפרים“, וועלכע דער פּראָפעט האָט אַזוי שטאַרק גע־מוסר׳ט, דאָס זיינען ניט געווען די „הלומי יין“, די פער־טומעלטע פון וויין, ווי ישעיה האָט זיי גערופען, אָ, ניין! אין גלות איז דער איד געוואָרען וואָס דער מקונן זאָגט אין קנות „שכרת ולא מיין“, פער׳שכר׳ט פון פיין, אָבער ניט פון וויין.

און ישראל האָט אָנגעהויבען צו „פערטרייבען די צייט“.

אָ, נישט איין מיטעל האָט אונזער פאָלק אָנגעווענ־דעט זיין צייט צו פערטרייבען! עס זיינען געבאָרען גע־וואָרען מעשיות פון שדים, רוחות, גלגולים, לצים און ל״ו׳ניקעס, דער „קב הישר“, דער „נופת צופים“ מיט זיי־נע צויבערהאַפטע מעשה׳לעך און סטראַשונקעס, דער „חיי אדם“ מיט זיין פערביסענקייט, דער „מנורת המאור“ מיט זיינע זיסע פאַנטאַזיעס און דער „זוהר“ מיט זיינע מיסטישע און סימבאָליסטישע וועלטען א. ז. וו.

דאָך אַ חוץ אין דיעזע אַלע גייסטיגע פערדולענישען און פערטומלענישען האָט זיך דער איד אויך איינגעביר־גערט אין אַן אַטמאָספערע פון אַנדערע, ניט־נוציגע, פער־פיהרערישע און גראָבע פערגעניגענס, און איינע פון דיע־

זע שעדליכע און שענדליכע „פּלעזשורס“ איז דער קאָר טענשפּיעל.

עס איז ניט געזאָגט, דאָס אידען האָבען אין פּאַלעס־טינאַ גאָר ניט געהאַט מיט וואָס זיך צו אַמוזירען, אַז זיי האָבען גאָר קיינמאָל ניט געזוכט קיין צערשטרייאונג. איין זאַך איז אָבער זיכער, „געגעמבעלט“ האָבען זיי ניט. זייערע שפּיעלערייען זיינען מעהרסטענס בעשטאַנען אין פיזישע איבונגען, לויט די זיטען און דעם גייסט פון יע־נער צייט. אין ירושלים גופא זיינען שפּעטער געווען הולטאַיעס אויך, וועלכע זיינען געווען, פּונקט ווי זייערע שכנים די געצען־דיענער, פּערקאָכט אין פּערשיעדענע אונ־נוציגע און אויסגעלאַסענע שפּיעלעריי, אָבער דאָס איז טאַקע געווען איינע פון די סיבות פון חורבן.

דאָ ליעגט אונזער גרויסער אונגליק! מיר זוכען צער־שטרייאונגען און פּערגעניגענס, וואָס זיינען ניט אידיש און ניט לייטיש. מיר נעהמען זיך שנעל אָן די מאָראַלישע צרעת פון די אומות, מיר אַדאָפּטירען זייערע מיאוסע מידות.

אין דער אַלטער וועלט, אין אייראָפּאַ, וואו דעם אי־דענ'ס צייט־פּערטרייב פלעגט זיין די קלויז און דער בית־המדרש, פלעגט מען קענען בעשטעהן צו האָבען אַזעלכע „אידעלאַך“, וואָס „מאַכען אַ קאָרטעל“ אויך אַ מאָל אין אַ שמיטה „צו פּערטרייבען די צייט“. דאָרט האָט דער איד ניט געקענט „צו ווייט אַוועק“. ער האָט געמוזט זיין אָדער אַ לייטישער איד און לעבען מיט אידען צוזאַ־מען, אַדער ווערען אַ „כל בו“ און אַבטרעטען פון אונז.

דאָ אין אַמעריקאַ אָבער, וואו עס זיינען קיין גדר און קיין אידישע ספערע ניט פאַראַן און דער הפקר איז בעל־הבית, דאָ טהוט דאָס זעהר וועה, ווען מען זעהט ווי טויזענדע אידישע פאַמיליעס „פערטרייבען די צייט" נעבען אַ קאָר־טען־טיש, וואו זייערע קינדער און קינדס־קינדער לערנען זיך „געמבלען". און אונזערע קלאָגעדיגע אַמעריקאַני־זירטע פרויען און מיידלאַך שטייגען נאָך כמעט איבער אין דעם פרט די מענער.

עס וועט זיין אַרויסגעוואָרפענע אַרבייט צו ריידען מיט פּראָפעסיאָנעלע „געמבלערס", וועלכע דער שד פון די קאָרטען האַלט שוין ביי דער טשופּרינע. דיעזע פער־לאָרענע קען מען נאָר בעדויערן אָבער ניט בעלעהרען. זייער פינסטערער סוף איז פערזיגעלט. זיי וועלען אויסצי־הען ערגעץ־וואו זייערע פיס אין אַ קאָרטעווניע מיט אַ קויל אָדער אַ מעסער אין האַרצען. די פראַגע שטעלט זיך נאָר ביי בעל־הבית'ישע מענשען, ווי קומען זיי ביי זיך אין דער היים, אין געגענוואַרט פון זייערע קינדער שפּי־לען אין קאָרטען?

ווייסען די לייט ווי ווייט אונגליקליך זיי מאַכען זיי־ער יונגוואַרג מיט זייער טרויעריגען ביישפּיעל? ווייסען דיעזע צייט־פערטרייבער אַז דערמיט מאַכען זיי זייערע קינדער פאַר געמבלערס? דען ווי זאָלען די קינדער ניט שפּיעלען אין קאָרטען, אַז דער טאַטע און די מאַמע שפּי־לען? די קינדער געהען נאַטירליך ווייטער פון די עלטע־רען, זיי זוכען זיך שפּעטער אויס אַ „פּול רום", אַ „ריים טרעק" און געמבלען דאָרטען. אין מאַנכע הייזער גיט

מען שווין דאָס קינד אין וויעג זיך שפּיעלען מיט'ן מאַ־טען'ס פּעקיל קאָרטען, און די נאַרישע מאַמעס קוועלען אַז ווי „בייבי“ פערשטעהט שוין וואָס אַ קאָרט איז.

אידישע „פּול רומס“, אידישע „געמבלערס“, אידישע אַפּיאום רויכערער, אידישע מעסער און רעוואָלווער־העל־דען, — דאָס איז יעצט אַ גאַנץ געוועהנליכע ערשיינונג אין די אידישע קוואַרטאַלען פון די גרויסע שטעדט אין אַמעריקאַ, און דער קאָרטען־שפּיעל איז דאָ כמעט געוואָ־רען דער נאַציאָנאַלער אידישער פערגעניגען. דא ווערט „אָוועקגעגעמבעלט“ קהלות וויים, גאַנצע אידישע גע־מיינדעס טרינקען זיך אין דיעזען שענדליכען צייט־פערטרייב.

צייט־פערטרייב, קאָרטען און קאָרטען־שפּיעל! אָט וואָס עס לאָזט זיך זאָגען וועגען דעם:

דער, וואָס זוכט פערגעניגען אין אַ טאוז איז קיין „שיפּע זיעבעטיל“ ניט ווערטה, און דער וואָס טראָמפּפּט אַוועק זיין צייט מיט גוטע ברידער, פערשפּיעלט מעהר ווי ער קען געווינען.

דער קאָרט האָט אַ „האַרץ“, וואָס פיהלט דיך ניט, און אויף זיין „קרייץ“ קענסטו פערלירען דעם לעבען.

ווען דו ווערסט צוקאָכט ביים קאָרטען־שפּיעל, ביס־טו „אַלץ וואָס אין קאָרט“. ווער קען דיך דאַן האַלטען פאר אַ מענשען?

ווען דו שטעלסט איין אַ סענט אויף אַ קאָרט, ביזטו אַ שוטה, און ווען דו שטעלסט אַ דאָלאר — ביסטו אַ געמבלער.

ווען דו בלעטערסט אַ בוך ווערסטו רעספּעקטירט, און ווען דו בלעטערסט קאָרטען ביסטו פערדעכטיגט.

דער „פּוּיער“ פון די קאָרטען איז מעהר יחסן פון דיר ווען דו זעצט זיך שפּיעלען מיט איהם.

דער קאָרט איז דין, אָבער דו ווערסט נעבען איהם פערגראָבט.

אַ נאָבעלער מענש שפּיעלט ניט קאָרטען, און מיט אַ שלעכטען דאַרפסטו זיך ניט חבר׳ן.

ווען דו שפּיעלסט אין קאָרטען ביי טאָג, ביסטו אַ פוילענצער, און ווען דו שפּיעלסט ביי נאַכט — ביסטו אַ פערברעכער.

„פערטרייבען די צייט“! דאָס ביסטו ניט אימשטאַנד. די צייט איז עלטער ווי גאָט. ניט דו האָסט איהר געשאַפען, ניט דו קאָנטראָלירסט איהר און ניט דו וועסט איהר פערטרייבען.

עס איז געווען אַ צייט ווען דו ביסט ניט געווען און עס וועט קומען אַ צייט ווען דו וועסט ניט זיין, דו קענסט אָבער לאָזען דיין שפּור דורך אַלע צייטען, ווען דו זאָלסט וויסען ווי די צייט צו געברויכען.

מיט׳ן פערטרייבען די צייט פערטרייבסטו זיך אַליין. דען ווען דו פערשפּיעלסט זיך, עקזיסטירסטו ניט, און אַז דו עקזיסטירסט ניט, שאַפסטו ניט, און ווען דו שאַפסט ניט מעקסטו זיך אַליין אויס פון ספר החיים.

דער עדעלסטער „צייט פערטרייב“ איז די צייט ריכ־טיג צו געברויפען.

שרייבּען בּריעף

איבערהויפּט צו די מאמע.

האָט איהר אימיצען פון דער אַנדער זייט ים, וואָס האָט אייך ליעב, וואָס אינטערעסירט זיך מיט אייך מיט'ן גאַנצען האַרצען און וואָס וויל וויסען ווי אייך געהט און וואָס איהר מאַכט? אויב יא, טאָ זייט ניט פויל און שיקט אַ בּריעף!

בּריעף פון אַ וויטען לאַנד זיינען די טהייערסטע מתנות. זיי קומען ווי אַ הייליגער ברכה־רעגען אויף פערשמאַכטע פעלדער און ערוועקען נייע געפיהלען און געדאַנקען. ניט אַלעמען האָט דער מזל בעשערט אויס־צודריקען די צייכענס פון פריינדשאַפט דורך מאַטעריעלע פּרעזענטען, אין אַ בויגעלע פּאַפּיער אָבער איז יעדערער אַ נגיד.

האָט עס אייך געגליקט און אייך איז גוט, טאָ שיקט אַ בּריעף און דערפרעהט אייערע פריינד! האָט אייך חלילה דער שיקזאַל אָבגענאַרט און איהר זייט אַ קרעכ־צער — טאָ שיקט אַ בּריעף און פערלייכטערט אייערע ליידען. אייער אמת'ער פריינד איז שטענדיג גרייט צו

טהיילען אייער שמערץ ווי זיך צו פרעהען מיט אייער גליק.

פערנאַכלעסיגט ניט אייערע בריעף ווען איהר זייט זיכער, דאָס מען וואַרט אויף זיי און מען איז זיי גערן צו לעזען, דען איהר ווייסט ווי איהר אליין פיהלט אויסקוקענדיג די אויגען נאָכ'ן פאָסטמאַן און ער קומט און לייגט אַריין בריעף אין אַלע קעסטלאך און אייער קעסטיל בלייבט ליידיג.

עס איז שרעקליך צו דיינקען ווי מאַנכע מענשען פערנאַכלעסיגען זייער קאָררעספּאָנדענץ מיט עלטערען, שוועסטער און ברידער, מיט קרובים און טהייערע חברים, וועלכע מען איז פערפפליכטעט צו שרייבען.

ווען איהר שרייבט אַ בריעף צו אַ געליעבטען חבר אָדער אַ גינציגען קרוב פיהלט איהר אַ זעלטענעם גענוס; איהר פיהלט די טיעפע נשמה־הנאה פון פריינדשאַפט, וועלכע איז איינע פון די גרעסטע פריווילעגיעם אין לעבען. איהר זיצט אַריבערגעבויגען איבער דעם שטומען שטיקעל פּאַפּיער און הערט ווי אייער זעלע רעדט, אייערע ליפּען ריהרען זיך ווי פון אַ זיסען טרוים בעוועגט און אייער גייסטיגער בליק זעהט דעם ליעבען פנים פון די פערזאָן, פאַר וועלכע די פען שליסט אויף אייער האַרץ. איהר קוקט נאָכאַמאָל דורך אייערע טיעף־דורכגעלעבטע ווערטער און זייט איבערגליקליך.

איהר טרעפט אָפטמאָל אַן אַזעלכע מענשען, וואָס האָבען שוין ניט געשיקט אַ בריעף „אַהיים“ צייט חדשים און אפשר יאָהרען, דאָך אַט די נאַכלעסיגע מענשען האָ־

בען ביי זייער פערלאָזען די היים געשוואָרען ביי אַלע הייליגקייטען צו שרייבען אַזוי אָפט ווי מעגליך און ניט אונטערצוברעכען זייער קאָרעספּאָנדענץ אויף אַ לאַנגע צייט. די גרעסטע פערברעכער אין דעם פּרט זיינען די וועלכע פערגעסען צו שרייבען צו זייער מוטער.

די וועלט זאָגט: „אַוועק פון די אויגען איז אַוועק פון הארצען". דאָס איז ביז אַ געוויסען גראַד אמת אויף אַזוי ווייט ווי געוועהנליכע גוטע פריינדשאַפט אנבעטרעפט, אַנדערש איז דאָס אָבער מיט בלוט־פערוואַנדשאַפט, מיט א י י ג ע ן בלוט. אַ מאַמע פערגעסט ניט. אַ מאַמעס א ו י ג ע ן און אַ מאַמעס ה א ר ץ זיינען שטענדיג מיט איהרע קינדער. זיי מעגען אַפילו זיין אין עק וועלט. לעבען איהרע קינדער, איז דער מאַמעס גייסט מיט זיי און זיינען זיי טוידט — דאַן שוועבט דער מאַמע'ס יאָמער איבער די געליעבטע קברים. זי פערליערט זיי קיינמאָל ניט פון הארצען. די מענשליכקייט איז דערפאַר ניט מוחל אַזעלכע קינדער, וואָס שרייבען קיין בריעף צו דער מאַמען.

דער מענש, וואָס שרייבט ניט צו פריינד, וועלכע ערוואַרטען דאָס פון איהם, איז ניט ווערטה צו האָבען אַ פריינד און ער האָט טאַקע ניט. דער בריעף־וועקסעל צווישען גוטע פריינד בלייבט אַן אייביגער דאָקומענט פון איניגסטע פערבינדליכקייט. דאָס האַלט אויף די התקרבות צווישען פאַמיליעס דורך לאַנגע דורות.

דער כאַראַקטער פון מענשען דריקט זיך צום בעס־טען אויס אין בריעף צו זייערע פריינד. אַ מענשענס

בריעף איז דער וויכטיגסטער טהייל פון זיין ביאָגראַפיע, אָבער ניט געשעפטס־בריעף, זאָנדערן פאַמיליען־בריעף און בריעף צו נאָהענטע פריינד און חברים.

ווען ניט היינע'ס בריעף צו זיין מוטער, צו זיין שוועסטער און צו זיינע פריינד און צייט־גענאָסען, וואָלטען מיר נאָר געוואוסט אַ העלפט פון זיין גרויסער, ליכטיגער זעעלע. ערשט יעצט זעהט מען אַז נאָר אַ מענש וואָס האָט געקענט אַזוי שטאַרק ליעבען אַ מאַמען און אַ שוועסטער, האָט געקענט דיכטען אַזעלכע געטליכע ליעדער. היינע'ס בריעף צו זיין מאַמען זיינען אַ פּירוש אויף זיין „בוך דער ליעדער“. היינע האָט זעהר ליעב געהאַט יונגע קעצעלאך. אין אַ בריעף צו זיין מאַמען שרייבט ער, אַז ער האָט איהר מעהר ליעב ווי צעהן קעצעלאך. וואָס פאר אַ טיעפקייט פון ליעבע, וואָס פאר אַ רייכער היינישער איינפאַל! ווען ניט זיינע בריעף וואָלט דאָס אונז געפעהלט.

מאָלטקע וואָלט געבליעבען פאַר דער וועלט בלויז דער פערקערפערטער מיליטעריזם און ביסמאַרק — די פערקערפערטע פאָליטיק, מענשען פון בלוט און אייזען, ווען ניט זייערע בריעף צו פריינד און חברים. ערשט פון זיינע בריעף דערוויסט מען זיך דאָס דער בעזיעגער פון עלזאַס לאָטערינגען, וועלכער האָט גענומען נאַפּאָלעאָן דעם דריטען אין פלען, האָט געשריעבען בריעף מיט ליריש ליעבע־ליעדער, אין וועלכע ער צוגיסט זיין האַרץ אין די צאַרטעסטע געפיהלען. דאָס זעלבע געפינט מען אויך ביי ביסמאַרק'ן.

די נאַכלעסיגקייט צו שרייבען בריעף איז ניט מעהר ווי אַ געוואָהנהייט. פון אָנפאַנג פיהלט מען זיך עפּעס ניט היימליך, עס רופעט, סטייטש מען דאַרף שרייבען אַ בריעף, שוין אַזוי לאַנג ניט געשריעבען; שפּעטער אָבער געוואָהנט מען זיך אַזוי איין און מען שרייבט ניט מעהר. כאַראַקטערנע מענשען אָבער האָבען זייער צייט אַזוי איינגעטהיילט פונקט ווי זייערע מאָלצייטען און זיי ווייסען ווען צו צאָהלען זייער שריפטליכען חוב צו זייערע פריינד און פאַמיליאַנטען.

די איינציגע מענשען, אויף וועלכע מען וואָלט געקענט געפינען אַ זכות פאַר'ן ניט שרייבען קיין בריעף, זיינען די אונגעשולטע, וואָס קענען נעבאַך אַליין ניט פיהרען קין פעדער און מוזען אָנקומען צו אַ צווייטען ער זאָל שרייבען פאַר זיי. ניט אַלע מאָל איז אַנגענעהם יענעם צו פערטרויען מיט שטריינג־פּריוואַטע פאַמיליען־אַנגעלעגענהייטען. דאָך, מערקווירדיג, דאָס אָט דיעזע מענשען זיינען דוקא פּינקטליך מיט זייערע בריעף און די, אויף וועמעס ערציהונג די עלטערען האָבען זיך געבלוטיגט, יאָ, די פערגעסען גראַד צו שיקען דעם טאַטען צי די מאַמען אַ שטיקעל פערשריעבענעם פּאַפּיער.

ווי וויכט בריעף זיינען ניצליך און דאַרפען ניט פערנאַכלעסיגט ווערען, קענען מיר זעהן דערפון, וואָס פּראַקטישע לעהרער לערנען אַ קינד די ערשטע זאַך שרייבען אין אַ בריעפליכער פאָרמע. שרייבען בריעף איז אַ טוגענד. דער, וואָס היט דאָס ניט, זינדיגט געגען זיטליכקייט און עס פעהלט איהם איינע פון די שענסטע מידות.

אויף די אַלטע יאָהרען

די געזעלשאַפט און איהרע אַלטע לייט.

ווען איהר בענשט אימעצען ער זאָל דערלעבען אַלט ווערען, זאָלט איהר ניט פערגעסען די אַנדער האַלבע ברכה, אַז די עלטער זאָל זיין אַ רוהיגע און בעזאָרגטע, עס זאָל אומוועניגסטענס ניט פעהלען דאָס נויטיגסטע, דען וועה דעם יונגען אָרעמאַן, דעם אַלטען איז אָך און וועה.

דער געטליכער זינגער פון די פּסאַלמען זאָגט, „וואויל איז דעם מענשען, וואָס איז איינגעוואָהנט צו ליידען פון קינדהייט אָן“, דאָס איז אָבער נאָר אַ פּאָעטישער געפיהל, דען וואויל איז טאקע דעם, וואָס האָט אַ גליקליכע יוגענד און נאָך אַ גליקליכערע עלטער. מען גלויבט, אַז דער פּאָעט האָט געמיינט דאָס ווען מען הויבט זיך אָן פּלאַגען באַלד אין וויעגעלע, געפאַלט דאָס שפּעטער ניט אַזוי שווער. ליידער אָבער איז דאָס ניט אזוי! ווי געוואהנט מען זאל זיין מיט צרות, ווי מורגל מען זאל זיין מיט זייערע פינסטערע געזיכטער און ווי געאיבט מען זאל זיין, זיי צוטראגען אויף זיך, זיינען זיי דאך א צו שווערע משא אויף די אלטע יאהרען.

צום ערגסטען איז דעם אַלטען טאַטען און די אַלטע מאַמען, וואָס מוזען אויסקוקען אויף די הילף פון זייערע קינדער. משלי דערצעהלט אונז, אַז „עטרת זקנים בני בנים ותפארת בנים אבותם“, דאָס הייסט, די קרוין פון אַלטע לייט זיינען זייערע אייניקלאַך און די ציערונג פון קינדער — זייערע עלטערן. ווי שען, ווי רייך דאָס קלינגט! דאָך ווען די אייניקלאַך מאַכען חוזק פון דעם זיידען און די באָבען, ווייל די עלטערן קוקען אויף די זקנים מיט׳ן רוקען, דאַן ווערט פערפינסטערט די קרוין פון דער על־טער און קינדער ווערען אַ שווערע קללה.

עס ליעגט אין דער נאַטור פון יעדען עהרליכען מענ־שען צו זיין שטאָלץ אויף דעם פערדיענסט פון זיינע איי־גענע הענד; אַן אייגענער גראָשען האָט מעהר ווערטה, מעהר מזל ברכה ווי אַ געשיינקטער רענדעל; ניט אָנ־צוקומען צו דער „מתנה“ פון אַ „בשר ודם“ איז דער וואונש פון יעדער זעעלע. טאָ ווי טרויעריג און ווי שרעק־ליך איז דער עלענד ווען מען דאַרף אָנקומען אויף דער עלטער צו פרעמדע מענשען, אָדער צו אונדאַנקבאַרע, שלעכטע קינדער!

עס איז גוט צו זיין אַלט ווען מען האָט מיטעל צו מילדערן די רשעות פון די ענטזאַגענדע יאָהרען און די געלעגענהייט צו בעפריעדיגען די נערוועזע קאַפריזען פון דער עלטער, אָבער ווען די דינע, ביינערנע הענד ציהען זיך נאָך ערקוויקונג און דאָס איז ניטאָ; ווען דאָס שוואַכע האַרץ חלש׳ט נאָך אַ קרעפטיגונג און קען דאָס ניט קרי־גען, און די מידע, מאַטע בליקען בלאָנדזשען אום נאָך אַ

זיסען שמייכעל און זיי געפינען דאָס ניט, דאַן — דאַן נייגט זיך דער ווייסער קאָפּ צו דר'ערד, וואו אַלץ איז געענדיגט און מען ברויכט מעהר קיין זאַך ניט האָבען.

ווי גרויזאַם איז די זאָוויערוכע פון דער עלטער ווען זי פערוואַליעט די וועגען פון לעבען מיט איהר דיקען שנעע, וועלכער שמעלצט ניט מעהר!

דאַן איז גוט ווען מען איז פערזאָרגט מיט חיונה און וואַרימקייט.

וועה אָבער ווען מען בלייבט שטעהן אין מיטען פון דעם לעצטען פראָסטיגען שטורם מיט באָרוועסע פיס און אַ נאַקעטען רוקען, ווען אונטען גליווערען די טריט און אויבען צוקט דאָס הוילע לייב!

ווי שוידערהאפט, ווי געוואַלד־שרייענד, ווי אונדער־באַרעמדיג איז אַזאַ עלטער!

און וועמען געלינגט דאָס צו פערזאָרגען זיך אַ רו־היגע און בעקוועמע היים אויף די עלטערע יאָהרען?

אפשר איינעם פון טויזענד.

די בעסטע צייט פון זיין לעבען איז דער מענש מקריב פאַר זיינע קינדער. ער האָט קיין צייט אַ טראַכט צו טאָן וואָס עס וועט זיין מיט א י ה ם, ווען ער וועט בלייבען אויסגעאַרבייט און אליין, און זיינע קינדער וועלען דאַרפען זאָרגען פאר ז י י ע ר ע קינדער.

ווי בעיאַמערען דאַרף מען אַ עלטער, וואָס איז ניט געראָטען.

אין אַ בעטראַגענעם, אָבגענאַרטען לעבען בלייבט מען אָפט באַלד אין אַנחויב פון די עלטערע טעג אליין.

אין גאַנצען אליין!

דער ערשטער זיווג, מיט וועלכען מען איז דורכגע־גאַנגען די ווילדעסטע מדבריות פון שיקזאַל, געהט זיין אייביגען וועג און פון די שענסטע חלומות ווערט אַ בער־געלע זאַמד...

ביי אַזאַ פּערפּעהלטען ציעל ווערט מען נאָר אַלט אום צו קענען לייגגער ליידען אַלם נע ונד'ניק.

עס איז ניטאַ קיין ערגערע זאַך אויף דער וועלט ווי ווען אַן אַלטער מענש געהט זוכען אַרבייט צו פערדיע־נען אויף ברויט.

ער זעהט ווי אַלץ בעוועגט זיך, אַרבעט, שאַפט, רוישט און טומעלט, ער איז אמאָל אויך געווען אַן אַר־בייטער, אַ שאַפער, אַ טוער און אַ מאַכער, ער האָט זיך אויך אַזוי געטומעלט, אָבער איצט איז ער „אויסגע־שפּיעלט" און מען דאַרף איהם ניט מעהר...

מען דאַרף איהם ניט, אָבער ער איז נאָך דאַ... ער איז דאַ אויף זיין אייגענע צופוקענים...

עס איז אַ גרויסע ערפאַהרונג דורכצוגעהן אַ „מושב זקנים", אַ „היים" פון אַלטינקע און הערען זייערע נאַ־איווע, ריהרענדע לעבענס־געשיכטען, וועלכע דרינגען דורך אַלע אברים.

דער האָט קיין היים צוליעב אַ שלעכטע ש נ ו ר און יענער — צוליעב אַ שלעכטען א י י ד י ם. איינער האָט ארימע קינדער, וואָס קענען זיך אליין ניט העלפען און דער צווייטער האָט רייכע „בנים סוררים", וואָס ווילען איהם ניט האַלטען און ניט שטיצען. דער איז אַן אַבגעקומענער

אַלטער עושר און געשעפטס מאַן, און יענער האָט נאָך קיינמאָל קיין גוטען טאָג ניט גע'האַט. אָפט זעהט איהר דאָרט אַ פעראַרעמטען אַלטען, שטאָלצען בעל הבית און זיין אַמאָליגען ארבייטער; ביידע זיצען זיי אין דער אומעטיגער, מעלאַנכאָלישער צדקה־היים און טענה'ן פון אַמאָליגע צייטען...

אַזעלכע זאַכען טרעפען זעלטען, אָבער זיי טרעפען.

עס איז דערפאַר קיין וואונדער וואָס די, וועלכע ווילען שאַפען אַ בעסערע געזעלשאַפט, זוכען דורכצופיהרען דאָס מענשליכע געזעץ צו פערזאָרגען אַלטע אָרימע־לייט, וועלכע האָבען פערבראַכט אַ ניצליכען לעבען.

עס איז אַ פערברעכען צו בעטראַכטען אַלטע לייט פאַר אַ משא אויף דער געזעלשאַפט. יעדער עהרליכער מענש האָט זיך געווים פערדיענט געמאַכט ביי זיינע מיטבירגער זיי זאָלען איהם פערגעלטען אויף דער עלטער, ווען די קרעפטען דיענען איהם ניט מעהר.

אַן אַלטער מענש איז ניט אַן אַלטער וואַש־קעסעל, וואָס דאַרף ארויסגעוואָרפען ווערען אין מיסט און ער איז אויך ניט אַזאַ מין אַלטע כלי, וואָס זאָל אריינגענומען ווערען מיט רחמנות אין אַ „דזשאַנק־יארד“ פון פילאַנטראָפיע.

די געזעלשאַפט איז שולדיג איהרע אַלטע ארבייטער אַ חוב און זי דאַרף דאָס זיי בעצאָהלען, אָהן אַ מינע פון צדקה און ניט אין אַנשטאַלטען, וואו מען גיט זיי ניט עסען און מען קוקט אויף זיי ווי אויף אַן איבעריגע זאַך.

די גראָהע האָר זיינען דער סימבאָל פון ערפאַהרונג און אין די טיעפע קנייטשען פון דער עלטער, וועלכע די צייט האָט דורכגעאַקערט, ליעגט די לעקציאָן פון לעבען, וואָס מיר מוזען שטודירען...

דאָך די געזעלשאַפט איז נאָך ניט געקומען צו אַזא הויכע מדרגה פון גערעכטיגקייט, זי זאָל פערגעלטען די, וואָס האָבען פאַר איהר א מ אָ ל געאַרבייט. דערווייל מוז מען זיך מיט איהר שלאָגען, זי זאָל בעלוינען די, וועל־כע ארבייטען א י צ ט און די עלטער איז דערפאַר א שווערע, ביטערע אָפּקומעניס.

אָבּגענאַרט

דאָס איז געווען אין אַ פּראָסטיגען ווינטער טאָג. האָט מיין פריינד אָנגעהויבען צו דערצעהלען, בין איך געפאָהרען אויף אַ ברוקלין־בריק קאַר נאָך ברוקלין. ד'האָב געהאַט אין קעשענע עטליכע צענדליג דאָלאַר, וואָס איך האָב געפיהרט צו געבען האַנד־געלד אויף אַ געשעפט. איך בין אַריין אין קאַר אַ פערטראַכטער און האָב גאָר ניט בעמערקט נעבען וועמען איך האָב מיך אַוועקגעזעצט, מיין געדאַנק איז געווען פערנומען מיט מיין געשעפט.

פּלוצלונג האָב איך דערהערט אַ כליפּע.

איך האָב מיך אַ קעהר געטאָן און דערזעהען מיין קאַר־שכנה. אַ יונגע, שענע פרוי איז נעבען מיר געזעסען און געוויינט, ווישענדיג די אויגען מיט אַ טרויער־פאַטשיילקע מיט אַ שוואַרצען פאַס ארום.

איך האָב אָנגעקוקט די פרוי, איהרע לייכטע, איינפאַכע קליידער, איהר אונשולדיגען פערוויינטען פנים און האָב געקלערט: די אָרעמע האָט געווים אַ טוידטען־פאַל אין דער פאַמיליע, עס פעהלען ניט קיין צרות אין אונזער וועלט. דאָס האַרץ האָט מיר פערקלעמט אויף דער פער־

טרויערטער פרוי און איך האָב איהר געפרעגט וואָס זי וויינט.

זי האָט מיר דערצעהלט, אַז איהר מאַן איז ערשט ניט לאַנג געשטאָרבען, אַז זי מיט איהרע קינדער שטאַרבען פשוט פון הונגער און קעלט און היינט וואַרפט מען איהר אַרויס אין גאָס פאַר דירה־געלד.

איהר ערצעהלונג האָט מיך געריהרט. ווען איך בין אַראָב פון קאַר איז זי צופעליג אויך אַראָב, די קעלט האָט איהר געמאַכט ציטערען.

— מיסטער! — האָט זי געזאָגט מיט טרערען, קלאַפענדיג אַ צאָהן אָן אַ צאָהן, מיסטער! מיר איז שרעקליך קאַלט. ענטשולדיגט, וואָס איך וואָג אַזוי פיעל, אָבער איך בעט אייך האָט רחמנות, אָט איז אַ סאַלון, קויפט מיר אַ גלעזעל הייסען פּאָנטש איך זאָל מיך אַ ביסעל דערוואָרעמען.

איך בין געוואָרען איבערראַשט פון איהר פּלעצליכען פערלאַנג און האָב אַ רגע נאָכגעדאַכט.

— קומט, האָב איך ענדליך געזאָגט, קומט. איהר פערלאַנגט אַ קלייניגקייט, אָבער אַ נויטיגקייט, און איהר זאָלט דאָס האָבען.

אַריינקומענדיג אין סאַלון איז זי אַזוי ווי פּריוויליכער געוואָרען... דער קעלנער האָט אַ קוק געטאָן אויף איהרע פערוויינטע אויגען און אויף מיר און האָט אַ שמייכעל געטאָן אונטער די געדיכטע וואָנצעס.

„אַ רויער יונגאָטש, וואָס קימערט איהם דער עלענד פון אַן אָרעמע האַלב דערפראָרענע פרוי!“ האָב איך גע־

פאלקס
מא

טראכט, אָבער איידער איך האָב נאָך צייט געהאַט צו בעשטעלען, האָט זי שוין געדעדט.

— וואָס טרינקסט איהר? האָט זי מיך געפרעגט און איהר פראַגע איז מיר עפּעס ניט געפעלען געוואָרען.

— אַ ברענדי, האָב איך איהר געענטפערט, ווערענדיג אונרוהיג.

— אַ הייסען פּאָנטש און אַ ברענדי! האָט זי בעשטעלט, זיך אָוועקזעצענדיג מיט מיר ביי אַ טישעל, צורוקענדיג איהר שטוהל נעבען מיינעם מיט דער בעמערקונג, אז עס איז שלעכט צו זיין אַן אלמנה... אז עס איז אומעדיג אַליין...

טרינקענדיג דעם הייסען פּאָנטש האָט זי אויפגעפלאַמט. איהרע באַקען האָבען זיך אַנגעצונדען, איהר בוזים איז העכער געוואָרען... זי איז פּלוצלונג געוואָרען אַן אַנדערע, אי שענער, אי העסליכער...

— נאָך אַ פּאָנטש! האָט זי בעשטעלט מיט אַ לייַדענשאַפט — צוויי פּאָנטשעס, פאַר מיר און פאַר דעם מיסטער.

אין אַ מינוט זיינען די פּאָנטשעס שוין געשטאַנען ביי אונז אויפ'ן טישעל. זי האָט איהר פּאָנטש אריינגעקעהרט ווי אַ געאיבטער שכור מיט איין שלונג, איך האָב מיך דערשראָקען, אָבער זי האָט זיך אַ וואָרף געטאָן צו מיר.

— איהר האָט גראָד געטראָפען וואו אראַבצוגעהן, האָט זי געזאָגט, פיבערענדיג, דאָ אויבען איז מיין צימער... דאָ וואוין איך... און זי האָט גענומען לאַכען און

זיך קלעפּען צו מיר... דער הייסער פּאַנטש האָט איהר געמאַכט ווילד, משוגע, זי האָט געלאַכט ווי אַ טייוועל. אָבער זי איז טייוועלש שען און פערפיהרעריש געווען, שען און קאָכעדיג...

— — — — — — — — — — — — — — — —

ווען איך בין אַרויס פון סאַלון האָב איך אויסגעפונען אַז מיין געלד און מיין זייגער זיינען פערשוואונדען.

אַ סטרייק

(א בילד)

אַ קליינע שטעדטעל, קליינע מענשעלאך, אַ קליינער פערלאנג און דאָך...

אזאַ גרויסער מוסר השכל!

זיי קריגען צוואַנציג סענט אַ שעה פאר צוועלף שעה ארבייט אַ טאָג, האָבען זיי געוואָלט נאָך אַ „ניקעל“ אַ שעה, האָט מען זיי געסטראשעט מיט הונגער, האָבען זיי אָוועקגעלייגט די אַרבייט, האָט מען געשיקט נאָך אַנדערע אַרביימער, האָבען די פערלאַנגער זיך געשטעלט אנטקעגען, האָט מען אַרויסגערופען די פּאָליציי, האָט זיך דאָס שטעדטעל אָנגענומען פאר די סטרייקער, האָט מען בעשטעלט די מיליץ — און...

הערט וואָס ווייטער האָט פּאַסירט!

שבת נאָך האַלבען טאג איז דאס געווען, ווען די פּאַבריקען ווערען געשלאָסען. דאָס שטעדטעל האָט אַ סך פּאַבריקען. און גאס איז געווען שטיל ווי זעלטען ווען. די קאָרס זיינען שוין ניט געלאָפען זייט עטליכע טעג, זיי האָבען פּראָבירט לויפען, האָבען די סטרייקערס ניט גע־

לאָזען, דאָס איז געוועזן אַ קאַר־סטרייק, האָבען די סטרייק־ברעכער זיך גע'עקשנ'ט, האָט מען זיי צובלוטיגט...

די רעלסען זיינען געלעגען אויסגעצויגען ווי טוידטע אָדערען איבער די אומעדיגע גאַסען. עס האָט ניט גע־קאָכט אין זיי דער עלעקטרישער שטראָם פון לעבען וואָס מאַכט פריילאַך אַ שטאָדט... די דראָטען אין דער הויך זיינען געהאַנגען ווי אַן ערוב איבער אַ בית עולם; קיין פונק, קיין שטראַהל. די טעלעגראַף־סלופּעס האָבען אויס־געזעהען איבעריג, אָהן אַ נוטץ און משונה־ווילד, פּונקט ווי אַ משוגענער וואָלט זיי אריינגעהאַקט אין דר'ערד, סתם אַזוי, גלאַט אין דער וועלט אַריין.

די בעפעלקערונג האָט שוין פערגעסען דעם קלונג פון אַ קאַר־גלעקעל און דעם קול פון די לעבעדיגע וואַגענס אָהן אַ נשמה. די פערד האָבען ווידער אויפגעהויבען די גרויסע קעפּ מיט גאוה גלויבענדיג, אַז זיי האָבען שוין אויסגעפיהרט... זיי האָבען ניט פערשטאַנען וואָס דאַ געהט פאָר. פערד סטרייקען ניט, פערד האָבען קיין פער־לאַנגען, האָבען זיי געמיינט אַז דער פאָרטשריט שטאַרבט, די וועלט געהט צוריק, די פערדישע צייט איז געקומען...

שבת נאָך האַלבען טאָג. די פאַבריקען האָבען גע־רוהט, קיין פייף, קיין הוזשעריי פון רעדער, קיין גערויש פון מאַשינען אין ערגעץ, ווי די ציוויליזאַציע וואָלט קראַ־פירט, ווי דער פּראָגרעס וואָלט פלוצלונג בענומען געוואָ־רען. ווען־ניט־ווען נאָר איז פאַרבייגעלאָפען אַ בייסיקעל, אָדער אַן אויטאָמאָביל, אָבער זיי האָבען אויסגעזעהען ווי פערבלאָנדזשעטע פון אַן אַנדער וועלט. ווי רוחות פון

עולם התהו, ווי שדים, וואָס קומען זיך רייצען מיט מענ־שען, מיט אונבעהאָלפענע מענשען, וואָס מוזען געהן צופוס...

מען איז געווען אין כעס אויף זיי...

אָבער פּלוצלונג האָט זיך דערהערט אַ מעכטיגער ליאַרעם ווי פון שטאַרקע וואַסערען. מענשען זיינען דאָס געווען, מענשען־כוואַליעס, ווי פון תהום האָבען זיי זיך דורכגעשפּאַרט, ווי פון הימעל אַראָבגעפאַלען, ווי צובראָ־כענע וואָלקען האָבען זיי זיך אַ פּליוך געטאָן איבער'ן שטאָדט פּלייצענדיג אין פערשיעדענע ריכטונגען, וואו די רעלסען זיינען געלעגען.

איך האָב אַ קוק געטאָן דורכ'ן פענסטער. די גאַס איז שוואַרץ, דער טומעל וואַקסט, דער געשריי ווערט גרעסער מיט דער מאָסע. איך האָב זיך דערשראָקען...

און זעה! עס שוועבט אין דער לופטען אַ געביידע, אַ הילצערנע געביידע, דאָס טראָגט מען זי אין דער הויך, לייכט ווי אַ פעדער טראָגט מען זי, אויף די שפּיץ פינגער פון דער גרומאַדע שטעהט זי ווי אַ פּאַפּירענע קעסטעל, זי שוועבט!

„אויף די רעלסען! אויף די רעלסען"!

און די געביידע איז פּלוצלונג געשטאַנען אין מיטען גאַס פאַרשטעלענדיג די ליניעס, די קאַרס זאָלען ניט קע־נען געהן. דאָס האָט מען פאַרבלאָקירט דעם וועג פאַר די סטרייק־ברעכער.

אָבער דאָס איז בלויז געווען דער אָנפאַנג.

באַלד זיינען גרויסע, שטאַרקע אייזען־געשמידטע

טראָקס, וואַגענס געלעגען אויף די ליניעס, דער ברוק איז צוריסען געוואָרען ווי אַ פּאַטשיילקע. די רעלסען זיינען אַרויסגענומען פון זייערע ערטער און אַוועקגעוואָרפען געוואָרען ווי שפּענדלאך. קינדער, פרויען, אַלטע לייט, אַלע, אַלע האָבען געהאָלפען פערשטעלען דעם וועג — מאַכען באַריקאַדען...

„פּאָליציי! פּאָליציי״!

די מאַסע האָט זיך אַ ביסעל אָבגערוקט און בערי־טענע פּאָליציי זיינען ערשיענען.

„הוררי! הוררי, ברידער, רייט געזונטערהייט ווייטער״!

דאָס האָט געשריען דאָס פּאָלק צו די פּאָליציסטען, וועלכע זיינען שמייכלענדיג אונטער די וואָנצעס, פאַרביי־געריטען, פּונקט ווי ניט זעהענדיג וואָס דאָ געהט פאָר. די סטרייקערס, די בעפעלקערונג, די פּאָליציי אַלע זיינען געווען פעראייניגט געגען אַן אַלגעמיינעם שונא, געגען דער מערדערישער, בלוט־זויפּענדער קאָר־קאָמפּאַניע, וואָס האָט געמאַכט אַ פערצווייפעלטע לעצטע פּראָבע אַרויס־צושיקען איהרע קאַרס מיט סטרייק־ברעכער.

„אַ קאַר! אַ קאַר! טוידט צו די סקעבס״!

די גאַנצע אויפגערעגטע מאַסע האָט זיך אַ לאָז גע־טאָן מיט שטיינער, העלצער, אייזענס, רידעלס, שטעקענס, און בעזימער. אין עטליכע מינוט אַרום איז געלאָפען אַן אַמבולאַנס מיט פערוואונדעטע סטרייק־ברעכער. אַ פּאָ־ליציסט, וואָס האָט געוואָלט בעשיצען אַ קאַר, איז אַראָב־געפאַלען פון זיין פערד אין אַ טייך בלוט.

די קאַרס זיינען צובראָכען, די שויבען צושמעטערט, די „סקעבס“ צו'הרג'עט און דער עולם לאַכט... פון ביידע זייטען גאַסען שטעהען פרויען אין די פענסטער און אַפּלאָדירען. אַנדערע וואַרפען פון די פענסטער פּלעשער, טעפּ, סקאַוואָראָדעס, פענדלאַך, שטיקער קוילען, „פּויקערס“ אין די איבערגעקעהרטע קאַרס, דער עולם אין גאַס אַפּלאָדירט, די פּאָליציי סטראַשעט כלומר'שט, הויבט די קלאַבס אין דער הויך, אָבער זי טשעפּעט נים.

מען וואָלט אפשר געהייסען די פּאָליציי זי זאָל שיסען, איז דאָס פאַר די וואַהלען, פאַר עלעקשאָן און דער סיטי מעיאָר מיט די גאַנצע באַנדע שטאָדט־גנבים לויפען ווידער פאַר די זעלבע עמטער. די שטאָדט דאַרף שטימען, מען קען נים צופיעל איינרייסען. איינינגקייט איז מאַכט... מען האָט געסטראַשעט מיט מיליטער, מען האָט זיי אָבער ניט אַרויסגעפאָדערט. אַ שלעכטע צייט. וואָלט דאָס כאַטש געווען אַ שעה נאָך די וואַהלען, וואָלט מען געשוואומען אין בלוט, פריילאַך וואָלט געווען, ווארם...

ביינאַכט האָט מען געשיקט אַבראַמען די ליניעס, אָבער די קאַר איז זונטאָג ניט געלאָפען, דער עולם איז געווען גרייט צו אַ אָפענע מלחמה. אַ „סקעב“, וואָס האָט זיך געשטעלט אין גאַס מיט אַ רעוואָלווער, האָט געקריגען אַ האַלב יאָהר תפיסה, אָן אַנדערס מאָל וואָלט מען איהם בעפרייט, יעצט אָבער נים, — די וואַהלען!

דינסטאָג בעגינען האָב איך דערהערט דעם ערשטען קלונג פון אַ קאַר־גלעקעל. דער סטרייק האָט זיך געענדיגט מיט, — מיט גאָר ניט דערווייל, מיט אַ צוזאָג. די

יוניאָן איז ניט אַנערקענט, אָדער דאָס וועט זיין אַ ג א נ־צ ע ר „ניקעל“ אָדער מען וועט איהם ש פּ אַ ל ט ע ן...

אַ קאַמפּף פאר אַ ניקעל!

דאָך איז דאָס געווען אַ רעוואָלוציע אין מיניאטור. אַ שטיקעל פּראָבע אויף דער גרויסער וועלט־דראמא, וואָס די צייט האַלט נאָך איצט אין פערפאַסען און גלויבט דאָס אונגעזוימט אויפצופיהרען אויף דער גרויסער ביהנע פון דער וועלט. די אַקטיאָרען שטודירען נאָך איצט, זיי קענען נאָך ניט, פערשטעהען נאָך ניט זייערע ראָלען; אַהן סופלאָר נאָך ניט פון פלעק און דער סופלאָר גופא איז נאָך אויך ניטאָ... מען מאַכט דערווייל רעפּעטיציע אויף אַ קליין ביהנע׳לע, אויף אַ „לאָקשען־ברעט“, אָבער אַ רעפּעטיציע איז עס דאָך.

דאָס האַרץ האָט מיר געקלאַפּט קוקענדיג אויף דעם דאָזיגען מאָמענט. איך בין געווען בעגייסטערט, האָב זיך געפרייט ניט וויסענדיג מיט וואָס, איך האָב זיך געשעמט פאר זיך אַליין. וואָס פאר אַ שאָד דאָס איז, האָב איך געטראַכט, צו קעמפּפען פאר אַ „ניקעל“ ווען מען קען געווינען אַ וועלט!...

וועמעס בלוט?

נִיט מיט גוי'איש בלוט בעשמירען די אידען זייערע מצה, נאָר מיט אידיש בלוט בעשמירען דאָס די גוים.

די קריסטען דאַרפען בלוט אויף פסח, אָבער ניט די אידען.

אומעטום דאַרפען זיי דאָס:

וואו עס איז נאָר פאַראַן אַ שאָטען פון אַ צלם און אַ שאָטען פון אַ מזוזה מוזען גוים האָבען בלוט אויף פסח, בלוט אויף פריה־יאָהר.

ווען דער שיר השירים קושט זיך מיט'ן פריהלינג, מוז קומען דער שפוך חמתך. דער וויעדער־קול פון אונזער הלל און דער טשוויטשער פון די פויגלאך מוזען דערטרונקען ווערען אין דעם מורא'דיגען בראזג פון אונזערע צובראָכענע כוסות אויף דעם צושמעטערטען סדר־טיש.

ניט אַ שעפּס איז דער קריסטליכער קרבן־פסח, נאָר אַ געקוילעטער איד. ניט דעם „ביישטידעל“ פון טהיר בעשפּריצען זיי מיט אידיש בלוט, זאָנדערן אַלע גאַסען און הויפען פריי, אונגעשטערט גיסט זיך דאָס פערניכ־

טעם אידיש לעבען דורך די אָפּענע רינעס און דער יונגער פריה־יאָהרס הימעל שפּיגעלט זיך אין דעם, פּונקט ווי דער איד וואָלט געדאַרפט אויסקויפען מיט זיין נשמה די ער־וואַכענדע נאַטור פון דעם ווינטער'ס שרעקליכע אכזריות.

מיט דעם שלוקערץ פון דער קוקאַווקע קלינגט אויף דער אידישער קרעכץ און די צוריקקומענדע שוואַלב באַגעגענט די לויות פון די יונגע אידישע „שוועלבעלאַך" געמערדערט פון קריסטען לכבוד יום־טוב.

די פיעל־בעזונגענע שטערען פון דער פּסח־נאַכט זייַנען מלאך המות אויגען. ווי זאָל עס דען אַנדערש זיין, ווען דער פריהלינג פּאַהרט אָן אין אַ קאַרעטע פון אידישע סקעלעטען אָנגעטריעבען פון פּאָגראָמשטשיקעס?

פריהלינג און טויט זיינען ביי אונז געוואָרען שמות הנרדפים, חברים־ווערטער. פון נאַטור'ס יונגע פּולע ברוסט זויגען מיר נאָר גיפט און קברים און די בלייכע דאַרע צולעכערטע מצה איז דער טרויעריגער פּנים פון דעם גלות־איד.

„מצה שמורה" גרייטען מיר אָן. מיר היטען די ווייץ אויפ'ן פעלד, מיר ציטערען און פּלאַטערען איבער יעדען זאַנג ער זאָל חלילה ניט פערנעצט ווערען, מיר כשר'ען די מיהלען און רייניגען די שטיינער, מיר היטען דאָס הייליגע ביסעל מעהל, — גאָט'ס גאָב און אונזער פּראַצע, מיר היטען דאָס טייג, מיר היטען דעם אויווען, מיר היטען דעם בעקער, אָבער מיר קענען ניט היטען דעם פּאָגראָמ־שטשיק...

זאָגט! רבנים, דיינים, אידען לומדים, בני תורה!

איז אונזער מצה כאָטש כשר? אונזער מצה מיט בלוט, מיט דאָס בלוט פון אונזערע פרויען און קינדער.

זאָגט! איז בלוט כשר אָדער טרפה, זאָגט! איז בלוט נישט חמץ, ווערען טרערען ניט חמצ׳דיג?... אָ, אונגליקליך גליקליכער אידישער פסח!

אַ געקרייציגטער איד איז דער קריסטליכער גאָט און געקרייציגטע אידען זיינען זיינע קרבנות.

שוין זייט טויזענדע יאָהרען ווי די קריסטליכע „ליעבע" פערוואַנדעלט אונז די הגדה אין אַ קינה; דעם קיטעל אין תכריכים; דעם קידוש־כוס אין סאַקראַטום׳עס לעצטען בעכער, און די „ליל שמורים" אין אַ גיהנום פאַנטאַזיע געטרוימט פון אַ קרושעוואַן, אַ קאַרל דעם ערשטען פון רומעניען.

פאַר וואָס קוילעט מען אונז? וואָס איז אונזער פערברעכען? זיינען מיר דען ערגער ווי אַנדערע? האָבען שוין אונזערע עופה׳לעך געזינדיגט מיט זייער מוטערס מילך? זינדיגען אונזערע טעכטער מיט זייער אונשולד; אונזערע זקנים מיט זייערע גראָהע האָר; אונזערע פרויען מיט די ליעבע צו זייער הויז־געזינד און אונזערע פאָטער׳ס מיט זייער קאַמפף פאַר חיונה?

פאַרוואָס מערדערט מען אונז?

פרעגט די האַק!

פאַר טויזענד עבירות פערגיסט מען אונזער בלוט, און די גרעסטע עבירה איז וואָס מיר לעבען. און ווי דאפעלט שרעקליך איז אונזער לאגע, ווען מיט אונזער

טויט וויל מען פערטומלען די פרייהייט און מיט אונזער פערניכטונג אָבהאַלטען דעם פאָרטשריט!

אין רוסלאַנד מאַכט מען אַ וואַנד פון אונזערע אָב־געהאַקטע קעפּ, צו פערשטעלען די גאולה פון אַ נאַקעט פאָלק; אין רומעניען מאַכט מען אַ טייך פון אונזערע טרערען, כדי די בערויבטע, אונגליקליכע, פינסטערע, ווילדע פויערים זאָלען ניט קענען צוקומען צו זייער ערד.

מען שכור׳ט זיי אָן מיט יודענהאַס און לײנקט זיי אָב פון גלייכען וועג, וועלכער פיהרט צו דער קרוין און צום געלד־זאַק.

ווי לאַנג וועט דאָס נאָך אָנהאַלטען? ווי לאַנג וועט אונז די געשיכטע אַלץ ארונטערוואַרפען פון באַרג אין אָבגרונד אַלס דעם „שעיר המשתלח" פון דער זינדיגער וועלט? ווי לאַנג וועלען מיר זיין די פּראָפּעטען פון דער פרייהייט און איהר שטרויכעל־שטיין?

ווי לאַנג וועלען מיר ליידען?

פרעגט דעם מעסער!

אַ הילפס־פעראיין, אַ סך הילפס־פעראיינען האָבען מיר געמאַכט צו שטיצען די בערויבטע און צושלאָגענע אידען אין רומעניען. וויעדער אויפצובויען זייער היים אויף אַ וואולקאַן, אַוועקשטעלען זייער בעט אויף אַ כוואַליע און אָנשפּאַרען זייער זיכערהייט אָן אַן איבערגע־ברענגטען שטרוי. דען עס וועט קומען אַן אַנדער פסח און פערניכטען די מותרות פון איצטער מיט אונזער צדקה, מיט אונזער יעצטיגע רחמנות מיט אַלעמען.

וואָס קענען מיר אָבער אַנדערש טאָן?

וואָס קענען מיר מאַכען אום זיך נים צו בעהאַלטען אין אַ שלאַנגען־נעסט? וואו זאָלען מיר פיהרען די צו־שראָקענע, נאָך וועלכע די קברים יאָגען זיך נאָך און דער אונטערגאַנג גענעצט זיי אנטקעגען?

וואו זאָלען מיר זיך רעטען?

פרעגט דעם ים!

דער ים און די אידען! ווי מערקווירדיג זיי בייטען זיך מיט זייערע ראָלען!

אַמאָל האָט זיך דער ים פאַר אונז געשפּאָלטען און מיר זיינען געווען פעראייניגט, יעצט זיינען מיר צושפּאָל־טען און צוריסען אין טויזענד קלייזלאַך און דעם ים איז גאַנץ...

אַמאָל האָט מען געשלאָגען דעם ים און מיר האָבען גערוישט אַ שירה, יעצט רוישט דער ים און מיר זיינען די געשלאָגענע...

אַמאָל איז דער רויטער ים פאַר אונז אנטלאָפען און מיר זיינען געגאַנגען שטאָלץ און זיכער אויף אַ פרייען, פעסטען באָדען, יעצט אנטלויפען מיר, מיר לויפען פאַר אונזער אייגענעם שאטען, לויפען אָהן אַן אָרדנונג, אָהן אַ סדר ווי אַ געשלאָגענע מחנה, און דער בלוט־ים שטעהט אויף אַן אָרט און גלאָצט אונז אין די צושראָקענע אויגען...

אַמאָל האָט זיך דער ים אויסגעטריקענט און מיר זיינען איבער איהם אַריבערגעגאַנגען, יעצט זיינען מיר אויסגעדאַרט און אויסגעטריקענט ווי די לאָפּעטעס, אויף וועלכע מען „שיבט" אונזערע מצות און דער ים געהט איבער אונז אַריבער, איבער אונזערע קעפּ, איבער אונ־

זערע אויסגעקרימטע רוקענס. עס גיסען זיך די בייזע כוואַליעס, גיסען און פלייצען און פּאַטשען אונז אַרונטער צום תהום.

פסח!

איך קוק אויף די בלוטיגע מצה געמישט מיט אונזער אייגען בלוט, געמישט פון די שונאים; איך קוק אויף דאָס טוידטע ברויט; דאָס ארעם־ברויט; דאָס העלדען־ברויט און אַ געפיהל פון יאוש און בטחון ברעכט מיר דורך די ברוסט.

פון טהאָל צום באַרג

מתן תורה אמאָל און היינט.

געשעהן אדער אויסגעטראכט, די געשיכטע איז אינ־טערעסאנט

אַ טיראן האָט געהערשט און געבושעוועט. נוגשים האָבען געדריקט און געשלאָגען אַן אָרים פאָלק. ששים רבוא שקלאַווען האָבען געקרעכצט און געליטען. מיט קאַרג צייט און ווינציג מאַטעריאל האָט מען געמוזט ציעל־אַרבייט שאַפען. דער עלענד האָט דערגרייכט דעם הימעל. אַ העלד האָט ערוואַכט. עס איז געבאָרען גע־וואָרען אַ בעוועגונג.

אַ שטילע פאָליטיק האָט זיך געפיהרט, אָבער צום סוף זיינען געקומען מכות און איידער דאָס ליכט פון בע־פרייאונג איז אויפגעגאנגען איז געוואָרען פינסטער... די הושך'נים פאר זונען־אויפגאנג. די מאַסע איז געווען רוי, דער פיינד — צושראָקען און צוטומעלט. דער שטעקען איז ערשיענען אויף דער סצענע. דער ים האָט זיך גע־שפאָלטען. אַ שירה האָט גערוישט. אַ נ אַ צ אָ ן האָט אויפגעשפראָצט און עס איז געקומען דאָס וויכטיגסטע — דער מאָמענט פון „מתן תורה“.

אפילו אַ פרייע מענשהייט קען אויך ניט לעבען אָהן אַ סדר, אָהן מענשליכע געזעצען, אָהן אַן אָרדנונג. און דער העלד האָט זיך פערוואַנדעלט אין אַ געזעץ־געבער. ער האָט געגעבען אַ תורה. אָהן אַ תורה, אָהן אַ פּראָ־גראַם, אָהן אַ ריכטיגען בעגריף וועגען רעכט און אונ־רעכט, טוגענדען און עולות, אָהן עטהיקס, אָהן אַ פונדאַ־מענטאַלע מאָראַל זיינען מענשען נאָר חיות. פעלקער, וואָס בעפרייען זיך ניט אליין, נור זיי ווערען בע־פרייט, זיינען געוויס חיות און אַ נייע תורה איז די הויפּט־זאַך, וואָס קען זיי דאַן האַלטען צוזאַמען.

אָבער ניט אַזוי קורץ און שאַרף איז יענע בעפרייאונג געשעהען. עס איז געווען „וואונדער איבער וואונדער". גאָט און מענש האָבען געאַרבייט צוזאַמען. דאָך, פיעל וואונדערבאַרער איז געווען די געזעץ־געבונג, איבער־הויפּט די ענטפּלעקונגס סצענע אויפ'ן באַרג סני, ווי זי ווערט געשילדערט אין דער ביבעל.

אַ פּראָסט פּובליקום, האָט דאָס געדאַרפט האָבען שטאַרקע טהעאַטער עפעקטען. די האַנדלונג אַליין וואָלט עס ניט געקענט געווינען און מען האָט געמוזט געברויכען שופרות, טרומייטערס און פייער־ווערק... דער העלד און נביא, וואָס האָט אויסגעקנעטען זיין פאָלק'ס נשמה אויס דעם אַלטען מצרים־ליים, האָט געניצט די קונץ פון די חרטומים דעם ליים צו בעלעבען...

דאָס איז ניט געווען קיין בלויזע פאַסירונג, וואָס משה האָט געגעבען אידען די תורה אויף אַ באַרג. ניט אומזיסט האָט ער געהאַלטען די שקלאַווען־מחנה אין

מהאָל און ער איז אַרויף אין דער הויך. אַנדערש האָט דאָס ניט געקענט זיין. גראָבע מענשען האָבען דרך ארץ פאַר אלץ, וואָס קומט פון אויבען אראָב... זיי פערשטעהען ניט ווי אַזוי גרויסע זאַכען קענען ווערען אויף דער זעל־ביגער ערד, וואָס זיי טרעטען, אויף אַן איינפאַכען, ער־קלערליכען אופן.

און די אידישע „מתן תורה“ איז ניט געווען די איינ־ציגע, וואָס איז פאָרגעקומען אויף אַ באַרג. כריסטענ־טהום איז אויך געבאָרען געוואָרען אויף אַ באַרג. דער באַרג־סני האָט אַ חבר־באַרג אין גליל. ווען כריסטוס האָט געזעהען דעם גוואַלדיגען המון, וואָס האָט זיך אַרום איהם פערזאַמעלט, איז ער אַרויף אויף אַ באַרג און האָט פון דאָרט אַראָבגערעדט זיינע „גאָלדענע תקנות“...

דער פּראָפעט פון די אַראַבער האָט זיך אויך געפּאָ־רעט מיט בערג. „ווען דער באַרג געהט ניט צו מחמד'ן, געהט מחמד צום באַרג“, האָט אויסגעשריען דער מחוקק פון איסלאַם, ווען דער איינגע'עקשנ'טער באַרג האָט ניט געפאָלגט...

יעצט אָבער קענען מעהר אַזעלכע זאַכען ניט פּאַסי־רען. און די נייע תורה פון דער קומענדער מענשהייט ווערט געגעבען אין מהאָל, אין רעכטען מיטען פון די מאַסען. „פון פאָלק פאַר'ן פאָלק“ קומט די נייעסטע לעה־רע פאַר די יונגע דורות.

אָט דאָס איז דער גרויסער אונטערשיעד פון דעם היינטיגען שבועות און דעם „שבועות“ פון די צוקונפט. די נביאים פון דער נייער צייט קלעטערען ניט אויף די

בערג נאָך געזעצען, נאָר טיעף אין יאָמערטהאָל פון די אָרימע ווערט זייער היילינע לעהרע געבאָרען. געטליך איז יעצט נים די הימעלשע אָפענבארונג, נאָר די עפענט־ ליכע מיינונג. די „התגלות אלקות" איז דאָס אויפטרע־ טען פון געקנעכטעטען אויף דער וועלט־אַרענאַ און זיין נייע בעדייטונג אין דער געשיכטע.

די נייע תורה איז אין גאַנצען אַנדערש ווי די אַלטע. ביי דער מתן תורה פון באַרג האָט מען געהייסען די פרויען בלייבען פון ווייטען און נאָר די מענער זאָלען מקבל זיין די לעהרע; זיי זאָלען זיין די אויבער־הארען און די יחסנים, די הערשער איבער דעם שוואַכען גע־ שלעכט; די תורה פון טהאָל אָבער זיינען מקבל די פרויען און מענער צוגלייך.

מיט דער נייער תורה געהען די פרויען הקפות אַרום דעם באַלעמער פון דער געזעלשאַפט. די טאָכטער און די מוטער פאָדערען זייער בערויבטע מענשען־רעכט.

יאָ, אַנדערש ווערט די נייע תורה געגעבען.

אַמאָל האָט מען געשריען „לא תגנוב" און „לא תרצח" צו די אָרימע, אויסגעמאַטערטע שלקאַווען אין טהאָל. מען האָט די בע'גנב'עטע און בערויבטע געהיי־ סען גוט און פרום זיין. די מוסר איז געגאַנגען פון מזרח־ וואַנד צום פאָליש. יעצט אָבער הילכען די „עשרת הדברות" פון טהאָל צום באַרג. צו די שטאָלצע און ער־ האַבענע געטער אויף די מעכטיגע פעלזען־בערג פון די שקלאַווען־לענדער.

„אנכי, איך" — דונערט דער גאָט פון די אירדישע

וועלטען פון אונטען ארויף — „איך בין גאָט, דיין גאָט, וואָס האָט דיך אַרויפגעזעצט אין דער הויך און איך בין דער, וואָס קען דיך פון דאָרט אַרונטער־וואַרפען... איך בין דער איין־און־איינציגער, דער יחיד ומיוחד, וואָס האָט געשאַפען און שאַפט אַלץ וואָס דו זעהסט און הערסט און האָסט. אַלץ, וואָס איז דאָ און וואָס עס וועט זיין איז דער סך הכל פון בעוועגונג, פון ענטוויקלונג, פון אַ ר ב י י ט. ניטאָ קיין אַנדער גאָט חוץ איך, דער אַר־בייטער, דער שאַפער, דער טהוער, דער בעוועגער און די בעוועגונגס־קראַפט, די טרייב־פעדער פון די „גלגלים“, דאָס ליכט, דער שטראַהל, דער פייער, דער אָנהויב פון אַלע אָנהויבען און די סיבה פון אַלע סיבות...“

ביי דער אַמאָליגער קבלת התורה האָט מען אָנגע־זאָגט דעם פאָלק אין דער נידער, ער זאָל זיך אָברוקען, ער זאָל ניט וואַגען צו בעריהרען דעם באַרג, ווייל דער באַרג איז הייליג צוליעב דעם גאָט, וואָס טהראָנט אויף איהם... מען האָט איינגעשראָקען די מאַסען, אַז דער באַרג וועט נכפה׳ן, וואַרפען, שליידערען און אומברייננגען אין די טויזענדער...

ביי די יעצטיגע „קבלת התורה“ אָבער מוז מען פריי־הער בעריהרען דעם באַרג... די מחנה פון טהאָל דאַרף זיך אויסלערנען צו וואַגען און אונשעדליך מאַכען דעם טהראָן פון דעם אַלמעכטיגען, וואָס דונערט און בליצט, און וואַרפט מיט טויט און פערדאַרבען...

אַן אַנדער צייט, אַן אַנדער מענשהייט, אַנדערע נביאים, אַן אַנדער סצענע אין דעם ווילדען מדבר פון

לעבען. אן אנדער תורה און אן אנדער קבלה. די שקלאַ־ ווען שרייען ניט מעהר „נעשה ונשמע". יעצט איז פון „נעשה" ביז „נשמע" אַ רעכטער תחום שבת. די נייע תורה ווערט ניט געגעבען איבער געוואַלד, זי ווערט אויך קיינעם ניט אַרויפגעצוואונגען. זי וואַקסט אַרויס ווי אַ בלום אין דעם גן עדן פון פאָלקס־בעוואוסטזיין. אונזערע נייע „לוחות" זיינען ניט פון שטיין, נאָר פון הערצער, און ניט געשריעבען פון אַ גאָט, נאָר פון מענשען. אין דער נייער תורה איז ניטאָ קיין „סתרי תורה", קיין סודות, קיין קניפּלאַך, קיין „רזי דרזין", קיין בעהאַלטענע רמזים און קיין צוויי־דייטיגקייט. עס איז פרייהייט און לעבען פאַר אַלע לעבעדיגע.

* * *

אָה, זינגט מיר דאָס ליעד פון דעם „שפעטער",
דעם שיר פון דעם נייעם „שבועות",
ווען פריי וועלען וואַקסען די תבואות
און ליעב וועלען שמייכלען די בלעטער,

ווען אַלץ וועט גענוג זיין פאַר אַלע
און קוויקען אַ יעדער מסיבה,
עס וועט די נאַטור ווי אַ כלה
פערשיינקען דעם לעבען איהר ליעבע!

אָ, זינגט אונז דעם נייעם „אקדמות"
לכבוד דער בעסערער תורה,
וואָס הייליגט דעם מענש אין דעם „בורא"
און פיהרט איהם דורך אייב'גע נחמות.

ליטעראטור

קונסט און לעבּען

דער סוד פון ליעבע.

איך קען צוויי שענע מיידלאך,
איך האָב — ווער וויים די סיבה?
פאר איינע נאָר בעוואונד'רונג,
פאר ד'אנד'רע — הייסע ליעבע.

און די, וואָס איך בעוואונדער,
בעזיצט פיער שענ'רע פארבען,
ווי יענע, וואָס בעהערשט מיך
מיט ליעבע ביז צו שטארבען.

די ערשטע מיט ענטציקונג
בעטראכט איך, דאָך פערזיסען
מיין וועלט קען נאָר די צווייטע
איהר ליעבשאפט צו געניסען.

פיעל חן שוועבט אויף די ערשטע,
עס לייכטען איהרע אויגען

און דאָך האָט מיך איהר צויבער
צו נאָה'נט ניט צוגעצויגען...

איך וואָלט איהר קיינמאָל קושען,
קיינמאָל צו זיך ניט דריקען,
עס קען איהר ערלע שענהייט
מיך גענצליך ניט ערקוויקען...

און ניט נאָר איז זי פּרעכטיג,
וואָס קען ניט פּרעכט'גער געבען,
נאָר אויך די ריינסטע אונשולד,
אין הימעל נאָר צו שוועבען.

דאָך ליעב איך ניט שולמית
און ליעב מיין זיסע זעלדע,
ווייל זעלדע איז לעבעדיג,
שולמית — א געמעלדע.

וועלכער ציוויליזירטער מענש איז דאָס ניט געווען אם וועניגסטענס איין מאָל אין זיין לעבען אין אַ מוזעאום פון קונסט?

וועלכער מענש מיט אַ עסטעטישען געשמאַק האָט דאָרט ניט בעטראַכט מיט ענטציקונג די געמעלדען און סטאַטוען, די שעפּפונגען פון גרויסע מייסטערם?

אַזוי ווי יעדער שטערבליכער האָט מעהר אָדער וועניגער אַ גענום בעטראַכטענדיג די הויכע בערג, פּעלזען,

טייכען, פעלדער און וועלדער, מיט איין וואָרט, די אַר־כיטעקטור, סקולפּטור און מאַהלעריי פון דער נאַטור — אזוי האָט יעדער בשר ודם א געוויסען זינן פאר א קונסט־בילד.

נו, האָט דאס שוין ווען עס איז געטראָפען, אז אימי־צער זאָל זיך פערליעבען אין אַ סטאַטוע אָדער אַ געמעלדע פון אַ שענעם מענשען?

שולמית, ווי דער דיכטער בעזינגט איהר, איז געווען די גרעסטע פּארשוין פון מזרח־לאַנד.

יהודית, וועלכע האָט געפאַנגען דעם אַסירישען טי־ראַן אלפורנוס מיט איהרע בליקען, האָט געשיינט ווי די זונן אין הימעל.

די אידישע קעניגין מרים, די פרוי פון הורדוס המלך, איז געווען די גרעסטע שענהייט פון איהר צייט.

די עגיפּטישע הערשערין קלעאָפּאַטרא, האָט בע־זיעגט די גבורים פון רוים מיט איהר שמייכעל, און די שענע מאַגדאַלענאַ האָט געוואונען די ליבע פון קריסטוס.

די געמעלדען און סטאַטוען פון דיעזע אַלע היסטאָ־רישע שענהייטען געפינען זיך אין אַלע גרויסע מוזעאומס פון דער וועלט. האָט דאָס שוין אָבער ווען עס איז פּאַ־סירט מען זאָל זיך אין זיי פערליעבען?

קיינמאָל ניט.

פאר וואָס?

דאכט זיך, אַז דיעזע אַלע דערמאָהנטע בילדער און פיגורען זיינען די אַרבייט פון גרויסע, אונשטערבליכע

קינסטלער, וואָס האָבען געשאַפען זייערע ווערק נאָך אַלע רעגעלען פון קונסט און עסטהעטיק.

נו, טאָ פאַר וואָס זשע פערליעבט מען זיך ניט אין געמאהלעוועטע אָדער געשניצטע מענשען?

ווייל זיי האָבען ניט קיין נשמה.

כדי איינעם צו ליעבען, מוז ער לעבען.

ער מוז זיך בעוועגען. ער מוז האָבען בלוט און פלייש, בלוט, וואָס זאָל פליסען, צירקולירען, און פלייש, וואָס זאָל זיך ריהרען, בעוועגען, ווייל די לעבעדיגקייט שפּיעלט אין ליעבע די ערשטע פידעל.

מען קען זיך ניט פערליעבען אין געקינסטעלטע בע־שעפעניסען, ווייל די ליעבע אַליין איז נאַטירליך און ניט געקינסטעלט.

מען קען זיך נאַר פערליעבען אין די נאַטור און ניט אין די קונסט; אין די אמת'ע נאַטור, ניט אין די נאָכ־געמאַכטע.

ליעבע און לעבען איז אַלץ איינס.

עלטערען האָבען אַ ליעבעס, איין איינציגעס קינד, וואָס איז זיי טהייער ווי דאָס אויג אין קאָפּ; זיי קענען אָהן דעם קינד קיין מינוט ניט זיין, זייערע בליקען זיינען צוגעקניפּט צו די בליקען פון דאָס קינד.

פּלוצלונג שטאַרבט דאָס קינד און זיי זוכען עס וואָס גיכער אַרויסצונעהמען פון זייער הויז.

דאָס האַרץ איז צובראָכען. זיי דעקען אָב די טויטען־טוך און קוקען מיט שרעק אויף די אויסגעלאָשענע אויגען

פון זייער ליעבלינג. זיי פיהלען אַ מורא׳דיגען וועהטאָג אין זייער טיעפסטען אינערען.

דאָך, דאָס קינד איז טויט. עס האָט ניט אין זיך מעהר קיין בעוועגונג, קיין ריהרונג, קיין לעבען און זיי צאַרטע עלטערען בעטראַכטען דאָס פאַר אַן איבעריגע זאַך.

דער גאַנצער מענש איז דאָ, אָבער די נשמה פעהלט...

ווי לאַנג צוריק האָט מען דאָס געליעבט און מען איילט זיך שוין וואָס צום גיכסטען דאָס אַרויסצוטראָגען פון הויז.

וואָס קונסט אַנבעטרעפט איז געוויס אמת, דאָס יע־דער קינסטלער גיט אַריין אַ נשמה אין זיין קונסט־ווערק; עס איז וואָהר, אז די פערזאָנען, וואס בעגאַבטע ארטיס־טען מאַכען פון שטיין און פאַרב, האָבען אין זיך גייסט, נשמה, אָבער זיי האָבען דאָס נאָר ביז אַזאַ מדרגה, וואָס איז נויטיג אַרויסצורופען אונזער בעוואונדערונג, אָבער ניט אונזער ליעבע.

ווען היינריך היינע שטעלט פאָר די פאָלשטענדיגע שענהייט, דעם אידעאַל אין וועלכען מען פערליעבט זיך ביז צום קבר, שטעלט ער זי פאָר לעבעדיג און ניט געמאַהלעוועט, אָדער געשניצט. איהר זעהט די אַרבייט פון גאָט׳ס אייגענע האַנד און ניט פון אַ מענשליכען פינ־זעל, אָדער דלאָט. איהר זעהט ווי די שענהייט בעוועגט זיך, ווי זי קאַמט איהרע „גאָלדענע האָאַר" מיט אַ גאָל־דענעם קאַם און איהר הערט ווי זי „זינגט אַ ליעד דער־ביי", יאָ א ליעד, וואס קומט פון אינוועניג. פון ־ער

נשמה, דאָס ליעד, זאָגט היינע, האָט אַ „געוואַלדיגע זעלט־זאַמע מעלאָדיע".

„איך גלויבע די וועלען פערשלינגען
דעם שיפער און דעם קאַן,
און דאָס האָט מיט איהרעם זינגען
די לאָרעליי געטהאָן".

בכן האָט דאָס „די לאָרעליי געטהאָן", אָבער ווי האָט זי דאָס געטאָן?

ניט מיט איהר בלויזע שענהייט, ניט אַליין מיט איהרע גאָלדענע האָאָר, איהר גאָלדענעם קאַם און איהרע גאָלדענע קליידער, וואָס זי האָט אויף זיך געטראָגען גע־ווים ניט. זי וואָלט מיט איהר גאַנצען צויבער־פּראַכט דעם שיפער, אין זיין שיפעלע אויף דעם רהיין, ניט גע־וואונען ער זאָל זיך צוליעב איהר דערטרינקען; ער זאָל קוקען אַזו לאַנג אויף דעם הויכען פעלז, וואו זי זיצט, ביז זיין לאָדקע זאָל צוקלאַפּט ווערען אָן אַ שטיין...

„די שענסטע יונגפרוי", ווי היינע רופט זיין „לאָרע־ליי", וואָלט געבליעבען נאָר אַ שענער, ערהאַבענער געץ ווען זי וואָלט ניט געקאַמט איהרע האָר און ניט גע־זונגען אַ נשמה־ליעד, אַ ליעד, וואָס קוועלט פון איהר אייגענער ברוסט און ניט וואָס אימיצער האָט אין איהר אריינגעזונגען, אַ ליעד מיט אַ גוואַלדיגען אינערליכען כח.

די גרעסטע קונסט־ווערק קען העכסטענס ארויסרו־פען אונזער בעוואונדערונג, אָבער ניט אונזער ליעבע. און דער אונטערשייד צווישען בעוואונדערונג און ליעבע איז זעהר גרויס.

מיר בעוואונדערען די לבנה, אָבער מיר פערליעבען זיך ניט אין איהר.

דאָך אום די קונסט זאָל ארויסרופען אונזער בעוואונדערונג מוז זי אויך זיין פערפיהרעריש און עכט ווי די נאַטור. די פלאַסטישע קונסט (די מאַהלעריי און די סקולפּטור) דארפען זיין אַזוי נאַטור־טריי, אַז זיי זאָלען קענען אָבנאַרען אונזער אויג פונקט ווי די טאָן־קונסט (די מוזיק און די דיכט־קונסט) דארפען קענען אָבנאַרען אונזער פאַנטאַזיע.

נאָר די אמת'ע קונסט קען אונז פעראינטערעסירען און פערבלענדען מיר זאָלען מיינען, אַז וואָס מיר זעהען און הערען זיינען כמעט לעבעדיג.

מיר זעהען, צום ביישפּיעל, ווי אַ לומפּ מאַטערט אַן אונשולדיגען מענשען, ווי ער מאַכט זיך פאַר יענעם'ס אַ גוטען פריינד, בענוצט זיך מיט יענעם'ס צוטרויען און איז אין גרונד גענומען יענעם'ס פעררעטהער און דם שונא. אָט אין אַ רגע אַרום, ווי ער האָט דעם אונשולדיגען פעררעטהען און פערקויפט צו דער תליה, קומט ער צו איהם און חנפ'עט איהם און מאַכט זיך ווייעדער פאַר זיין בוזים־פריינד.

מיר ווערען אויפגעבראכט, כעס און נקמה ברענט אויף אין אונז, מיר קענען אַזאַ לומפּיגע ניעדערטרעכטיגקייט ניט פערטראָגען, דאָס איז צו שרעקליך, צו שווידערליך גלייכגילטיג צו צוזעהן און מיר ווילען אַ שפּרונג טאָן צו דעם אונמענש און איהם צורייסען אין שטיקער.

„לומפ״! שרייען מיר אויס און ווילען זיך א לאז טאָן אויף איהם.

דאָך אין דער מינוט דערפיהלען מיר ווי אימיצער־כאפּט אונז אָן פון הינטען מיט א וואַרנונג: „וואו לויפט איהר? איהר וועט דאָך געהרג׳עט ווערען״!

און מיר וואָלטען זיך ווירקליך צו׳ממית׳ט, דען די גאַנצע מעשה איז דאָך ניט מעהר ווי אַ טהעאַטער־שטיק און מיר זיצען אויף דער אויבערשטער גאַלערעע...

דאָס האָט אונז די קונסט, די אמת׳ע קונסט גענאַרט, געוואונען. די שוישפּיעלער האָבען דאָס אַזוי גוט גע־שפּיעלט.

די אונטערשטע שורה איז, דאָס קונסט איז נאָכ־געמאַכטע נאַטור און לעבען איז נאַטור אַליין. עס איז אויך ווייטער צו זעהן, אַז ליעבע איז ניט קיין הימעל־שע זאַך, נאָר זי ליעגט איינפאַך אין בלוט און פלייש, אָהן קונצען און אָהן חכמות, דען ווען דאָס וואָלט אַנ־דערש זיין, וואָלט מען זיך אויך פערליעבט אין אַ שענעם בילד אָדער אין אַ שענע סטאַטוע. יאָ, מיר ליעבען נאָר לעבעדיגע מענשען, וועלכע האָבען קאָכעדיג בלוט אין די אָדערען און האָבען נאָך דערצו אַ נשמה־יתירה, וואָס קען זינגען, שפּיעלען, אָדער טאַנצען, דאָס מאַכט נאָך דעם לעבען לעבעדיגער און די ליעבע הייסער, ברע־נעדיגער...

ווי ווייט לעבען איז שטאַרקער ווי קונסט קענען מיר זעהן דערפון, דאָס מיר פערליעבען זיך גיכער אין א לע־בעדיגע דיענסט־מיידעל איידער אין אַ ווענוס, די געטין

פון שענהייט, געמאַכט אַפילו פון דעם גרעסטען מייסטער.

עס איז אמת, אַז עס געפינט זיך ערגעץ וואו אַ לע־גענדע, דאָס איינער האָט זיך אַ מאָל פערליעבט אין אַ סטאַטוע און איז פאַר גרוים ליעבשאַפט געשטאָרבען. עס איז אויך אמת, דאָס יעדער קינסטלער איז „פערליעבט אין זיין קונסט", דאָך איך רייד פון ליעבע ווי די וועלט פערשטעהט זי.

עס איז אויך ווייטער צו זעהן, דאָס די קונסט, וועל־כע זאָל אונז געווינען, מוז זיין אַזוי נאָהענט צו די נאַטור, אַז מען זאָל קוים, קוים דערקענען וואו איינע פאַנגט זיך אָן און די צווייטע ענדיגט זיך.

אמת'ע, לעבעדיגע שענהייט ליעבען מיר און אמת'ע קונסט בעוואונדערען מיר.

קהלת און דער פארטשריט

די נוצען און שאדען פון „ווער חיים“

זיי ניט קיין שוטה און ערגער זיך ניט!“

אט די ווערטער קלינגען אונז אפט אין די אויערען אין טעגליכען לעבען און מיר מיינען, אז מיר הערען א חכמה, וועהרענד דאס איז פאלש ווי די עבודה זרה.

ריכטיג וואלט געווען צו זאגען „זיי ניט קיין ח כ ם און ערגער זיך ניט!“

„שוטה אינו מרגיש“; א שוטה פיהלט ניט, ממילא ערגערט ער זיך שוין ניט.

ערגערנים און וועהטאג זיינען די רעזולטאטען פון דיינקען און פיהלען; פון בעגרייפען און פערשטעהן; פון וועלען און פערלאנגען.

פאר'ן שוטה, וואס האט א פאמפערניק אנשטאט א קאפ אויף די פלייצעס, איז אלעס גוט און וואויל, שען און אנשטענדיג, קלוג און מאראליש...

דער נאר האט זיך ניט וואס צו קלעהפען.

מאנכע מענשען ווייסען דאס שוין פון לאנג און מאנכע

דערוויסען זיך דאס ערשט סוכות אין שוהל, ווען זיי הערען ליי־
ענען קהלת, וועלכער האָט דאס גוט פערשטאנען.

ווי ריכטיג ירושלים׳ס גרויסער דיינקער דריקט זיך אויס:
„כי ברב חכמה רב כעס ויוסיף דעת יוסיף מכאוב“.

דאס הייסט אין פשוט׳ען מאמע־לשון: „וואס מעהר קלוג־
שאפט מעהר ערגערנים און וואס מעהר וויסען מעהר וועהטאָג“.

דער פארעווער מענשיל, אדער דער פאָלקס־פערפיהרער,
בעשולדיגט און טאדעלט דעם פערשטענדליכען און דיינקענדען
מענשען, וועלכער געהט אָפּט ארויס פון געדולד און געטריעבען
פון אמת און יושר הויבט ער אויף זיין שטים און זיין פויסט
נעגען עולות.

„שא! זאגט דער „קאלטער לונג און לעבער“, שא! שריי
ניט, ערגער זיך ניט. מאך קיין געוואלדען! מאלע וואס עס
טרעפט! מען קען די וועלט ניט איבערמאכען! נאָר א נאר נעהמט
זיך צום הארצען, א קלוגער לאָזט דאס געהן מיט די נאטור“...

„רעוואלוציאנער! אנארכיסט! צושטערער!“ שרייט דער
דעמאגאג, וואס לעבט פון פאלשקייט און בעטרוג, צו דעם אויפ־
גערעגטען חכם און דיינקער, וועמעס שיקזאל קהלת בעדויערט.

דעם לומפ, דעם אויסוואורף בעצאָהלט זיך בעסער צו ווע־
רען עולה׳ס פריינד, שאנדע׳ס חבר און ליגענ׳ס געזעלען. ווייל
דאן פערשפאָרט ער כעס און וועהטאג און פילט אן זיין בייטעל
מיט זאק־רויב.

דער פרינצליכער צווייפלער פון מזרח־לאנד האָט געוואוסט
אט דעם סוד און האָט טאקע אויף דעם א טיעפען זיפץ געטאן.
נאָר דער, וואס איז געקומען צו דער פערצווייפעלטער שטור־

פע פון צווייפלען, ווייס דעם טהייערען פרייז. וואס א נשמה צאהלט פאר איהר דיינקען און פיהלען.

נאר די, וואס שטעהען אין אייביגען קאמפף מיט רשעות און האלטען א שווערד איבער נארישקייט און פערברעכען, יא, נאר די בעגרייפען שלמה'ס ביטערען קרעכץ אויף די דיינקענדע און וויסענדע, און פערשטעהען ווי אזוי דער „ויחכם" איז געקומען צו דער טרויריגער פילאָזאָפיע פון „אויך מיין דאגה"; צו דעם ביטערען ענטשלוס פון „א נעכטיגער טאָג", פון „הבל הבלים", וועלכער איז זעהר קיין געווינשטער בירגער אין דער טהעטיגער רעפובליק פון לעבעדיגע אינטערעסען.

קהלת האָט געזוכט דעם פערגניגען פון לערנען און וויסען און, געפינענדיג איהם אין ערגערניס און וועהטאג, האָט ער אויסגעשריען מיט ביטערניס „א נעכטיגער טאָג!" און א מאך געטאָן מיט דער האנד „אויך מיין דאגה!"

דאס איז די פילאָזאָפיע פון יאוש, פון פעסימיזמוס, מיט וועלכע די פילאָזאָפיע פון לעבען איז ניט איינפערשטאנען.

די חקירות פון קהלת זיינען נאר טיילווייז אמת, אבער ניט אין גאנצען. איבערהויפט איז זיין אויסגעשריי „ווער ווייס?" „ומי יודע", דאס הייסט: ווער ווייס סיי ווי סיי אויב עס לוינט זיך גאר צו זיין קלוג, גוט, עהרליך און אנשטענדיג אויף דער וועלט; אויב עס איז גאר דאָ א „יענע וועלט" מיט טויזענד גליקען פאר'ן צדיק און אייזערנע ריטער פאר'ן רשע, — יא, איבערהויפט איז דיזער „ווער ווייס" זעהר א קראנקער, אבוואהל נ י ט קיין שעדליכער, דען מען ווייס י א, און אויב מען ווייס ניט, איז אויך קיין סכנות. דער קלוגער און ערענטליכער זוכט ניט קיין געהאלט פאר זיין חכמה

און גוטסקייט. ער זוכט דאס ניט, ניין! ניט אויף דער און ניט אויף י ע נ ער וועלט.

אין קהלת׳עס צייטען האָט מען דאס נאָך ניט פערשטאנען. דער גרויסער סקעפּטיקער האָט נאָך געלעבט מיט דעם ביבלישען גייסט, וועלכער האָט ביי יעדער מצוה אוועקגעשטעלט דעם שכר ביי דער זייט. אין די ביבעל־צייט האָט מען נאָך געמוזט די מענשען אונטערקויפען; מען האָט זיי געמוזט ווייזען די „מזומן אויפ׳ן טיש“, אז עס „בעצאהלט זיך“. „טו דאס, כדי עס זאל דיר גוט זיין“. מען האָט צוגעזאגט „לאנג לעבען“ און אנדערע גוטע זאכען. דאן האָט נאָך דער „יצר טוב“ געמוזט געבען כאַ־באַר. דער מענש האָט נאָך דאן געהאלטען ביי׳ם „אלף בית“, ביי זיין ערשטען געהן אין „חדר“, וואו „דער מלאך האָט געוואָרפען א גראשען“...

אָט ווי אונפּראקטיש דער צוויי־פיסיגער איז נאָך דאן גע־ווען, האָט ער דאך געפרעגט „האו מאַטש“ — „וויפיעל?“ און מען האָט זיך געמוזט מיט איהם בעדינגען. א קינד, מען האָט איהם געמוזט געבען א צוקערקע ער זאל פּאָלגען... צו דער הויכער מדרגה פון טאָן גוטעס צוליעב די גוטעס גופא, איז ערשט דער מענש שפּעטער געקומען.

פון אנפאנג האָבען זיך די חכמים דערשראקען פאר קהלת׳עס „ווער ווייס“, זיי האָבען מורא געהאט, דיעזער ביטע־רער ספק זאל ניט אראָבפיהרען די מענשען פון וועג, דען ווער וועט דאס וועלען „גוט און פרום“ זיין סתם אין דער וועלט פאר אומזיסט?

אבער די שרעקעדיגע „חכמים“ זיינען נאָך ניט געווען די ריכטיגע חכמים, דען, ניט האָבענדיג קיין תירוץ פאר דעם

מייעססטעמישען אפיקורס, האָבען זיי נאָר געוואלט זיין ספר אין גאנצען בעהאלטען, איהם אבראמען פון וועג...

זיי האָבען זיך געשראקען פאר דעם פרייען געדאנק. אבער זייער פערלאנג איז זיי ניט געלונגען...

עס זיינען שפעטער געקומען די ר י כ ט י ג ע ח כ מ י ם און האָבען זיך גארניט ארומגעקוקט אויף דעם קהלת מיט זיין „וועי ווייס", זיי האָבען געזעהן, אז ער איז ניט שעדליך צו ליעב פערשיעדענע אורזאכען: ערשטענס, האָבען זיי משמעות פערשטאנען, אז מען ו ו י י ס י אָ. אז מען לייגט אריין אין דר'ערד ליעגט מען טאקע...

אי איז דאך די קשיא: אויב אזוי, טאָ וועד וועט דאס וועלען לעהרנען חכמה און קעמפפען פאר'ן אמת?

איז דער תירוץ: קיין סכנות נים!

דאָס קומט פון אי נ ו ו ע נ י ג און ניט פון ד ע ר ו י ס ע ן: די וואס וועלען האָבען חשק צו זיין „גוט און פרום", וועלען דאס טאן אויף זייער אייגענעם חשבון, טאקע נאָר ווייל זיי ווילען דאס און ניט ווייל מען וועט זיי דערפאר בעצאהלען. זיי זיינען געקומען צום בעשלוס, די שפעטערע חכמים, אז דער מענש טוט אפט א סך גוטע אדער שלעכטע זאכען, ווייל ער אליין וויל זיי טאָן, ער טוט זיי פון זיין אייגענע הנאה וועגען און ניט ווייל ער ריכט זיך אימעצען צו געפעלען. איהם ארט ניט, אז ער וועט קיינעם ניט געפעלען; אפילו גאט אליין אויך ניט.

נאכמעהר: דער מענש טוט מאנכעס מאָל גוטעס, וויסענדיג, אז ער וועט אויפרייצען געגען זיך אלע נארען און לומפען, דאָס הייסט כמעט די גאנצע וועלט, און וועט קריעגען פאר זיין

גוטע טהאט שטיינער אנשטאט בלומען. זיי האָבען דערפאר דורכגעמישט קהלת און געענטפערט מיט א קלוגען שמייכעל: „קיין אחריות נית"!

זיי האָבען זיך פאר זיין סקעפּטיציזמוס ניט דערשראקען און געענטפערט דעם אייביגען, גרויסען און געזונדען אמת: „שכר מצוה מצוה".

דער לוין פון א גוטע טהאט איז די טהאט גופא. דער אמת, די וויסענשאפט און די עהרליכקייט גיבען נית קיין כאבאר... לעהרן חכמה, קעמפף פאר'ן וויסען, פאר אויפקלערונג, דו וועסט טאקע דערגעהן א סך אונאנגענעהמע וואהרהייטען, זיי וועלען דיר וועה טאָן, אבער דער וויסען, אז דו ו ו י י ס ט וועסט זיין דיין בעלוינונג.

עס איז אמת, אז „וואס מעהר קלוגשאפט אלץ מעהר ער־גערנים און וואס מעהר וויסען, מעהר וועהטאג", אבער וועלכען בעטרעף האָבען די ערגערנים און דער וועהטאג אין פערגלייך מיט די נוצען, וואס דער חכם און׳ בר דעת קענען ברייננגען? וועלכער מענש, אפילו וויסענדיג פאראויס פון די ערגערנים און וועהטאגען, וועט זיך צוליעב זיי בעסער בעשליסען צו בלייבען אן עזעל אום צו זיין געזונד און צופריעדען, איידער זיין א חכם, א דיינקער און א קעמפּפער?

וועלכען געוואַגטען וואהרהייטס־העלד וועט דאס ארען, וואס נים ד י און נים „י ע נ ע וועלט" וועלען איהם בע־לוינען פאר זיין קאמפף? וועלכער פון דער וועלט'ס גרויסע לייט, קעמפּפער, דיינקער, פארשער און מארטירער, רעליגיע־זע ארער פרייע, — יאָ, וועלכער פון זיי האָט זיך אבגעשטעלט

פאר דעם צווייפעל פון קהלת? ווער האָט זיך דערשראָקען פאר דער סטראָשידלע „ווער ווייס“ און ווער פון דער מענשהייט'ס גרויסע גייסטער האָט זיך געקימערט פאר דעם זוויערען „אויף מיין דאגה“? אדער פאר דעם „א נעכטיגער טאָג“? דעם „הבל הבלים“?

זיי האָבען געטהאָן דאס, וואס חכמה און וויסען האָבען זיי דיקטירט און האָבען געפונען זייער לוין אין זייערע אייגענע מעשים.

דער „ווער ווייס“ וואלט קיינמאָל ניט געקענט בעשאפען קיין יהודאָ המכבי; קיין בר כוכבא; קיין ר' עקיבה, א. ז. וו.

פון דעסטוועגען האָט דער קהלת זיינע גרויסע פערדיענסטען פאר דעם פראָגרעס. דען ער האָט געלעהרענט דער וועלט צווייפלען און ניט אננעהמען אין גוט-געלד אפילו דעם וועקסעל אויף עולם הבא, ווייל „ווער ווייס“ אויב מען וועט איהם גאר קענען אויסבייטען? „ווער ווייס“ אויב עס איז גאר דאָ א גאָט? „ווער ווייס“ אויב די טוידטע בהמה איז ניט די זעלביגע יחסן'טע ווי דער טוידטער מענש? „ווער ווייס“, „ווער ווייס“ און „ווער ווייס“...

אט דיעזער „ווער ווייס“ איז אליין ניט קיין גרויסער העלד, ער קען זיך ניט בעשליסען וואס צו טהאָן; ער איילט זיך ניט געהן שלאָגען פאר עפעס, „ווער ווייס“ אויב עס איז כדאי? „ווער ווייס“ אויב ער וועט אויספיהרען? „ווער ווייס“ אויב יענער איז ניט שטארקער? „ווער ווייס“ אויב יענער איז אויך ניט גערעכט? ער איז א קאליקע דער „ווער ווייס“, ער קען ניט שטעהן פעסט אויף די פיס, ווי געהעריג איז, ער שפרינגט באלד אויף

איין פוס, באלד אויף דער אנדערער, און באלד קריכט ער גאר אויפ׳ן בויך. ער איז ווי יענער, וואס האָט געהאלטען אין איין שרייען „טאמער פערקעהרט“...

ער איז אבער א וואָרים, וואס קריכט פּאוואָליע אין די ביינער אריין, אין דער נשמה און „טאָטשעט“, „נאָיעט“ און נידעט און לאָזט ניט צורוה... ער איז דער ווארים פון פּראגרעב.

דער גאָלדערנער רענדעל

(אומעטיגע בעטראַכטונגען).

פון גלות מיעד און אויסגעדראשען
האָסטו דיין גייסטיג גאָלד פערזעצט,
געבאָרגט אויף דעם צו איינצ'גע גראָשען...
מיין אָרמעס פאָלק! וואו האלט דאס יעצט?
בעזוצטו נאָך דיין אלטען ווערטה?
מיר שיינט דאָס איז שוין גאַנץ פערצעהרט.

איינער האָט אמאָל פער'משכנ'ט א גאָלדענעם רענדעל אין צוויי גראָשען. אין א וואָך ארום האָט ער געבאָרגט אויף דעם נאָך צוויי גראָשען, אין צוויי וואָכען ארום — נאָך צוויי גראָשען א. ז. וו.

ווען עס האָט שוין געהאלטען ביי דעם לעצטען זעקסעריל, האָט מען איהם געפרעגט די ערנסטע פראַגע, צו וואס ער האָט דעם רענדעל פערזעצט און האָט דאס באָלד ניט אויסגעביטען אויף קליינגעלד.

— איך וועל אייך זאגען, — האָט דער מאן געענטפערט, — ווען איך וואלט דעם רענדיל אויסגעביטען פאר איין מאָל, וואלט איך דאס באלד די מינוט פערלארען, יעצט אבער איז דאָס נאָך מיין. איך מעג אפילו האָבען אין דעם נאר איין איינ־ציגען גראשען, האָב איך דאס נאָך אלץ ניט אנגעווארען. איך וויים, אז ערגעץ־וואו ליעגט מיינער א רענדעל און ווען איך וויל קען איך עס ווידער אויסלייזען.

אט די מעשה האָט דערצעהלט א נישט־פרומער איד, אן אפיקורס, ווען מען האָט איהם געפרעגט פארוואס ער האָט זיך בעסער נישט גע׳שמד׳ט איידער צו זינדיגען אזוי פיעל אלס איד. און אט די זעלביגע מעשה איז מיר איינגעפאלען, טראכטענדיג וועגען די אידישע קולטור אין אמעריקא, וועגען אונזער גייסטיגען רענדעל, וואס מיר האָבען פער׳משכן׳ט ביי הפקר און חאפ־לאפ.

איך וויל וויסען צו האָבען מיר שוין אבגענומען אויף אונ־זער טייערען משכן דעם לעצטען קופערנעם פיעטאק, אדער מיר האָבען נאָך אין דעם אומוועניגסטענס איין זעקסעריל און קענען נאָך האָפען דאס גאלדשטיק אויסצולייזען, און ווידער צו בעזיצען.

מעגליך, אז די „קינדער ישראל“ פון קאלאמבוסעס מדינה וויסען גאר אליין נישט, אז זייער בעסערער „איך“ איז פער־זעצט ביי דעם טייפעל, און זיי פערצעהרען איהם לאנגזאם און זיכער ביז זיי וועלען אין איין „שעהנעם טאג“ ווערען גייסטיג באנקראט.

קיין וואונדער וואלט דאס ניט זיין.

צומישט און צוטומעלט אויף דער בערזע פון זייערע נייע לעבענס־בעדינגונגען; בייטענדיג זייער אלטען עקזיסטענץ אויף א נייעם, פערבייטענדיג אפט א שוך אויף א לאפטשע, און ביי־טענדיג זיך אליין פון „גרין" אויף געל, פון געל אויף שווארץ און פון שווארץ אויף פאפיליאטע — זעהען זיי זיך גאר נישט ארום ווי זיי פערשאכערען זיך מיט היזק...

דער וואס קוקט אבער אויף זיי מיט א ניכטערען, רוהיגען בליק, דערזעהט גלייך, דאס זיי זיינען „נישט מיט אלעמען", נישט אין גאנצען. איבערהויפט דערזעהט דאס דער, וואס וואהנט נישט אין דעם אידישען קווארטאל און קומט דארט בלויז אלס גאסט. דער דערזעהט דאס אידיש וועלטעל אין איהר ריכטיגע ליכט, אדער פינסטערניש און זיין שטערען פער־קנייטשט זיך אין פראגע צייכענס.

זייענדיג אוועק פון דער „איסט סייד" עטליכע יאהר, האבענדיג פערווייל'ט אין די צענטערס פון אידישקייט, קונסט און בילדונג אין אייראפא, איז מיר אונזער אייגענער קווארטאל געווארען פיעל אינטערעסאנטער ווי פריהער און איך האב איהם בעטראכט מיט מעהר אויפמערקזאמקייט. — וועל איך איהם דערקענען? — האב איך זיך אליין געפרעגט די הארבע שאלה — איז נאך די אידישע גאס דאס וואס אמאל, אדער זי איז שוין אויסגעוואקסען פון די קינדערשע מייטקעס, אראפ־געווארפען פון זיך דעם גאוועד־פארטוכעל און געווארען סטאל־נע, לייטיש, ווי עס געהער צו זיין?

און דער אידישער קווארטאל איז טאקע געווארען גאנץ וואס אנדערש, א נייע בריאה, א בעשעפענים וואס איך האב

צומאל אין חלום נים געזעהען. אנשטאט זיינע „בייבי קלאוז", זיינע קינדערשע בגדים, טראגט ער א נארענ־מיצקע מיט גלעק־לאך, א קלאון־קאסטיום און קנאקט מיט פוסטע לצנות. אט שטעקט ער ארויס א צונג און אט מאכט ער א נאָז, אט דרינגט ער מיט די פיס און אט שניידט ער קאָמישע געזיכטער ווי אן אבעזיאנע. דער ערנסט און דאס נאיווע איז פערשוואונדען און דער עקעלהאפטער „קיבעץ" האָט פערנומען דעם אויבען־אָן.

איך דערקען נישט דעם קווארטאל.

די פריהערדיגע אידישע צייטונגס־טישלאך אויף די עקען גאסען זיינען געווארען אנגעפּוישט, אנגעשוואלען ווי א פּויק מיט אלערליי פּאפּירענע ממזרים און פערזעהנישען, שקצים ורמשים פון פערשיעדענע כאראקטערע. אנשטאט א אידיש טהעאטער האָבען מיר באלאגאנעס, און סטערעאָפּטישע ביל־דער, וואס ווייזען פון א לאָך פון א בייגעל ביז „די אידישע נשמה"... דער ציוניזמוס האָט זיך אריבערגעקרויזשקעט פון די טענעמענט הייזער צו די דייטשע „יאהודים"; אנשטאט צו שפּייען איהם אין פּנים, זידלען איהם אין זייערע בלעטער און רופען זיין באשעפער „לומפּ", „שארלאטאן" און „דעמאגאג", האָבען זיי איהם אויפגענומען פאר א ראבינער... זיך אויפגע־הערט פאר איהם צו שרעקען, קוים האָט מען זיין טאטען בע־גראבען, איז ער געווארען „גוט געננוג" אלס א חלום, אלס א נעכטיגער טאג, אלס א אויסגעדראשענער בארג שטרוי איז ער א געווינשטער בירגער. מען האָט איהם צוגענומען אפּיציעל פון די קבצנים און מען לאָזט איהם שטויסען וואסער אין א גאל־דענעם שטויסעל פון א רעפארם טעמפּעל... עס גרילצט זיי אפילו אין די אויערען, עס נודעט זיי ארויס די רעפארמירטע

אַיסטער־נשמה, עס איז דאָך אבער ניט אזוי געפעהרליך, ווי דער סאציאליזמוס...

אנשטאט איינצעלנע משכילים, דאקטוירים, אדוואקאטען, וואס מיר פלעגען דא בעקומען אמאָל, האָט אונז רוסלאנד אריינגעשליידערט א חוואליע מיט קיין־קאטאָוועסריגע פילאָזאָפען, נייע געזעץ־געבער, רעליגיאנס־גרינדער, קענער, דיכטער און הימעלשרייענדע קריטיקער...

איך האָב דעם אידישען קווארטאל קוים דערקענט.

דעם איינציגען ריכטיגען סימן, וואס איך האָב אויף איהם געפונען, זיינען די בלייכע פנים'ער פון די טויזענדע ארימע אר־בייטער, וואס זיינען נאך געבליבען אזוי בלייך ווי אמאָל אויף להכעים פון די „דעקאדענטען“, וועלכע זעהען נאר דעם בלויען גענעץ און זילבערנעם שלוקעריץ פון טרילענדע פימפערנאָטערס.

די נייע ליטעראטארען און משוררים האָט זיך שוין צוגע־געסען די „אלטע“ שרייבעריי פון ארבייטער־נויט און אידישע צרות. „אוים מיט פראלעטאריער ליטעראטור“! — האָבען זיי אויסגעשריען, זיך פלאנטערענדיג אין א קנויל פון קבצנות; זיך קוועטשענדיג מיט די עהלענבויגענס דורך מחנות פערהונגערטע ארימע לייט.

שטעהענדיג מיט די פיס אין מיטען פון א דאָפּעלטען גלות האָבען זיי פעררייסען די פערזשמורעטע אויגען צום דאך צו בעזינגען דעם געגרייזעלטען רויך מיט די פּימסען־האָלצערנע וואָלקען. לעבענדיג צווישען מיסטקאסטענס, זיך שטיקענדיג אין דער שמוציגער אטמאָספערע פון שקלאפעריי, חוצפה, ה־־פּאָקריטסטווא, און בארענדיג זייערע יאלעווע פאנטאזיעס און

צופּאַרטאַטשעטע, פערפּושטע נשמות אין די מוטנע טהעע פון פערראויכערטע קאַפּע־הייזער און דאַמינאַ־פּרינציפּען, האָבען זיי פאַרגעסען אַ קוק צו טאָן אין שפּיגעל, וואָס פאַר אַ פּנים זיי האָבען און ווי זייער אומגעבונג זעהט אויס.

יאָ, נאָר אַן דער נויט אַליין האָב איך דערקענט די אידישע נאַס. אַן דער עקאָנאָמישער נויט. דען די גייסטיגע נויט איז פיעל גרעסער ווי געוועזן. מיר געהען צוריק. שונד און הפקר זיינען בעלי בתים. מען האָט זיך אויפגעהערט צו שעהמען. קיי־נער איז מעהר קיינעם ניט פעראַנטוואָרטליך.

הפקר פּעטרישקע!

וואָס מיך האָט אַם שטאַרקסטען אויפגערעגט, נעהענדיג דורך די איסט סייד, איז געוועזן אַ טהעאַטער־פּלאַקאַטע מיט אַ רויטע ספר תורה אויף אַ מיסט־פּעסעל.

דאָס האָבען נישט אַרויפגעקלעפּט מיסיאָנערען, אָדער שכור'ע פּאָגראָמשטשיקעס, דאָס האָט מען אַנאָנסירט אויף אַ פּעסעל שמוץ די „אידישע נשמה"... דאָס האָט אַ אידיש טהע־אַטער אַרויפגעשטעלט דעם פרומען אידענס הייליגקייט, די ספר תורה זיינע, אויף אַן אַפּישע, צו רעקלאַמירען אַ שונד־שטיק פון דעם ביליגסטען זאָרט.

איך האָב אַנגעקוקט דאָס פּעסעל מיסט און האָב אַנגע־קוקט די פּלאַקאַטע און האָב ניט געוואוסט, וואָס עס איז שמו־ציגער אין אַמעריקאַ: דאָס אידישע טהעאַטער, די אידישקייט, די „אידישע נשמה" אָדער דער איינפּאַכער, ניט פערפּוצטער, מיסטקאַסטען?..

האָבען מיר שוין ווירקליך אַפּגענומען דעם לעצטען גראַ־

שען אויף אונזער רענדעל? איז שוין קיין האָפנונג מעהר אונזער גייסטיגעס גאָלדשטיק אויסצולייזען? מיינט דער דאזיגער הפקר א פאָלשטענדיגער גייסטיגער באנקראט, אדער איז דאס בלויז אן איבערגאנג און עס וועט פערבייגעהן פונקט ווי א סך פון אונזערע צרות?

לאָמיר האָפען אויף דאס בעסטע.

„אמעריקאניזמוס“

אידישע ליטעראטור אין רוסלאנד און אמעריקא

אויב דער מארק זאל אונז דיקטירען
ווי די ליט'ראטור צו פיהרען,
גיעב איך אייך קיין האלבען גראשען
פאר דעם גאנצען מאמע־לשון.

„מען גיט די אמעריקאנער אידישע שרייבער ניט גענוג אנערקענונג, מען שטעלט זיי ניט אוועק אויף זייער פערדיענטען עהרענפלאץ. נישט קשה! מיר האבען דא אויך א אידישע ליטעראטור. אונזערע ליטעראטען זיינען פונקט אזוי ערנסט אין זייער ארבייט ווי זייערע קאללעגען אין רוסלאנד“.

אט אזעלכע טענות האבען מיר שוין דערלעבט צו הערען די לעצטע צייט פון א סך בעלי פרעטענסיעס. די ראזיגע בעריה־מער געהען נאך ווייטער אין זייער פוריע: זיי מאכען א פאר־װאורף די שרייבער פון דער אנדער זייט ים, וואס זיי ערלויבען זיך צו רופען געפעלשטע שרייבעריי מיט דעם שימפף־נאמען „אמעריקאניזמוס“. סטייטש אזא חוצפה!

נו, פרעגט זיך די קשיא: זיינען אונזערע היגע פערטהיי־ריגער גערעכט אדער ניט?

לאָמיר אדרבא זעהן!

די הויפט בעדינגונג פון א ניט־געפעלשטען שרייבער, וועל־כער מיינט ערנסט מיט זיין ארבייט און אכטעט דעם פאלק, פאר וועלכען ער שאפט, איז די ליעבע צו זיין פאלקס־שפראך. אהן אן אויפריכטיגע ליעבשאפט צו דעם אייגענעם נאציאנאלען צונג קען מען ניט בעשאפען קיין פאלקס־ליטעראטור. א גרוי־סער שרייבער איז ניט נאָר א בעשעפער פון א געהויבענעם ווערק, נאָר אויך גלייכצייטיג א מייסטער פון זיין שפראך.

דאָרט, וואו דער בעגאבטער ליטעראט אדער דיכטער וועט געפינען דעם ריכטיגען ווארט אין זיין אייגענעם ווערטער־בוך, וועט ער איהם ניט געהן בארגען ביי זיינע שכנים. ביי דעם גאָט־געבענשטען מחבר איז דאס א גרויסער יחוס צו ווייזען דער וועלט, אז זיין מוטער־ שפראך איז רייך גענוג אויסצודריקען די פערשיעדענארטיגסטע שאטירונגען פון געדאנקען און געפיה־לען. ער איז גליקליך מיט יעדען נייעם אויסדרוק, וואס ער גע־פינט אין דעם אוצר פון זיין פאלקס־שפראך. עס מאכט איהם פרייד אויפצומישען פאר זיינע ברידער און שוועסטער די גע־היימע בלעטער פון זיין נשמה כדי זיי זאלען דאס קענען לייע־נען און הנאה האָבען.

און די אידישע שרייבער אין רוסלאנד שריבען טאקע ריין אידיש; אידישע אידיש. זיי רידען צום אידישען הארצען, צום אידישען מח, צו דער אידישער פאנטאזיע, אין דער שפראך פון זייערע עלטערען. כמעט יעדעס ווארט האָט זיין שורש אין אידיש־דייטש אדער לשון קודש. צום קנאפסטען לאזט זיך אין

דעם דארטיגען אידיש פיהלען דער לשון פון דער מדינה. די דארטיגע אידישע שרייבער ווילען ניט דערטרינקען דעם גייסט פון זייער מוטער־שפּראך אין דעם ים פון רוסיש, ווייל דאן וואלט געמוזט דאס אידיש פערליערען זיין זעלבסטשטענדיגען כאראקטער און ממילא זיין רעספּעקט. זיי ווילען, דאס אום צו קענען אידיש, זאל מען געברויכען אַ אידישען ווערטערבוך אבער ניט א רוסישען סלאָוואר, זיי ווילען ניט מאכען זייער לשון פאר א רוסישען דיאלעקט, נאר פאר א גאנץ בעזונדערע פּריץ־טע ביי דעם אויבען־אָן פון די לעבעדיגע שפּראכען.

אנדערש איז אבער מיט א סך פון די אידישע שרייבער אין אמעריקא, ביי וועלכע די שפּראך איז א הפקר־זאך. אויף דעם ועלען עדות זאגען די היגע אידישע צייטונגען. דער איינ־ציגער ארט, וואו דאס רוב אידישע שרייבער זיינען בעשעפ־טיגט. מען דארף נאָר לייענען די היגע צייטונגען אום צו זעהן ווי ביליג, ווי פרעך, יא, ווי אונפערגעבליך געמיין די היגע שרייבער פערטראגען זיך צו זייער שפּראך. מען זעהט בע־שיינבארליך דאס ניט נאָר זוכען זיי ניט אויפצוהאלטען דעם כבוד פון דעם אייגענעם לשון, נאָר זיי שטרייגגען זיך אן איהם צו פעראונרייניגען, פערשמוצען מיט די בלאָטע פון ענגלישען מארק.

די אמעריקאנער אידישע בלעטער דרוקען זעהר אָפט זיי־ערע נייאיגקייטען און לייט־ארטיקלען (עדיטאריעלס), וועלכע האָבען אין זיך מעהר ענגלישע פּסולת ווי געזונטע, גאלדענע קערנער פון זייער אייגענעם אידיש.

ווען די אידען אין רוסלאנד וואלטען אזוי הפקר׳דיג בע־האנדעלט זייער מוטער־שפּראך, דורך די הונדערטע יאהרען,

וואס זיי געפינען זיך דאָרט, וואָלטען מיר קיינמאָל ניט געהאט קיין מענדעלע מוכר ספרים, קיין שלום עליכם, קיין פרוג, קיין שלום אש און נאָך פיעל אנדערע.

שטעלט זיך נאר פאר א אידישע צייטונג אין ווארשוי, אין ווילנא, אדער פעטערבורג זאל שרייבען אט אזא מין שטיקעל נייעס:

דער מאלטשיק יאָסעל שעשקעס, וואס ארבייט ביי זשענסקי רובאשקעס אין דער גענישע אוליצא, האָט פלוצלונג אנגעטאן זיין שובא מיט דער שאפקא, האָט גענומען אין האנד דעם זאנטיק און האָט זיך געשטעלט איינקוקען אין אָקנאָ. די כאָזיאיקא האָט דערפאר געמאכט א דראקע, עס האָט זיך פערזאמעלט א טאָלפּא, דער גאנצער פערעאולאָק האָט געקאָכט, די זאך איז געבראכט געווארען אין אוטשאס־טאָק און דער סודיא האָט זיי ביידען פּאָסילאיעט דאמאָי.

איהר קענט זיך פארשטעלען דעם געלעכטער, וואס היגע צייטונג שרייבער וואלטען געמאכט, לעזענדיג די דאזיגע זשור־נאליסטישע פאסקודסטוואָ? ביי אונז אבער וויים מען גאר אנ־דערש ניט צו שרייבען, אדער בעסער געזאגט, ש מ י ר ע ן, און עס איז שא, א האָהן גיט ניט א קריי. די היגע „אידיש“ איז בלויז א פאראָדי אויף די אמת'ע אידישע אידיש. דאָ פייפט מען אויף דער שפּראַך, אויף אלץ און אלעמען אויסער אויף געלד, עזות און הפקר.

אט וועלען מיר איבערגעבען די אויבערשטע שטיק לצנות אין אמעריקאנישע אידישע אידיש און קיינער וועט ניט לאכען, אזוי פערדארבען איז שוין דער געשמאק פון דעם היגען לעזער;

אזוי צוגעוואוינט איז ער שוין צו זעהן ווי מען שטעקט איהם ארויס א צונג.

קוקט אדרבא און לייענט!

דער „באָי“ יאָסעל שעשקעס, וואס ארבייט ביי „לייידים וויסטס“ אין וואָקער „סטריט“ האָט פּלוצלונג אנגעטאן זיין „קאוט“ און זיין „העט“, האָט גענומען דעם „אמברעלא“ און זיך געשטעלט קוקען אין „ווינדאו“. די „מיסעס“ האָט דערפאר געמאכט א „פייט“, עס האָט זיך פערזאמעלט א „קראוד“ אין „מאקעט“ און אויפ'ן „סייד וואָק“. די זאך איז געקומען אין „קאורט“ און דער „דזשאדזש“ האָט „דימיסט די קיים“.

ווער וועט דא טאדלען אדער קריטיקירען אזא לשון? אבזאלוט קיינער ניט, סיידען אפשר אן אמעריקאנער, דערפאר וואס מען מישט איהם אריין אנדערע, אונפערשטענדליכע ווערטער אין זיין ענגליש... די עמי הארצים פון די אידען אין רוסלאנד וואלטען פון דער ע ר ש ט ע ר שטיקעל נייעס אויך ניט געלאכט. דער מארק רעדט אזוי, דאס איז דער בולבע־לשון, די פיש־מאק שפראך. אבער יענע אידישע שרייבער האלטען ניט דעם מארק אלס מאסשטאב פאר זייערע ליטערארישע ארבייטען. זיי לייגען צופיעל כבוד אויף דעם געשריעבענעם און געדרוקטען ווארט. זיי נעהמען נאָר אויף אין זייער אידיש הויכע, טעכנישע ווערטער, אין וועלכע אונזער לשון איז צו ארעם, זאנסט שטאלצירען זיי מיט זייער אייגענער וואָקאבולאר.

ווי לעבערליך, ווי סקאנדאליעז דאס איז צו שרייבען „באָי“ אנשטאט אינגעל, „בוטשער“ אנשטאט קצב, „טרייען“ אנשטאט פּרובירען, „וויידזשעס“ אנשטאט שכירות, אדער לוין,

אדער געהאלט; „קאוט“ אנשטאט „ראק“. „ווינדא“ אנשטאט פענסטער, „סייד־וואָק“ אנשטאט טראָטואר, „רוף“ אנשטאט דאך, „קראוד“ אנשטאט אָנגעלאָף, „דזשאדזש“ אנשטאט ריכטער, „פריזאָן“ אנשטאט תפיסה, אדער פעסטונג א. ז. וו., א. ז. וו., א. ז. וו.

איך בין זיך מודה ומתודה אז איך בין אויך ניט אין גאנצען ריין פון די דאזיגע חטאים; דאס האָב איך איבערהויפט געזינדיגט אין די ערשטע צייטען פון מין שאפען, יעצט היט איך מיך דערפאר ווי פאר פייער, איך האלט פאר אן עבירה צו שטעקען די הענד אין די קעשענעס פון א פרעמדע שפראך, האָבענדיג אייגענע עשירות.

דאס איז בנוגע די שפראך, די ערשטע און גרעסטע בעדינגונג פון א ליטעראטור; היינט ווער רעדט שוין פון די שרייבעריי גופא, אין וועלכע יעדער פאטשקון און חצוף שפרינגט אריין מיט זיינע שמוציגע לאפטשעס.

איך וויל ניט זאגען, אז רוסלאנד שוויבעלט און גריבעלט מיט אידישע גאונים; אז יעדער שראיבאר, וואס קראצט אָן א 5 קאָפּיקענעם ביכעל איז שוין ווערטה מען זאל וועגען איהם ריידען און שרייבען און זיך גראבלען אין זיין צופראכנעטע נשמה, אפשר איז דארט „עפּעס דאָ“, איך קען אבער ניט אוועקגעהן פון דעם גרויסען אמת, אז די ליטעראַרישע אטמאספערע איז דארט גאר ניט דער ערך זויבערער און געזינדער. עס פאדערט וואגנים צו פערגלייבען ז י י מיט א ו נ ז. און דער בעסטער נאמען פאר הפקר־שרייבעריי איז „אמעריקאניזמוס“.

דער גייסטיגער הונגער

ביכער, טהעאטער און פובליקום.

עס איז שוין פיעל געשריעבען און גערעדט געווארען וועגען די גייסטיגע ערציהונג פון אונזערע קינדער אין אמערי־קא. אונצעהליגע ארטיקלען, אבהאנדלונגען און רעדעס זיינען געווידמעט געווארען צו די פערבעסערונג פון אונזערע תלמוד תורה'ס, חדרים, ישיבות און פערשיעדענע בילדונגס־אנשטאלטען פאר די יונגע.

אויב דאס אלעס האט עפּעס געהאָלפען אדער ניט איז א פראגע, שרייבער און רעדנער אבער האבען געטאָן זייער פפליכט.

דאָך וואס הערט זיך עפּעס מיט די ערציהונג פון די קינ־דער'ס עלטערען — די גרויסע קינדער, די אידישע קינדער", וועלכע זיינען שוין בה"ש גאנצע מענשען? זיינען די אידישע „טאטעס" און „מאמעס" אונזערע, די נייע איינגעוואנדערטע „מיסטערס" און „מיסעסען" שוין גענוג געבילדעט און ערצויגען ווי עס געהערט צו זיין? דארפען מיר טאקע נאר רעדען וועגען די יונגנוואוּרג און ניט וועגען די עלטערע, אדער עס וואלט ניט געשאדט צו ווארפען א בליק אויף אונזערע „בעלי בתים" אום צו זעהען, וואו זיי האלטען ערגעץ אין דער וועלט?

דאס איז אבער ניט אזא לייכטע שטיקעל ארבייט ווי מאנכע דענקען. ביי אזא מין איבערבליק שטעהט א שרייבער אין גרויס סכנות צו האָבען א „פסק“ פון זיינע לעזער. די אמע־ריקאנער אידישע שרייבער, אפילו די „ביהנע־דיכטער“, האָבען איינגעוואוינט דעם עולם צו חנופה, צו גלעטען איהם איבער׳ן בעקעל און איהם דערצעהלען, אז ער איז א „צאצקע פון זיין ליעבען נאמען“, ריין פון דעם קלענסטען פעהלעריל, ווי א מלאך, אז דער „פאלק ישראל“ איז „כולו קודש“, אז ער איז אן „עם הספר“ און א „אתה בחרתנו“ טאקע ווי אין פסוק שטעהט. מילא די אידישע ביהנע מיט איהרע מענשען האָבען פיעלייכט גענוג אורזאכע צו שמייכלען דעם „ווערטהען פובלי־קום“, דען די אידישע בעפעלקערונג פון ניו־יארק און פון אנ־דערע גרויסע שטעדט עפענען פאר זיי די בייטעל און זשאלע־ווען ניט קיין הונדערטע טויזענדער דאָלארס, א אידישער שריי־בער אבער, א צייטונגס שרייבער, אדער דיכטער האָט קיין שום גרונד צו חנפ׳ענען די „בני משה“... דאס איז אין גרונט גענומען א שטיקעל גליק, דען זאנסט וואלטען אונזערע „איד־לאך“ קיינמאָל ניט געהערט קיין אמת ווארט און וואלטען גע־מיינט, אז זיי זיינען טאקע דאס, וואס די פאלקס פערפיהרער און שמייכלער זאגען.

יאָ, דענקענדיג וועגען די ערציהונג פון אונזערע ג ר ו י־ס ע, וועגען זייערע גייסטיגע שפייז, מיט וועלכע זיי ערנעה־רען זייער העכערען „איך“ אין פרייערע מינוטען, מוז מען ווירק־ליך פערצווייפלען. דא איז ניט די רייד פון די, וואס קענען גוט די לאנדעס שפראכע און בעזיצען א געוויסע פארציע אינטע־ליגענץ, דאָ איז אויך ניט די רייד פון אונזערע אידישע האָב־

שול און אוניווערזיטעט־בעזוכער, זאנדערן פון די אידישע אר־בייטער, פעדלער און סוחרים, וואס קענען נאר „אידיש". עס איז א שרעק צו זעהען מיט וואס פאר א מין שטאָף די גרויסע אידישע מאסע, קיין בעזע אויג זאל איהר ניט שאדען, פער־טרייבט איהר גייסטיגען חלשות.

פון די טעגליכע בלעטער, וואס זיינען געשאפען געווארען בלויז פאר ידיעות און אויגענבליקליכע פאסירונגען, איז שווער צו פערלאנגען א הויכע קלאסע ליטעראטור. די ארטיקלען, די ראָמאנען און אלעס וואס קומט אריין אין דער טעגליכער פרע־סע איז צוגעמאסטען און צוגעפאסט ריכטיג צו די לעזער, עס איז ניט געלאזען דארט קיין ברעקעלע אויף אויסצואוואקסען... אלעס איז צוגעפיקסט „פאס מאָאָס". ווען דאָרט פערוואלגערט זיך מאנכעסמאָל עפעס א העכערע זאך, א טיעפערער געדאנק, א עדעלערער רעיון, א רייכערער אויסדרוק, — איז דאס אוי־סער אָרדנונג און א גרויסען חסרון.

ד י ענגלישע טעגליכע פרעסע איז נאך ערגער. א אידישע צייטונג איז דאָך געצוואונגען פון צייט צו צייט צו געבען א ה ע כ ע ר ע זאך פיר איהרע ב ע ס ע ר ע לעזער, וועלכע זוכען אין דער צייטונג אלעס, ווייל מיר האָבען ניט אין מאמע לשון קיין בעזונדערע ליטעראַרישע מאגאזינען אדער צייטשריפ־טען פון בעדייטונג און די, וואס מיר האָבען, זיינען אדער קלייזעלדיגע, אדער דעמאגאָגישע... וועהרענד די ענגלישע טעג־ליכע פרעסע איז א איינפאכע „קוויק לאָונטש קאנטער", מען גיט א ביס, א שלונג, און מען פליהט ווייטער. ווער עס וויל א ריכטיגען ליטעראטורישען מאָלצייט זוכט ער דאס אין בע־ריהמטע צייטשריפטען און ביכער.

די אידישע טעגליכע פרעסע טהוט איהר פּפליכט אויף ווי ווט עס איז איהר מעגליך, דאָך וואס הערט זיך ווייטער? וועלכע ביכער, אויסער שונד־ראמאנען, שמוציגע טהעאטער קופּלעטען, סאציאליסטישע, אנארכיסטישע און ציוניסטישע בראשורקעס, דאָס הייסט, פּראפּאגאנדא ליטעראטור, זיינען ארויס פון דער היגער פּרעססע?

מען קען דעם גאנצען מארק ב ע ס ע ר ע ביכלאָך — וואס זיינען דא ערשיענען זייט די ערשטע אידישע איינוואנדע־רונג ביז היינט — איבערצעהלען אויף די פינגער פון איין האנד. אבער דא קומט דער גרויסער אונגליק. ווי קען א פערלע־גער ארויסגעבען אָרענטליכע ווערק, געשריעבען פון ערנסטע און בעגאבטע מענשען, געדרוקט און געבונדען אויף אן ארענטליכען אופן, ווען דעם העכסטען פּרייז, וואס א איד וויל שוין כלומרשט יאָ צאָהלען פאר א בוך איז 25 אדער 30 סענט. א זשארגאן איד קען ממש „אויסגעהן“ פאר א בוך, וועט ער זיך קוים „אָטוואזשען“ ארויסצונעהמען 50, 75 סענט אדער א דאלאר און בעצאהלען. אין בעסטען פאל, ווארט ער ביז א ציימונג וועט געבען א פּרעמיע א בוך, דאן וועט ער כאפּען א מציאה. ער וועט קריעגען א יאהר צייטונג און א בוך א צולייג. אָט די פּרעמיע־מגפה האָט בוכשטעבליך רואינירט דעם אידי־שען ביכער מארק, דער עולם קויפט ניט קיין נייעם בוך און ווארט ביז עפּעס א טעגליכע, וועכענטליכע, אדער מאָנאטליכע בלאט וועט מאכען פון דעם ניים בוך א פּרעמיע. די פּרעמיע־ביזנעס איז שוין אזוי לעכערליך איבערטריבען, אז עס האלט ממש דערביי, מען זאל צו א לוח צוליינען גאנץ ש"ס“...

דעם אָרעמסטען פּעדלער אדער בעל מלאכה, וועלכער האָט

פשוט ניט קיין דירה־געלד, קאָסט א דאלאר א חודש טהעאטער, צום וועניגסטענס, אבער א בוך וועט ער נעהמען אויף „איבער־צולייענען“ און וועט געבען א „ניקעל“. דא ליעגט דער גרויסער סוד פאר וואס די שרייבער זיינען אזוי אונגליקליך און די פער־לעגער גיעבען ארוים „היי מיט שטרוי“ פאר א „ניקעל“ א בינ־טעל...דעם טעאטער קען מען ניט נעהמען אויף „איבערצוקוקען“, אבער א בוך נעהמט מען אויף „איבערצולעזען“ און די שריי־בעריי איז אויף צרות און דער עולם איז — איך בעט איבער אייער כבוד — ניט אויפגעקלערט און קייט אימער און איי־ביג די זעלבע „שעצקע“.

עס וואלט קיין עולה ניט געווען ווען די מאסע וואלט גע־קריעגען איהר ערציהונג אין טהעאטער, אבער דארטען גע־פינט זי אויך די זעלבע יאכנע נאָר אנדערש פערשלייערט. דאס זיינען די זעלבע שונד ראָמאנען, די זעלבע טענדענץ בראָשור־קעס נאָר כלומרשט איינגעטהיילט אין אקטען. די פיעסען שוין זאָגאר די בעסטע פון די עשרה מכות זיינען לעער פון ליטעראַ־טור און קונסט, און פול מיט דרשות און צוגעפאסטע קיצלענעס פאר „משה'ן“.

דאָס איז ווי עס שטעהט דאָ יעצט מיט אונזער אידישער „ליטעראטור“ און אונזער „ווערטהען פובליקום“. עס איז מעהר קיין פראגע, אז מיר דארפען און מ ו ז ע ן נעהמען זארגען פאר די ערציהונג פון אונזערע „בעלי בתים“, כדי זיי זאלען קע־נען פערשטעהן די נויטיגקייט פון א גוטע ערציהונג פיר זייערע קינדער..

אויסגעשריבענע שרייבער

אויב עס איז פאראן אויף דער וועלט א מענש, וואס פערדיענט מיטלייד, איז דאס דער „אויסגעשריבענער“ שרייבער. און מיטלייד קומט איהם ניט אזוי פיעל דערפאר, וואס ער איז „א ו י ס ג ע ש ר י ע ב ע ן“, נאר דערפאר, וואס ער ש ר י י ב ט נ א ך און צייכענט נאך אונטער זיין אויסגעוועבטען נאמען.

א בעל מלאכה, למשל, א שוהסטער, א שניידער אדער א סטאָליאר אויף דער עלטער, ווען די אויגען דיענען ניט מעהר אזוי גוט, די הענד ציטערען און דער גאנצער מענש ריהרט זיך ניט אזוי פלינק און קאָכעדיג, — ארבייט ער ביי אלטווארג, ער מאכט נאפראווקעס, ער „פיקסט“, פעררירכט, ליטעראטור אבער דארף ניט קיין לאטניק, זי האָט ניט קיין „אלטווארג“ און דער אויסגעשריעבענער מאכט כלומרשט „נייע“ זאכען מיט אלטע לעכער.

דאכט זיך א בלאנקע טינט־פאס, א פולע מיט טינט, א נייע פעדער, נייע פאפיער און דער שרייבער אליין איז נאך אויך ניט בלינד און ניט פאראליזירט און ניט צו אלט, ער עסט נאָך אפטמאָל מיט מעהר אפעטיט ווי פריהער, דאָך שעפט ער פון טינטער ניט מעהר ארויס קיין חדושים, און די קליינע, שטאָהלענע ממזורת מיט די שווארצע ליפעלאך — די פען, רעדט

עפּעס „ניט דאס“. דער שרייבער שטעלט אָן זיין ליטעראַרישען בויגען, אבער ער שיסט אָן א זייט. ער וויל זיין טיעף און פּלויש־קעט זיך פון אויבען; ער וויל זיין שטארק און פאלט פון די פיס; ער וויל זיין וויציג און איז לעכערליך—ער איז אויסגעשריבען.

ער שרייבט, אבער ווען דאָס ערשיינט פון דרוק פרעגט דעם עולם „וואס וויל ער?“ מען קוועטשט מיט די פּלייצעס — „וואס דרייט ער א מח“? און אין אלגעמיין איז אויף איהם א גאָט'ס רחמנות. ער איז אן אויסגעשריעבענער שרייבער, ער האָט זיך ארויסגעגליטשט פון די לאָגיקע, זיין סטיל האָט פערלאָרען דעם חן, זיינע געדאנקען זיינען מילביג און דאס ערגסטע פון אלץ — ער האָט ניט וואס צו זאגען.

ביי דעם שרייבער, וואס איז ניט אויסגעשריעבען, איז א שוואכע ראיה, אדער די אונמעגליכקייט צו האלטען אליין א פעדער אויף קיין פאלשטענדיגער אונגליק; ער קען זיינע געדאנקען און געפיהלען דיקטירען צו א צווייטען, יענער זאל זיי פאר איהם פערצייכענען. א דיכטער אדער א שריפטשטעלער, וואס ווערט אונפעהיג צו בענוצען זיין שרייב־געצייג, איז ניט ווי א מוזיקאנט, וואס קען ניט מעהר שפּיעלען אויף זיין אינ־סטרומענט, אדער א זינגער, ביי וועלכען די האלז ווערט קאליע. די לעצטע בלייבען טאקע אונבעהאלפען אויף אייביג, וועהרענד דער ערשטער קען זיך העלפען.

די בעריהמטע פיעדעל שפּיעלער פּאגאניני, יאָהאכים אדער סאראזאטא האָבען ניט געקענט דיקטירען זייערע גע־פיהלען אדער טעכניק צו אן אנדער וויאלינִיסט, פּונקט ווי דער „ווילנער בעל הבית'ל“ אדער דער „גאלדענער פלאָקען“ האָבען ניט געקענט דיקטירען זייערע א „זאָגאכטס“, וואס פלעגט ביי

זיי געבארען ווערען, שטעהענדיג ביי׳ם עמוד. דאָס האָט נאר גע־מוזט פליסען פון זייער נשמה דורך זייער אייגענע קעהל. זיי האָבען ניט געקענט ארויסזינגען דורך א צווייטענס האלז, ווי די שכינה האָט געקענט ארויסגערעדט ווערען דורך משה רבינו; ווי דאָניצעטי דורך די שטים־בענדער פון קארוסא און טעטרא־זיני, אדער ווי דער פריהלינג, דער וואלד און די ליעבע דורך די געגלייזטע האלז פון דער נאכטיגאל.

היינריך היינע, וויקטאר הוגאָ און הונדערטע אנדערע און־שטערבליכע דיכטער און דיינקער האָבען דיקטירט זייערע גרעס־טע ווערק צו איבערשרייבער. דאָס זעלביגע טהוט יעצט א טאָל־סטאָי, און נאך פערשיעדענע גדולים טהוען דאָס אייגענע. דער געניאלער מוזיקאנט, דער זינגער, וועלכער פערלירט די שטי־מע, צו די פינגער, האָט א פולע נשמה מיט הימעלשע טענער, נאר ער קען זיי ניט ארויסגעבען; דער אויסגעשריעבענער שריי־בער אבער האָט ניט וואס ארויסצוגעבען. זיין נשמה איז טרוקען ווי א ביין.

ווען א שרייבער ווערט א „פלאָקען“ מעג ער אפילו זיין א „גאלדענער“ טויג ער אויך אויף כפרות. א סך פלעקער האָבען מיר ליידער אין די ניו־יארקער אידישע רעדאקציעס, און דער גרויסער אונגליק איז, וואס זיי זיינען גאר קיינמאָל אפילו נע־בען גאלד ניט געלעגען; נאָר אום צו טאָן זיי א טובה זאגט מען, אז זיי זיינען „אויסגעשריבען“; אין אמת׳ן האָבען זיי ניט אנ־געהויבען צו קענען. זיי זיינען קאליקעס געווען און קאליקעס פערבליבען. אויסגעשריבענע שרייבער זיינען כאטש עפעס; זיי זיינען אפילו קיין „עפעס“ אויך ניט. מען דארף נאר אויפ־מישען זייערע אלטע חכמות, אום זיך באלד צו איבערציינגען, אז

זיי נודען און אויב מען האָט אמאָל געמיינט, אז מען דארף זיי לעזען, איז געלעגען די שולד אין די אונוויסענהייט פון עולם. יענע שרייבער זיינען געבליבען די זעלביגע, אבער די לעזער האָבען פראגרעסירט, נייע, פעהיגע ליטעראטען האָבען אויס־געבילדעט דעם געשמאק און בעשאפען א מבינות, און דער זעלביגער לעזער קוקט יעצט דורך אנדערע שפאקולען. נו, פרעגט זיך די גרויסע שאלה, אויב עס איז איבערהויפט דאָ אזא זאך ווי זיך אויסשרייבען? צו איז מעגליך אז א פעהיגער, פיה־לענדער, דיינקענדער שרייבער זאל פלוצלונג ניט האָבען וואס צו זאגען, אדער ניט קענען זאגען וואס ער וויל? איז דאס מעג־ליך מען זאל זיך אויסשרייבען?

דער תירוץ איז יא און ניין.

עס איז מעגליך א שרייבער זאל פערפאסען איין גוטעס ווערק און ניט מעהר, פונקט ווי עס איז מעגליך א געזונדע פרוי זאל אבלעבען מיט א מאן פופציג יאהר און זאל נאר האָ־בען איין קינד. דאס קינד איז געראטהען, שען, קלוג און מיט אלע מעלות, א ברכה פאר דער מוטער און פאר די מענשהייט. אבער מעהר האָט זי ניט.

עס זיינען פאראן זעלטענע ערשיינונגען אין דער וועלט־ליטעראטור. עס געפינען זיך אזעלכע פאעטען, וואס האָבען נאר בעשאפען איין פאעזיע, איין ערצעהלונג אדער איין דראמא און זיינען געבליבען אונשטערבליך. מעהר האָבען זיי איבערהויפט ניט געדיכטעט. פון דעם נביא עובדיה איז נאר פערבליבען איין איינציגער קאפיטעל, דאך וועט דער מחבר לעבען אזוי לאנג ווי דער תנ״ך.

אט אזעלכע שרייבער זיינען אויסגעשריעבען אין א גאנץ

אנדער זין, זיי זיינען אויסגעשריעבען ווייל זיי שרייבען לחלוטין ניט מעהר. דער רחמנות איז דאן ניט אויף אזעלכע „אויסגע־שריעבענע" שרייבער נאר אויף אונז, וועלכע קענען זיך מעהר מיט זייער גייסט ניט קוויקען. זיי זיינען ווי די זון וואס האָט זיך בעוויעזען און איז פּלוצלונג פערשוואונדען אין די וואלקען. די סיבה פון אזא ליטעראַרישעם ערשיינען און ניט ווערען קען מאנכעס מאָל זיין א פסיכאָלאָגישע און מאנכעס מאָל — א געזעלשאפטליכע. איך וויל וועגען דעם יעצט ניט ריידען.

א צווייטער זאָרט „אויסגעשריעבענע" זיינען פאראן וועלכע, ווי איך האָב פריהער געזאגט, זיינען קיינמאָל נ י ט גוט געוועזען און גרויס געוויס נ י ט. זיי האָבען בלויז אויף א מינוט א בליש ץ געטאָן. יאָ, א בלישץ געטאן, אבער ניט געשאינט. שאינען און בלישצען זיינען צוויי בעזונדערע זאכען. פון וויטען האָבען זיי אויסגעזעהן ווי עפּעס, אבער פון נאָה'נטען זיינען זיי געוועזען איינפאכע שטיקלאך גלאז. מאנכע קענען נאך אבער דער ערשטען אבנארענגרען בלישץ ניט פערגעסען און מאנכע ווייסען טאקע ניט דעם אונטערשיעד פון אן עדעלשטיין ביז א גלעזעל; פון א פּערל ביז א פּערל גריץ, און יענע גענארטע, און נארענדע ליטעראַרישע „סריסים" בלאָזען זיך נאך אליץ, מאכען זיך א פּוריע און ציהען זייער דערוויילינגע „עהרע" און עקזיסטענץ פון אמאליגע פאלשע, אונבעגרינדעטע, אונגערעכטע פּרעטענזיעס. זיי נעהמען פּראצענט פון א קרן, וואס איז בעשטאנען פון פאלשע אסיגנאציעס. ארעמע שטיקלאך גלאָז; אויסגעשריבענע שרייבער! עס איז א מיטלייד אויף זיי!

ביי די ברעגען פון ים

I

דאָס איז געווען איינער פון די הייסטע זומער טעג אויף וועלכען דער לוח אליין האָט שוין ניט געקענט קלוג ווערען. די זון האָט געוויזען, אז זי קען ניט נאר לייכטען, נאר ברענען אויך, זי האָט ממש געצונדען די וועלט. פלאמען זיינען געפאלען פון הימעל און האָבען זיך צומישט מיט די פערשטיקטע חמימה־לופט פון די ניו־יארקער דומפּע, לוימענע וואוין־קאסטענס, און געפּייניגט די מענשען.

אפילו דער שאטען פון מאנכען פער־יתום׳טען, איבעריגען בוים האָט זיך ניט געהאט וואוהין צו טאָן, וואו זיך צו בעהאלטען פון די אונדערבארמדיגע ליכטיגקייט, וואס האָט געשאסען פון דער לופטען דורך קאנאָנען פון פייער.

אט אין אזא מין גיהנום־טאָג בין איך ארויסגעפאהרען בעזוכען דעם ברעג ים אין ראקאוויי ביטש, און פון דארט — דעם ברעג פון אווערען, וואו עס „אויר׳ט“ מיט פּארפומירטע גבירים, וואס האָבען נאך מיט עטליכע יאהר צוריק „געשמעקט“ מיט מינסק, קאלווארית, קאוונא, סובאלק, ווילנא, לעמבערג, יאסי, און שיף...

דער ים איז אפילו ביי מיר ניט קיין נייעס. ניט נאָר קען איך זיין ברעג, נאָר אפילו זיין מיטען אויך; זיינע ווילדע, שטיר־מישע כוואַליעס וואַרפען מיך שטענדיג איינע צו די אַנדערע; זיי רוישען א ר ו ם מיר און א י ב ע ר מיר, אבער זיי קיה־לען מיך ניט אב... זיי מאַכען מיך נאָך הייסער; זיי היצען נאָך מעהר מיין בלוט...

דאַס איז דער ים פון צרות.

ביי זיין ברעג איז ניטאָ קיין „סי סייד“; קיין פּלאַץ פאַר פּלעזשור זוכער; קיין לוקסעריעזע האָטעלען; קיין לוסטיגע נקבות און קיין אַוועקרעבען פאַר בעגולטע הולטאַיעס.

די בעשרייבונג פון יענעם ים, אויף וועלכען איך געפין זיך שטענדיג, איז ניט אינטערעסאַנט פאַר יעדען לעזער און איך האָב מיך געלאָזען צו ד ע ם ברעג ים, וואו דער עולם געהט, וואו די מאַסען באָדען זיך...

איך בין ניט געפאָהרען זיך באָדען, דען כאָטש איך קען זיין א שיפס־קאַפּיטאַן אויף א'ן אַנדער ים, קען איך ניט זיין קיין איינפאַכער מאַטראַז אויף דעם ים פון וואַסער, איך קען דאָרט ניט שווימען און פערטראָג ניט קיין קעלט.

צו זעהן ווי די מ ע נ ש ע ן שווימען איז געווען מיין פערלאַנג; צו בעטראַכטען ווי א וועלט פּליושקעט זיך ביי דעם פּלאַכען זוים פון אָקעאַן. איך קען אין פּלאַבקייט קיין פּלעזשור ניט געפינען, איך האָב פיינד צו זיין אין ים און שטעהן אויף דר'ערד זיך האַלטענדיג אן א שטריק... איך קען ניט זיין ביז די קניע אין א ים, וואָס האָט א קעסעל־גרוב... איך שעהם זיך...

בין איך, הייסט דאָס, געפאָהרען נאָך ראָקאַוויי ביטש. אין א פּראָסטען פרייטאָג בין איך געפאָהרען, ווען די קאַרס און די

וואגאנען זיינען ניט אזוי געפאקט מיט פאהרער ווי א שבת אדער א זונטאג, ווען מען שפארט זיך און שלאגט זיך פאר א ביינקעל. איך וויל שטענדיג האָבען א פרייען שטוהל פון וועלכען איך זאל קיינעם ניט דארפען אראבוואַרפען, און וועל־כען קיינער זאל ניט קענען פערנעהמען...

שונאים זיינען מיר אומזיסט חושד, אז איך קען זיך „שטופען", זיי זיינען, במחילה, גרויסע עזעל, פערשטעהן ניט, אדער זיי האָבען סתם א טעות. ווען זיי זעהען מיך אפט אויי־בען־אָן, בין איך דארט ניט ארויף צוליעב מיינע עהלענבויי־גענס, איך בין דארט גיכער ארויפגעפלויגען איידער זיך ארויפ־געשטופט... געפאקטע ערטער, איבערפילט מיט האָפטעס זיינען ניט פאר מיר. איך קען ניט פערטראגען קיין ענגשאפט און דריי־קענים אין לעבען, פונקט ווי אין דער ליטעראטור.

דאך ניט שטענדיג פאסירט דאס ווי דער מענש וויל, און די אייזענבאהן איז גראד געווען אזוי פול מיט מענשען, אז איך און מיין בעגלייטער האָבען קוים געכאפט צו האלבען זיץ. די וואס זיינען געקומען שפעטער האָבען שוין געמוזט שטעהן און זיך אנהאלטען אן דעם טראָסט'ס פסול'ע רצועות...

ניט אלע פאסאזשירען אבער, וואס זיינען געשטאנען, זיי־נען געווען אזעלכע, וואס קענען בעשטעהן דאס צו טאָן. ניט אלע זיינען געפאהרען פאר פלעזשור, מאנכע האָט געטריעבען די נויט און מאנכע זיינען געפאהרען, ווייל זיי האָבען דוקא דאס מאָל געהאט די געלעגענהייט דערצו.

צווישען די רונדיגע, ביער־פעסעלדיגע „בעלי בתים" און אויסגעפוצטע, פערפודערטע בעלי בית'טעס אין טייערע, זיידע־נע קליידער און בריליאנטען, זיינען געזעסען דארע, טויט־בליי־

כע אידישע ארבייטער אין דורכגעשוויצטע בלוזעס. זיי האָבען געזויס דעם טאג ניט געהאט קיין ארבייט און די „שאפ“ האָט זיי ערלויבט עטליכע שטונדען „פערגעניגען“ אויף דעם חשבון פון זייער ארבייטס־לוין.

אָרעמע, אויסגעמאגערטע פרויען פון די טענעמענט הייזער, מיט פער'חליש'טע עופה'לאך ביי דער ברוסט און ביי דער זייט, זיינען געשטאנען און פשוט געפאלען פון די פיס, אבער די אבגעפרעסענע, רויט־קארקיגע, פרעך־פנים'דיגע און הויך לאכעדיגע פלעזשורניקעס האָבען זיך ניט אויפגעהויבען, געבען די עלענדע א'ן אָרט.

די אייזענבאהן, וואס האט אנגעהויבען איהר מארשרוט ביי דעם דעלענסי סטריט בריק אונטער דר'ערד, איז באלד געווען פון אויבען. זי האָט זיך געטראגען איבער וויליאמסבורג ווי א „שווארץ יאהר“. אין אמעריקא געהט דאס אבער שנעל ארויף און אראָב. און מיר זיינען ווי דורך א כשוף פלוצלונג ווידער געוועזן אונטען.

מיר זיינען געקומען אין לאנג איילאנד.

הילצערנע איין־פאמיליע הייזער, גערטנער, בוימער, בלומען; העהנער קרייען, יונגע הינדעלאך געהען ארום צווישען די גראָז און פיקען, א ציעג גריזשעט די קאָרע פון א יונגע בעריאָזקע, און שאָקעלט צופריעדען מיט איהר שפיציג, מלמד'יש בערדעל, פרויען אין זון־טשעפעקעס בעארבייטען זייערע פעלדער, געזונדע קינדער ווי די „מוציקעס“ קלייבען בלומען, שפיעלען זיך אין פערדלאך און זינגען.

די באהן פליהט, מיר זיינען שוין ביי „דזשעמייקא בעי“. די לופט ווערט נאך פרייער. א יונג, פייכט וואסער־ווינ־

טעל וועהט, ער שמייסט אין פנים, אבער ער קיהלט ניט. ער איז מעהר פארע ווי ווינד, ער איז היים, ער מאכט נאָך ווארע־מער, ער זעצט אומזיסט אין געזיכט, מאטערט אָן די באקען, אבער ער ערפרישט זיי ניט. עס דאכט זיך, אז די גרויסע וואַסער־שטרעקע איז אויפגעקאכט, אז די פיש, וואס שווימען דארט ארום, זיינען געקאכטע און אפשר געפילטע אויך. עס איז דאך ערב שבת...

די „בעי“ שאינט אין גאנצען ווי אנגעגאסען מיט צושמאָל־צענע זילבער. א רעכטע שטיק פון ברעג שטעהן פעראנקערט קליינע פלעזשור־שיפלאך, און א ביסעל ווייטער אויפ׳ן וואסער זיינען פישער בעשעפטיגט ביי זייערע נעצען.

— איהר ווייסט, וואס זיי טהוען? — האָט מיך געפרעגט דער יונגער מאן, וואס האָט מיך בעגלייט.

— זיי כאפען פיש, — האָב איך איהם געזאגט.

— ניין, — האָט ער געענטפערט, — זיי כאפען אָיסטערס.

מיר האָט דאן אמת פערדראסען, וואס איך בין ניט קיין רעפארמירטער רב און קען זיך מיט די אָיסטערס ניט „אנ־פרייען“... איך האָב מעהר געקוואלען מיט דעם געדאנק פון די געפילטע פיש און עפעס ווי ניט וויסענדיג, וואס איך טהו, האָב איך מיר אנגעהויבען שטילערהייד צו זינגען „יה רבון עלם ועלמיה“...

צואווארפען ביי די ברעגעס פון די שטילע, חן־עוודיגע בוכטע זיינען געלעגען אלטע צובראכענע און צופוילטע שיפלאך, וואס האָבען אבגעדיענט זייער צייט און ליעגען יעצט עלענד און פערלאזען אויף דעם טרוקענעם זאמדיגען באָרטען.

ווי שען זיי האָבען זיך אמאל געגליצט איבער די וועלען,

די דאזיגע שיפלאך, טראגענדיג אין זייער שוים לוסטיגע יונגע לייט, פרייליכע בחורים און זיס־לאכענדע מיידלאך! וויפיעל הייליגע ליעבעס סודות זיי האבען דאס פערנומען פון זייערע טרוימענדע פאסאזשירען! זיי זיינען, דאכט זיך, געווען א טייל פון דעם שמייכלענדען וואסער. ווי קען מען דען פערשטעהן די פולע טיעפקייט און שענקייט פון „דזשמייקא בעי“ אהן דיעזע קליינע, שווימענדע, הילצערנע נקודות? דאך זיי האבען זיך אויסגעניצט, די בוכטע האט אויסגעזויגען זייער מארך און האט זיי אויסגעשפייט.

עס האט מיר פערקלעהמט דאס הארץ און איך האב א קוק געטאן אויף די אויסגעצעהרטע, מאגערע ארבייטער אנטקעגען מיר:

ווערען זיי באלד ניט ליעגען ארויסגעווארפען ביים האפען פון לעבען? ווערען זיי זיך נאך קענען לאנג האלטען אויפ'ן „וואסער“? ווערען זיי ניט באלד מאכען פלאץ פאר נייע שיפלאך צו פיהרען פלעזשור זוכער? ווערען זיי ניט אין גיכען זיין ארויסגעשפייט אויף א איינזאמען, עלענדען ברעג און זיך וואלגערען אין פערגעסענהייט? ווערען מיר אלע ניט זיין אמאל צובראכענע פלעזשור־שיפלאך ביי א שטומען אופער פון א טיעפע בוכטע?..

— ראקאוויי ביטש, — האט מיין פריינד געזאגט.

איך האב פערגעסען אלע אומזיסטע קשיות, און האב אויסגעשטיגען.

דאס איז דאס צווייטע מאל אין מיין לעבען, וואס איך בין געווען אין ראקאווי: איין מאל מיט א זיעבען און צוואנציג יאהר צוריק, באלד ווי איך בין געקומען פון ליטא, איך האב נאך

ראן ניט פערשטאנען וואס „פּלעזשור“ מיינט... און דעם יעצ־
טיגען מאָל, ווען איך וויים, וואס דאס מיינט, נאר איך האָב
דאס נאָך ניט גענאסען. ווען מיר איז בעסער געווען איז ניט
לייכט צו בעשטימען; איך האָב מורא אז דעמאלט...

בעשעהרט געווען אבער, אז מיין נסיעה זאל זיין פערבונ־
דען מיט סכנת נפשות; ווען איך דערמאָהן מיך, שוידער איך
אזש אויף.

אט וואס עס האָט פּאסירט:

אויסשטייגענדיג פון באהן איז מיין בעגלייטער געגאנגען
מיט מיר דיענגען א דראָשקע, וואס זאל אונז פיהרען דורך
גאנץ ראקאוויי און פון דאָרט, נאָך אווערען, און אונז ווייזען
אלץ, וואס איז ווערטה א קוק. אזוי ווי איך וויל ניט פיעל איינ׳־
טענה׳ען מיט „בעלי עגלות“, האָב איך איבערגעגעבען דאס שטי־
קעל ארבייט צו מיין פריינד, וועלכער איז נאָך יונג און האָט
נאָך ניט געהאט קיין אונאנגענעהמע ערפאהרונג מיט „סמאָראָ
וואָזעס“...

ער האָט זיך בעדונגען, מיר האָבען זיך ארייגעזעצט און
זיינען געפאהרען. דער פוהרמאן האָט אונז געפיהרט דורך דער
הויפּט גאס, דורך דעם „בולווארד“. די זייטען גאסען בעשטעהן
מעהרסטענס פון „לאָזשינג“ הייזער, פּריוואט ווילאס און סתם
הייזער, וואו מען וואוינט דעם גאנצען יאהר, זומער און ווינ־
טער, אבער דער בולווארד אין כ ו ל ו ביזנעס. אזוי ווי דאס
איז געווען א וואכענטאג זיינען ניט געווען צופיעל בעזוכער,
אבער דאָך האָט דער בולווארד געקישעט מיט מענשען, וועלכע
די היץ האָט פון ניו יארק און ברוקלין ארויסגעיאגט מיט
גוואלד. פּלוצלונג האָט זיך די דראָשקע פערקערעוועט אָן א זייט

און דער פערד, וואס איז די גאנצע צייט געגאנגען ווי א סטאַ־טיק, מיט א שטילען בעל הבית'ישען גאנג, האָט מיט איין מאָל געקריגען התפעלות און האָט דערלאנגט, ווי א עכטער דעקאַ־דענט, א פאהר ארויף אויף א גאס־לאנטערנע. די דראָש־קע האָט זיך האסטיג א דרעה געטאָן און א זייט, איך בין ארויסגעפאלען מיט איין פוס דערויסען און אויף מיר — מיין פריינד. דער פערד האָט גענומען בריקעווען א צושראָקענער אי־בער דעם טראטואר ווי משוגע. דער טרייבער האָט איהם קוים אבגעשטעלט.

מען האָט געזעהן בעשיינבארליך, אז זכות אבות האָבען אבגעהאלטען דעם פערד, דען זאנסט וואלט ער אונז אפשר פאר גרויס בעגייסטערונג אריינגעפיהרט אין ים אריין, אדער גאָר אין גן עדן...

— וואס איז געשעהן מיט דיין פערד? — האָב איך גע־פרעגט דעם פערמאטערטען, סאָפּעדיגען טרייבער, וועלכער איז געזעסען אויפ'ן קעלנע כמעט אהן א'ן אטהעם — מיר טרעפט עס דאס ערשטע מאָל, האָב איך איהם געזאגט, א פערד זאל מיך אראָבפיהרען פון וועג...

דער גוי האָט זיך איבערגע'צלם'ט און ערקלערט, דאס זיין פערד האָט נאָך חלילה קיינעם פון וועג ניט אראבגעפיהרט, הלואי ווייטער; אז מען קען איהם אין אזא זאך ניט חושד זיין; אז זיין פערד איז א פערד אויף וועלכען מען מעג זיך פערלאזען; אז פון אלע „פערד“ וואס געפינען זיך אין ראקאוויי איז ער דער אנשטענדיגסטער... נאר דא האָט סתם געטראָפען א סיבה: דער פערד איז א'ן אפפער פון א פליעג: א גרויסע פליעג האָט איהם

א בים געטאָן, האָט ער זיך דערשראָקען און גענומען לויפען אויס'ן הויט.

איך האָב אויסגעהערט די ערקלערונג גאנץ אויפמערקזאם און האָב א טראכט געטאָן: מען דאַרף זיין א פערד זיך צו שרעקען פאר א פליעג... זעהענדיג ווי ווייניג מען קען זיך פערלאָזען אויף א פערד איז מיר אויפגעגאנגען די פראגע, צו וואָלט ניט געלוינט בעסער צו פאָהרען מיט א'ן אטאָמאָביל? א'ן אטאמאָביל שרעקט זיך ניט פאר א פליעג. איך האָב זיך אבער באלד דערמאָהנט, אז איך האָב נאָך ניט געשריעבען מיין צוואה...

נאָך דער ערנסטער פאסירונג האָבען מיר זיך ווידער ארויפגעלאָזט אויף דעם בולוואַרד. מיר זיינען פערבייגעפאָהרען דעם לאגער פון די זומער קוואַרטיראַנטען, וועלכע וואוינען אין „סוכות". דאס איז א קליינע לייווענטענע שטעדטיל; א מין ציגיינער־„קעמפּ", נאר ניט אזא פרייער. ציגיינער צאָהלען ניט קיין דירה־געלד און האָבען נאָך דעם פערגעניגען אימיצען צו בע'גנב'ענען, דאָ אבער מוז מען צאָהלען רענט פאר'ן ליעגען אין דרויסען.

די געשעפטען אין ראקאוויי זיינען א גרויסער פּראצענט אידישע. די שילדען זיינען „גאָלד" און „זילבער", „שטיין" און „ביין", „שטאָהל" און „אייזען", „צין" און „קופּער", „געל" און „גרין", „זייד" און „סאמעט", „קליין" און „גרויס", „פייער" און „וואסער"...

— זעהט נאר — האָט מיין יונגער בעגלייטער זיך צו מיר געווענדעט מיט א וואונדער, — אזוי פיעל אידען, קיין עין הרע, און מען זעהט ניט קיין איין פענסטער מיט א „בשר כשר"? ווי קומט דאס?

איך האָב איהם געוואָלט זאגען, אז דער ים האָט דאָס אראבגעוואשען... נאר מיט איין מאָל האָבען זיך בעוויזען דריי „בשר כשר'ס" איינע נאך די אנדערע. איך האָב גלייך דער־זעהן, אז אפילו די מעכטיגסטע כוואליעס פון ראקאוויי ביטש קענען ניט אבשווײנקען די כשרות ביי אידען... אמת, נעבען דעם „בשר כשר" איז ניט געשטאנען אויסגעמאלעוועט דער געוואוינליכער נעלער אידישער האָהן מיט די קאזאצקע שפּאָ־רען. דאס האָט געוויעזען, אז דער „כשר" איז דאָ ניט אזא „האָהן" ווי אין העסטער סטריט, למשל, אז אין ראקאוויי איז די העהנערשע אידישקייט ניט פון אויבען, כאטש דארט געפינען זיך ביז זעקס טויזענד שטענדיגע אידישע איינוואהנער מיט צוויי פּרעכטיגע שוהלען, אדער ע ר ג ע ר געזאגט, „טעמפּ־לען, — איינער אין ראקאוויי און איינער — העט, העט, אין אווערן.

II

אין אוועֶרען

אזוי ווי מען זאל איינעם צובינדען די אויגען אין סלאָ־באָדקע און זיי פּלוצלונג אויפבינדען אין פּאריז, וואָלט ער צו־מישט געווארען פאר איבערראשונג, אזוי בין איך ערשטוינט געווארען ביי מיין האסטיגען ארייננקומען פון ראקאוויי נאָך אוועֶרען.

מען פאהרט נאָך, דאכט זיך, אויף דעם זעלביגען בולווארד. די זעלביגע גאס און דאָך א נייע וועלט, א׳ן אנדער וועלט, א גאנץ אנדער בולווארד. די קאר־רעלצען זיינען פּלוצלונג אבגע־האקט; דער ברוק פערלירט זיין גראָבען, באכמאטנעם, וואָכעדי־גען אויסזעהן. קיין גרויסע שטיינער מעהר, קיין גערויש, קיין גע־שריי ווי ביי יעקב אבינו צו קאָפּענס...דאָ איז אוורן, דאָ באָדט מען זיך אין צוויי ים׳ן: אין דעם ים אוקיאנוס און אין דעם ים פון לוקסוס. דאָ איז מען „נערוועז“, מען קען דעם געשריי פון די גאסען ניט פערטראגען. א סך פון די עלעגאנטע דאמען און הערען פון אוועֶרען האָבען זיך שוין אנגעהערט גענוג געשרייען אין זייער לעבען, ווען זיי האָבן אמאָל געפּעדעלט מיט באָב, רעטאָך, בלעך און אלטע הויזען אין העסטער סטריט און לוד־לאָוו סטריט. איצט ווילען זיי זאל זיין שא. דער בולווארד איז דערפאר געמאכט מיט גרויס דרך ארץ, אויסגעפּלאסטערט מיט

קליינע שטיינדלאך און פיטשינקע ציגעלאך, א מין „מאזאאיק“, תאר די איבערגעניצעוועטע מאוזעס׳ען פון ברעג ים.

די הייזער זיינען פאלאצען ארומגערינגעלט מיט לוסט־גערטנער. דער האטעל מאדזשעסטיק און דער אווערען האטעל זיינען טעמפלען פון פערגעניגען, וואו עס שוימט א ים פון שאמ־פאניער צווישען א ים פון בלומען און בריליאנטען. אטאמאבילס און עקיפאזשען טומלען זיך ווי א כשוף, די שפראך איז ענגליש און נאר ענגליש, שלעכטע ענגליש, פאר אידיש ווארפט מען דארט ארויס פון חברה. דאס איז א׳ן אמת, ניט קיין מעשה. מען האט זיך דערוואוסט, אז א געוועזענער איסט בראדווייער קרע־מער האט דארט גערעדט מיט איינעם אידיש אויפ׳ן גאס, האט מען אבגעזאגט זיין זוהן דעם שידוך און דער יונגער מאן האט א וואך נאכאנאנד ניט געהאט מיט וועמען צו שפיעלען אין קארטען...

אווערען ווערט קיינמאל ניט בעלעסטיגט פון איינפאכען פאלק, וואס פאהרט „כאפען לופט“, צו אביסעל ליעבע און הא־בען „פאן“ אין ראקאוויי, אדער אין דעם קאכעדיגען קוני איי־לענד. אין אווערען זיינען ניטא קיין שפיעל־קאסטענס, קיין „סטיפעל טשיים“, קיין ביידלאך מיט „מכשפות“, וואס „לעזען“ אויף די הענד און קיין „מזל׳דיגער ראד“, ארויסצודרייען דעם גליק, אדער אנדערע סארטען „צאצקעס“ צו בעשווינדלען נא־איווע מענשען.

אין אווערען זיינען דא אנדערע צאצקעס. דארט האט מען שוין „אנגעדרייט“ פון פריהער... אדער מען „דרייט“ נאך ערגעץ אין בראדוויי, וואקער סטריט, בליקער סטריט, ליספענארד סטריט און אנדערע סטריטען און סטריטלאך.

אין אווערען „לעזט" מען ניט אויף די הענד; דארט לעזט מען איבערהויפט ניט... יענע חברה פערשטעהען נאר ווי צו מאַטערען „הענד" און מאנכער פערשטעהט זיך אויף די פינגער...

גרויס איז אווערען ניט. מיר זיינען דורכגעפאהרען דעם מקום אין א קורצע צייט. איבער די טראטוארען האָבען געדרוישט זיידענע ספּאָדניעצעס און וואו דער בליק איז געפאלען האָט דאס געבליצט, געשימערט און געלויכטען מיט שרייעדיגע עשירות, וואס איז פריקרע און פרעך צוזאמען. עס האָט מיר צוגעשלאגען א ניט־גוטקייט צום הארצען, פונקט ווי איך וואלט זיך אנגעגעסען מיט ציראָפּ...

האָבענדיג געזעהן די צוויי וועלטען אויף דער וועלט; האָבענדיג בעטראכט דעם אמת'ן פערגעניגען און זיין פּאראָדי, זיינען מיר ווידער צוגעפאהרען ביז ראקאוויי און האָבען פערלאָזען די דראָשקע. איך האָב נאך אמאָל א קוק געטאן אויף דעם נארישען פערד, וואס האָט געוואלט אויספּראבירען מיין אונשטערבליכקייט, און האָב אנגעהויבען געהן צו פוס.

איך האָב זיך געלאזען צום ים, וואו די מענשען באָדען זיך.

די היץ איז שטארקער געווארען פון שעה. איבער די גאסען האָבען זיך געטומעלט באָרוועסע „לצים" און לייכטבעשוהכטע פרויען און מיידלאך אין באָד־קאָסטיומען, זיי זיינען געגאנגען צ ו ם וואסער און פ ו ן וואסער. אין די זייטען־געסלאך האָט דאס אויסגעזעהן זעהר „היימיש": צושפּילעטע ווייבער אין שייטלאך און אהן שייטלאך זיינען געזעסען אויף די וועראנדעס פון די לאָזשינג־הייזער און געשמועסט די געזאלצענע ים־לופט, וואס האָט זיך געטראגען אין דער הויך.

א אידישער קצב איז געשטאנען אין טהיר פון זיין יאטקע

און געפּליקט א הוהן. אויב „שטעהן אין גוטע פּעדערן“ איז א סימן פון גליק, איז דער קצב פון ראקאוויי געוועזן א מיליאנער, דען ער איז געשטאנען אין פעדערען פון קאפּ ביז די פּיס, מען האָט קוים ארויסגעזעהן די יארמולקע. די הוהן איז שוין געוועזן מוטער נאקעט, אבער דער קצב האָט איהר ניט פיעל געהאָלפען דערמיט, וואס ער האָט איהר אויסגעטאָן די העמד אין דער גוואלדיגער חמימה, זי איז שוין געוועזן א פערקיהעלטע סיי ווי סיי.

איך האָב זיך מיט מיין פריינד דורכגעדרייט א זייט־געסעל און בין צוגעגאנגען צום ים. דאָס הארץ איז מיר אויפגעוואקסען און די אויגען האָבען אויפגעפלאמט. איך האָב ליעב דעם ים. איך ליעב אלץ וואס איז גרויס, טיעף און אייביג. היינע האָט געבעטען, ווען ער וועט שטארבען זאל מען איהם אריינווארפען אין ים, אזוי שטארק האָט ער איהם געליעבט, געוועהנליך וואלט אונז דאן געפעהלט א קבר, דערפאר אבער וואלט היינע דעם ים טיעפער געמאכט; שעהנער און אייביגער... איך קען זיך מיט אזא זאך ניט בעריהמען. איך וואלט אין ים מגולגל געווארען ביי דעם לויתן אין מאָגען און שפּעטער — אין א שלוש־סעודות פאר צדיקים. דאס וואלט נאך אויך ניט אזוי שלעכט געוועזן. איך וואָלט אפשר אויף אזא אופן געקענט גיכער אריינקומען אין גן־עדן, אבער דאס וואלט ערשט געשעהן ווען משיח וועט קו־מען...

דער ים האָט געבריקעט און געשטופּט דעם ברעג פונקט ווי ער וואלט וועלען אוועקשטויסען די ערד, אבער די שטארקע, מעכטיגע כוואליעס האָבען מיך ניט אוועקגעשטופּט נאר געצויי־גען. איך בין צוגעגאנגען ביז צו זיין נאסען זוים. דער גאנצער־

בערג, ווי ווייט דאס אויג האָט נאר געקענט אבמעסטען, איז געווען שווארץ פון מענשען, מענער, פרויען און קינדער. אנדע־רע האָבען זיך געבאָדען אין וואסער און אנדערע — אין דעם זילבער־קלאָהרען זאמד פון די ברעגען.

איין קאמישע סצענע האָב איך דארט געזעהן, וואס האָט מיך געמאכט לאכען און מיר שיינט, דאס ווען איך וועל מיך נאָר אן דעם דערמאָהנטען, וועל איך מוזען א שמייכעל טאָן. די זאך דערפון איז די: איינער פון די, וואָס האָבען זיך געבאָדען, האָט געהאט מיט זיך א פּאר גרויסע הינד. זיי זיינען געשטאנען און געקוקט אויפ׳ן וואסער און יעדעס מאָל, וואס א ריעזיגע כוואַליע האָט א פּראסק געטאָן דעם ברעג, האָבען די הינד גע־נומען בילען. זיי האָבען געבולען אויפ׳ן ים. דערפאר, וואס ער טשעפּעט זייער בעל הבית... איין הונד איז געווען אזא חצוף, אז ער האָט גענומען לויפען מיט אויסגעשטעלטע ציין א בים צו טהאָן דעם אָקעאן, ער האָט אבער נעקראגען א קלאפּ מיט א וועלל איבער׳ן מוח און איז פערזונקען א צומישטער אין א צומ־שוימטען בארג. באלד האָט דאס איהם דערלאנגט א הויב אין דער הויך און א שמעטער אן ברעג, אז ער האָט זיך דריי מאָל איבערגעקעהרט סקאוואוטשענדיג.

דאך א הונד בלייבט א הונד: קוים האָט ער זיך אביסעל אבגעטריקענט, האָט ער ווידער געבולען...

דאס בילד, וואס האָט מיך צום שטארקסטען פּערזינטע־רעסירט איז געווען דאס פּלעצליכע ערשיינען פון א קליין שי־פעל פול בעזעצט מיט יונגע לייט, מענער און פרויען, וואס האט זיך ארויפגעלאזט אויפ׳ן וואסער.

די וועללען, זיך יאָגענדיג מיט א גבורה צום ברעג, האָבען

דאס שיפעל אלץ צוריק געפאטשט, אבער די וועסעלס איינווייניג האָבען גערודערט מיט עקשנות און זיך געריסען ווייטער. איין בייזע וועלל אדער גאר א שטיפערקע, האָט זיך א ווארף געטאָן אין דער לופטען ווי אן אקראָבאט, דערלאנגענדיג א שאָס ארויף די הארטנעקיגע מולטער מיט די לעבעדיגע פארבעל א סטאיע אין דער הויך.

עס האָט זיך געדאכט, אט שיטען זיי זיך אוים און ווערען נעלם. דאן האָט זיך דער וואסערדיגער קאמעדיאנט איבערגעקוליעט, און ווידער א כאפ געטאָהן זיין שפיעלכעל און עס א ווארף געטאָהן צו א צווייטע וועלל, וואס האָט דאס אוועקגע־ווארפען ווי מען ווארפט אוועק אן אונריינע זאך; זי האָט זיך געברידעט דאס צו האלטען...

— זיי וועלען נאך אומקומען — האָב איך געזאגט צו מיין בעגלייטער.

— זיי קענען מן הסתם גוט שווימען, — האָט ער מיר געענטפערט.

— מיין פריינד, — האָב איך איהם ערקלערט, — דאס זיינען שטענדיג די ג ו ט ע שווימער, וואס ווערען דערטרונ־קען אם מעהרסטען... זיי ריזיקירען א סך, זיי שטעלען איין דעם לעבען. ביים פלאכען ברעג איז קיין סכנה ניט פאראן, ווער עס שווימט ניט איבער די טיעפענים, דער דערטרינקט זיך ניט...

III

טיעף געגוג...

ניט אָפט האָט א אידישער שרייבער די גוטע געלעגענ־הייט צו זיצען ביים ברעג ים און בעטראכטען דעם ווילדען שפיעל פון זיינע וועללען. אזוי זעלטען קומט איהם אוים צו גע־ניסען דעם דאזיגען פערגניגען, דאס ווען ער זעהט און בע־שרייבט שוין יא אמאָל דעם ים, גלויבט מען איהם אויך ניט; מען זאגט, אז ער האָט דאס אויסגעטראכט, אדער נאכגע־שריעבען.

איך געדיינק, ווי א דייטשער איד, א געבילדעטער און א חכם, פון פילאדעלפיא, האָט אמאָל געלעזען מיין געדיכט „אויפ'ן בוזים פון ים" און האָט זיך געוואונדערט; געלעזען און געהויבען די אקסעל. מיר איז די זאך „אריין אין נאָז". איך האָב פערשטאנען, אז דאָ מוז דעם „דאטש" זיין עפּעס ניט גלאַט.

— וואס וואונדערן זי זיך, העררּ? — האָב איך געפרעגט מיין לעזער אויף צוקאליעטשעטע טייטש?

— יאָ, האָט ער מיר ערנסט געענטפערט, וואָ האבען זי געזעהען איין מעער? זי זינד דאָך איין ליטוואק! ס'איז צוואר גוט, יא, זעהר גוט, אבער ווי געזאגט, וואָ האבען זי עס גענאָ־מען? וואָ גיעבט'ס דען איין מעער אין ליטאו?

איך האָב זיך שיער אויסגעבראכען די צייהנער, הערענדיג דעם דייטשען אידענס וואונדערבארע דייטשע קשיא.

איך האָב איהם אבער ניט געוואלט איבערשפארען.

מיט א דייטשען אידען מוז מען זיין העפליך. איך האָב איהם צוגעגעבען, אז ער האָט רעכט. „די ליטוואקעס“, האָב איך איהם געזאגט, „קומען טאקע נאָך אמעריקא מיט דער יבשה, נאר איך בין צופעליג געפלויגען פון האמבורג נאָך ניו־יארק מיט א לופט באלאָן. דאָרט איז גראד געזעסען מיט מיר א באירישער איד, האָט ער דאָס מיר דערצעהלט, אז עס איז דאָ א ים און ווי ער זעהט אויס“.

דער חכם האָט מיך אויסגעהערט און הלאב בייזלאך, האלב שמייכלענדיג געזאגט:

— נון... יא...

וואס דער דאזיגער „נון, יא“ האָט בעדייט ווייס איך אויף היינטיגען טאָג ניט, איך ווייס נאָר, אז דער „יאהודי“ האָט זיך נאָך מיין ערקלעהרונג מעהר ניט געוואונדערט, און איך האָב זיך ניט געוואונדערט, וואס ער וואונדערט זיך ניט...

עס איז דערפאר קיין חידוש, וואס איך האָב מיך אזוי שטארק געפרייט צו זיין אין ראקאוויי און שטעהן פנים אל פנים מיט'ן ים און הערען דעם פרייען רוף פון זיינע הויכע וואסערען.

דאָך וואו דער מענש מישט זיך אריין, קען מען . . ..–..' ניט אין גאנצען געניסען.

אין מיטען פון מיין געוואלדיגע בעגייסטערונג, ווען איך האָב שוין געגומען שפירען דעם ווידערקול פון ים ביי מיר אין דער נשמה; ווען דער גערויש פון די צודרוזגעטע אינדען

האָט געוועקט מיין פאַנטאַזיע צום געבורט, האָב איך פּלוצלונג דערהערט אין פּראָסט אידישען לשון אט די דאָזיגע אונער־וואַרטעטע שאלה:

— איז דאָס מעגליך, אַז אַ ים זאָל זיך פּלוצלונג שפּאַל־טען? היתכן אַזאַ „מאַטניא" מיט וואַסער זאָל דיר־נים, מיר־נים אויסטריקענען און גאָר נים?

— דו זעהסט דאָך, האָט אַ צווייטע שטימע געענטפערט, מסתמא האָט זיך דאָך אויסגעטריקענט אלא וואָס דען? היתכן מען וועט אויסטראַכטען?

איך האָב אַ קוק געטאָן אַרום זיך.

צוויי אידען זיינען געזעסען און זיך מפלפל געווען זעהר שטאַרק איבער קריעת ים סוף. איך האָב זיי אָנגעקוקט און גע־זעהן, אַז זיי מוזען זיין אַרבייטער, קבצנים דערצו. זיי זיינען אפשר געווען סטריי קער, אָדער „סלעק"־מענשען, אָדער סתם צו־שוואַך זיך צו ראַנגלען מיט דער מאַשין און מיט דער היץ צו־זאַמען און זיינען געקומען אין ראָקאַוויי כאַפּען אָטהעם.

אַז זיי זיינען נאָך מעהר ווי אַ תחום שבת פון אויפקלערונג האָב איך געזעהן דערפון, וואָס זיי זיינען נאָך נים פאַרטיג מיט'ן חומש... איך האָב פערשטאַנען, דאָס קוים איז נאָך ביי זיי אַ סברא, דאָס דער רויטער ים האָט זיך געשפּאָלטען, וועלען זיי נים העלפען אַזוי גיך שפּאַלטען דעם שוואַרצען ים, אין וועל־כען זיי טרינקען זיך...

מאָדנע קאָמיש האָט דאָס אויסגעזעהן, ווי אַ דיקע פרוי אין אַ באַד־קאָסטיום איז געזעסען אין די זאַמד און געשטריקט אַ פאַטשיילקע. אַנטקעגען איהר האָבען געשלאַגען די וועללען, עס האָט גערוישט און געקאַכט מיט מענשען, פריילִיכע כחורים

און בתולות האָבען געשטיפּט אין וואסער און ביים ברעג; ווייט אויפ׳ן ים האָט זיך געוויעגט א זעגעל־שיף און די גרויסע, דונ־קעלע פליסענדע מדבר האָט געוואונקען, בעגייסטערט און גע־סטראשעט, אבער די דיקע פרוי האָט געצעהלט די „אויגלאך“...

נעבען א חברה לוסטיגע יונגען און מיידען, וואס האָבען גענוצט זייער פלעזשור־צייט מיט׳ן גאנצען הארצען, איז געזע־סען א שוואכע, קריינקליכע מוטער נעבען איהר בלייכען, אויס־געצעהרטען קינד, וואס האָט געליטען פון דער קינדערשער „זומער־קראנקהייט“. דאס קינד איז געלעגען אויפ׳ן זאמד ארומ־געוויקעלט מיט א ווייסען ליילאך. די אויגען זיינען ביי איהם געווען גרויסע און ביסטרע. עס האָט געשעפּט, געשעפּט גע־שווינד דעם פרישען אָטהעם פון ים... די מוטער האָט געקוקט טרויעריג און פערטראכט אויף דער ווייטער זעגעל־שיף, וואָס רוקט זיך אלץ מעהר און מעהר אוועק... און האָט געקוקט אויף איהר ליעבלינג...

ווער ווייס, אפשר איז זי דא שוין צו שפּעט געקומען מיט איהר קינד? ווען זי וואלט דאָ געקענט זיין מיט איהם מיט צוויי וואָכען צוריק; ווען זי וואלט דאָ ערגעץ געקענט מיט איהם וואוינען איבער זומער, וואלט ער גאר ניט קראנק געווארען. וואס איז די פּעולה פון איהר יעצטיגען קומען אהער? איבער נאכט קען זי דאָך דאָ ניט בלייבען. און דער שלאָפצימער איז אזוי פערשטיקט און טוכלע... אך, גאָט, גאָט!

ביי דער מוטער אין הארצען האָט גערוישט א ים, וואס האָט ניט קיין ברעג.

איך בין ניט געבליעבען אויף א׳ן אָרט. עס זיינען דא צו־פיעל בילדער און בילדלעך פאזע ים, וועלכע זיינען כדאי בע־

טראכט צו ווערן. אויסער די גראבע שטריכען פון הונגעריגע ליידענשאפט צווישען מאנכע פון די האלב נאקעטע פרויען און מענער אין זייערע לייכטע צום לייב־געקלעפטע באָד־מייטקעס און יצר הרע קליידלאך, און אויסער די קאמישע מינעס פון מאנכע בעל בית׳ישע ווייבער, ביי זייער ערשטען מאָל אריינגעהן אין וואסער און ביי זייער ארויסגעהן, איז זעהר אינטערעסאנט צו זעהן די ריהרענדע אונשולד פון די קליינע קינדער, וואס באדען זיך צוזאמען מיט זייערע יונגע, אפט שעהנע, פרעהליכע מאמעס, און ווי זיי שפּיעלען ביים ברעג ים.

אט שטעהט א קליינע, גאלד געלאָקטע מיידעלע אין איהר בלאָהע, חן׳עוודיגע באָד־העמדעלע און שעפּט מיט א בלעכענעם עמעריל פון ים און גיסט אויפ׳ן זאמד. דערביי שטעהט איהר פיין־געבויטע, פולל בריסטיגע, יונגע מאמע אין וואסער און שטיפּט מיט יונגע מענער...

דאס קינד איז שטארק בעשעפטיגט מיט איהר נאאיווע ארבייט: אויסצושעפען דעם ים, און די מוטער — מיט איהר שטיפעריי און העל קלינגענדען געלעכטער.ביידע ווילען אויסשעפּען דעם ים, דאָס קינד און די מוטער. די ערשטע מיט א עמעריל פון בלעך, די צווייטע מיט א׳ן עמער פון ליעבע...

א ביסעל ווייטער שטעהט א גראבע, אונגעלומפּערטע נקבה אין באָד־קליידער, וואס וואָלטען דאכט זי ארויף אויף א׳ן עלפאנט. נעבען איהר שטעהט איהר פריינדין א דארע ווי א שפּאָן. די נאטור האָט זיי ביידען געקריוודעט: די ערשטע איז צו דיק, די צווייטע — צו דעליקאט.

דער דיקער האָט מען אנגעזאגט צו נעהמען ים־בעדער, אלס א סגולה געגען פעטקייט. זי האָט זיך נאָך קיינמאָל אין ים

ניט געבאָדען און האָט מורא אריינצוגעהן אין וואסער, זי ציטערט.

זי קוקט אויפ'ן ים און קרימט זיך.

— נו, סערע, וואָס האָסטו מורא? מען האָט דאך דיר געהייסען זיך באדען, וועסט זעהן ווי דו וועסט ווערען דינער.

— איך ציטער אריינצוגעהן.

— געה! דו נאַר, וואָס האָסטו צו ציטערען? א וועלט מענשען ליעגט אין וואסער, וועסט באלד נעהמען פיהעלן גרינגער... הלואי וואלט איך געמעגט, וואלט איך זיך אויך געבאָדען!

אט אזוי האָבען די צוויי ווייבער איינגע'טענה'עט. די דינע האָט געזאגט, אז באדען זיך איז א ישועה און די אנדערע האָט דערצו קיין חשק ניט געהאט.

ענדליך האָט די גראָבע גענומען קריכען אין ים ווי א וואסער־בער. זי איז געקראכען און אלץ פערקוקט צום ברעג, וואו איהר פריינדין איז געשטאנען און איהר געוואונקען צו געהן ווייטער. ארומקריכענדיג אין וואסער מיט איהרע עטליכע פונט בשר כשר, האָט זי אויסגעזעהן ווי א היפּאָפּאָטאמוס. זי איז געקראכען און זיך בעטאפּט יעדע רגע אויב זי ווערט דינער...

מענשען האָבען געקוקט אויף איהר און געשמייכעלט.

קיהל, אנגענעהם און אינטערעסאנט איז געווען מיין שפּאַציר ביים ים, אבער אזוי ווי איך בין דאָרט געקומען פערוואנדלען מיין גייסטיגען גענוס אין פּראזאאישע ווירקליכקייט; יא, אזוי ווי איך בין דאָרט געווען בלויז אלס בעאָבאכטער, צו בעשרייבען, וואס איך זעה, האָב איך געזוכט מעהר צו זעהן ווי צו פיהלען. איך האָב געטראגען די נשמה אין א נאָ־

טיץ ביכעל און בין ארומגעגאנגען פאזע וואסער ווי א לעבעדי־גער לייט־ארטיקעל...

איך זאג א „לעבעדיגער לייט־ארטיקעל“ און איך מעהן, וואס איך זאג.

איך גלויב, אז א צייטונג איז א לעבעדיגע זאך, דאס קינד פון לעבעדיגע ערשיינונגען און פאסירונגען, געבארען צו דיענען דעם גייסטיגען געברויך פון לעבעדיגע מענשען. וואס מעהר לעבען א צייטונג האט, אלץ בעסער איז זי; אלץ מעהר דער־גרייכט זי איהר ציעל.

א צייטונג איז א ים, איהרע ארטיקלען זיינען איהרע וועל־לען, געטריעבען דורך די אינערליכע קרעפטען פון שאפענדע גייסטער. זי דארף האבען איהר פלאכען ברעג, זי מוז אבער אויך האבען איהר טיפענים... איך האב דערפאר געקוקט אויפ'ן ים און אריינגעקוקט אין „נאטיץ־ביכעל“, אויב ער איז שוין טיעף גענוג פאר די טיעפערע ערטער פון א צייטונג.

פיעל נחת האב איך פון מיין שפאציר ניט געקענט האבען, ווייל איך האב געבליקט מיט איין מאל אויפ'ן ים און אויף די מענשען; אויף די הונדערטע פרייליכע פלעזשור־זוכער און אויף די מיליאנען פערמאטערטע ברואים אין די פאבריקען און ווערקשטאטען.

איך האב פערגליכען דעם קיחלען, ערפרישענדען ים־ווינ־טעל, ביי דעם אפענעם אקעאן, מיט די ברודיגע פעסט־לופט פון די טובערקולאזען־שעפער; די געזונדע און קרעפטיגע יונגע לייט אין די באד־קליידער, זייערע אייזערנע מוסקעלען פון די הענד און די פיס, געברוינט פון דער זונן און געקרעפטיגט פון ים, און די האלב־טוידטע צורות, די איסגעטריקענטע הענד ווי די ביי־

טשען פון די, וואס טרייבען די מאשינען אין דיעזען ברענענדי־
גען זומער טאָג, זיך באדענדיג אין שוויים און עלענד.

ווען איך האָב צום לעצטען מאָל א קוק געטאָן אויפ׳ן וואַ־
סער, האָב איך דערזעהן ווי דאָרט, וואו עס ענדיגען זיך די
געצוויגענע שטריק און עס פאנגט אן די סכנה פאר די שווימער,
פאָהרט ארום אויף זיין רעטונגס־שיפעל איינער פון די „לע־
בענס־רעטער". זיינע אויגען זיינען פולל אומעטום, ער היט אויב
אימיצער טרינקט זיך ניט.

— אך! האָב איך א קלעהר געטאָן, ווי נויטיג עס איז אזא
שיפעל אויף יענעם ים, וואו אזוי פיעל אונגליקליכע טרינקען
זיך! פיעל מאָל האָב איך אויסגעקוקט די אויסגעוויינטע אויגען
נאָך אזא שיפעלע און ניט געפינענדיג דאס, האָב איך זיך גע־
טרונקען ווייטער...

איך האָב א קוק געטאָן אין נאָטיץ ביכעל, דאכט זיך טיעף
גענוג... און מיט אומעטיגע געדאנקען האָב איך אנגעהויבען געהן
צוריק אהיים...

איבער פרוג׳ס ליעדער

האָט פּאעזיע א פאטערלאנד, א נאציאנאלע שפראכע, אדער א גראמאטיקע? גיעבט עס ערגעץ וואו א אוניווערזיטעט, וואו מען זאל קענען לערנען ווי צו זיין א פּאָעט? איז פאראן ערגעץ וואו אזא פראפעסאר וואס זאל לערנען ווי זיך צו בעגייסטערען, נתפעל צו ווערען און אנפאנגען זינגען אונשטערבליכע געזאנגען?

אויף דעם ענטפערען נאטור און מענש מיט איין איינציגען וואָרט — ניין!

דער רוח הקודש, וואָס מען רופט „פּאָעזיע", הערשט אין די אייביגע פרייע רעפּובליקען פון שענהייט און ליעבע. איהר טהראָן איז די גאנצע נאטור און איהר קדשי קדשים — די מענשליכע הארץ ביי דיעזער הימלישער טאָכטער איז דער כקאָטישער פאסטוך בוירנעס דער זעלבער יחסן ווי דער דייטשער האָפהער געטהע; דער אידישער טרוימער יהודה הלוי און דער אנטיסעמיטישער מארלאו פון אלט־ענגלאנד.

די וויעג, דער קבר, דער פויגעל, די בלום, די פליעג, דער אדלער, די לבנה, דער ים, דער שלאכטפעלד, דער שמייכעל, די טרער, די פייערדיגע יוגענד, די ערנסטע עלטער, פריהלינג, זומער, הערבסט און ווינטער, מיט איין וואָרט — אלץ און אלץ איז פול מיט פּאָעזיע ווי א מילגרוים מיט קערנער און פון אלץ

איז דאָס מענשליכע הארץ פעהיג זיך צו בעגייסטערען. יעדער מענש איז א פּאָעט קיין נפקא מינה אויב ער לייגט ארויף זיינע געפּיהלען און פאנטאזיעס אויפ'ן פּאפּיער אָדער זיי שוועבען אום אין דער טיעפּענים פון זיין נשמה. דער דיכטער האָט בלויז א שטארקערע פאנטאזיע און א פיהלענדערעס הארץ, וועל־כע קענען געריהרט ווערען פון דער קלענסטער בעוועגונג אין נאטור און לעבען. ער האָט א בעזאָנדערען כח דיעזע בעוועגונ־גען איבערצוגעבען מיט א קאָמענטאר פון זיין אייגענעם גייסט וואָס איז געשאפען פון דעם „אש אוכלת אש", וועלכען דער פייער פון דער צייט קען נים פערברענען.

קיין אונטערשיעד אין וועלכער שפּראכע די נשמה רעדט, קוים איז זי נאָר נים קיין „כבד פה" און האָט דעם ריכטיגען „מענה לשון" וועט מען איהר פערשטעהן. אין וועלכער שפּראכע מען זאָל איהרע הייליגע געדאנקען און געפּיהלען איבערזעצען וועלען זיי אליך אפּעלירען צו דער מענשליכער הארץ און וועלען וועקען עדעלערע און שעהנערע סטרונעס, זיי וועלען שפּיעלען נאטור'ס ליעד פון אייביגען לעבען. קיין אונטערשיעד אויב די „בת השירה", די הימלישע טאָכטער פון געזאנגען — די מוזע, קומט איינגעהילט אין קנאקעדיגען איטאליעניש, אין באכמאטנעם רוסיש, אין ווייכען דייטש, אין פייערדיגען העב־רעאיש, אין זשארגאָנישען ענגליש, אין היציגען פראנצויזיש, אָדער אין דעם בעליידיגטען אידיש — קיין אונטערשיעד ווי זי קומט געקליידעט. די פראגע איז נאָר וואָס זי זאָגט, וועלכע סודות זי פערטרויט און ווי שטארק איהר ליעבע איז צו דער פערזאָן, צו וועלכען זי ענטפּלעקט איהר הייליגע שאינענדיגע צורה.

די ריינע מוזען־שפּראַך ווערט פערשטאַנען אפילו אָהן א גראַמאַטיקע, דער דיכטער דאַרף דורכאויס ניט זיין קיין גע־שטודירטער פויגעל, מען דאַרף ניט האָבען קיין גרעסערען „עם הארץ" ווי די סאָלאָוויי, פון דעסטוועגען פערשטעהט איהר די גאַנצע וועלט... די אידישע מוזע, אויב זי איז נאָר די ריכטיגע און קומט ניט מיט א פאַלשען פּאַספּאָרט, איז פּונקט אַזאַ יחסן־טע ווי אַן אַנדערע, אָבוואָהל זי האָט קנאַפּער פערעהרער און ווייניגער פריינד... פאַר איהר איז גענוג דער פּאָעט אליין אין וועמעס הארץ זי לעדיגט אויס איהר קוויקעדיגען באַלזאַם.

אָט איז ווי ש. פרוג, וועמעס ביכעל ליעדער עס ליעגט יעצט פאַר מיינע אויגען, בעזינגט די גליקליכע נאַכט, אין וועלכע עס קומט צו איהם די הימלישע מוזע:

אין א קראַנץ פון העלע שטערן,
אויסגעציערט אין הימעל פּראַכט,
אויף די פעלדער, אויף די טהאָלען
שוועבט די שענע, בלויע נאַכט.

פּערל שיטען זיך און פאַלען
אויף דאָס גרינע גראָז אַראָב
פון די לאַנגע, שוואַרצע לאָקען,
פון איהר שענעם שטאָלצען קאָפּ.

פּערל שיטען זיך און גלענצען
בלומען פאַלען אָהן א צאָהל
אויף די גערטנער, אויף די פעלדער
און אויף יעדען באַרג און טהאָל.

פערל... בלומען...
אך, חלומות... חלומות!

משמעות אז פרוג האָט דאָס געטרוימט פון זיין רוסישע מוזע... פרוג איז אויך א גרויסער רוסישער פּאָעט. דען הערט ווי ער שילדערט זיין פארשווינעדיגע זשארגאָן מוזע, וועלכע לויט פרוג׳ס אייגענע שילדערונג, קומט צו איהם מיט א פאל־שען פאספּאָרט...

„בלאס ווי די וואנד מיט בלויע פערטריקענטע ליפען, מיט קראנקע, קורצזיכטיגע אויגען, מיט געלע אָבגעבליאקירטע באַ־קען, איינגעבויגען דעם רוקען און אָנגעשפּארט מיטביידע דארע, איינגעשרומפּענע הענד אויף א שטעקען, שטעהט פאר מיר א זקנה, א דארע, א קווארע, פער׳חושך׳ט, פעריאָמערט, אָבגעריסען, אָבגעשליסען...

„און איהרע בגדים!...

„אן אלטע צוריסענע, צוביסענע, פערשמאָדערטע וואטופּ־קע, איין ארבעל א געלער, דער אנדערער א בלויער, איין פּאָלע א ווייסע, פערקאפּעט מיט הבדלה־וואקס, מיט טשאָלענט־יאויך און מיט נאָך עפּעס... ווייסט איהר ווער דאָס איז? וועה צו אונז! וועה צו אונזערע יאָהרען! דאָס איז זי, אונזער ליעבע, טהייערע יודישע זשארגאָן־מוזע!“...

אך, וואָס פאר א שאָד ז׳אָס איז פאר אונזער פּאָלקס־פּאָעזיע, ווען איינער פון איהרע זינגער זעהט אין איהר אזא עקעלהאפטע שמוציגע און אָבשטויסענדע אבשייליכקייט! און דיעזע גרויזאמע ווערטער געברויכט ער אין זיין הקדמה צו זיין נייעם בוך „אלע ליעדער פון ש. פרוג“. ווי זאָל מען אזא הקדמה איבערזעצען אין אן אנדער שפּראכע און אויפהאלטען

דערביי די ווירדע און די האַכאַכטונג פון אונזער מאמע־לשון און אונזער פּאָעזיע ?

פערגעסענדיג זיך א ווײַלע אָן זיין זשארגאָן מוזע זינגט פרוג אָט וואָס:

„די גאנצע נאטור איז מיין רבי געווען
זי האָט מיך געלערנט אי זינגען אי שפּילען...

אביסעל ווייטער דערמאָנט ער זיך אָבער אָן זיין שמייציגער, נבזה'דיגער און אָבשטויסענדער מוזע און ריידענדיג וועגען דעם, וואָס ער איז געוואָרען ליידער א „אידישער דיכטער“ זאָגט ער:

„פערשאָלטען איז דער וועמען גאָט האָט בעשערט צו זיין א משורר ביי אידען“...

אז עס איז ניט געשמאק צו זיין א „משורר“ ביי אַן ארעם, צובראָכען און פערוואָגעלט פאָלק, וועט קיינער ניט לייקענען, אבער די מוזע האָט דערמיט גאר ניט וואס צו טאָן און זי פערדיענט ניט אזא גרויזאמע בעליידיגונג, פון דעם, וועלכער זינגט אין דעם אָרימען זשארגאָן מאנכע רייכע ליעדער. קוים איז דער דיכטער ווירקליך געווען נאטור'ס א תלמיד און זי האָט איהם „געלערנט אי זינגען, אי שפּיעלען, אי דיינקען, אי פּיהלען“, דאן קען זיין מוזע — מעג זי אפילו ריידען צו איהם ציגיינעריש — ניט זיין אזא מיאוסע בעשעפענים, ווי ער שטעלט זי פאָר פאר זיינע לעזער אין דעם אדיענץ זאאל פון זיין נייעם חיבור. דער אמת איז, אז פרוג איז אליין קיין מבין ניט אויף זיין „זשארגאָנישע מוזע“, דען זי איז, אין גרונד גענומען, ניט מיאוסער פון זיין רוסישער, אָבוואָהל איך האָב ניט די זכיה איהר צו קענען...

עס איז נאָך א גרויסע פראגע אויב מען קען אין רוסיש זינגען שענערע לידער ווי דאס געדיכט „מיין ליער“, וועלכען פרוג זינגט טאקע אין דעם דאזיגען בוך.

א כח אויף דער פראוואָסלאוונער מוזע אָדער אויף דער שטאָלצער מוזע פון די גאליער אָדער בריטאנער, אז זי זאָל שע־נער זיין. דיעזער ליעד איז פונקט אזוי הערליך ווי גאָלדפאדען׳ס „שבת יום טוב און ראש חודש“, אָדער ווי טהאָמאס מור׳ס „לעסט ראָוז אָף סאָממער“. ווי קומט אָבער פאָרט דער דיכ־טער אליין אזוי שטארק צו בעליידיגען זיין הימלישע לעבענס־בעגליימערין? איז דער תירוץ — גלות! איהם דאכט זיך, אז רוסיש איז שענער...

א טעות, הערר פרוג, פאָעזיע האָט ניט קיין ספעציעלע שפראכע, זי איז אזוי ווי קריאת שמע: „שמע בכל לשון אשר אתה שומע“. און אזא יאָהר אויף אונז ביידען, וואָס פאר א פארשוין אייער מוזע איז! א פארשוין ממש זיך אין איהר צו פעו ליעבען...

גלויבען

אָפּגעשמיסענע געטער

געדאנקען וועגען מאמינים און אמונות.

אויף אלעם קומט א צייט, אפילו אויף די געטער. דאכט זיך, אזעלכע אויפטהוער, אזעלכע משונה'דיגע בריה'ס און פייערדיגע גיגעלניקעס, וואס טראגען דעם דור־נער אין בוזים־קעשענע, און דעם בליץ אין ארבעל; וואס רייטען אויף די וואָלקען און שפּאציערען אויפ'ן וויכער, דאָך ליגט זיי די צייט ארויף אויפ'ן ביינקעל און „צימבעלט“ אריין, אז עס איז א גאָט'ס רחמנות צו קוקען.

איך וויים ניט אויב זיי האלטען זיך פאר'ן הינטען אזוי ווי מיר, ווען מען שמייסט אונז צלויעב זיי... איך וויים ניט אויב עס טהוט זיי וועה, נאָר איך פערשטעה, אז אן אָבגעשמיסענער גאָט האָט אויך א פּנים פון חוזק און איך וואָלט בעסער גע־וואָלט זיין א שטאָלצער מענש איידער אן אָבגעריבענער רבונו של עולם.

אין דער בריטיש מוזעאום פון לאָנדאָן איז דאָס געוועזן. איך בין געשטאנען און האָב בעטראכט די אלטע אָבגעשמיסענע געטער פון מצרים, אשור, בבל, רוים און יון, און א זעלטענעם איינדרוק האָבען זיי אויף מיר געמאכט. איך האָב זיי אָנגע־

קוקט מיט ערנסטע געדאנקען און אין מיין קאָפּ האָבען זיך גע־מישט עהרפורכט, שפּאָט, כעס און יאוש. פּערלאָרענע וועלטען האָבען אויפגעוואכט אין מיר, פערלאָרענע אמונות און ציווילי־זאציאָנען. די בראָנזענע געשטאלטען פון די אסירישע קעניגע און די שווארצע עטיאָפּישע פיגורען פון אלט־עגיפּטען. עס ברענען די מזבחות און עס רויכערען זיך די במה׳ס און די פּריסטער שטעהען מיט פערגלאָצטע אויגען און זיינען מקריב קליינע קינדער, מאכענדיג דערביי פּערשיערענע מיאוסע און ווילדע הויות. נעבען דער געטין השתרתא איז אן אלטער צי־גיינער מתפּלל ביחידות: ער פראוועט נעבען איהר „נקיות" און זאָגט דערצו „מזמורים"... דערביי שטעהט א „רעוורענד" און פּאטשט אין די הענד און פרעפּעלט. ער פרעהט זיך מיט דעם פרומאק, דעם צדיק, דעם מאמין, וואָס דיענט גאָט מיט׳ן גאנ־צען... הארצען, ער וועט געווים האָבען עולם הבא...

איך קוק אויף די אונבעהאָלפענע, קאלטע, אונבעוועגליכע שטיקער גראניט און קלער: אָט ביי זיי האָט מען דאָס א מאָל געבעטען רחמנות, געזונד, פּרנסה, קינדער און אורך ימים. פאר אָט די לעכערליכע, ווילדע פערזעהענישען האָט מען דאָס גע־בויט די קונסטפאָלע טעמפּלען, אויף וועלכע דער געניוס פון א מענשהייט האָט זיך ערליידיגט. פאר זיי האָט מען געקוילעט ברוסט־קינדער, געקוילעט גאנצע שבטים, גאנצע נאציאָנען.

איך האָב געפיהלט ווי אויף ז י י א שפּיי צו טאָן, אָבער איך האָב א שפּיי געטאָן אויף דער גאנצער בריאה און אויף דעם פסוק, אז גאָט האָט בעשאפען דעם מענשען אין זיין גע־שטאלט, ווערהענד איך זעה דעם ריכטיגען היפּוך.

אזוי ווי די כלי־זיין, עס־געשיר און בגדים זייגען אויף די

געטער געמאכט געוועז לויט דעם פּאָרטשריט פון די דורות. איך האָב אויך געזעהן אין מוזעאום די ארט מענשען, וואָס האָבען די געטער בעשאפען און א מערקווירדיגע עהנליכקייט האָט זיי פעראייניגט.

די געטער פון אלט־עגיפּטען, אסיריען און באבילאָניען האָבען אויסגעזעהן פאנטאסטיש־מורא׳דיג און משונה־ווילד. אָפּגעשפּיגעלט האָט זיך אין זיי דאָס פינסטערע, אונזיכערע בלאָנדזשען פון דעם מענשליכען גייסט אין די טיעפע געהיימנים פון נאטור און לעבען.

זעהט א מין גאָט!

פערדישע פיס, אָדלער־פליגלען, א מענשען־קאָפּ מיט א שטארקע, גרויסע באָרד אין גרייזלאך, דער איבעריגער טהייל גוף איז אָקס און דער עק פון א לייב. דאָ האָט איהר פער־קערפּערט הימעל און ערד אויף א מאוים׳דיגען אופן, און דאָס איז „ער“, יאָ, „ער“ טאקע אליין, דער מלך מלכי המלכים. דאָ האָט איהר אויסגעהאקט אין הארטען, טויטען שטיין די אידעע פון די מעכטיגקייט, וואָס איז פול אומעטום, אונטען און אויבען, און איז איבעראל דער מעכטיגסטער, פול מיט רויע, ברוטאלע גוואלד, מיט גראָבע, אונגעהובעלטע פויסט־קראפט.

די גריכישע און רוימישע געטער זיינען כמעט אלע אין די געשטאלט פון מענשען, פרויען און מענער מיט רעגעלמע־סיגע גליעדער און שענע, אינטעליגענטע געזיכטער.

נאקעטע זיינען זיי אלע, מוטער נאקעט, די געשלעכטליכע טהיילען ארויסגעשטעלט פאר דער וועלט גאָר אָהן א ברעקעל חרפּה... דאָ האָט איהר פעראייביגט אין ערדישען מאטעריאל די אידעען און פילאָזאָפיען פון די אויפגעקלערטע יונים און

רומים. קיין רויע, אומגעלומפּערטע, באַכמאַטנע „בורא ברוך הוא׳ס". דאָ איז פּערגעטערט די שענהייט, די קונסט און די ליעבע, וועלכע איז די איינציגע קראַפט, וואָס האַלט אויף דאָס לעבען.

איך האָב געזעהן, ווי אַן אַלטע, פרומע מויד מיט א ביבעל אין האַנד און א צלם אויפ׳ן האַלז איז געשטאַנען נעבען א גריכישען גאָט און האָט פון איהם די אויגען ניט אַראָבגענומען. זי האָט איהם בעקוקט פון קאָפּ ביז די פיס און איז געוועזען שטאַרק פעראינטערעסירט... זי האָט אָבער אויסגעדריקט א גרויס אונצופריעדענהייט פאַרוואָס מען טהוט איהם ניט אָן א פאַר־טוך... בעטראַכטענדיג זייביידען: די בתולה און דעם גאָט, האָב איך געזעהן דעם געוואַלטיגען אונטערשיעד פון צוויי ציווי־ליזאַציאָנען און מיר דאַכט, ווי דער אָרימער, נאַקעטער גאָט האָט געקוקט אויף דער צנועה און געשמייכעלט. איך האָב איהם, דאַכט מיר, געהערט זאָגען: „ווען איך וואָלט געלעבט וואָלט איך דיך אפילו אָהן א פאַרטוך אויך ניט אָנגעקוקט..."

נאָר אַם מעהרסטען האָט ער מיט זיינע קלוגע אויגען גע־קוקט אויף דעם צלם ביי איהר אויפ׳ן האַלז און געמאַכט אָט די דאָזיגע פראָפּעטישע בעמערקונג:

„וואַרט, וואַרט, גוטער ברודער, מען וועט דיך אויך אַמאָל אָבשמייסען און ברייגגען אהער אַלס אויסשטעלונג פאַר אַלטע מיידען פון אַן אַנדער אמונה. וואונדערען וועט מען זיך, ווי אַזוי מען האָט געקענט בעטראַכטען אַזאַ קרומע זאַך פאַר גלייך... מיר איז מען כאָטש מוחל די אַמאָליגע געטליכקייט, ווייל די וועלט האָט פון מיר הנאה געהאַט: איך האָב געהייסען לעבען א גוטען טאָג, געניסען מיט׳ן פולען מויל, אויסנוצען די פרייד,

אויסשעפּען די עולם הזה ביז'ן דעק, אָבער דיר, דו שטיק זויערע פּערקרימעניש, דיר וועט מען קיינמאָל ניט פּערצייהען. דו האָסט פּערדאַמט דאָס לעבען, פּערשאָלטען דעם געננוס און פּערטריבען די שמחה אין קבר. מיר האָט מען געדיענט מיט ליעבע. ביי מיין אָלימפּ פּלעגט טאַנצען די נאַקעטע געלוסטיגקייט און פאַר די שענע פיס פון מיינע געטינען פלעגען זיך צונויפשמעלצען די געשלעכטער... ניין, אזא גאָט פּערגעסט מען ניט אזוי גיך! דער מענש איז געבאָרען צום לעבען און ביי מיר האָט ער געלעבט. דיך אָבער וועט מען דערמאָנען מיט א שוידער, מיט טויט־שרעק, מיט עקעל. דיר וועט די געשיכטע קיינמאָל ניט פּערצייהען. אָבטרייסלען וועט זיך די צוקונפט פון דיינע שווארצע גיהנום פּאַנטאַזיעס, וואָס דו האָסט געזוכט צו פּערוווירקליכען, דו נאַרישער, קארגער, פינסטערער לעקיש"...

אָ, געזעכטער, גוטער גאָט, אייביג וועל איך דיך געדיינקען, אימער טראָגען אין הארצען דיינע קלוגע געטליכע רייד.

איין זאך אָבער טהוט מיר שטארק הנאה, וואָס אונזער איר דישען גאָט וועט מען קיינמאָל ניט קענען ארייגשטעלען אין א מוזעאום, ווייל עס איז ניטאָ אין איהם וואָס אָנצונעהמען. ער איז א רוח, א גייסט, א גרויסער, שטארקער, אלמעכטיגער און אלהערשענדער „גאָר נישט"... דאָס איז, ווי איך פּערשטעה, די איינציגע סיבה פאר וואָס ער האָט איבערגעלעבט אלע געטער.

וואָס אנבעטרעפט ווייטער אונזער גאָט, איז דאָס אויך זיין איינציגע שטיקעל גליק וואָס ער האָט זיך געמאכט פאר א „רואה ואינו נראה"־גאָט, ווען ער וואָלט חלילה געהאט א ממשות, וואָלטען איהם מאנכע אידעלאך שוין לאנג פערשאַכערט אין א מוזעאום צווישען די אָבגעשמיסענע... דען מה דאך זיי בייטען

איהם יעצט אויס און פערקויפען איהם גאָר בלא ראיה, ניט וויי־
זענדיג די סחורה, טאָ ווי וואָלטען זיי שוין מיט איהם געהאנ־
דעלט ווען מען וואָלט איהם געקענט א טאפּ טאָן און זעהן, אז
ער איז ווערטה דאָס געלד?

אָבגעשמיסענע געטער!

ווי פיעל דארף דאָס די אָרימע וועלט אויסשטעהן ביז וואַ־
נען זיי געהען ארויס פון דער מאָדע און אנדערע פערנעהמען
זייערע ערטער, זייער אויבען־אָן! ווי פרעמד און שרעקליך זייע־
רע יורשים ערשיינען דאָס פאר די כהנים און מאמינים פון די
אלטע אמונות און ווי מען ווערט דאָס בילסעבוויז איינגעוואָהנט
און פערליעבט אין די נייע ביז וואנען זיי ווערען אויך אלט און
אָבגעשמיסען!

דערפאר מהוט זיך דאָס שטענדיג מעשים ווען מען געהט
שמייסען אן אויסגעדיענטען גאָט און איהם אריינשטעלען אין
א מוזעאום, דערפאר ציטערט דאָס די מענשהייט פאר די נייע
גלויבענס, וואָס מען שלאָגט איהר פאָר, און זי מאכט אזעלכע
געוואלדען פונקט ווי מען וואָלט איהר בדלות געשטעלט.

איך בין אָבער מיט די געטער קיין מחותן ניט. איך בין
ניט קיין געטליכער מאן. איך האָב אויף אן אלטען גאָט קיין
רחמנות און פאר א נייעם קיין דרך ארץ. אויף דעם ערשטען
וויין איך ניט און מיט'ן צווייטען געה איך ניט קיין „כשר־
טאנץ"... איך ווייס, אז וואו א גאָט דאָרט זיינען חסידים —
און איך האָב פיינט א חסיד, אפילו א חסיד א פריידענקער...

אמונה מיט גלעקלאך

די „גייע" רחמנא לצלן

אן אונגליק! עס זיינען ניטאָ קיין גוים אין אמעריקא. א חורבן! עס זיינען ניטאָ קיין אידען.

דער גוי זאָגט ניט קיין פאטשירעס און דער איד ליינט ניט קיין קריאת שמע. פיץ־פאטריק קושט ניט דעם צלם און טאָדרעס, להבדיל, קושט ניט די מזוזה.

די אמונה הינקט אויף ביידע פיס. עס איז א פאניק אין הימעל. דער עולם וויל דאָרט מעהר ניט דעפאָנירען זיינע האָפנונגען און ניט אַנטרויען זיין צוקונפט. מען האָט איהם צופיעל גענומען אויף זיכער. די „קאפיטאנען" פון דער גלויבען־אינדוסטריע האָבען אריינגעגאָסען צופיעל „וואסער" אין די הימעלשע אקציעס, זיי האָבען דאָס צופיעל „געבומט", אין דער צייט וואָס דאָס איז גאָר ניט ווערטה געווען...

יעצט האָט אויסגעבראָכען א קריזיס אויף דער עולם הבא־בערזע. די תפלה און דער בית המדרש, ביידע זיינען באַנקראָט. די „דעפאזיטארס" ווילען „מזומן", יאָ, „מזומן" אויף אָן אָרט, און — עס איז א נעבעכדיגע וועטשערע.

אוים מיט צוטרויען! דער בטחון האָט געפלאצט און דער עסק מיט געטליכקייט איז אויסגעשפיעלט.

די וועלט האָט אויסגעזויגען די לײדיגע ברוסט פון אמונה, האָט זיך אָנגעזויגען בלאָטערען אויף די יאסלעס און געבליעבען שוואך און הונגעריג, קראנק און אָבגענארט. יעצט האָט זי זיך אליין אנטוואוינט, האָט א שפּאי געטאָן אויף דעם אלטען, רא־רען, אויסגעצויגענעם „פליאק“ און גענומען זוכען א קרעפטיגע, געזונדערע נאהרונג... יאָ, די וועלט זוכט, זי כאפּט... א פערשמאכ־טע און פער׳חלש׳טע ווייס זי נאָך אליין ניט וואָס זי וויל; זי ווייס שוין אָבער אזוי פיעל, אז זי מוז דאָס געפינען אויף דר׳ערד...

דערפאר שרייען נעבעך דער רב און דער גלח. ביידע ווייזען זיי מיט די פינגער אין די וואָלקען און מען ווייזט זיי אנט־געגען א נאָז...

צום שטארקסטען אָבער שרייען די רעפאָרמער. די טאטע־פּאָטערס פון די „יאהודים׳שע“ טעמפּלען. דאָרט איז גאָר א חורבן. דאָס גרויסע, פּערציערטע געבעט־הויז איז ניט מעהר ווי א װ א ־ ײ ב ע ר ש ע שול. די מענער שמעקען אהין ניט אריין און דער „ראבבי“ פּראוועט דאָרט זיין „גאָטעס־דיענסט“ טאקע נאָר מיט ג אָ ט ע ס ד י ע נ ס ט אליין...

אָט דאָס איז וואָס עס ערגערט אזוי שטארק די „ראבבים“. זיי ווילען כאָטש עטליכע מענער צו דער עבודה, כדי די רייכע, צולאָזענע און צובאלעוועטע קאָקעטקעס, די „פּרות הבשן“, זאָ־לען ניט האלטען אין איין קוקען אויפ׳ן „רב“ אליין... און זאָלען האָבען נאָך אנדערע דזשענטעללייט אויף צום דאַוונען...

עס איז מאנכעסמאל שווער צופריעדען צו שטעלען אן איי־גען וויב, בפרט א קהלה מיט נקבות, מיט אויסטראכטערקעס, מבין׳טעס, וואָס קומען נאָר אין טעמפּעל קוקען אויף דעם „רא־

בי'ס" וואָנסעס, אָבער ניט הערען זיינע דרשות, וועלכע האָבען שוין א באָרד...

היינט געה, האלט זיך פאר זיי אין איין פוצען, אין איין געפּעלען ווערען, אין איין שמייכלען און חנפ'ענען, אין איין גרייזלען די „מאָסטעזש"! דאָס קען דאָך ניט אויסהאלטען. דאָס מוז דאָך אמאָל פּלאצען און דאן איז „גוד באי" „רבנות" און עס קומט אוים צו ווערען א קלאָון אין א צירק, אָדער א קאָמיקער אין א וואָדעוויל טהעאטער.

די ענגלישע צייטונגען זיינען זיך שטארק מוסר נפש, וואָס דער עולם האָט ניט גאָט אין הארצען און די אמעריקאנער רע־פּאָרטערס, וועלכע זיינען די אמת'ע „חסידי אומות העולם", עסען זיך שטארק אָב דאָס הארץ, וואָס מען גלויבט ניט. כמעט אלע בלעטער קומען צום טרויעריגען בעשלוס, אז די מאסען זיינען אפיקורסיש און זינדיג, און די מענער פרייען זיך, וואָס זייערע ווייבער געהען צום „ראבבי" און צום פּריסטער, און זיי קענען זיך דערווייל געהן וואו זיי ווילען...

וואָס פון אזעלכע זאכען קען אמאָל ארויסקומען איז שווער צו זאָגען. איינס איז זיכער, עס ווינקט זעהר אן אומעטיגע צייט צו אונזערע רעפאָרמער, וואָס האָבען דעם גלויבען אזוי לאנג געשליפען און געפּולירט, ביז זיי האָבען איהם צוריבען אין שמעק טאבאק און זיי פאנגען אָן דערפון גאנץ שטארק צו ניסען.....

זעהענדיג די גרויסע סכנה, וואָס שטעהט זיי אנטקעגען, פאנגען שוין די גייסטליכע אָן צו זוכען פערשיעדענע צאצקעס און גלעקלאך צו די תפילות, אום צו דערנעהענטערען די מענער צו דער שכינה...

איין גלח האָט מודיע געווען זיינע נשים צדקניות, אז יעדער פרוי, וואָס וועט מיטברייינגען איהר מאַן אין קירכע, וועט קריי־גען א מתנה א קאפּעלוש מיט א שטרויס־פעדער און א טוץ „קאבינעטלאך" געמאכט ביי דעם בעסטער פאָטאָגראַפער.

א צווייטער פרעדיגער האָט צושיקט בריעף צו זיינע מיט־גליעדער, אז ער וועט טהיילען אייז־קרים נאָך די הללויה'ס און יעדער מאַן, וואָס וועט קומען הערען זיין מוסר, וועט קריגען א פּאָר שלייקעס און א טוץ מוטער־פּערעלנע קאָלנער־קנעפּלאך.

איין רעווערענד איז געגאנגען אזוי ווייט, אז ער האָט גע־מאכט טאנץ־קלאסען אין תיפלה, וואו מענער מיט פרויען זאָלען געהן א קאָזאצקע ארום באַלעמער און פערבייסען דעם דאווענען מיט א מאזורקע אָדער א פּאָלקע־גאַלאָפּ.

אן אנדער גלח האָט ערקלערט, אז „פּייטען" איז א ישועה פאר דער זינדיגער מענשהייט; אז א „פּייט" ווארעמט אויף דאָס בלוט צו עבודת הבורא און ער נעהמט זיך דערפאר אליין אונטער צו ברעכען די ביינער פון זיינע גבאים, אויב זיי וועלען זיך נאָר לאָזען.

אָט דער דאָזיגער אויפטהו, דערצעהלען די בלעטער, האָט געארבייט ווי א כשוף. עס האָט צוגעצויגען מאסען יונגע לייט צו דער קירכע, וואו אייז חברה־מאן האָט דעם גלח אזוי צו־ממית'ט, אז מען האָט איהם געמוזט אָבפיהרען מיט אן אמבו־לאנס אין שפּיטאָל.

ווען אונזערע „יאהודים" וואָלטען ניט מורא געהאט פאר קלעפּ, וואָלטען זיי דאָס פּאָזיטיוו אויך געטאָן. אָבער אזוי ווי ביי א אידישען באנקיר, א קופּער מאגנאט, אָדער סתם א בער־זען־שפּעקולאנט איז דער שענסטער גלעקעל און די פיינסטע

צאצקע די מטבע, וועלען די רעפאָרם „ראבבים“ מוזען אָנווענ־דען אן אנדער מיטעל. זיי וועלען איינפיהרען אין טעמפעל א „טיקער“, וואָס וועט פיהרען גלייך צו דער בערזע...

דער „ראבבי“ וועט דערצעהלען די נסים פון דעם „ראבבי פון נוצרת“ און דער „טיקער“ וועט דערצעהלען די וואונדער פון די אקציען; דער „ראבבי וועט ריידען פון פייער און דער „טיקער“ וועט ריידען פון „וואסער“... דער „ראבבי“ וועט ווייזען דעם וועג צום הימעל און דער „טיקער“ וועט ווייזען די פּאסי־פישע אייזענבאהן, וואָס פיהרט גלייך אין גן עדן, ווייל זי בע־לאנגט איצט צו די צדיקים שיף און ראָטהשילד...

דאָס איז נאָך אפשר די איינציגע רפואה צו דער אָבגע־קירצטער יאהודישקייט, וועלכע מוז אין קורצען אונטערגעהן און זיך פערוואנדלען אין רעפאָרמירטע ציוניזמוס...

אָט אזוי זוכט מען דאָס צו ראטעווען דעם הימעל אין דער נייער וועלט מיט אלטע צרות. אָט אזוי ארבייטען דאָס מעשים די גוי׳שע און אידישע גייסטליכע צו שאפען אן אמונה מיט גלעקלאָך.

אונזערע אָרטאָדאָקסען האָבען געמיינט, אז זיי וועט די צרה ניט טרעפען. זיי האָבען זיך ניט וואָס צו שרעקען... זיי האָבען גערעכענט, דאָס ביז וואנען די „איסט סייד“ וועט אויפ־הערען צו דאווגען, וועט שוין די „וועסט סייד“ זיך כאפּען צו־ריק צום סדור... א ברירה וועט זי האָבען? מען וועט איהר טרייבען דערצו. דען ווי ווענינ גוים די גוים זאָלען ניט זיין, וועלען זיי אליץ זיין געגוג גוים פיינד צו האָבען אידען און איידער זיי וועלען ווערען מענשען וועלען זיי בלייבען כריסטען...

אָבער אפילו די אָרטאָדאָקסען האָבען אויך געהאט א טעות. זיי האָבען פּלוצלונג דערזעהן די אלגעברע אונטער׳ן יורה דעה און ווי ישיבה בחורים האָבען זיך אָנגעהויבען וואשען מיט זייף און לערנען דקדוק...

פארפאלען! די אמונה דארף גלעקלאך.

תורה-געדאַנקען

קצבים־סטרייק, און צער בעלי חיים.

גאָט צו דאנקען, שוין אראבגע׳פּטור׳ט מתן תורה אויך! עס איז שוין דאָ די עשרת הדברות און אידען האָבען שוין אויף וואָס עובר צו זיין.

אויס קולות וברקים, אויס טויט־שרעק.

ניט עס ברענט און ניט עס רויכערט און, אז עס מאכט זיך חלילה א שטיקעל פייער איז אויך ניט קיין אחריות... כל־זמן די פייער אסיקוראציע בלייבט אין גאנצען...

אויס הארץ־קלאפּעניס און אויס סכנה! דער בארג סני האָט זיך איבערגעבייזערט און סטראשעט ניט מעהר... איבריגענס האָבען זיך שוין אידען צוגעוואוינט צו דונערען און בליצען... צו שליידערניס און וואָרפעניס און קימערען זיך שוין גאָר ניט. וויטער ווי פון ווילנע נאָך אמעריקא, נאָך ארגענטיניען אָדער נאָך ניו־זעעלאנד קען דאָך שוין ניט ווארפען, פון דעסטוועגען לעבט מען...

יאָ, רבותי, עס איז א גליק וואָס מיר האָבען שוין מקבל געוועזן די תורה און מיר ווייסען וואו מיר האלטען אין דער וועלט. איידער מען האָט דאָס אונז דערלאנגט, האָבען מיר זיך דאָך גאָר ניט געקענט פאָרשטעלען וואָס דאָס איז אזוינס. אמת,

אידען האָבען זיך אָנגעכאפּט „נעשה ונשמע“, נאָר פון דעסט־וועגען האָט דאָס געפּיקט אין פּופּיק: געה זיי מקבל א „מתנה“, וועלכע גאָט האָט אָנגעבאָטען אלע אומות און יעדערער האָט זיך ארויסגעדרעהט מיט א תירוץ!

עס איז אפילו פאראן א וויש אומרים, אז אידען האָבען זיך אויך געוואָלט דערפון ארויסדרעהען, נאָר מען האָט אויפ־געהויבען אויף זיי דעם בארג, דעם גיגעלניק און אויסגעשריען מיט גבורה:

— נעהמט עס צו, ווארום דאָ איז אייער קבורה!

דעם איד העלפען ניט קיין תירוצים. אז מען זאָגט איהם „נעהם“, איז פארפאלען, מוז ער נעהמען, ווען דאָס זאָל אפילו זיין א תורה... ווען ניט גיט מען קלעפּ. אגב פלעגען אידען אמאָל מאקע זיין שטיקלאך טרוסען. זיי פלעגען מיינען, אז מען פערמעסט זיך דערלאנגט מען שוין. און זעהענדיג, אז זיי האָבען מורא, האָט מען זיי געגעבען אויף אן אמת.

דאָס איז די אלטע אידישע טבע זיך ניט צו שטעלען אנט־קעגען און מקבל זיין אלץ, וואָס מען גיט זיי, אויסער אין שול, נאטירליך, וואו א איד לאָזט זיך ניט נעהמען אויף זיכער, ווי אונזערע חכמים זאָגען:

„קוקט אן א מין בריאה!
דאך פאר אן עליה, —
א טיגער, א גבור מלחמה!
וואו מאָטקע, וואו מאיר?
א שטיק מאַקקאַבעער,
א העלד, וואס שטעלט איין די נשמה“!

יאָ, איצט, אז מיר האָבען שוין די תורה, זעהען מיר פון דעסטוועגען, אז זי איז גאָר ניט אזא בער, אז מען דאַרף זיך פאר איהר ניט שרעקען. אמת, עס איז אָנגעזאָגט צ ע ה ן מאָל מיט׳ן הארבען וואָרט, וואָס מען ז אָ ל און וואָס מען ז אָ ל נ י ט טאָן, דאָך ווען מען פאָלגט ניט איז אויך קיין אחריות; — ווערטער שלאָגען זיך דען? אי וואָס, „מען וועט שפּעטער ווערען אויסגעריסען“? קודם פאָלג איך ניט און טו מיר עפּעס!

א איד זאָגט דאָך נאָר צו, ווען ער מ ו ז, שפּעטער זוכט ער שוין א וועג זיך ארויסצודרעהען. א ברירה האָט ער? געה זיי מקיים זאכען, וואָס זיינען איבער דיין יכולת!...

עס איז אָנגעזאָגט געוואָרען „לא יהיה לך אלהים אחרים על פּני“, האָט מען גראד צוגעלייגט דעם רבונו של עולם אַן ארויסהעלפער: „דער רבי פון נוצרת“... מען זעהט דאָך בחוש, אז עס איז שווער פאר גאָט אליין זיך אָבצוגעבען מיט אזא שלעכטע וועלט, האָט מען איהם אביסעל פערגרינגערט... דו, רבונו של עולם ווילסט דאָס אפילו ניט ליידען, עס פּאסט דיר ניט; וואָס הייסט עפּעס א גאָט זאָל ניט קענען... נאָר מיר פאָלגען ניט; מיר האָבען אויף דיר רחמנות, און אפשר וועט אונז טאקע ארויסקומען דערפון א שטיקעל טובה...

מען האָט אָנגעזאָגט „זכור את יום השבת לקדשו“, זיצט מען גראד שבת און מען נעהט העמדלאָך, אז מען מוז, מוז מען...

אָט אזוי געהט זיך עס כסדר ווי א מזמור: מיט פּראָצענט נעהמען, מיט גלויבען אין פאלשע נביאים, וכו׳ וכו׳ וכו׳. דו שריי און איך טו דאָס מייניגע.

מיינט איהר, אז מען מאכט דאָס מיט דער תורה, עס

סתם אזוי, אין דער וועלט אריין, אויפ׳ן פראָסטען אופן? חלילה!

מען גיט איהר דוקא אָב גרויס כבוד. מען טוט איהר אָן א גאָלדענעם שפּענצער, א זיידענע רעטאָנדע מיט א גארטעל אין מען שליסט איהר צו בחדרי הדרים, זי זאָל חלילה ניט כאפּען קיין גוט אויג. שפּעטער, ווען איוואן, סטעפּאן און בולוואן צו־רייסען איהר אין שטיקער, פערגוואלדיגען איהר... מאכט מען א גרויסע לויה, מען בעגראָבט איהר אויפ׳ן קישינעווער בית עולם און מען זאָגט א רבנן קדיש...

עפּעס א קליינינקייט אזא טייערער מת, אזא בר מנן!

אין אמת׳ן אָבער פיהלט זיך די תורה אויפ׳ן בית עולם מעהר אין דער היים ווי אין שול. דען צו זיין בעגראָבען צווי־שען טויטע איז ניט אזוי שרעקליך ווי צו זיין טויט צווישען לעבעדיגע...

אָבער אליץ די אייגענע מעשה. קיין בייז זאָל ניט זיין. צוריסען א ספר תורה, געהט מען אין מקוה און מען שרייבט א נייע און אידען בלייבען אידען...

דריי זאכען וועלען מיר שטענדיג האָבען: קעלבער, וואָס מען וועט שינדען אויף ספרי תורות, אידען וואָס וועלען געהן אין מקוה, און אידען וואָס וועלען קושען...

אונז איז נאָך קיינמאָל ניט איינגעפאלען ווי די יאפּא־נעזער וועלכע, לויט ווי די צייטונגען האָבען געמעלדעט, ווילען בייטען זייער רעליגיאָן אויף דער קריסטליכער.

יאפּאן דארף ווירקליך זיין משוגע צו וועלען אויסטוישען איהרע עבודה זרה׳ס אויף די עבודה זרה פון קריסטענטום. וועל־כע גבורות האָט זי געזעהען פון דעם גוי׳אישען גאָט, וועלכער

האָט געהאָלפען רוסלאַנד כאַפּען אונטערגעהאַקטע זייטען אין מאנדזשוריען ?

איך גלויב ניט, אז די גרעסטענע אַזיאַטען זאָלען זיך זוכען איינקויפען אין יחוס פון די איירָאָפּעאישע אנטיסעמיטען און זיך אויסלערנען ביי דער קירכע מאכען פּאָגראָמען און בלוט־בלבולים אויף אונבעשיצטע אידען און דוקא וועלען ארויסטרעטען געגען אריפּמעטיקע. דען יאפּאַן וואָלט דאן געמוזט רעכענען, אז דריי מאָל איינס איז א נעכטיגער טאָג.

יאפּאַן וואָלט זיך זעהר מיאוס אָבגענארט, ווען זי זאָל חתונה האָבען מיט׳ן צלם און זיך איינקויפען אין טאָרקוועמאדאָ׳ס משפּחה.

אין דעם פּרט פון אמונה זיינען מיר אידען שוין פיעל גליקליכער. דען אויב יא גלויבען, דאן איז אונזער גאָט דער בעסטער. יאָ, דער בעסטער נאָך אלע זיעבען זאכען. אונזער גאָט האָט צוגענומען דעם הימעל פאַר זיך און האָט אונז איבערגעלאָזט גאנץ עסעקס סטריט און העסטער סטריט... מיט אלע זייערע אוצרות: מיט זייערע בתי מדרשים, זייערע חדרים, זייער פיש־מארק, זייערע אידישע ציטונגען, זייערע סמבאָליקער, און זייערע זויערע אוגערקעס.

אונזער גאָט איז ערהאבען און איז מיט די מענשען קיין שמעלקע ניט, דאָס הייסט — ניט צופיעל שמעלקע. ניט מען טראָגט דאָ ארום פערקויפען זיינע בילדער, ווי די גוים טוען דאָס מיט ז י י ע ר ע ן. ז י י קענען זייער גאָט׳ס גאנצע ביאָגראפיע. זיי ווייסען זיין גאנצע משפּחה, ווער זיין מאמע׳ס מאן איז געוועזן, ווען זי האָט זיך בענארישט און אין וועלכען שטאָל ער איז געבאָרען געוואָרען און וועלכע נקבות ער האָט

ניט פיינד געהאט. אידען אָבער האָבען שוין לאנג אָן גאָט פער־געסען...

צום בעסטען שילדערט דאָס דער מחבר פון „ברכי נפשי“. ער שטעלט פאָר דעם גוי׳אישען „לא לנו“ עכט רעאליסטיש. ער איז מודה, אז דער גוי׳אישער גאָט איז ניט טאנדעטנע, נאָר טאקע במחילה האנד ארבייט און טויג דאך ניט.

זייער גאָט איז גאר ניט ווערטה,
ניט ער זעהט און ניט ער הערט.
ניט ער שמעקט און ניט ער טאַפּט.
ניט ער רעדט קיין איינציג וואָרט,
שטעהט א גולם אויף אן ארט.
שטיין און ביין צונויפגעקלאפּט.
.. האָט א האָפּט ווי זיינע מאכער.
אבער אונזער גאט איז גרוים:
אי אַ בריה, אי אַ זנאַכער,
אי אַ שלאָפער, אי א וואַכער.
און ער טראָגט די וועלט אין שוים.
איהם זאַטשעפּען איז א גרויל
און עס איז אונז טאקע וואויל.

* * *

דערפאר בין איך טאקע א איד און וויל ניט ליידען קיין פערשטערטע שבתים און ימים טובים מיט קצבים־סטרייקס, וואָס פערמעסטען זיך מיט׳ן יאטקע־קלאָץ איבער׳ן טשאָלענט, איבער די יום טוב׳דיגע קרעפּלאך. איך וועל די קצבים קיינמאָל ניט מוחל זיין זייער מורא, וואָס זיי האָבען געמאכט די אידישע

גאס מיט טייערע פלייש און דוקא ערב שבועות, ווען עס איז כדאי צו עסען און זיך משמח צו זיין.

און מערקווירדיג ווי די קצבים, פונקט ווי אלע אונזערע קעסט־פערזאָרגער, געפינען באלד א תירוץ אויף זייערע קרימי־נעלע מקחים!

דער פלייש־טראָסט שרייט זיין אלטע טענה, אז עס ווע־רען קנאפער בהמות אין אמעריקא... די קצבים שרייען, אז מען רייסט זיי די הויט מוזען זיי „נעהמען די גערערים“... די פי־שער שרייען, אז עס איז יעצט שווער צו כאפען א ריכטיגען „העכט“ און „סאָקערס“ זיינען געוואָרען יחסנים... דער מילך־מאן שרייט, אז די קיה פאָדערען גלייכע רעכטע און ווילען זיך נים לאָזען מעלקען... די גרינס־הענדלער שרייען; אז די פעל־דער האָבען זיך שוין „אויסגעגרינט“, די אייערגיצעס שרייען, אז די „אייער זיינען קליגער ווי די היהנער“ און ווילען זיך ניט לאָזען לייגען...

דער כלל, יעדער איינער איז גערעכט און אויסער געדולד און נארישקייט איז אלצדינג בראנד־טייער, מען קען זיך צו קיין זאך ניט דערשלאָגען.

יאָ, א קצבים־סטרייק מאכט שטענדיג גרויסע צרות און אלס א צולייג קומען נאָך די „וועגעטעריאנער“, מענשען וואָס עסען שאָלעכטס, און שיטען נאָך זאלץ אויף די וואונדען. די וועגעטאריאנער האָבען מאָדנע טענות. זיי זאָגען, אז בהמות זיינען טאקע נויטיג, ווייל מען דארף האָבען וועמען צו מעל־קען, אָבער פלייש דארף מען אויף כפרות. זיי שרייען, אז די נאטור איז רייך גענוג אין גוטע פראָדוקטען, וואָס זיינען בעסער ווי פלייש. די ערד, זאָגען זיי, איז פעט און זאפטיג, און אנ־

שטאָט וואָס מענשען גריזשען כאַליאַוועס, קענען זיי בעסער קייען די ערד און שפּאַרען א טאָלער...

מעגליך, אז איך בין דערמיט א שטיקעל טיראַן, נאָר איך זאָג אייך, דאָס איך בין מיט די וועגעטעריאַנער גאָר ניט איינ־פערשטאַנדען.

איך בעגרייף ניט זייער פילאָזאָפיע. איך רייד שוין ניט דערפון, וואָס אויפהערען פערצעהרען לעבעדיגע זאכען מיינט פשוט אויפהערען אליין צו לעבען, ווייל די לופט, וואָס מיר אטהעמען און דאָס וואסער, וואָס מיר טרינקען, זיינען פול מיט לעבעדיגע קלייזלאַך און ביי יעדער טרונק כליאָבעט מען אריין אין זיך א גאַנצע „חברה“, אפשר נאָך מיט א „פּרעזידענט“ מיט אלעמען, — יאָ, איך רייד שוין ניט דערפון, וואָס אייגענטליך דאָס אליין ווייזט גענוג ווי ווייט די וועגעטעריאַנער פּלוידערען. איך וואָלט סתם געוואָלט פרעגען די קארטאָפעל־העלדען וואו זיי וועלען נעהמען שטיפעל?

מילא, עסען קען מען שוין גראָז, בפרט נאָך אום שבועות, דער יום טוב פון גרינס. מען קען עסען „פּאטייטא־סאלאט“, שטשאַווי מיט סמעטענע, באָטשווינע מיט אייער, וועלישע ניס און טערקישע יאָנדרעס, דאָך ווי מאכט מען שטיפעל פון זויער־קרויט?

איבערהויפּט האלט איך ניט פון די וועגעטעריאַנער, טאקע צוליעב אונזער הייליגער תורה, וועלכע הייסט אונז עסען פלייש מיט'ן פולען מויל. און ניט נאָר מיר, זינדיגע מענשען, וואָס זייי־נען אליין שטיקלאַך חיות, מעגען רוקען אין זיך וויענער וואורשטלאַך, „פּריקאַזי“, געפילטע העלזלאַך, פּופּקעס, לעבער־לאַך, גענזענע גריוועז וכדומה, נאָר אפילו דער רבונו של עולם,

דער „ורחמיו על כל מעשיו“ אליין האָט אויך א געטליכע הנאה פון א פרישען קאלבס־בראטען, א געזונדען ביעף־סטייק, אָדער א שענעם געבראָטענעם יונגען בארן...

ווען די אמת׳דיג פרומע, פערברענטע „כנסת ישראל׳ניקעס“ וועלען מיט דער צייט איה״ש אויספיהרען דאָס זייעריגע, זיי וועלען בעגראָבען די אפיקורסים טיעף אין דר׳ערד און וועלען קומען צוריק אין ארץ ישראל אין יארמולקעס און שטעקשיכלאך — יא, ווען דאָס וועט איה״ש מקוים ווערען, וועלען זיי טאקע אָבגעבען דעם אויבערשטען זיין חלק פאר דער גאנצער צייט, וואָס ער האָט נעבאך געשמאכט מיט אידען אין גלות...

אוי, וועט מען זיך דאָס א נעהם טאָן צו די קרבן׳קעס, צו די „חטאתים“, די שלמים און די עולות. אוי, וועט דאָך רינען בלוט און עס וועלען קנאקען ביינער! גאָט וועט אזש אָנקוועלען פאר תענוג... די וועגעטעריאנער וועלען צופוקעט ווערען קוקענדיג ווי אידעלאך האָבען א סעודה אין אלהים׳ס שוים... און דער ריח נחוח וועט אויפגעהן אין זיינע הימעלשע נאָזלעכער.

א פיינ וועט דאן דער פלייש־טראָסט א דעה האָבען גענען אונזער גאָט, וועלכער איז דער טראָסט פון אלע טראָסטס, צו ווען עס בעלאנגען טאקע מיט אן אמת אלע בהמות, חיות און עופות, פאר וועמען די פאשע, דער שטאהל, די יאטקע און אפילו די יאטקע־הינט מוזען זינגען שירה... די „כנסת ישראל׳ניקעס“ וועלען דאן ווערען די איינציגע אקציאָנערען אין דעם גרויסען, געטליכען, כשר׳ן טראָסט און וועלען קוילענען פיעל זייער הארץ געלוסט!...

די גאנצע וועלט וועט פול זיין מיט „בשר כשר". וואו מען וועט ווארפען אן אויג וועט שטעהן א מזבח צו גאָט אויף וועל־כען מען וועט מקריב זיין קרבנות... מיסטער „קאָהען" און מיס־טער „ליוויי" וועלען זיך ווידער „ארומכאפען"... „ליוויי" וועט אויפשפּיעלען און „קאָהען" וועט אויפזינגען, עס וועט רויכע־רען און שמעקען און ישראל וועט זיך בעלעקען...

ניין! א איד קען ניט זיין קיין וועגעטעריאנער און ווען א איד זאָגט מיר, אז ער עסט ניט קיין פלייש אויס פּרינציפּ, איז ער סתם, זאל ער מיר מוחל זיין, א בהמה. וועגעטעריאניז־מוס איז א בפירוש'ע סתירה צום יודענטום, א דם שונא דאָס גאנצע אידישקייט...

אנו, זאָגט אדרבא: ווען מיר זאָלען זיין וועגעטעריאנער, וואו וואָלטען מיר גענומען א ספר תורה, תפלין, מזוזות און רצועות צו שלאָגען מלקות?... ספרי תורות, תפלין און מזוזות, — מען מוז דאָך שינדען די הויט, אנדערש קען דאָך דאָס ניט ווערען... מיט גוטען וועלען דאָך פון דעסטוועגען די קעלבער ניט געבען זייער פעל... אָט ווי נאריש די קאלב זאָל ניט זיין, וועט זי דאָך ניט בעטען מען זאָל איהר אראָבציהען דאָס לייב אויף א „ריינינגקייט", אז אידען זאָלען זיך האָבען איבער וואָס צו פראסקען, פּאָגראָמשטשיקעם — וואָס צו רייסען און רע־פארמער ראַבבים — וואס ארויסצוואווארפען פון טעמפּעל.

ביי אידען ווערט דאָס שוין אָבער אלץ רעכט. א איד מאכט א ברכה און שניידט איבער דעם גאָרגעל ווי דער דין איז... ער איז „מתקן" די בהמה און האָט נאָך דערביי א מצוה. אלס וועגעטעריאנער מיט גריטשענע געפיהלען, וואָלטען מיר גאָר ניט געקענט קומען דערצו.

מיט גוטען לאָזט זיך אפילו א בהמה אויף ניט קוילענען... דען וואָס ווייסען בהמות פון תיקון הנפש? וואָס וויים א שעפּס פון א מצוה און א ציעג פון עליות נשמה? דאָך, ווען די בהמה ווערט געבונדען און זי הערט, אז מען מאכט איבער איהר א ברכה, האָט זי סוף כל סוף אליין אויף הנאה... א קלייניגקייט צו ליגען שפּעטער ביי כלי קודש אויפ'ן טעלער, צו זיין ביי'ם גבאי א „של ראש", ביי א שניידער־באָס א „של־יד", ביי א פּראָצענטניק א מזוזה און ביי א מלמד א קאנטשיק צו שמייסען אידישע קינדער!...

אמת, די אמונה מישט זיך טאקע ניט אריין אין די פלייש־פּרייזען. זי זאָגט דעם קצב ניט קיין דעה און דעם טראָסט ניט קיין מוסר, דערפאר אָבער זעהט זי אז מען זאָל גוט שחט'ן... מען זאָל ניט דערלאנגען סתם מיט א האק איבער'ן מח ווי א פּראָסטער גזלן, נאָר עס זאָל געארבייט ווערען יורה דעה'דיג: מען זאָל ריכטיג איבערשניידען די האלז, ריכטיג ציהען די אָדערען, ריכטיג אויסקוועטשען דאָס בלוט, ריכטיג אָנזאלצען, עס זאָל זיין כשר...

א קצבים־סטרייק איז דערפאר א'ן אונגליק פאר'ן אידישען עולם, דען פלייש מוז מען עסען און דעם פּרייז איז שווער צו צאָהלען און עס וואָלט טאקע געווען זעהר ביטער ווען גאָט וואָלט ניט צוגעשיקט די רפואה פאר דער מכה — דאָס איז דער אָיסטער!

א געזונד אין אָיסטער און א געזונד אין די רעפאָרמער „רבנים", וואָס האָבען איהם מתיר געמאכט!...

א אָיסטער איז ניט פליישיג און ניט מילכיג און מען מעג איהם עסען אָהן א ברכה, עסען אום שבועות און אפילו אין די

„9 טעג". מיט א אָיסטער איז סתם א פערגניגען. מען דאַרף איהם ניט קוילענען, ניט בדק'ענען ,ניט טרייבערען, ניט ווייקען און ניט זאלצען. ער ווערט געבאָרען כשר און פּארטיג ווי א רבין'ס אן אייניקעל אָדער אן אמעריקאנער יורש'טע... מען שלינגט ארונטער א מנין אָיסטערס ווי די עשרת בני המן, בנשימה אחת און מען מעג באלד עסען קעז און טרינקען מילך. מען דאַרף ניט דערצו קיין רב און קיין רביצין, קיין שולחן ערוך, קיין קשיות און קיין שאלות — עס איז כשר!

דערווייליג זיינען נאָך פאראן איבער אָיסטערס חלוקי דעות, מען איז זיך נאָך מישב, באלד אָבער ווערט מען ארויסגעבען אויף זיי הכשרים און מען וועט זיי פערקויפען אין אלע אידישע קראָמען. מען וועט זיי שטעלען אין טשאָלענט, מאכען פון זיי א קוגעל און זינגען „יום זה מכובד"...

פאַסטען

מחזור, דאַרע־קישקע און פויסטען.

מיר אָרט ניט אויב איהר עסט יום כפור,
אויב איהר פאסט לויט דעם געבאָט,
דאָך אנגאָזשירט ניט „דזשעק די ריפער"
אנצונעהמען זיך פאר גאָט.

די דאַרע־קישקע און דער מחזור
וועלען שוין צום רב ניט געהן...
גאָט איז אויך ניט אזא אכזר,
וואס פערפאָהרט באלד אין די ציוהן.

דאָס רייצען זיך און די קולאקעס
שלייפען נאר די שונאים'ס קעפ:
זיי זעהען, אז אייך גלוסט זיך מכות,
גיעבען זיי אייך ערשט די קלעפ...

טאָ זעהט און לעבט בשלום, אידען!
קיטעל־כת און פרייער דור,
דען וואורשט־פאָגראָמען מיט מערידען
פאסען ניט צום נייעם יאהר.

עסען אום יום כפור!

אויב איהר מיינט, אז דאָס איז אזא גרויסער אויפטו, האָט

איהר א טעות, מיר זיינען שוין בה"ש צופיעל צוגעוואוינט צו זעהן ווי דער גרויסער, גלוייביגער עולם פאסט, ווען א קליינער טייל לעבט א גוטען טאָג...

די וועלט האָט איהר שטענדיגען יום כפור און יום כפור־באל: אָט דאָ הונגערט מען און מען פייניגט זיך מיט אלע פינף ענוים, מען שלאָגט זיך קאָפּ אָן וואנד, מען האקט זיך אין הארצען, מען רייסט זיך ביי דער „עבודה", מען איז „כורעים ומשתחוים", מען וויינט און מען יאָמערט קהלות־ווייז, מענער, פרויען און קינדער, יונג און אלט, מען ראנגעלט זיך מיט'ן שטן המשחית, מיט דעם פינסטערען, בלוטיגען קטגור... עס איז יום כפור... און אָט באלד דערביי טאקע איז א יום כפור באָל: מען עסט, מען טרינקט, מען טאנצט און מען ווערט משוגע פאר נחת...

א עקסטרא הוליאנקע אום יום כפור און דוקא נעבען א שול!

א קנאפּע חכמה, כ'לעבען, זיך צו רייצען מיט הונגעריגע, פערשמאכטע, צובראָכענע וויינער, וואָס קומען אָבגעבען קאָנצערט אין בכיות, א זאך, וואָס דער גלות און די אמונה שטודירען שוין איין מיט זיי אזוי פיעל דורות, און האָבען זיי דאָס ענדליך אויסגעלערנט.

עס איז א סך מעהר חריפות צו געווינען די פאסטער מיט גוטען און זעהן, אז מיט דער צייט זאָלען א ל ע עסען און עס זאָלען קיין תעניתים ניט זיין, איידער זיך דערוויל צו ב א ל ע־ו ו ע ן אליין...

אליז האָט א גרענעץ, אפילו די פרייהייט.

ניין! עס איז ניט עסטהעטיש, ניט מאָראליש אויפצומא־

כען א מויל מיט וואורשט נעגען א גלות־איד, וואָס ווײנט אין דער יום־כפור׳דיגער שמונה עשרה אויף זײנע גע׳הרג׳עטע פרײנד אין די גלות לענדער.

ווי דום, ווי לעבערליך דאָס איז אין צוואנציגסטען יאָהר־הונדערט צו וועלען ווייזען די פרומע, אז כאָטש מען עסט אום יום כפור, פון דעסטוועגען שטארבט מען ניט באלד אויף אָן אָרט. דער גרעסטער פאנאטיק ווײס שוין יעצט אז מיט נודעל־זופּ לעבט מען לײנגער ווי מיט סליחות, און אז קאלבס־בראטען זעטיגט מעהר ווי „יעלות“.

עס איז אויך א משוגעת צו קומען אָבזיכטליך נעבען א שול אום יום כפור רויכערען א סיגארעט. דער דאָזיגער מיטעל איז נאָך אליץ ניט קײן בעוויז, אז עס איז קײן גאָט ניטאָ.

אידען גלויבען, אז אמונה מיט רויך זײנען זיך גאָר ניט קײן שונאים... קטורת ר ו י כ ע ר ע ן איז א טײל פון אידישקײט. אידעלעך שרעקען זיך איצט ניט אזוי שטארק פאר אן אָנ־געצונדענעם פּאפּיראָס. עפּעס א קאטאָוועס, מען האָט צו טאָן א רונדען מעת־לעת נאָכאנאנד מיט „ש ר פ י ם“, מיט ב ר ע־נ ע נ ד י ג ע מלאכים, מיט „אש אוכלי אש“. מיט פ י י ע ר־ד י ג ע תפלות און טאקע מיט פײער־לײט אויך...

היינט פרעגט סתם בײ ליאד א דאָקטאָר וואָס פערשטעהט א קרענק, אויב ניקאָטין איז ניט געפעהרליך און אויב רויכערען איז ניט א שעדליכע לײדענשאפט!

פון דעם דאָזיגען שטאנדפּונקט קומט דאָך ממילא אויס, אז עס איז מעהר גבורה צו בעהאלטען די סיגארעטס, אײדער אנאָנסירען א פעקלל מאכאָרקע נעבען בית המדרש הגדול. און איז דאָס עסען גופא ניט מעשה בהמה? א פערד עסט דאָך

אויף, און פאסטען קען נאָר דער מענש, צייטענווייז אויף א סלעק־אפרייטער. טאָ צו וואָס לוינט זיך דאָס צו שטעלען אין מיטען גאס מיט א שטיק לעבער־וואורשט, ווען א קאץ און א קאָטער קענען מיר נאָכטאָן?

ווען אלע וואָלטען געווען אזעלכע מאָגען־פריינד ווי איך, וואָלט שוין דער מאָגען, און אפשר דער „מגן אברהם" אויך לאנג ארויס פון דער כאָדע... אמוויינינגסטענס וואָלט איך אָט דעם בעהאלטענעם זולל וסובא אָנגעפייפט שענע עטליכע טעג אין יאָהר און וואָלט דאָס מיך ניט נעהונגערט, וואָלט איך זיך מיט איהם אָבגערעכענט טאקע אום יום כפור. נאָר סיי ווי סיי, ער קען לאנג וואַרטען איך זאָל זיך מיט איהם בעריהמען, איך זאָל שטעלען דעם מאָגען העכער ווי דעם מח אָדער דאָס הארץ.

דער יום כפור־מעדאל האָט אָבער צוויי זייטען. פון איין זייט איז מיאוס א מויל מיט אן ארויסגעשטרעקטע צונג און פון דער אנדער זייט איז חלשות א מערידאלניק מיט פויסטען. די קיטעל־אידען דארפען דאָס האָבען אין זינען און זיך ניט לאָזען אויפבורען פון פינסטערע צייטונגס־שארלאטאנעס, וואָס העצען אויף צו פאַגראָמען אויף פריידענקער.

פאסטען איז אפשר א גוטע זאך פאר דעם, וואָס האָט דער־פון הנאה, פונקט ווי קראַצען זיך, דאך ווען איינער וויל דאָס ניט איז ער אויך ניט דער ערגסטער.

צו קאָקעטירען מיט'ן פאסטען, זיך איבערנעהמען מיט'ן האקען קאָפ אָן דער וואנד, מיט פעטש פאר עליות און גרייזלען קולאקעס אויף איינעם, וואָס וויל ניט ליגען ראקום אויף א אומריינע פאָרלאָגע פון א שול און וויל זיך ניט בוכטשען אין הארצען קיין „חטאתי" — יאָ, זיך בויאנעווען פון גאָט'ס ווע־

גען איז אויך ניט כדאי, ווייל גאָט דאַרף ניט קיין קאָזאַקען, וואָס זאָלען זיך אָננעהמען פאַר זיין מאָראַל...

די פּאַסטעך דאַרפען ניט געהן זוכען די ניט־פּאַסטעך אין די קלאָבס און פעראיינען, ווייל דאָרטען עסט מען ניט אויף להכעיס פּונקט ווי אין שול דאַווענט מען ניט אויף להכעיס, און עסען האָט א רעכט יעדער איינער, וואָס האָט נאָר אַפּעטיט.

זאָל דער יום כפּור־מחזור ניט אַרויסרופען דעם יום כפּור־פּאַמפּעניק אויף א דועל, דער לעצטער האָט דאָס רעכט און די פרייהייט זיך צו ברעקלען (אויב ער האָט נאָר א יוניאָן לייבעל) פּונקט ווי דער ערשטער האָט די חוצפּה זיך צו צושפּרייטען איבער'ן סטענדער. זיי זיינען ביידע גלייכע יחסנים. אין א פּאָגראָם איז, גלויבט מיר, דער „מראה כהן" פּונקט אזא תקיף ווי די לינקע תפילה זכה, וואָס שרייט „ה" לא היה ולא נברא".

זאָל אויך די יאַרמולקע־בריגאַדע וויסען, עס שאַדט ניט, אז די צוקונפט געהערט דעם קאָך־בוך און ניט די סליחה. מען האָט זיך שוין גענוג איבערצייגט אז מיט פּאַסטעכים קען מען קיין חובות ניט צאָהלען. איהר מעגט פ א ל ע ן טויזענד מאָל כ ו ר ע י ם, וועט איהר דאָך מוזען א ו י פ ש ט ע ה ן און לויפען בעגינען צו דער אַרבייט. אין אמת ערנסטע ענינים העלפט דער יוניאָן־ביכעל מעהר ווי דער מחזור און דאָס רוב ריכטיגע יוניאָן־לייט האָבען פיינד צו פּאַסטען הפסקות, דען זאָנסט וואָלטען זיי זיך ניט פעראייניגט נעגען די וואָס צווינגען זי צו הונגערען.

משומדים און פרייע דענקער

דער גורל פוןביידע ביי אידען און אַנדערע פעלקער אַמאָל און היינט.

צייט די וועלט געשיכטע האָט אָנגעהויבען ווארפען איהר ליכט אויף מענשליכע מעשים זעהען מיר א שטארקע שנאה צו די וואָס גלויבען ניט, אָדער גלויבען אַנדערש ווי דער כלל. דער אונגלויביגער, דער אפיקורס איז שטענדיג געווען אַ פלעק אויף דער משפחה, אן אונגעבעטענער גאסט ביי זיינע קרובים, אן אונגעווינשטער מיטגליעד אין דער קהלה און א פערדעכטיגער שכן ביי זיינע שכנים.

אין די „אלטע גוטע צייטען“ ווען פרומקייט האָט נאָך געטהראָנט צווישען די שטערבליכע; די גייסטליכקייט האָט נאָך געטראָגען איהר שלאָפראָק אויף ביידע ארבעל; רעליגיאָן האָט איינגעמאָהנט איהר חוב ביד חזקה און „דער צוועק האָט געהייליגט די מיטעל“, — אין יענע צייטען פלעגען זיך די „קטני אמונה“, די קליין-גלויביגע אויסריכטען א פינסטערן סוף.

ווען איז געווען דעם, וואָס האָט זיך ערלויבט צו דיינקען אין אמונה זאכען אנדערש ווי דער כלל, זיין שיקזאל איז דאַן געווען צוגעזיגעלט. אַט ווי שוואך אידען זיינען געווען זיך

אָבצורעכענען מיט א פּרעמדען אָדער אייגענעם געפעהרליכען שונא, זיינען זיי אָבער שטענדיג געווען שטארק געגוג „אָנצו־לערנען“ אן אפיקורס.

קהל האָט זיך ניט געקימערט ווער דער מענש איז געווען, קוים איז ער ניט געשטאנען אויף קיין גוטען פוס מיט די תרי"ג מצוות און האָט זיך ערלויבט צו מאכען א זויערע מינע אפילו אויף דעם קלענסטען מנהג האָט מען שוין געהאט אויף איהם אן אויג.

ווען מען האָט געהאלטען ביי אויפטרעטען געגען אונגלוי־ביגע איז אפילו אזא ליכטיגער שטערן ווי ברוך שפינאָזא אויך קיין יחסן ניט געווען. מען האָט זיך ניט גערעכענט מיט זיינע אונבעגרענצטע ידיעות און ערהויבענע דעות און חקירות, זאָנ־דערן מען האָט פערלאנגט פון איהם א פאַלשטענדיגע חרטה אויף זיינע פרייע געדאנקען, ווען ער האָט ניט געפאָלגט, האָט מען איהם אריינגעלייגט אין חרם.

אפילו דער רמב"ם אליין האָט ביי די פערברענטע פרומא־קעס קיין צורה ניט געהאט, מען האָט איהם אויך ניט געשאנע־וועט. ווען עס האָבען זיך געפונען רבנים, וואָס האָבען געזעהען אין רמב"ם'ס ספרים אפיקורסות האָבען זיי דעם מחבר מחרים געווען און זיינע ווערק פער'משפט צום פייער.

ווער ווייס ניט פון די צרות, וואָס א אידישער לעהרעריל, אָדער סתם א משכיל פלעגט א מאָל אויסשטעהן אין די קליינע אידישע שטעדטלאך פון ליטא, פוילען און גאליציען? מען פלעגט נאָכשפּירען זיינע טריט און בעטראכטען די בעוועגונג פון זיין שאָטען. מען פלעגט וועגען און מעסטען זיינע ווער־טער טאָמער וועט מען אין זיי געפינען אפיקורסות. אין א

תענית פלעגט מען היטען אויב ער פאסט, צו „עלינו" פלעגט מען אכטונג געבען צו ער שפייט אויס, דען די אמאליגע קליינ־שטעדטעלדיגע אפיקורסים פלעגען נאך זאגאר אויסשפייען צו „עלינו", די יעצטיגע נאטירליך שפייען שוין אויפ'ן גאנצען דאווגען.

בנוגע צו פערפאלגען אונגלויביגע, אדער מענשען, וואס זיינען סתם געווען פעררעכענט אלס „געכאפט אין דער מעשה", זיינען די אידען קיינמאל ניט געשטאנען אליין. זייערע שכנים האבען דאס נאך פראקטיצירט מיט מעהר הארטנעקיגקייט און אכזריות. איבערהויפט האבען זיך אויסגעצייכענט אין דעם די ליעב־הארציגע קריסטען. די קריסטליכע אינקוויזיציאן צו בע־שטראפען אפיקורסים האט קיין פערגלייך אין דער געשיכטע פון מענשליכע ווילדקייט און בלוטדורשטיגקייט.

די פרומאקעס, די קנאים האבען קיינמאל ניט געוואלט ווארטען ביז גאט אליין וועט איינמאנען זיינע קריוודעס און זיך אברעכענען מיט זיינע אונגעהארכזאמע קנעכט, נאר אזוי ווי די „לינטשערס" אין זיד אמעריקא, פלעגען זיי שטענדיג נעהמען דאס געזעץ אין זייערע אייגענע הענד אום איינצושפא־רען דעם רבונו של עולם א שטיקעל ארבייט. דער כעס אויף די „ניט־פרומע" פלעגט זעהר אפט זיין ניט אזוי פיעל פאר זייער ניט פרומקייט ווי דערפאר, וואס דער עולם האט גע־גלויבט, אז צוליעב די אפיקורסים שטראפט גאט אנדערע, אונ־שולדיגע מענשען. צוליעב דעם אפיקורס, האבען זיי געגלויבט, שטארבען קליינע קינדער, קינפעטארענס, שדים כאפען זיך אריין אין שטאדט און פערנארען מוהלים, חתנים און כלות, און שטעלען חופות אין וואלד.

עס איז דערפאר זעלבסטפערשטענדליך געווען א גרויסע מצוה צו פעריאָגען אן אפיקורס ווי א חיה רעה און איהם אָנ־טאָן עינוים קשים.

א פיעל בעסערען מזל האָבען אָבער ביי אונז אידען געהאט די משומדים. אָט די זרע מרעים האָבען פאר אונז קיינמאָל קיין מורא ניט געהאט און מיר פלעגען זיי טאקע, ניט נאָר אבטרעטען דעם וועג, נאר דאס רוב אבגעבען גרויס כבוד און מאכען מיט זיי גאנצע פאראדען. אין דער צייט וואָס מיר פלעגען אויסגיסען אונזער גאנצע גאל אויף דעם אפיקורס, אָבוואָהל ער האָט זאָנסט געמעגט זיין דער בעסטער און טהייערסטער מענש, אָט אין דער צייט פלעגען מיר ציטערן אויסריידען א שלעכט וואָרט דעם משומד.

דיעזע העפליכקייט אָדער פריינדליכקייט געגען משומד איז ביי אונז אידען ניט געקומען חלילה דערפון, וואָס מיר האָבען איהם שטארק ליעב געהאט. ניט מיט ליעבשאפט האָט דער איד געקוקט אויף דעם בן סורר ומורה, זאָנדערן מיט פורכט, מיט א שטילען אונבעוואוסטען ציטער: „סטייטש א משומד, ווער וויים, וואָס ער קען נאָך א מאָל עפעס אויפטהון געגען אידען“. און אידען האָבען אין דעם פרט קיין טעות ניט געהאט, דען די בלוטיגסטע פון די אינקוויזיטאָרען אין שפאניען און אין מאנכע אנדערע לענדער זיינען געווען אידישע משומדים, רבנים זאָגאר. וואָס האָבען זיך גע׳שמד׳ט אום זיך שפעטער צו קענען באָדען אין אידיש בלוט. דעם איינציגען זכות, וואָס מען האָט געקענט אויף מאנכע משומדים געפינען איז דאָס, וואָס אידען האָבען זיי געטריעבען צום שמד מיט זייער פערפאָלגונג פאר ניט־פרומקייט. נאטירליך ווען זיי האָבען שפעטער אָנגענומען די

אמונה פון דער הערשענדער מאכט האָבען זיי זיך נוקם געווען אָן זייערע פערפאָלגער. דער משומד האָט נאָר פערלאָרען א ביסעל פון זיין גלאנץ אין די פרייערע לענדער, וואו אידען פרעגען ניט נאָך זייערע מסירות און בלבולים, דער אפיקורס אָבער איז אפילו אין דיעזע לענדער אויך ניט אין גאנצען פריי פון רדיפות און אידען האָבען נאָך דאָ אויך מעהר דרך ארץ פאר א משומד, זיי וועלען זיך מיט איהם גיכער חבר'ן, איהם אָנטרויען זייערע ענינים ווי דעם אפיקורס.

— עט — זאָגען זיי — זאָל ער זיין א גוי, אבי ער גלויבט אין עפּעס...

אידען לאָזען דאָ געהן זייערע קינדער אין מיסיאָנערסקע שוהלען און „קינדער גארדענס", און עס ארט זיי גאָר ניט, קוים אבער וואלטען זיי זיך דערוואוסט, אז דיעזע שוהלען און „קינדער גארדענס" זיינען פון פריי־דענקער, אפיקורסים, וואָל־טען זיי די קינדער באלד פון דאָרטען צוגעכאפּט. די אפיקורסים, וואָס זיינען געבליבען מיט אונז, האָבען אונז שטענ־דיג אָבגעצאָהלט מיט ברכות פאר קללות. מיר האָבען זיי פער־אכטעט, גע'רודף'ט, פערביטערט זייער לעבען, אוועקגענומען זייער ברויט און זיי האָבען רייך געמאכט אונזער געשיכטע. זיי האָבען פאר אונז געשטריטען אין אלע אונזערע מלחמות, פערטהיידיגט אונז געגען די שונאים און פול געמאכט די וועלט־ביבליאָטעקען מיט אונזערע אונשטערבליכע ווערק. די משומדים אָבער האָבען מיר קיינמאָל ניט געקענט צופריעדען שטעלען. וואָס מעהר מיר האָבען זיך צו זיי מקרב געווען, אלץ מעהר האָבען זיי אונז געזוכט צו פערשווארצען דעם פנים און אריינ־

לאָזען אין אונז זייער געפעהרליכען גיפט, וואָס פלעגט אונז ברייגגען דעם טויט.

דער אפיקורס איז שטענדיג געווען אונזערער, ער האָט שטענדיג געזוכט אונז צופריעדען צו שטעלען און אונז צו פער־אינטערעסירען מיט זיין אויפריכטיגע פריינדשאפט און אידיש הארץ, וועהרענד דער משומד האָט נאר געזוכט צו געפעלען אונזערע שונאים. פונקט ווי דער דעזערטיר, וואס אנטלויפט פון זיינע אייגענע רייהען צום שונא אין לאגער, קען זיך נאָר ניצליך און פערדיענט מאכען אין זיין נייעם אָרט, ווען ער ווייזט דאָרט אָן די שוואכע פונקטען פון זיינע פריהערדיגע קאמעראדען, אזוי קען אויך דער משומד נאָר אויסנעהמען ביי זיינע נייע „פריינד" אנווייזענדיג דעם אידענס שוואכקייטען, און דער משומד האָט זיי שטענדיג אנגעוויזען פאר דער גאנצער וועלט.

אפיקורס און משומד! עס איז צווישען זיי קיין פערגלייך ניטאָ. דער רמב"ם און דער אינקוויזיטאָר פאולוס, שפינאָזא און פעפערקאָרען, מענדעלזאהן א. ז. וו., א. ז. וו. ווער וועט דאָס פרובירען דיזע מענשען צו פערגלייכען? זעלבסטפער־שטענדליך, אז מען קען צווישען די געפעהרליכע משומדים ניט איינרעבענען אזעלכע, וואָס זיינען צוגעשטאנען צו א פרעמדען גלויבען איבער גוואלד. מיר ריידען דאָ ניט וועגען אנוסים, נעגען וועלכע דער שונא האָט געהאלטען אין איין האנד די עבודה זרה און אין די צווייטע דעם שווערד. מיר ריידען פון משומדים בכלל, ווי זיי ווערען געוועהנליך פערשטאנען. מיר ריידען פון הפקר יונגען, וואָס געהען זוכען ליעבע אין א פרעמ־דען שוים.

דאָך ווי עס שיינט איז דעם משומד׳ס צייט אריבער. מענ־
שען ווערען אויפגעקלערט, מען גלויבט ניט מעהר דעם גע־
שמד׳טען, אז ער מיינט ערנסט מיט זיין אויסטויש. זיינע נייע
רעליגיאָנס גענאָסען קוקען אויף איהם מיט פעררואכט און איי־
לען זיך ניט אזוי גיך איהם צו שיינקען זייער צוטרויען. דאס
קומט נאטירליך דערפון, וואָס דער עולם איז יעצט איבערהויפּט
ניט מעהר אזוי גלויביג און זוכט אין משומד׳ס איבערקעהרעניס
אנדערע מאָטיווען ווי די פערליעבענעס אין א נייעם גאָט און
א נייע תורה. די וועלט פאנגט אויך אָן צו קוקען פיעל מילדער
אויף דעם אפיקורס און מענשען „אָטוואזשניקעס“ געהען נאָך
זאָגאר הערען אפיקורסישע דרשות און בעצאָלען פאר א בילעט.
די צייט האָט אונז געלערנט צו זיין וויכער און גערעכטער גע־
גען די, וואָס זיינען ניט אזוי פערפרומט און דענקען אנדערש
ווי מיר. מיר האָבען יעצט אָנגעפאנגען צו זוכען אין דעם מענ־
שען דעם מענש, אָבגעזעהען אויב ער עסט אין א יארמולקע
אָדער אָהן א היטעל, אויב ער דאווענט מנחה בציבור, אָדער ער
איז עטליכע מעת לעת נאָך „ברכו“. אמאָל פלעגט מען פרעגען:
„איז ער עפּעס א פרומער איד?“ און יעצט פרעגט מען: „איז
ער עפּעס אן ע ה ר ל י כ ע ר איד?“ עהרליכקייט און מענש־
ליכקייט הייבען אלץ אָן מעהר צו פערנעמען דעם אָרט פון פרומ־
קייט און די מורא פאר דעם אונגלויביגען׳ס חטאים האלט ביים
פערשווינדען.

אידען און קריסטען, ביידע זיינען יעצט געקומען צום בע־
שלום, אז דאָס וואָס מען פלעגט אמאָל רופען „אפיקורסות“
וואָלט גאָר יעצט געווען פרומקייט און עס איז דערפאר א מורא
צו פערפאָלגען די יעצטיגע אפיקורסים, ווייל זיי וועלען נאָך
אפשר זיין די נביאים פון דער צוקונפט...

פאַמיליע

רייד מיט אַ אידענע

אַ טענה מיט שפּרינצע די „ארורה“, וואָס פוילט זיך צו פערקאַמען און אַרומוואַשען, ווייל זי האָט שוין חתונה געהאַט.

שפּרינצע! פארוואס טהוסטו זיך ניט אָן ווי אַ מענש? פארוואס פערקאמסטו ניט דיינע האָר און קוקסט זיך ניט איין אין שפּיגעל וואס פאר א פנים דו האָסט?

— גאָר א נייעס, זיך אויספּוצען! א מיידעל בין איך, וואָס? איך האָב דאָך שוין א לויב צו גאָט, חתונה געהאט און געפעל מיינעם אזוי אויך...

— שפּרינצע, דו האָסט א טעות. מיר דאכט, אז דו געפעלסט איהם שוין גאָר ניט און טאקע נאָר דערפאר ווייל דו האָסט שוין חתונה געהאט...

— משוגע, סאָנע שראָעל, (שונא ישראל) וואָס פּלוידערט איהר?

— דאָס וואָס דו הערסט, שפּרינצע: איך וועל דיר פערטרויען א סוד, צווישען אונז ביידען זאָל דאָס בלייבען, זיי ווייסען, שפּרינצע, אז ווען דו זעהסט ניט, מאכט דיינער חן'דעלאך צו דער אידענע פון „יענער שטוב“ און צו דער „ווייבעל פון אויבען“.

דו ווייסט פאר וואָס ער טהוט דאָס?

— נו... נו... סיי ווי סיי, פארוואָס?

— האָב געדולד, שפּרינצע, כאַפּ ניט! איך וועל דיר דער־ציילען „פארוואָס", אָט טאקע דערפאר וואָס די אידענע פון „יענער שטוב" ווייס זיך ווי צו טראָגען, און די „ווייבעל פון אויבען", כאָטש זי איז ניט אינגער און ניט שענער פון דיר, האלט זיך אָבער א סך ריינער, און גיט אכטונג אויף זיך מעהר ווי דו.

נאָר דערפאר געפעלען זיי „דיינעם".

— ווייס איך וואָס! איך גלויב דאָס ניט אויף מיין מאַן, דאכט זיך, אז ער האָט מיר נאָך קיינמאָל ניט אויסגערעדט.

— און איך זאָג דיר, שפּרינצע, דו זאָלסט דאָס גלויבען. ווען ניט, וועסטו חרטה האָבען. דיר דאכט זיך דאס נאָר אז „דיינער" רעדט ניט, ער רעדט שוין גאָר, שפּרינצע, אוי רעדט ער, מיט באקציינער! אויב ער רעדט ניט צו דיר, רעדט ער צו מיר... ער דערציילט מיר אלץ, איך ווייס אלץ, מיר זיינען אלטע גוטע פריינד, אלטע חברים...

אויב איך האָב קיין טעות ניט האָט שוין „דיינער" דיר אליין אויך א מאָל אויסגערעדט פאר וואָס דו „קוקסט ניט אויף זיך". פּרוּף זיך נאָר גוט צו דערמאנען! „דיינער" איז א קלוּ־גער, שפּרינצע, ער איז דוקא א שטילער און האָט פיינד פיעל צו ריידען, אויב דו פערשטעהסט איהם ניט אויפ'ן וואונק ביזטו אויף צרות.

— אויף צרות גאָר? צו מיינע שונאים'ס קעפּ!

— יאָ, יאָ, שפּרינצע, דו ווייסט, אז „דיינער" איז נאָך גאָר א יונגער מאנטשיק, וואָס זעהט נאָך אוים „נישט צו פער־זינדיגען": פיינע וואָנצעס און א יונג פּנים'ל. דו אָבער ביזט

שוין ציעמליך גוט אָבגעבלאַקירט, שוין אַ ביסעל צוגעלעגען. קיין וואונדער, שפּרינצע, עס איז דיר ניט צו פערדיינקען: אַ פּאָר קינדערלעך, וואשען, ביגלען, קאָכען, סקראָבען, בריהען — דאָס אלץ ליגט זיך אין די ביינער.

— אהא, איהר קומט שוין צום שכל, איהר כאַפּט שוין פערשטעהן אַן עסק.

— דאָס פערשטעה איך שוין פון לאַנג, שפּרינצע, דאָך „דיינער" לעקט אויך ניט קיין האָניג. ער זיצט אויך ניט אויפ'ן אויווען און ווארימט זיך. ער ארבייט, שפּרינצע, ער זעהט אז דו זאָלסט האָבען פון וואנען צו לעבען. די מינוט אָבער, וואָס דיינער איז אַ היים, מוזטו איהם דאָס לעבען פערזיסען אבער ניט פערמיאוסען.

דו מיינסט, אז ער איז דיינער מוז ער דאָס שטענדיג זיין דיינער אונטער אלע אומשטענדען? ער קען ווערען אַן אנדערערס אויך ווען דו וועסט קיין שכל ניט האָבען. קיין גוואלד־זאכען זיינען ניטאָ אויף דער וועלט, און הלואי זאָל דאָס אזוי ניט טרעפען ווי עס טרעפט!

דו לייענסט אַ מאָל צייטונגען? אויב דו לייענסט וועסטו געפינען געגונג טראגעדיעס צוליעב אונגעראָטענע ווייבער. דער שלומפּער האָט אָנגעמאכט מעהר גרושות און עגונות ווי ערגעץ אַ חסרון אין דער וועלט.

— איך פערשטעה דאָס ניט. פארוואָס בין איך מיינעם געפעלען געווארען פאר דער חתונה? בין איך ניט די זעלביגע שפּרינצע וואָס פריהער?

— געוויס ביזטו די זעלביגע שפּרינצע, און וועסט די זעל־ביגע פערבלייבען ביז אין טויט אריין, אַ שפּרינצע בייט זיך

ניט איבער... פערלאָז זיך אָבער ניט אויף דעם, וואָס דו ביזט א מאָל „דיינעם" געפעלען געוואָרען.

ערשטענס ביזטו געווען אינגער, און א יונגע שפּרינצע איז גאָר אַן אנדער זאך... צווייטענס האָסטו געארבייט מיט דער גאָל שונאי ישראל, דיין מאַן צו געווינען.

דו האָסט איהם אויפגערייצט מיט א שעהנעם יאַקיל, מיט בענדלאך, מיט שפּיצען, מיט א פערפּוצטע הוט, מיט שיכלעך און געלע שנאָלען, מיט פּאטשערקעס, מיט א טול און טאקע מיט א ביסעלע שמינקע און א פלעשעלע פּארפומע. האָסט געזוכט צו שיינען און צו שמעקען.

יעצט אָבער ביזטו א „אידענע", דער אמאָליגער כשוף איז געבליבען אין זאאָל, וואו דיינער האָט דיך מקדש געווען. די גאָלדענע ליעבע האָט זיך געענדיגט באלד נאָך די גאָלדענע יויך...

אָט הער, אדרבא, וואָס א גרויסער דייטשער דיכטער האָט א מאָל געזונגען וועגען אלע „שפּרינצעס" און אלע ליעבעס אָהן אַן אויסנאהם:

„אך! דעם לעבענס שענסטע פייער ענדיגט אויף דען לע־בענס מאי; מיט דעם גירטעל, מיט דעם שלייער רייסט דער שענער וואהן ענטצוויי". דאָס הייסט אויף פּראָסט מאמע לשון, אין אידישע אידיש: „דער דעקטוך און דאָס חתונה געניי, אָי, נאָך דער חופה איז א בראָך צו זיי"...

געדיינק דערפאר, שפּרינצע, וואָס איך פערזאָג דיר! דאָס זיינען עטליכע כללים, וואָס דו מעגסט זיי אויסלערנען און גוט איינ'חזר'ן אויף אויסענווייניג, זיי וועלען דיר צוניץ קומען אין לעבען.

דו מוזט זעהן צו האלטען ארדנונג אין הויז, דאך פריהער

פון אלץ האלט זיך אליין אין אָרדנונג, ווייל מיט דער הויז האָט דיינער ניט חתונה געהאַט, מיט דיר אָבער דאַרף ער פֿער־ברענגען זיין גאַנץ לעבען. זעה דו זאָלסט איהם ניט נמאס ווערען!

פּראָביר ניט דיינעם אויב ער וועט דיך ליעבען אין א שלומפער, ווייל ער וועט האָבען א ברירה און דו וועסט שפּעטער חרטה האָבען.

דו דאַרפסט וויסען, אַז די ביליגעסטע זאַכען אין דער וועלט זיינען זייף און וואַסער און ווי ווייט דיעזע אַרטיקלען קענען האַלטען דיך און דיין הויז אין אָרדנונג דאַרף איך דיר ניט זאָגען.

האָב ניט מורא צו קוקען אין שפּיעגעל, דו וועסט איהם קיין עין הרע ניט געבען, דאָך שטענדיג זאָלסטו האָבען א קאַם דערביי, קענסט זיך גאַר ניט פאָרשטעלען וואַס'ער א ניצליכע זאַך א קאַם איז ווען מען געברויכט דאַס נאָר אַזוי אָפט ווי מעגליך.

דו טאָרסט קיינמאָל ניט פערגעסען אַז צאָהן־פּולווער קאָסט אין גאַנצען א קלייניגקייט און איז ניט אָבצושאַצען מיט מי־ליאָנען.

— וואָס! איז דאָס דער גאַנצער צוועק פון הייראַטען? אימער און אייביג זעהן צו געפעלען דעם מאַן, איהם שאַפען פערגניגען און זוכען צו זיין פאַר איהם א קוקלע? אַזאַ בע־גריף, האָט איהר דאָס מענער, פון א פרוי אפילו יעצט אין די אויפגעקלערטע צייטען? אפשר גאָר אָנטאָן זיך פאַר איהם אין לייב קאָליר און טוליענע קליידלעך ווי א באַלעט טענצערקע? פוי, דאָס איז שענדליך!

— חלילה! דאָס מיין איך ניט, שפּרינצע, דאָך אויב דו מיינסט אז דיין מאַן האָט דיך גענומען ווייל ער האָט זיך פּער־ביינקט נאָך קינדער, אָדער ווייל ער האָט ניט געקראָגען וואָס צו עסען אָדער וואו צו שלאָפען — האָסטו ווידער א טעות.

„דיינער" האָט נאָר ד י ך, דיך אליין גענומען, שפּרינ־צע, דיך צוליעב דיר אליין, ווייל דו ביסט איהם געפעלען גע־וואָרען. אויב ער האָט דיך אפילו געהייראט צוליעב דיינע פּאָר טאָלער, אויב געלד איז געווען דער הויפּט צוועק, דאן וועט זיך דיעזער צוועק שנעל אויסצוועקלען און דער עיקר וועסטו זיין, און דו קענסט זיין דער עיקר דורך דיין האלטונג.

די פרוי מוז שטענדיג זיין א שטיקעל חצופה, אָבער נאָר פאר איהר מאַן.

— איז דאָס אָבער גוט אזוי? האָט נאָר די פרוי פליכ־טען און דער מאַן גאָר ניט?

— געוויס האָט דער מאַן פפליכטען. געוויס, שפּרינצע, דו וועסט הערען וואָס'ר א צעטעל איך וועל איהם לייענען, אן אנדער מאָל, דאָך חן און זיסקייט זוכט מען ביי דער פרוי. עס איז נאטירליך אז די פרוי זאָל ערשיינען שענער ווי דער מאַן, די נאטור האָט איהר שוין געמאכט, געגעבען איהר א עדעלערע הויט, רייכערע פארבען, פיינערע פאָרמען און גליעדער און דאָס וואָס די נאטור האָט אליין אויסגעצאצקעט זאָל דער מענש ניט פערדארבען.

— יעצט זיי געזונד, שפּרינצע, איך וועל ערגעץ געהן אויפ־זוכען דיין יעקלען.

—... געהט... געזונד!

מיט יעקעל שפּרינצעס

א וכוח איבער דער פראגע פון „איך מאן, דו ווייב, איך שלאָג, דו שווייג“ און עטליכע ווערטער וועגען פרעמדע ליעבע.

ענדליך, יעקעל, ביזטו דאך „ארויס פון די כלים“ און האָסט דיך צוקריגט מיט דיין שפּרינצען. איז דאָס אָבער אָרענטליך, איז דאָס גוט, איז דאָס מענשליך זיך צו קריגען מיט דעם ווייב, מיט דער לעבענס־בעגלייטערין?

— קריעגען! א ברירה האָב איך געהאט? געה, פינסטער אָב א לעבען מיט אזא שלאק ווי מיינע, געה, לעב מיט אזא אידענע ווי שפּרינצע די ארורה און האלט דאָס מויל!

נו, און יענעמ'ס „אידענע“, יעקעל, מיינסטו איז אנדערש? עס איז, גלויב מיר, די זעלבע „שפּרינצע“ נאָר מיט אן אנדער נאָמען און דו ביסט א גרויסער לעקעש, במחילה, ווען דו ווילסט דאָס ניט פערשטעהן.

זיי וויסען, אז יענעמ'ס „אידענע“ געפעלט דיר נאָר, ווייל זי איז י ע נ ע מ ' ס, קוים וועט זי זיין דיינע, וועט זי ווידער ניט טויגען. אין גרונט גענומען געפעלט דאך דיר ניט נאָר יענעמ'ס אידענע, נאָר אלץ וואָס עס איז י ע נ ע מ ' ס איז ב ע ס ע ר ווי ד י י נ ע. אָט פּרוביר זיך מיט יענעם בייטען וועסטו אויסגעפינען, אז דו האָסט זיך מיאוס אָבגענארט.

— מעגליך, אז דאס איז אמת, אבער דאָס ווייבעל פון אױ־בען למשל, איז דאָך מעהר מענש װי מײנע. זי איז דאָך מעהר אויפגעראַמט ביי זיך, זי האָט א שענערע האַלטונג, א פײנערעס בענעהמען. מײן שפרינצע מעג זיך כ׳לעבען אויף איהר פער־קוקען און נאָכפאָלגען איהר ביישפיעל.

דאָס דאכט זיך דיר נאָר, יעקעל, ווייל זי וואוינט מיט א טרעפּ העכער... מעגליך אפשר, אז דײנע קען זיך ניט אזוי דרייהען אויפ׳ן קנאַפּעל, דערפאר אָבער איז זי דיר מעהר געטריי ווי „דאָס ווייבעל פון אויבען". דאָס מוזטו צוגעבען. און גע־טריישאפט איז א זאך וואָס וואַלגערט זיך ניט אויפ׳ן גאס אין אונזער וועלט. און ניט נאָר געטריי אליין איז דיר דיין שפרינצע, זאָנדערן זי ליעבט דיך אויך, און א מענש, וואָס ליעבט, פער־דיענט געליעבט צו ווערען.

— וואָס קומט אָבער ארויס וואָס זי ליעבט מיך, אז איך ליעב איהר ניט מעהר?

אָבער א מאָל האָסטו דאָך איהר יאָ געליעבט, יעקעל, זאָגסט וואָלסטו דאָך מיט איהר ניט חתונה געהאט. האָב קיין טעות און זיי ניט קיין יעקעלע נאר, זי איז די זעלבע שפרינצע וואָס פריהער... אויב זי האָט זיך אונטער דער צייט א ביסעל פערענדערט, איז דאָס נאָר דערפאר, ווייל אלץ אין לעבען ענ־דערט זיך און שטעהט ניט אויף אָן אָרט.

ביזטו דער אייגענער יעקעל וואָס מיט עטליכע יאָהר צוריק?

עס הויבט זיך גאָר ניט אָן!

עס קען זיין, אז דיינע האָט זיך א ביסעל צוגע׳חן׳דעלט, צוגעפּוצט אום דיר צו געפעלען, דאָס הייסט: זי האָט דיך א ביסעל אָבגענארט. האָסטו אָבער ארויסגעוויזען דיין אמת׳ע גע־

שטאלט פאר איהר? זאָג דעם אמת, יעקעל, שעם זיך ניט! האָסטו זיך געוויזען פאר דיין שפּרינצען מיט אלע דיינע הסרונות? דו מוזט מודה זיין, אז דו ביזט אויך ניט כולו צאצקע.

א פערמעגענס, יעקעל, פיעל דיר פעהלט נאָך צו א עכ־טען רזשענטעלמען!

האָסטו דערצעהלט דיין שפּרינצען פיעל מיידלעך דו האָסט געקענט איידער דו האָסט זיך פער׳קנס׳ט מיט איהר? האָסטו איהר דערצעהלט וואו דו פלעגסט אלס בחור אָפּטמאָל פער־ברייננגען גאנצע נעכט...

ניין, יעקעל, דו האָסט דאס איהר ניט געזאגט, דו האָסט איהר אָבגענארט, מיאוס אָבגענארט און יעצט האָסטו נאָך פּרע־טענזיעס!

דו רעדסט וועגען „א ווייבעל פון אויבען“, יעקעל, ווייס־טו דען ניט, אז דאָס ווייבעל פון אויבען האָט א מאן? און זאָל שוין זיין, אז זי וועט אוועקוואַרפען א י ה ר ע ן און געהען וואוינען מיט דיר, קענסטו אויף אזא פרוי א סך בויען? מיט וואס ביזטו זיכער, אז זי וועט שפּעטער דיך ניט אויסבייטען אויף אַן אנדערען?

— אָבער האָט איהר אליין ניט געזאָגט, מיין ליעבער לי־מעראט, אז „יעדע פרוי דארף זיין א שטיקעל חצופה פאר איהר אייגענעם מאן?“ בכן האלט איך פון אייער לעהרע און פאָדער דאָס פון מיין שפּרינצען.

יאָ, אמת, יעקעל, יעדע פרוי ד א ר ף זיין א שטיקעל חצופה פאר איהר אייגענעם מאן. געדיינק זשע! זי ד א ר ף דאָס זיין, אָבער זי מ ו ז דאָס ניט זיין. זי ד א ר ף דאָס נאָר זיין אייגענטליך פון שלום בית וועגען, ווען איהר מאן איז צו

פיעל וואוילער יונג, צו פיעל מפונק, ווייל ער האָט שוין גענאשט פון אלע קיבען, קיכלעך פון פערשיעדענע אויוועגס...

א פרוי, וואָס האָט א לייטישען מאן, א בעל הבית'ישען מענשען, און ניט קיין „חברה מאן", קיין דורכגעמאכטען, דורכ־געטריבענעם יונגאטש — איז זיך גאָר ניט מחויב אזוי שטארק צו פוצען און צו חן'דלען. א מאן, אן אמת'ער, אָרענטליכער, קלוגער מאן דארף האָבען אנשטאנד און שכל געגוג אזא זאך גאָר ניט צו פערלאנגען, ווייל ביי הצופות איז קיין גרונד ניטאָ...

קוים וועט זיך דיין שפּרינצע אָנהויבען שטארק צו פוצען און קאָקעטעווען פאר דיר אליין ביסטו ניט זיכער, אז זי וועט ניט געפעלען א צ ו ו י י ט ע ן. אן אויסגעפוצטע שפּרינצע געפינט שטענדיג א בעלן... דאס זיינען זאכען, וואס האָבען שוין געטראָפען און טרעפען יעדען טאָג אין יאָהר.

היינט פערשטעה איך סתם ניט דיין בעגריף פון פערהייר־ראטען לעבען, יעקעל. דו מיינסט, אז דער נאָמען „מאן" איז שוין א גענוגער תירוץ אויף אלע קשיות. דיין שפּרינצע דארף זיין א ווייב, א דיענסט, אן אם, א בעל־הבית'טע, א מוטער, א ספּעציעלע צאצקע פאר דיר זיך צו שפּיעלען ווען דו ביסט גוט געלוינט און אן עקסטרא „שווארץ יאהר" צו וועמען דו זאלסט בטלן אלע בייזע חלומות ווען דו קומסט אָפּט מאָל א היים מיט א פערביטערט הארץ. דו ביסט הינטערשטעליג, מיין פריינד, א סך הינטערשטעליג ווען דו האלסט נאָך פון דעם פערשימעל־טען כלל: „איך מאן, דו ווייב, איך שלאָג דו שווייג" דער עולם'־שער ווערטעל פון „והוא ימשל בה, קאָך מיר לאָקשען", איז שוין לאנג ארויס פון דער מאָדע.

די „שפּרינצעס" זיינען יעצט די זעלבע יחסנים ווי די

יעקעלס, מיין ליעבער יעקעל, דו האָסט פפליכטען פונקט אזוי גוט ווי דיין ווייב.

— איך ט ו מיין פפליכט, האָב דאָס ש ט ע נ ד י ג גע־טאָן. איך ארבייט פאר מיין פאמיליע.

נו, און דיין „אידענע“ געהט ארום ליידיג? זעה ווי זי זעהט אויס! דאָס איז ניט פון צו פיעל וואוילטאָג. האָט זי אזוי אויסגעזעהען פאר דער חתונה? זאָג דעם אמת, יעקעל, וואָלסטו איהר „גענומען“ ווען זי וואָלט געהאט אזא צורה אלס מיידעל? גלויבסטו, אז ווען זי וואָלט אזוי אויסזעהען וואָלט איהר געהאלפען דאס חן'דלען זיך, די שמינקע מיט דעם יאַקעל, די שיכלעך מיט די שנאָלען און די הוט מיט די בלומען?

דאָס האָט זי ביי דיר געקראָגען אזא צורה. איך וויים ניט אויב דו ביזט אין גאנצען פעראנטוואָרטליך דערפאר, איין זאך איז אָבער זיכער: ביי דעם מאן, וואָס האָט איינזעהענים מיט זיין פרוי און בעטראכט זי אלס זיין גלייכען, אדער אלס עט־וואס העכערעס — וועט זי ניט אזוי גיך אבבלאַקירען. א פרוי איז די עדעלסטע בלום אויף דר'ערד, מען מוז זיין פארזיכטיג מיט איהר,אויב מען וויל זי זאל ניט אזוי גיך פערוועלקען.

דו האָסט עפּעס פריהער גערעדט וועגען „ניט ליעבען“, יע־קעל, מיינסטו אז דו און דיין „אידענע“ זיינען דאָס די איינ־ציגע פאָר פאָלק ביי וועמען די ליעבע קיהלט זיך אָב אין עט־ליכע יאָהר נאָך דער חתונה? פרעג דיינע בעקאנטע און הער וואָס זיי וועלען דיר זאָגען!

ליעבע איז א קריעגעלע מיט טייערע פארפומע פון וועל־כען די הייראט נעהמט ארוים די פראָפּען. פון אָנפאנג שמעקט דאָס שטארק, גאנץ שטארק, אָבער לאנגזאם, לאנגזאם דומפפט

דאָס אוים און עס בלייבט דערפון ניט מעהר ווי א ביסעל אויס־געוועבטע וואסער... אומזיסט זוכסטו דעם פריהערדיגען אראָמאט אין דעם קריעגעל. עס איז ניטאָ מעהר. עס איז אויסגע־גאנגען ווי א זיסער חלום, ווי א גאָלדענער טרוים אין א זומער נאכט...

אָט וואָס איז ליעבע, מיין פריינד!

— אויב אזוי קומט דאָך אונז אוים צו פערברייננגען א האלבען לעבען אהן ליעבע און קוים שטארבט אב די ליעבשאפט טאָ וואָס בלייבט איבער צו פערבינדען מאן און ווייב?

דאן פערבלייבט די פריינדשאפט, יעקעל, די אינטערעסע, די שותפות׳דיגע פערבינדונג אין קינדער. שותפים דארפען זיך ניט שטענדיג ליעבען, זעהר אָפט איז גענוג די טאָלעראנץ, מען דולדעט זיך און מען איז רוהיג.

אָט זיינען עטליכע עיקרים, וואָס וועלען דיר זעהר גוט צו־ניץ קומען אין פאמיליען לעבען.

זיי גליקליך מיט דער פרוי, וואָס האָט דיר איהר ערשטע ליעבע געשאָנקען און האָב אין זינען, אז זי וועט דיר שפּעטער דארפען זיין א פריינד. שטעל ניט דיין פרוי צו פיעל פאָדע־רונגען, ווייל די נאטור האָט איהר שוין גענוג בעשווערט. זיי שטענדיג גערעכט צו דעם שוואכען. קוק ניט אויף דעם, וואָס יענעמ׳ס פרוי איז שען, ווייל דו ביסט ניט דער איינציגער, וואָס קוקט אויף איהר און האָבען קען איהר נאָר איינער. ווען א פרעמדע פרוי, באָט דיר אָן איהר ליעבע, טאָ גיה אהיים און ליעב דיין אייגענע ווייב, ווייל די בעסטע ליעבע דארף דער מאן געפינען ביי זיך אין דער היים.

פרויען וואָס ווילען „אויסגעפינען"

פערבינדען זיך די צייהן און שרייען, און ברייגנען אויס דעם מאַן אָדער דעם חתן געלד, צו הערען וואָס ער וועט זאָגען.

אפרוי איז אזוי איינגעוואוינט צו זיין איהר מאַן׳ס צאצקע, אז זי וואָלט וועלען אלע וויילע אויסגעפינען אויב זי איז איהם שוין ניט מיאוס געוואָרען, אויב זי איז נאָך אַלץ זיין שפּיעל פויגעלע, זיין ליאַלקע, ווי א מאָל.

און אויסגעפינען ווילען דאָס א ל ע פרויען אָהן אויסנאהם — אלט און יונג. איהר וועט זעהר אָפט בעמערקען ווי עלטערע פרויען, וועלכע האָבען שוין איינקלעך, זוכען נאָך אַלץ זיך איינצושמייכלען ביים מאַן און פּרובירען אויף פערשיעדענע ארטען זיין ליעבשאפט.

די פרוי איז כמעט קיינמאָל ניט זיכער מיט איהר מאַן׳ס טריישאפט, נאטירליך, דאכט זיך דאס איהר אזוי. זי האָט שטענדיג מורא ער זאָל זיך ניט פערליעבען אין א צווייטע, א שענערע, א אינגערע, אָדער א גרעסערע. כל זמן די פרוי איז נאָך ווירקליך יונג און שען, ארט דאָס איהר ניט אזוי שטארק; זי גיט זיך א קלער: „נישט קשה, איך קען נאָך גע־

פינען א בעלן". קוים אָבער ווערט זי א ביסעל אָבגעבליאקירט, דערשרעקט זי זיך.

גאנץ פערשיעדען זיינען אָבער די פּרוביר־מיטלען, וואָס די פרויען ווענדען אָן צו פּרובירען זייערע מענער. די פּראָבען קומען לויט די עלטער. אן אלטע אידענע וועט זיך ניט איינשפּארען, אז זי וויל דוקא א הוט מיט א פויגעל, און א יונגער ווייבעל וועט זיך ניט פערוועלען א „גאנג" נייע תחנות, פרויען האָבען שוין זייערע קאפּריזען דורך וועלכע זיי טאפּען אָן דעם ליעבעס דופּק פון זייערע בעשערטע. זייערע פּראָבען זיינען אָבער פיעל מאָל ניט קיין ריכטיגע. זיי פערלאנגען אָפּט פון זייערע מענער אזעלכע זאכען, וואס זיינען שווער דורכצו־פיהרען און ווען זייער וואונש ווערט ניט ערפילט, קלאָגען זיי אויף זייער בייזע מערכה.

איך בין אמאָל געווען א לאָזשער ביי א „מיסעס", אפילו א גאנץ שען ווייבעל, נאר א נאריש, וואס האָט געהאט מאָד־נע מיטלען ווי צו פּרובירען איהר מאנ'ס הארץ. זי פלעגט זיך פלוצלונג ארומבינדען א באק און שרייען אויף די צייהן. זי פלעגט איהר מאן, אן אָפּערייטאָר, א „לעקעש", מאכען דעם טויט און ניט לאָזען שלאָפען ביי נאכט. ער פלעגט ארום איהר טאנצען און לויפען ווי א משוגענער און זי האָט געקרעכצט... דערפאר אָבער פלעגט זי איהם אויף מאָרגען מאכען די בעסטע געריכטען און פלעגט זיך האלטען אין איין בעריהמען פאר די שכנה'טעס, אז א י ה ר ע ר איז איין גוטער מאן, און אז ער האָט איהר אזוי ליעב, דאָס ער איז צוליעב איהר אויף גאנצע נעכט. איך האָב שוין געוואוסט, אז ווען דער „מיסעס" דרייען די צייהנער, וועט שוין מאָרגען זיין קרעפּלעך אויף מיטאָג.

מיין „מיסטער“ איז געווען א ליעבהאָבער אויף קרעפּלעך, אז ער וואָלט געצאָהלט א רענדעל א קרעפּעל. ער פּלעגט אָבער אויסגעריסען ווערען, איידער זיין ווייבעלע פּלגט דאס איהם געבען.

אָפּטמאָל פּלעגט זי אויספּרובירען „איהרען“ אויף אן אנ־דער ארט: זי פּלעגט זיך עקסטרא אוועקגעהן פון דערהיים און ניט מאכען קיין וועטשערע, און ווען איהר מאן פּלעגט קומען פון דער ארבייט, פּלעגט ער געפינען פערשלאָסען די טהיר. שפּעטער פּלעגט זי קומען מיט א תירוץ, אז זי האָט זיך פער־זאמט. זי פּלעגט דאן היטען איהר מאנ'ס מינעס און וועגען זיינע ווערטער און בעוועגונגען, און ווען ער האָט איהר חלילה אויסגערעדט א וואָרט, האָט זי געוויינט ביז האלבע נאכט...

אויף מאָרגען אָבער פּלעגט זיין א ראָסעל פלייש מיט קנאָ־בעל יויך און פעטע קניידלאך. מיין מיסטער פּלעגט דאָס אויך זעהר שטארק ליעבען, אָבער ער האָט געמוזט פריהער גוט אָנ־קריינקען איידער זיין אידענע פּלעגט זיך איהם לאָזען צוכא־פּען צו די קניידלאך.

אנדערע ווייבער געברויכען אנדערע מיטעל. זיי רופען דעם מאן ער זאָל געהן מיט זיי אויף א חתונה, אויף א באָלל, אָדער אין טהעאטער דוקא דאן, ווען ער איז ניט אויפגעלייגט דאָס צו טאָן, אָדער ווען ער איז סתם בעשעפטיגט ביי זיין ארבייט. ווען דער מאן טהוט ניט זייער פערלאנג, זיינען זיי איהם מקצר ימים מיט טענות, אז ער האָט זיי שוין „ניט ליעב“ און אז „אי־מיצער אנדערש“ וואָלט איהם געריפען, וואָלט ער געגאנגען.

אָבער ניט נאָר פערהייראטע פרויען פּרובירען די מענער, נאָר מיידלאך אויך. די פרוי הערט אויף צו האָבען צוטרוי צום

שטארקען געשלעכט אזוי גיך ווי זי קומט נאָר צו איהר פולען פערשטאנד. איהר אויג קוקט שטענדיג מיט א חשד אויף דעם מאנסביל, וואָס דרייט זיך ארום איהר, עפּעס וויל זי איהם ניט גלויבען, אז ער מיינט ניט איהר רעה.

דאָס קלוגע, איבערשפּיצטע מיידעל זוכט זעהר אפט אבצו־נארען איהר חתן, אום אויסצוגעפינען זיין כאראקטער און זיין ליעבע. זי זאָגט איהם צו צו געהן מיט איהם היינט אין טהעַ־אטער. ער קויפט צוויי בילעטען און אָפּטמאָל דריי, פאר דער צוקינפטיגער שוויגער אויך, דאָך ווען ער קומט אן אויסגעפּוצ־טער אין עסיג און אין האָניג, געפינט ער איהר זיצענדיג אין מאמעס שפּענצער לעזענדיג א ראָמאַן.

סטייטש, וואָס איז דער מעהר?

זי פיהלט עפּעס ניט גוט.

זי זוכט איהם בלומרשט איינצוריידען, אז ער זאָל געהן מיט איהר מאמען און ווארט וואָס ער וועט טאָן. אויף אזא אופן מאכט זי א דאָפּעלטע ערפינדונג: ערשטענס, אויב ער האָט איהר טאקע ליעב מיט אן אמת און וועט בלייבען מיט איהר אין דערהיים און צווייטענס — אויב ער איז א קארגער און וועט זיך ערגערען איבער די עטליכע סענט פון די חמץ'־דיגע בילעטען.

מאנכע מיידלאך זוכען צו מאכען זייערע חתנים אייפער־זיכטיג. זיי מאכען חן'דלאך צו יונגע לייט, וואָס זיי ליעבען גאָר ניט, אום צו זעהן, וואָס דער חתן וועט רעדען. עס איז אָבער כדאי צו וויסען, אז אָט די אלע פּראָבעס זיינען אָפּטמאָל ניט ווערט קיין שמעק טאבאק. דען פונקט ווי דאָס מיידעל מאס־קירט זיך פאר'ן בחור, אזוי מאסקירט זיך דער בחור פאר דעם

מיידעל, און דעם אמת'ן אמת זעהט מען זיך ערשט ארום נאָך דער חתונה.

די פערהייראטעטע פרוי האָט אמאָל אויך דעם זעלבען טעות. זי בעטראכט איהר מאנ'ס געדולד אלס א צייכען פון ליעבע; אין גרונט גענומען אָבער, ווייל ער ניט האָבען צו טאָן און גיט איהר אלץ נאָך צוליעב שלום בית ווענען. אָבער עס קען טאקע זיין, אז ער האָט ליעב זיין ווייב און האָט זיך ערגעץ נאָך א געליעבטע, וואָס ער האָט אויך ניט פיינד. דאָס קען פונקט אזוי מעגליך זיין, ווי עס איז מעגליך, אז די פרוי זאָל זיך האָבען א שטילען געליעבטען, פון וועלכען דער מאן וויים ניט.

פרויען האָבען שוין א סך מאָל אויסגעפונען, אז זייער כלל איז קיין כלל ניט, אז די בעסטע מענער, מיט וועלכע מען האָט א גוט לעבען זיינען זיך גאָר אוועק וואוינען מיט אנדערע ווייבער אָדער מיידלאך. געטרייע מענער זיינען אוועק פון אייראָפּא נאָך אמעריקא און געלאָזען די ווייבער אייביגע עגונות און מענער מיט וועלכע מען האָט זיך אין דערהיים ארומגעריסען, האָבען שפּעטער אראָבגעבראכט זייערע פרויען און לעבען גליק־ליך צוזאמען.

עס איז אָבער פארפאלען, איהר קענט דאָס א פרוי ניט איינריידען און זי וועט שטענדיג האלטען אין איין אויסגעפינען, וואָס דער מאן דיינקט וועגען איהר, און צו ליעבט ער איהר מעהר פון אלע פרויען.

דאַרפען זיך פרויען פארבען?

די שמינקע ציהט צו די פרויען און שרעקט זיי אָב. מיידלאך וואָס ווייסען ניט, אויב זיי זאָלען פאַרבען די באַקען אָדער ניט.

דארפען זיך פרויען פארבען?

מיינט ניט, אז דאָס איז א פראגע, וואָס מען פטור'ט איינס און צוויי! איהר וועט זיך מיט פרויען שמינקע אזוי גיך ניט רעכענען...

עס וואָלט געווען נאטירליך, אז פרויען זאָלען גאָר אזא פראגע ניט וועלען הערען, ווייל כאָטש זיי פארבען זיך א ביסעלע צו, געברויכען דעם פינזעלע, דאָס פולווער־פושקעלע און דאָס קעסטעלע פּאָמאדע — ווילען זיי פון דעסטוועגען, אז מען זאָל וועגען דעם ניט ריידען...

פרויען ווילען מען זאָל מיינען, דאָס זייערע ליפּעלעך און בעקעלאך זיינען אבגעפארבט פון דער נאטור, דאס זיי שיינען און שמעקען טאקע מיט אן אמת.

זייענדיג די „רויזען" פון דעם מענשליכען געשלעכט, ווילען זיי זיין אמת'ע רויזען, ניט קיין געפארבטע, ווי די בלומען

אויף א היטעלע. די גרעסטע חרפה, וואָס איהר קענט צוואוואר־
פען א פרוי, וואָס פארבט זיך איז, אז זי פארבט זיך.

טאָן טוט זי דאָס, נאָר ריידען וועגען דעם וויל זי ניט.

וואָס איז די אורזאכע?

די מענער וויעדער האָבען ליעב צו בעריידען א מיידעל,
אָדער א ווייבעל מיט אן אָבגעפארבטען פּנים, אין אמת'ן אָבער
ליפּען זיי נאָך ווי משוגעים נאָך א געפארבטע צורה'קעלע און
נאָך א פארפומירטען שפּענצער...

מען דארף די פרויען אָט דעם סוד ניט דערצעהלען, זיי
ווייסען דאָס גאנץ גוט אליין. ערפאהרונג האָט זיי געלערנט צו
פערשטעהן, וואָס מענער האָבען ליעב און זיי ווענדען אָן אלע
מיטעל דעם מאן צו געפעלען.

די נויטיגקייט פון פארבען און שמירען דעם קערפּער מיט
שמעקעדיגע זאלבען האָט, זעהט זיך, די פרוי שוין זעהר לאנג
געוואוסט. איבערהויפּט זיינען די מיטעל גענוצט געוואָרען אין
די הארעמס, אין די פרויען בודוארען, פון די קעניגע און הער־
שער אין די עלטעסטע צייטען פון דער מענשהייט.

ווען מען האָט געוואָלט, אז דער אלטער פערסישער בעל
עבירה אחשורש זאָל ווארפען אן אויג אויף מרדכי'ס פלימע־
ניצע אסתר, דערצעהלט די מגילה, האָט מען איהר „אָנגע־
פארבט" און איינגעריבען אין „עסיג און אין האָניג" און זי איז
טאקי געפעלען געוואָרען.

שמינקע ווערט געברויכט ביי די ווילדע פעלקער און ביי
די הויך ציוויליזירטע. אומעטום זוכט די פרוי צו געפעלען, או־
מעטום זוכט זי אונטערצוהעלפען די נאטור און אונטערצוקווי־
פען דעם מאן מיט א שען פּנים'ל...

וויכענדיג דאָס אלץ פרעגט זיך אָבער די פראגע: פאר־וואָס שעהמט זיך די פרוי דערמיט? פארוואָס וועט א געוועהנ־ליכע בעל הבית'ישע פרוי אָדער מיידעל זיך ניט איילען אָב־צופארבען דעם פנים? מאנכע פרויען ליידען בעסער דעם אי־ַ־אנגענעהמען געפיהל פון ניט שען זיין איידער זיי זאָלען שמינ־קען זייערע באקען.

ווי עס שיינט, בעשליסט זיך א פרוי ניט אזוי לייכט צו פארבען איהר געזיכט. ניט שנעל ווערט א מיידעל א מחותן'עסטע מיט'ן פינזעלע, ניט לייכט טרויט זי איהם אָן איהר געשטאַלט, ער זאָל עס פערבעסערען און פערשענען. אָט ווי שטארק דער געפיהל פון שענהייט איז ביי א פרוי, אָט ווי גרויס איהר חשק איז צו געפעלען און אויסזעהן שטענדיג פריש ווי א ערשט געעפענטע קאָנספע, פון דעסטוועגען זעהען מיר דאָך דאָס ניט יעדע פרוי פועל'ט ביי זיך אָבצושמירען איהרע ליפען און באקען מיט רויטע פארב און אונטערשטרייכען אונ־טער די אויגען און איבער די ברעמען מיט'ן שווארצען צויבער שטעקעלע.

פארבען דאָס געזיכט ערוועקט אין מאנכע פרויען א ניט ריינעם געדאנק און עפּעס אינסטינקטיוו פיהלען זיי דערפאר א מורא און אן עקעל. א מיידעל פאנגט אָן איבערצוטראכטען, וואָס פאר א ווירקונג איהר געפארבטער פנים וועט האָבען אויף א יונגען מאן. אן אינוועניגסטע שטימע זאָגט איהר אונטער, אז מיט א ביסעלע רויטערע ליפּעלעך און שפּיץ בעקעלעך וואלט זי געמאכט א סך א בעסערען איינדרוק אויף מ א נ כ ע יונ־גע לייט. אָבער נאָר אויף מ א נ כ ע. זי ווייס בעשטימט אז ניט אויף אלע. אנדערע, ווייס זי, האָבען דאָס פיינד...

יעצט פרעגט זי זיך די פראגע אויב עס לוינט איהר די „מאנכע“ צו געפעלען. עפּעס זאָגט איהר דאָס הארץ, דאָס די יונגע לייט, וואָס קוקען בעסער אויף געפּארבטע פּנים׳לאך און אָבגעשוואַרצטע ברעמען, זיינען ניט די בעסטע. זי וואָלט בע־סער געוואָלט געפעלען אָהן שמינקע.

אין אמת׳ן קען זיך דען א פרוי אייביג פארבען אום צו געפעלען? וואָס לוינט דאָס זיך אליין צו נארען?

די בעשיידענע, מיושב׳ע פרוי אָדער מיידעל ווערט קיינ־מאָל ניט קיין חבר׳טע מיט דער פארב־פּושקעלע. זי האָט מורא פאר איהם פּונקט ווי דאָרט וואָלט געזעסען דער טייפעל... אין גרונד גענומען זיינען געפּארבטע פרויען ניט די ערגסטע. מאנ־כע ווייבער און מיידלאך זיינען איינגעוואוהנט זיך אביסעלע א פארב צו טאָן, צו בעשטרייכען גאנץ דין די באקען מיט א ראָ־זאָווע פארב, אָבער זיי טוען דאָס מיט א גאנץ אונשולדיגע כונה. זיי זיינען גוטע ווירטהינס אין הויז, גוטע, געטרייע פרויען צו זייערע מענער און פיינע, אָרענטליכע כלה׳ס, א ברכה פאר זייערע חתנים, א גליק פאר די, וואָס קענען מיט זיי שטעהן אונטער דער חופּה.

דער טייפעל ליעגט ניט אין קעסטעלע פארב און ניט אין דער פלעשעלע פּארפומע, דאָס רוב ליעגט ער אין קאָפּ, אָדער אין הארצען. אויב די געדאנקען און געפיהלען זיינען ניט פער־טייפעלט וועט זיי די שמינקע ניט שאדען.

איך ווייס פון א פאל, וואָס א מיידעל, א כלה האָט זיך נעקריעגט מיט דעם בחור, וואָס האָט איהר אויסגעביטען אויף א צווייטע. זי האָט געשאָלטען און בעליידיגט דאָס צווייטע מיידעל דערפאר וואָס זי פארבט זיך. זי האָט איהר גערופען

מיט מיאוס'ע נעמען און האָט געוואָרפען א חשד אויף איהר עהרליכקייט. דאס איז אבער געווען א ליגען. דאס מיידעל, וואָס האָט זיך אביסעלע צונעפארבט, איז געווען א גאנץ פיין קינד און איהר איינציגער פערברעכען, אויב דאָס איז א פער־ברעכען, איז נאָר געווען דאָס ביסעלע פארב און גיט מעהר.

איך קען א יונג ווייבעל אן אלמנה, א חן'עווודיג שען קינד, זי מוז אָבער נעבאך געהן ארבייטען. אָט די אלמנה פארבט זיך אביסעל. דער פאָרמאן אין שאפּ האָט דאָס געהאלטען פאר א בעווייז אויף עפּעס, וואָס זיינע מיאוס'ע מחשבות האָבען איהם דערצעהלט, ער האָט אָבער שנעל דערפיהלט זיין טעות ווען די יונגע אלמנה האָט איהם אראָבעגלאָזט צוויי פייערדיגע פעטש, אז ער האָט דערזעהן פאר זיך דעם בארג סיני, מיט משה רבנו, מיט די לוחות און די עשרת הדברות מיט דעם בע־ריהמטען „לא“...

געוועהנליך איז דאָס אָנגענומען, אז געפארבטע פרויען זיינען ניט פון דעם ריינסטען מין. פארב אויף א פרויען באק פערלאנגט א פירוש, אָבער ניט אלע מאָל איז דער פירוש א ריכטיגער, עס איז טאקע אלץ אמת און עס איז דאָך א ליגען.

נו, טאָ ווי בלייבט? הער איך ווי מען פרעגט, דארף זיך א פרוי פארבען אָדער ניט?

זאָל זי טאָן ווי זי פערשטעהט.

גט און קדושן

א בליק אין די נשמה פון פאמאליען-לעבען.

פּאפסט פּיוס דער צעהנטער האָט ארויסגעלאזט א ווארנונג צו זיינע מאמינים אים נאָמען פון „טאטען מיט דער מאמען מיט'ן בן יחיד", אז אויב דער צלם איז זיי ליעב, זאלען זיי זיך דערווייטערען פון גט'ן. דער קדוש פון וואטיקאן רופט אָן זיין ווארנונג „טהרת המשפחה", און ער זאָגט מיט א טאָן פון „ביט פּאָסעמו", אז „איינמאָל חתונה געהאט איז פערפאלען, דען דער גט ערמוטהיגט אויסגעלאסענהייט און פערברייטעט זינד".

נאטירליך זיינען דאָס די „געטליכע" ווערטער פון עוואנגעליום, וואָס די קירכע זוכט מחזק צו זיין.

דער פּאפּסט איז אָבער ניט אזוי נאריש אום ניט צו וויסען, אז זיין ווארנונג קען ניט איבערשרעקען דעם גאָט פון ליעבע, ווען ער האלט זיך אין פּעקלען... אָט ווי דער הייליגער „טאטע פּאָטער" איז אָפּיציעל א „בחור", און אלטער בחור דערצו, פערשטעהט ער פון דעסטוועגען, אז דעם שטארקען קנופּ, וואָס דער גלח מאכט, קען דאָס לעבען לייכט פאנאנדערקניפּען און, אז א געצוואונגענע „טהרת המשפּחה" איז נאָך ערגער ווי אויסגעלאסענהייט.

אלא וואָס דען ?

גאָר ניט !

פאפסט איז פאפסט און אמת איז אמת.

צוויי בעזונדערע זאכען.

ווען מען זאָל זיך אפילו וועלען א קנייטש טאָן און צוגע־בען, אז כריסטוס איז געווען א „רעפאָרמער", א „רעוואָלוציאָ־נער", א „ראדיקאל", און אפשר גאר אן „אנארכיסט", מוז מען אָבער דאָך פערדאמען זיין אונמענשליכען, אוננאטירליכען פסק־געגען גט, און מען מוז מודה זיין, אז אָט אין ד ע ם ענין זעהט ער אויס ווי א קארליק געגען א ריעז אין פערגלייך מיט דעם אידישען געזעץ געבער.

כסדר.

וואָס איז הייליגער: די קדושין אָדער דער גט ?

לויט תורת משה זיינען זיי ביידע עגאל הייליג און שטארק: וואָס די חופה פערבינדט קען דער גט צורייסען און וואָס דער גט צורייסט קען די חופה וויעדער פערבינדען.

די געזעצען, וואָס רוהען אויף די פונדאמענטען פון ריינעם פערנונפט און האָבען זייערע יסודות טיעף אין דער מענשליכער נאטור, האָבען ניט ארויפגעלייגט קיין שלאָס אויף א פאָר פאָלק, וואָס זאָל זיי מ ו ז ע ן אייביג צוזאמענהאלטען.

דער גרינדער פון דעם אידישען פאלק איז זיין קאָרעקס האָט געגעבען א שליסעל צו די מעכטיגע פעסטונג פון פאַ־מיליען־לעבען.

אָט דער דאָזיגער שליסעל איז דער ג ט.

דאָס געזעץ, וואָס איז געשטיצט אויף מענשליכקייט ווייס, אז דאס קאלטע שטיקעל פאפיער פון דער כתובה קען ניט וואַ־

רעמען די הערצער פון אויסגעפּראָרענע ליעבע און דאָרט, וואו דער ווייעדער־קול פון די „שבעה ברכות“ איז פערפלויגען מיט'ן ווינד, יאָ, דאָרט איז די איינציגע ישועה דער גט.

ווי שרעקליך, ווי געפעהרליך, ווי זינדיג וואָלט געווען אזא הייראט, וואָס וואָלט געמוזט צונויפשמידען איבער־גוואלד צוויי קערפּערס אויף אייביג! איך זאג „קערפּערס“, ווייל נשמות קען מען ניט „שמידען“, אפילו גאָט אליין קען דאָס אויך ניט...

נאָר די קירכע, וועלכע איז דער היפּוך פון לעבען און דער מלאך המות פון אמת'ע ליעבע און פרייהייט, קען מאכען די קדושין פאר אן „אוקאז“ און די הייראט פאר א שליסעלבורג.

די קירכע, וועלכע זאָגט, אז עס גיבט ניט קיין אנדער לע־בען ווי דער „הימעל־רייך“ און קיין אנדער „ליעבע“, ווי כריס־טוס, קען פער'משפּט'ן הערצער צו א מורא'דיגען גיהנום, וואו זיי זאָלען זיך אייביג בראָטען און צאַפּלען, און זיך קיין מאָל ניט בעפרייען.

אונזערע געלעהרטע די חכמי המשנה האָבען געזאָגט: „אף צבת בצבת עשויה“. דאָס הייסט, אז צווישען די „צעהן זאַ־כען“, וואָס גאָט האָט בעשאפען ערב שבת בין השמשות, פריי־טאָג פאר־נאכט, געפינט זיך אויך „די צוואנג אָנצונעהמען א צוואנג“.

דאָס איז איינער פון די וויכטיגסטע אינסטרומענטען, אָהן וועלכע די בריאה וואָלט ניט געווען פערפעקט און די וועלט וואָלט זיך ניט געקענט קיין עצה געבען. אין פלוג האָט זיך גאָט פערגעסען אָן דעם, ער האָט זיך אָבער דערמאָהנט פרייטאָג פאר „ליכט בענשען“ און האָט עס אונז בעשאפען...

וואָס פאר א גליקליכער מאָמענט דאָס איז געווען! וואָס

פאר א געטליכע בעגייסטערונג האָט דאָס דעמאָלט אויפגע־וואכט אין דעם בעשעפער פון די וועלטען, צו בעשאפען דאָס נויטיגסטע פאר די מענשען!

קריסטענטהום האָט ניט אָט דעם היילינגען אינסטרומענט; זי האָט קיין מיטעל אָנצונעהמען דעם צוואנג פון קדושין און זי שרייט מיט קולי־קולות, איינמאָל אריינגעלייגט דעם צוואנג אין פייער איז פארפאלען. מען קען דאָרט די הענד ניט שטע־קען, עס איז צו געפעהרליך. זאָלען זיך די אונגליקליכע ברע־נען און בראָטען אין די גליהענדע קוילען פון האס און מחלוקות; עס איז ניטאָ קיין צוואנג זיי פון דעם בראנד ארויסצונעמען.

די לעהרע, וואָס האלט אין איין פעראורטיילען מענשען צו אייביגע פערדאמנים, ארט ניט די ליידען פון אונגליקליכע, עס ארט איהר ניט, וואָס א געצוואונגענע חבר'שאפט צווישען מאן און ווייב וועט לאָזען א שווארצען רושם אויף דור דורות.

קריסטענטהום איז אונגאטירליך און זי שטעלט דאָס וואָרט העכער ווי די נאטור.

די קירכע זאָגט אין איהר עוואנגעליום, אז „צום ערשטען איז געוועז דאָס וואָרט". אלזאָ, ביי'ם קריסטענטהום שטעהט דאָס „וואָרט" העכער ווי דער, וואָס האָט דאָס „וואָרט" גע־רעדט, און יודענטהום זאָגט: „הפה שאסר הוא הפה שהתיר". דאָס מויל, וואָס האָט פערבאָטען קען ווידער מתיר מאכען, דער מענש איז דער בעל הבית פון וואָרט און ניט דאָס וואָרט פון מענשען.

דאָס איז דער יסוד פון פאָרטשריט, דער סוד פון פרייהייט.

די פראגע פון א אונגעראָטענעם זיווג איז ביי אידען פער־ענטפערט געוואָרען — דער גט!

דאָס, וואָס ק ע ן נ י ט זיין ז אָ ל נ י ט זיין.
דאָס, וואָס איז אוננאַטירליך איז אונמענשליך.
קיין טורמע פאר דער זעעלע, קיין צוואנג פאר הערצער, קיין שלאָס פאר געפיהלען און קיין פאַסטקע פאר'ן גייסט!
דאָס מויל, וואָס האָט געזאָגט „איך ליעב דיך ווי מיין לעבען" מעג זאָגען „איך האס דיך ווי דעם טויט", אויב דאָס הארץ פיהלט נאָר אזוי. און די ליפּען, וואָס האָבען געזאָגט „מיר וועלען ביידע וואָהנען צוזאמען ווי צוויי טייבעלאך", מעגען, מיט הארץ'ס ערלויבענים, זאָגען „מיר מוזען זיך שיידען און וויכען איינע פון די אנדערע וואו פעפער וואקסט".
קאלטע ליעבע קען מען ניט אַנווארעמען אויף דער סקאוראָדע פון נייעם טעסטאמענט.
וואָס אונז ווארפט זיך נאָר אין די אויגען ווען מיר קוקען אויף דעם א י ד י ש ע ן דין וועגען גט און וואָס אונז, אלס ציוויליזירטע מענשען, ק ע ן נ י ט און ד א ר ף ניט געפעלען, זיינען די ווערטער „כ י י מ צ א ב ה ע ר ו ת ד ב ר", דאָס הייסט „אויב ע ר וועט עפּעס אויסגעפינען אין איהר א חסרון זאָל ער א י ה ר געבען א גט". לויט דעם טרוקענעם פשט פון די דאָזיגע ווערטער איז ע ר דער בעל־הבית איבער א י ה ר. די גמרא פערבעסערט נאָך דעם עסק און זאָגט „א פ י ל ו ש ק ד ח ח א ת ת ב ש י ל ה", דאָס מיינט, „א ו י ב ז י ה אָ ט נ אָ ר א פ י לו א י־ ב ע ר ג ע ז א ל צ ע ן ד אָ ס ג ע ק ע כ ט ס" איז שוין נענוג אורזאכע, אז דער מאן זאָל איהר אָב'גט'ן און אוועק־שיקען.
אידען זיינען אָבער ניט קיין שקלאוועו צו ווערטער, ניט

צ ו פ י ע ל שקלאווען, און זיי האָבען אָט דעם דאָזיגען דין צימליך גוט „צוגעפיקסט", דען עס איז אבסאָלוט ניט פאראן א רב, וואָס זאָל ניט זיין מוכן ומזומן צו גט'ן א פּאָאָר פאָלק צו יעדער צייט, וואָס זיי זיינען ביידע איינשטימיג דערצו. א פרוי האָט ביי'ן בית דין דאָס זעלבינגע רעכט אָבצו'גט'ן איהר מאן, ווי א מאן זיין פרוי.

לויט אידישקייט און מענשליכקייט איז די חופה א הימעל און ניט קיין נעץ. די פערהייראטע מענשען זיינען פ ר י י ע מענשען און זיי דארפען נאָר לעבען צוזאמען אזוי לאנג ווי זיי האָבען איינע צו אנדערע קיין ערנסטע פּרעטענזיעס, און אין די צוויי הערצער פלאָנטערט זיך ניט א דריטע אָדער א פערטע און די ליעבע בלייבט אזוי הייליג ווי אין דעם מאָמענט פון די קדושין.

אין גרונט גענומען קומט נאָר דער גט אָבצובינדען דעם לעצטען פאמיליען־קניפּעל, וואָס איז שוין סיי ווי סיי לויז גע־וואָרען, דען די קדושין ווערען אייגענטליך בטל באלד נאָך דער ערשטער קללה, אָדער נאָך דער ערשטער קריעג צווישען מאן און ווייב, היינט ווער שמועסט שוין וועגען דעם ערשטען קלאפּ?

די פּראָפּאגאנדא פון דער קירכע צו פערוועהרען דאָס גט'ן זיך איז אן אָנגריף אויף מענשליכקייט, א פּויסט געגען דעם ווילען פון פרייע מענשען. פאר די קאטוילישע גלחים, וואָס זיינען אלע „בחורים", קען אפשר לוינען בעסער אויפצוהאלטען די אונצופריעדענע פאמיליען־לעבענס צוליעב כמה טעמים... דער פּאָרטשריט אָבער לאכט פון זיי.

דער גט איז פונקט אזוי הייליג ווי די קדושין.

אַרטיקלען און פעליעטאנען

די אינדיקעס און די רויטע

(גערױנקען װעגען „טהענקס גיװינג דעי“, װען די אמעריקאנער עסען אינדיקעס).

„טהײנקס גיװינג דעי“, דער טאג פון דאנקבארקייט, װען איך זעה די גרעסטע נקמה אויף דעם אמעריקאנעם אינדיק, װעלכער הענגט אן אבגעבריהטער, הויל און אבגעפליקט אין אלע אמעריקאנער יאטקעס.

א אינדיק איז א אינדיק אין דער גאנצער װעלט, ער בלאזט זיך אומעטום און האלדערט מיט כעס, דערזעהענדיג א רויטע פאטשיילקע; דער אמעריקאנער אינדיק אבער בלאזט זיך אויף רויטע, אז ער װערט שיער צופלאצט, ער ציטערט פאר א רויטען בענדיל, פאר א רויטען פאדים; דערפאר אבער װען דער היגער עולם געהט דאנקען גאט פאר זיין גנאד און לייטזעלטיגקייט, װאס ער טהוט מיט די „פיער הונדערט“ און מיט זיינע רעגיערער און פיהרער, איז די ערשטע כפרה דער אינדיק...

ער בלאָזט זיך און קאַכט זיך ביי'ם לעבען, זעהענדיג אפילו א רויטען בוראק, דערפאר ווערט ביי איהם דעם ער־שטען רויט אונטערען קאָלנער און ער באקט זיך, בראָט זיך, שמאָרט זיך און פּרעגעלט זיך אויף אלע אויוועגס, וואו עס איז נאר דאָ קליין געלד אויף קוליען.

„טהיינקס גיווינג דעי“, דער טאָג פון „גאָט צו דאנקען“, און אלס אן עכט פאטריאטישער פויגעל ווערט דער אינדיק אויפגעגעסען דער ערשטער און דוקא מיט „קרעמבעררים“, א מין רויטע יאגדעס.

איך בין מיט'ן אינדיק א קנאפּער מחותן, פּונקט ווי מיט זיין פּרעסערשען דאנקבארקייטס יום טוב. איך האָב פיינד א פויגעל, וואס קען זיך בלאָזען אנשטאט פליהען, און פלוידערען אנשטאט זינגען... איך האס איהם, פּונקט ווי איך האס א יום טוב, וואס הייסט מיר „דאנקען“ פאר בעגראָבענע קאָהלען־גרעבער, פאר הונגעריגע „סלעק אפּרייטערס“, פאר סטרייקענ־דע קבצנים פון כל המינים; פאר טייערע מילך און ביליגעס בלוט...

די גלאָקען קלינגען און רופען אין קירכע, אבער דער קאנסערוואטיווער אינדיק ליעגט מיט'ן ביילעק דערויסען און דאס קאָמישע דערביי איז, וואס די לעבעדיגע אינדיקעס הערען זיך פון דעסטוועגען נים אויף צו בלאָזען, פּונקט ווי עס וואלט גאר קיין זאך נים פּאסירט, דער גלח פּרעדיגט און דער אינ־דיק האָלדערט צו. ער זעהט וואס אין די יאטקעס טוט זיך, נאר ער איז פון דעסטוועגען ד'אנקבאר. ער בלאָזט זיך און האָלדערט, ווייל ער לעבט נאך דערווייל און קען זיך נאך ביי־זערען אויף רויטע...

איך בין ניט קיין געבארענער, נאר א געוואָ־רענער אמעריקאַנער און אזוי ווי אלע געווארענע האָב איך דא נאָך געוועלט איבערשטייגען די אמת'ע אמעריקאַנער, די עכטע יענקים — די אור־אור אייניקלאַך פון די „פילגרימס", די ערשטע אמעריקאַנער אימיגראַנטען, וואס האָבען געפייערט דעם ערשטען „טהיינקס גיווינג דעי" ווען זיי האָבען ענטדעקט אין די ווילדער מחנות ווילדע אינדיקעס, וואס זיינען געווען די ערשטע קרבנות אין דער נייער וועלט.

יאָ, איך האָב אויך געוואַלט אויפשטעהן מיט'ן ערשטען גלאָקען־קלונג און אנהויבען דאנקען און לויבען, אבער וואס מעהר איך האָב געוואַלט זאגען „אהבתי", איך האָב ליעב, האָט זיך מיר געפּלאָנטערט אונטערען צונג דער „לא לנו" און דער „בצאת ישראל"... ביז איך בין געקומען צום בעשלוס, אז אמע־ריקא איז נאָך אויך „לא לנו", ניט פאר אונז אידען געדאַכט; אז דא וועט נאָך אפשר חלילה אויך אמאָל קלינגען דער „בצאת ישראל", יאָ, אז ישראל וועט נאָך אפשר פון דאנען אויך מוזען אויסוואנדערען, ווי ער האָט אויסגעוואנדערט פון אנדערע מצרים'ס...

דער העלער, ליכטיגער און פרייליכער „אהבתי" פון הלל האָט זיך מיר אלץ צונויפגעמישט מיט דעם פינסטערען, שרעק־ליכען „אהבתי" פון חומש, מיט דעם „אהבתי את אדוני"... וואו דער אונוויסענדער שקלאַוו זאגט „איך האָב ליעב מיין בעל הבית און וויל זיך ניט בעפרייען"... דער גערעכטער, געט־ליכער כעס האָט אויסגעפילט מיין נשמה און אנשטאַט צו נעהמען אין האנד דעם סידור האָב איך געוואלט א כאַפּ טאָן דעם אָהל און שלעפּען דעם ערשטען בעסטען „אינדיק" צום

ביישטידעל פון טהיר און איהם דורכלעכערען דעם אויער...
איך האָב איהם געוואָלט זאָגען: „דער אויער, וואס האָט גע־הערט די „דעקלערישען אָוו אינדיפּענדענס“, וועלכע ער־קלערט, אז אלע מענשען זיינען פריי און גלייך, זאל זיך ניט לאזען פערשקלאפען און זיך ניט בלאזען אויפ׳ן פרייען ;ע־דאנק“...

ניין! איך האָב ניט געקענט זאגען קיין הלל אויף א לאנד, וואָס בעשטעהט פון טראסטס און עזעל, וואו דער צלם רוקט זיך אונטער׳ן לעהר־בוך, דער בייטש אונטער׳ן הויט און אינ־דיקעס זיינען די פויגעל פון דאנקבארקייט...

ארומגעהענדיג מיט אזעלכע שרעקליכע געדאנקען, האָט אין מיר ערוואכט א חשק, זיך פאנאנדער צו טענה׳ן מיט א פּאָר אינדיקעס און הערען וואָס זיי האָבען צו זאגען אויף זייער אויפגעבלאזענקייט און וואס עס איז דער יחוס מיט זייער אמעריקא.

נאר געה, טענה זיך אויס מיט א אינדיק!

ערשטענס האָב איך זיך געשטעלט פאר׳ן שפּיגעל און זיך ארומגעקוקט פון קאָפּ ביז די פיס אויב עס זעהט זיך ניט ארויס ביי מיר עפּעס א שטיקעל רויטע... א רויטער קנעפּעל, אדער א בענדעל. איך האָב אויסגעטאן מיין רויטע שניפּסעל, האָב אוועקגעווארפען מיין רויטע טאשענטיכעל, איך האָב גע־האָט איין רויטען האָר אין דער לינקער וואָנסע, האָב איך איהם אויסגעריסען און אויף מיין רויטע בראָדעווקע אונטערען אוי־ער האָב איך ארויפגעקלעפּט א שווארצען פלאסטער... איך האָב געהאט א רויטען בים אויפ׳ן האנד פון מיינעם אן אומ־זיסטען שכן, וועלכער וואוינט ביי מיר אין שלאָפצימער און

זויגט מיר אויס דאס ביסעל בלוט, וואס די טראסטס לאזען נאך איבער, האב איך אויף דער האנד אנגעטאן א ווייסע הענד־שקע. דער בים איז אפילו געווען פון אן אמעריקאנער בעשעפע־ניס, פון א „יענקי“, אבער איך האב ניט געוואלט רייצען די אינדיקעס און זיי ניט געבען קיין געלעגענהייט זיך צו ערגע־רען...

ווען איך האב געזעהן, אז איך בין אין גאנצען אונשער־ליך, אהן א שום סימן פון א סטראשיגען פארב און בין גוט נענוג אפילו צו זיין אן אמעריקאנער פרעזידענט, האב איך מיר איין גע׳חזר׳ט, שטעהענדיג געגען שפיעגעל, א אייביגען שמיי־כעל אויף די ליפען און בין אוועק זוכען א לעבעדיגען אינדיק, מיט וועלכען איך זאל זיך קענען פערהערען.

דאס איז געווען ניט קיין לייכטע שטיקעל ארבייט.

ענדליך, נאך לאנגען זוכען האב איך געפונען א לעבעדיגען אינדיק, א יונג מיט ביינער, ארומשפאצירען אין א פענסטער פון א ביער־סאלון, דערביי איז געלעגען א צעטעלע דערצעהלענ־דיג, אז דער דאזיגער אינדיק וועט ווערען אוועקגעגעבען אלס מתנה צו דעם בעסטען קונד, וואס וועט קויפען די גרעסטע גאס ביער.

איך האב געוואוסט, אז איך קען איהם ניט געווינען.

דער אינדיק איז ארומגעגאנגען אין פענסטער מיט א צו־שפרייטען עק, שטאלץ און שטייף פונקט ווי ער וואלט בעקו־מען „די פרייהייט פון דער שטאדט ניו יארק“... און ער האט דאס אפשר טאקע געהאט אויך, דען דער פרייסטער ארט אין אמעריקא איז דער ביער סאלון...

איך האָב אנגעקלאפט אין פענסטער, דער אינדיק האָט א קוק געטאָן און דערקענענדיג מן הסתם, אז איך בין ניט קיין סאלון־מענש, האָט ער זיך אויסגעדרייט מיט'ן עק צו דער גאס און געבליבען שטעהן. ווען איך האָב ווידער אנגעקלאפט, האָט ער זיך גענומען בלאָזען. א אינדיק האָט פיינד מען זאל אידם דאָקוטשען...

—הער נאָר, אינדיק, — האָב איך געזאָגט, — וואָס בלאָזטו זיך אזוי? וואָס איז מיט דיר די שטייפקייט? דו זעהסט גאר ניט איבער'ן וועג ווי דיינע חברה־ברידער און שוועסטער־ליעגען הוילע און נאקעטע, ארויסגעפליקט דאָס ביסעל פעדע־רען? וואָס מיינסטו וועט זיין דער סוף מיט דיר? וועסט אריינ־פאלען אין די לאפעס פון א גרויסען שכור, פון גרעסטען שכור, וואס וועט דיר אראָבהאקען דעם קאָפּ און אריינרוקען אין אויוועז. וואָס בלאָזטו זיך? מען וועט דאָך דיך אויפעסען סיי ווי סיי!

דער אינדיק האָט פלוצלונג בעמערקט ביי מיר דורכ'ן אר־בעל, אז איך טראָג א רויטע אונטערהעמד און האָט אויפגע־ציטערט, ווי א פייער האָט ער אויפגעברענט:

— דו ביסט א רויטער, — האָט ער אויסגעהאָלדערט — איך האָב מיט דיר ניט קיין געשעפטען, ביי דיר איז די רויט־קייט בעהאלטען, דאס איז נאך ערגער... וואָלסטו ערשט איצט געקומען נאך אמעריקא, וואלט איך געהייסען מיינע עמיגראצי־אָנס־בעאמטע זיי זאָלען דיר די מינוט צוריקשיקען... א מענש מיט רויטע אונטער־הויזען, במחילה, איז א געפאהר פאר'ן לאנד... וואָס איז דיר אייגענטליך דער וואונדער וואָס איך בלאָז זיך? צוליעב מיר מאכט מען ביזנעס, געשעפט, פער־

שטעהסט? איך ערמוטהיג מסחור, האנדעל, דערצו בין איך א׳ן עכטער אמעריקאנער.

„מען וועט מיך אויפעסען זאגסטו, ווער בלייבט אויף דער וועלט ניט קיין אויפגעגעסענער? וואס איז די נפקא מינה, וועל־כער שכור עס פערצעהרט מיך; אויב דאס איז די שכור׳ניצע די צייט, אדער סתם א שכור פון א ביער־שיינק? מיר זיינען אלע ניט מעהר ווי א שלונג ביי א טרינקער, א צוביים נאך א גלעזעל בראנפען... קודם בין איך א׳ן אמעריקאנער אינדיק, ביי מיר אין דער היים בין איך א יחסן, מעג איך זיך בלאזען, איך וועל שטארבען דא, וואו איך בין געבארען געווארען, איך וועל ליעגען מיט מיינע אבות־אינדיקעס. איך וויל בעסער זיין א טויטער אינדיק אין מיין אייגענע יאטקע איידער א לעבע־דיגער אדלער אין א פרעמדע שטייג. איך ווער אויפגעגעסען, אבער ביי מיר אין דער היים, אויף מיין אייגענעם באדען, אונ־טער מיין אייגענע פאהן פון שטערען און שטרייפען, איך בין דער מאלצייט פון מיינע אייגענע גרויסע לייט און יחסנים, מיינע פרומע, גאטספארכטיגע גדולים, א רויטער קען דאס ניט פער־שטעהן...

ווער ווייס ווי לאנג דער אינדיק וואלט נאך געהאלדערט און פילאזאפירט, ווען ניט דער שיינקער — א גראבער, איר־לענדער גוי מיט א רויטען קארק, א גראבען רויטען פרצוף און א רויטע נאז מיט רויטע וויינפערלאך, יא, ווען ניט דער דאזיגער אומגעלומפערטער פעטער עשיו, וועלכער האט אנגע־נומען דעם „קלוגען" אינדיק פאר א שפיץ פליעגעל און איהם דערלאנגט צו א שכור׳ן גוי, וואס איז געפאלען פון די פיס, אז צוויי אונטערפיהרערס האבען איהם געמוזט צוהאלטען.

ארויסגעהענדיג פון סאלון האָט זיך דער גליקליכער אי־בערגעקעהרט, ארויפפאלענדיג אויף זיין טהייערע מתנה... אבער ליגענדיג אויף דער ערד אין בלאָטע, אונטער דעם מיאוס'ען שכור, האָט זיך נאָך דער אינדיק געבלאזען און געקוקט מיט רציחה ביי מיר אין ארבעל...

„טהיינקס גיווינג דעי"...

פּארק־טראגעדיעס

דער עלענד פון די „געוועזענע“.

יאָ, מען זעהט זיך אָפּטמאָל אן
אזעלכע מאָרגנע זאכען,
אז מען ווייס ניט וואס צו טהאָן —
ווייגען אדער לאכען.

ניט אלץ אין א טראגעדיע, וואס ענדיגט זיך אומעטיג, פּונקט ווי ניט אלץ איז א קאמעדיע, וואס ענדיגט זיך מיט א געלעכטער.

מענשען האָבען זעהר אפט א טעות. זיי קרימען זיך דארט, וואו מען דארף זיך האלטען פאר'ן בויך לאכענדיג און לאכען דאָרט, וואו עס איז א גאָט'ס רחמנות.

זיי לאכען ווען איינער גליטשט זיך אויס אין גאס און צוברעכט זיך האלז און נאקען, און בליפען ביטער לייענענדיג א שונד ראָמאן.

איך האָב אמאָל געזעהען ווי אן ארימע אידענע איז גע־גאנגען אין אויסגעדרייטע שיך דורך קאנעל סטריט און גע־טראָגען א קערבעל מיט אייער. פּלוצלונג האָט זי ארויפגעטרע־

טען אויף א פרישע באנאנא־שאָלעכטס און זיך דערלאנגט א ציה אוים אזוי גרוים ווי זי איז געווען.

ווען זי האָט זיך קוים מיט צרות אויפגעהויבען איז זי גע־ווען איינגעטונקט פון קאָפּ ביז די פים אין איהר צובראכענע סחורה.

קיין „גרינע“ איז שוין די אידענע אויך ניט געווען. דען כאָטש זי האָט געלייגט די תוכחה אויף קאלאמבוס׳ען, אויף „אמעריקא גנב“, זי זאל „פערכאפּט ווערען“. און אויף די „פּי־נענעס“. די שטיקער „חלב“, וואס „דער שווארץ יאהר ווייס ווי מען נעהמט דאס אין מויל אריין“ — דאך איז זי געווען „געל“ פון טשעפּוק ביז א שטיק איבער׳ן פּארטוך...

פערשיעדענע „לצים“, וואוילע יונגען און יונגאטשעס האָ־בען אנגעקוקט די צו׳ממית׳טע אידענע, וואס האָט אויסגע־זעהען ווי א רויהער פּאנקוכען און האָבען זיך געקייקעלט פאר געלעכטער, דאך ווי ווייט דאס איז געווען א קאמעדיע זאל איידך „דער גבאי זאגען“.

צו זעהען טראגעדיעס איז אויך ניט דער איינציגער ארט דאס טעאטער, וואו מען קוילעט זיך מיט א פּאפּירענעם חלף. עס איז אויך ניט דער בית עולם, וואו א „גרינער“ קאצאפּ גראָבט קברים פאר אויסגעגרינטע אידען אויף אמעריקאנער אידישע בית החיים׳ס.

זעהר אָפט איז דאס אין „דזשעקסאָן סטריט פּארק“, אין „מאונט מאררים פּארק“, אדער אין א בראָנקס פּארק — זיצענ־דיג אונטער א פּליכאָוואטען בוים מיט קאמארעס, לעזענדיג א כ׳עישה ביכעל, אדער שטופּענדיג א קינדער־וועגעלע.

מען דארף נאר מאכען א שפאציר אין איינעם פון די דאָזיגע פארקס צו זעהן, אז דארט זיינען דאָ מעהר „טראגעדיעס“ ווי קאמארעס. יאָ, נייע מאָדנע טראגעדיעס, וואס האָבען זיך אנגעהויבען מיט א מנין גרויסע הייזער; מיט רייזעס נאָך אייראָפּא; מיט אויטאָמאָבילס; מיט דריי דיענסטען; מיט פינף טויזענד דאָלארדיגע וואהנונגען א יאהר — און האָבען זיך געענדיגט מיט אויסגעלאפענע „מאָרטגיידזשעס“, היפּאָטעקען און אנגעלאָפענע פּראָצענטניקעס; מיט צוגענומענע הייזער און מיט א זומער וואָקאציע אונטער א יאלעווען בוים, וואס קישעט מיט קרחת...

נאָך קיינמאָל, זייט אויסגעקראכענע בוימער און „ווייסע“ גראָז זיינען עדות פון שבת'דיגע און זונטאגדיגע ליעבעס, וואס ווערען געשלאסען נעבען טאָרביצקעס מיט ניסלאך אדער לעקענדיג „לאלי פּאפּס“, — יאָ, נאָך קיינמאָל, זייט נויארקער קהל'שע האלב כשר'ע, האלב פּארעווע שטאדט־פּארקס און „פּארקלאך“ האָבען געהערט און געזעהען ליעבעס טראגעדיעס, האָבען זיי ניט בייגעוואהנט אזעלכע טראגעדיעס, ווי די וואס ווייזען דארט דעם חורבן פון טוידטע זומער פלעזשורס.

אָט איז נאָך גאר א נישטקשה'דיג ווייבעל, אנגעטאן, ווי זאגט יענער, גאר, גאר אויפ'ן דרך; די האָר פּערקאמט נאכ'ן לעצטען שניט. זי זיצט אונטער איינעם פון די יאלעווע בוימער, אדער ווי זיי הייסען אין גמרא־לשון „אילני סרק“ פון קראטאָנא פארק אין די בראָנקס.

זי זיצט דארט און חלום'ט פון אטלאנטיק סיטי; פון לאנג ברענטש; קיימישאָ לייק און די אדיראנדרייקס, וואו זי האָט זיך אין די פריהערדיגע זומערס געפרעגעלט פאר נחת.

דער בוים, אונטער וועלכען זי זיצט, טוט דאס בעסט, וואס ער קען, איהר צופריעדען צו שטעלען: ער שאקעלט זיך איבער איהר; ער בלאָזט איהר אביסעל אונטער; ער קיצעלט איהר מיט א צווייג, אבער זי איז אין כעס, — „אויף מיר א בוים!" — טראכט זי, — „אויף מיר א פּארק; אויף מיר פּעלזשור, מיש־טיינס געזאגט! זעהט נאר די יענטעס ארום! מיט צוויי יאהר צוריק וואלט איך אויף זיי ניט געקוקט; איצט בין איך זייער גלייכען".

פלוצלונג גיט איהר איין קאמארע א ביס אין שפּיץ נאָז; א צווייטע אין אויער; א דריטע אין פּאטילניצע און זי הויבט אן שילטען מיט טוידטע קולות דעם „מארטגעדזשיר", וואס האָט צוגענומען די הייזער און די באנק, וואס האָט ניט געגע־בען א נייעם „מאָרטגיידזש".

אנטקעגען זיצט עפּעס א אידענע און בינדט איבער די ווינדלאך ביי איהר קינד... א ניגערקע מיט א מזומן ניגערלאך קומען און זעצען זיך נעבען איהר, דער געפּאלענער פּריצטע, אנידער, זיי קוקען איהר גאָר ניט אָן, פּונקט ווי זיי וואָלטען געוואוסט, אז איהר מאן איז ווייעדער געווארען א שניידער און זי מוז האלטען לאָזשערס.

אין „מאונט מאררים פּארק" געהט אן עלטערע אידענע, שוין שטארק אבגעבליאקירט און שטופּט א וועגעלע מיט א „בייבי". אביסעל ווייטער געהט א יונג ווייבעל און קוקט אויף אָט דער פרוי מיט'ן וועגעלע, און די רציחה קאָכט אין איהר ווי אין א גזלן.

זי איז בייז אויף דער שוויגער, פּארוואס איהר זוהן איז ניט אזוי „אָלל רייט" ווי פאר דער חתונה. זי האָט איהם געגע־

בען פופּצעהן טויזענד דאָלאַר נדן, האָפענדיג צו זיין אין „אָלל רייטניצע“ און איצט איז ניטאָ אויף דירה־געלד און זי מוז נאָך האַלטען ביי זיך אַ שוויגער אין אַ שייטעל.

זי וואָלט געגאַנגען צוריק צום טאַטען איהרען, איז ער אָבער אויך אויף צרות. פון אַלע זיינע פריהערדיגע „אייגענע“ הייזער פּעדעלט ער איצט מיט בראַנפען און יאָגט זיך נאָך טראַגעדיגע ווייבער, זיי זאָלען ביי איהם קויפען שנאַפּס אויף „מזל טוב’ס“, אָדער בּרענדי אויף ברית מילות.

אַט קייקלען זיך צוויי בעליבּטע אידענעס איבער קלער־מאָנט פּאַרק אין די „בראָנקס“. איינע איז אַ בעקערקע, די אַנדערע — אַ פישערקע. איידער דער גרויסער קריזיס האָט אָנגעפּייפט דער „האַררי אַפּ“־הצלחה אין בּוזים קעשענע, האָבען זיי ביידע אוועקגעוואָרפען די בולקעס מיט די סטינקעס און געפאָהרען אין די „קעצענע מייטקעס“ (קעטסקעל מאָונטיינס). אי, האָבען זיי דאָרט געגעבען אַ גאָב דער „חזיר’שער האָטעל קיפּערקע“ דערפאַר, וואָס זי האָט געלאָזען עפּעס אַ שניידערקע טרינקען די מילך פון דער זעלביגער קוה, וואָס זיי האָבען גע־טרונקען!

„בערעבענט נאָר אַקאָרשט די חוצפה דערפון“!

די גאָב, וואָס זיי האָבען דאָס אוועקגעגעבען דעם „פּאַר־מער“, ווען די בעט האָט זיך פּלוצלונג אין מיטען נאַכט צו־בּראָכען און זיי זיינען ביידע אַרויסגעפאַלען אויף דר’ערד! ווי זיי האָבען געסטראַשעט דעם פּאַרמער צו פערקלאָגען; ווי זיי האָבען דאָס אויפגעוועקט אַלע געסט און אפילו די געסט פון די אַרומיגע „האָטעלען“!

דער פּאַרמער איז „אַרומגעגאַנגען אַ טויטער“ פּאַר

שרעק. זיין איינציגער תירוץ איז געווען, אז זיי זיינעןביידע צו פעט, אז ער האָט זיי אזוי אבגעפּאישעט, דאָס די בעט האָט זיי ניט געקענט איינהאלטען. „אזא חצוף“! אבער ער האָט גע־האט פאר דאס זייניגע!

איצט קייקלען זיי זיך א גאנצען זומער אין „קלעמענס פּארק“ און ראנגלען זיך מיט דער חמימה. זיי דיכען ווי די געננז און גיבען זיך אונטער צו די קאמארעס. פון אלע כּיא־יאָנטקעס איז איינע געבליבען ביי א וואש־טאָפּ מיט סטינקעס און די צווייטע ביי א מולטער מיט בייגעל.

אט דאס זיינען עטליכע פון די זומער „טראגעדיעס“ פון די ניו־יארקער פּארקס, וועלכע זעהן אויס ווי קאמעדיעס. קיין דין ווי צו קוקען אויף זיי איז ניטאָ, אז איהר ווילט מענט איהר שמייכלען...

א פערשפעטיגטער „אשמנו"

די חרטה פון א טויטע שלאנג.

ווען מיר, אידען, ווערען אפט פאר גרוים צער און יסורים שטאָלץ אויף אונזער אונשטערבליכקייט, אויף אונזער ביי־קומען אלע אונזערע שונאים, שרייען מיר אוים מיט נצחון: „וואו זיינען בבל, אשור, יון און רוים? וואו זיינען די גרויסע וועלט בעזיעגער? וואו זיינען זייערע טעמפלען, געטער, הערשער, ארמעען און ציוויליזאציאנען? ניטאָ! ניטא זיי קיינעם, מיר האָבען זיי אריבערגעלעבט, מיר וועלען די יעצטיגע פייניגער אויך אריבערלעבען!"

און אונזער טריאומף געשריי איז א גערעכטער.

מיר האָבען די אלע דערמאָנטע רוצחים אויף אזוי ווייט אריבערגעלעבט, אז עס איז פון זיי אפילו איינער ניט געבליבען זיך צו שלאגען אין הארצען „חטאתי". די געשיכטע האָט זיי צומאָל געשטערט די חרטה. אויסגעגאנגען זיינען זיי אלע, אוים־געגאנגען אהן ווידוי... אבגעמעקט מיט אלע זייערע גרויסקייטען.

אלטע, פערזונקענע בית עולם׳ס, וואו די פאנטאזיע פער־בלאָנדזשעט נאָר א מאָל אויף קבר אבות; וואו עס ראָיען זיך

די וויסענשאפט־ווערים און די קוריאזיטעט קוקט אין די מוזע־אומס אויף די אויסגעגראבענע טרונעס פון די פערגעסענע טי־ראנען און זייערע היילינגטומער.

איין „גלגול“, נאר פון א סך א שפעטערדיגען שונא און־זערען, ראטעלט נאך מיט זיין געביין און גלאצט מיט די אויס־געלאשענע אויגען. ער לעבט נאך כלומרשט, אבער נאר אום צו זעהן די אייגענע מפלה און צו שלעפען דעם טויטען „איך“ מיט ביטערע געוויסענסביסע דורך די דורות.

איין ענטגיפטעטע שלאנג פון די פערשאלטענע פעלקער איז נאך פאראן, וועלכע קלאפט איהר צוהאקטען עק אן דר׳ערד פאר חרטה אויף איהר גרויזאמקייט צו די אידען. יא, איין קלאפער־שלאנג, וועלכע א פערבארגענע האנד האט א כאפ־געטאן פאר׳ן קאפ און ארויסגעקוועטשט דעם סם המות. זי קריכט יעצט ארום אויף איהר בויך, אין זאמד און שטויב קריכט זי און קאיט די ערד... זי זעהט ווי מיר, איהרע געווע־זענע אפפער, לעבען פונקט ווי פריהער און ווי איהר טויטליבער בים האט אונז ניט פערניכטעט.

דיעזע אונגליקליכע, פערשאלטענע שלאנג איז קיין אנדע־רע ווי שפאניען. זי לעבט, אבער אך און וועה צו אזא לעבען! שפאניען איז ביז רוסלאנד געווען אונזער אינגסטע רוט, עס איז דערפאר פון גרויסער בעדייטונג פאר אונז און פאר אלעמען צו הערען, וואס זי האט צו זאגען וועגען איהר יעצטיגע לאגע.

ווי מיר וועלען באלד זעהן, זאגט זי זעהר פיעל, א סך מעהר ווי מען האט געקענט ערווארטען. איהר וידוי איז פאלשטענדיג און אפען. איהרע ווערטער זיינען איינפאך און שארף, יעדער איינער קען זיי פארשטעהן און קען קיין טעות ניט האבען אין

זייער וויכטיגקייט פאר אונזערע שונאים פון היינט. שפאניען האט אראבגעוואָרפען דעם צלם פון הארצען, ער פארנעהמט דארט מעהר קיין ארט ניט, און זי ווייזט איהר אלטע צוטרו־בירטע חרמה־וואונד פאר דער גאנצער וועלט. זי האט ענדליך ארונטערגעשליידערט די שווערע, דריקענדע לאסט, וואס האט געפרעסט איהר פארפלעקטען געוויסען זייט דעם פינסטערען מיטעל־אלטער; זי האט זיך מודה געווען.

מיר האבען זעהר אפט געהערט ווי שפאניען לאדעט איין צו זיך אידען, ווי זי וואלט ווידער וועלען מאכען מיט אונז שלום. ניט לאנג צוריק האט אפילו אן אמעריקאנער רעפארמיר־טער ראבבינער אן עצה געגעבען די איינלאדונג אנצונעהמען; זיך לאזען איבערבעטען פון די באנקראטירטע שפאנישע קירכע, איהר מוחל זיין דעם הייליגען שייטער־הייפען, די אינקוויזיציע און זיך ווידער אריבערפּעקלען אויף די טמא ערד פון בלוט און קללות. אפיציעל אבער האט זיך שפאניען געשעמט צו גע־שטעהן, אז זי ליידעט צוליעב איהר סקאנדאל נעגען אונזער פאלק, ביז עס איז איהר דערגאנגען צום ביין און זי האט אויס־געפלאצט אין א היסטערישען „אשמנו“.

דיעזער וידוי הגדול איהרער איז ערשיענען אין די פארם פון א מאגאזין ארטיקעל, געשריעבען פון איינעם פון איהרע גרעסטע און בעריהמטעסטע שריפטשטעלער, סעניאר זשעראני־מא בעקאר, אין דער „נועסטרא טיעמפא“ אין שפאניען. דער שפאנישער „על חטא“ גיסט זיך איבער דאס אידישע הארץ ווי א קוויקענדער באלזאם און פילט אן די מיעדע, אויסגעווייינטע, אלטע אויגען פון דעם וועלט־מארטירער מיט טרעהרען פון פרייד און האפנונג.

„וואס איז מיט אונז געשעהן?“ פרעגט סעניאר בעקאר, „פאר וואס זיינען מיר אזוי גיך אויסגעמעקט געווארען פון דעם צעטעל פון די גרויסע און מעכטיגע? פאר וואס האָט שפאניען ניט געקענט אויפהאלטען איהר היסטארישע גרויסקייט אזוי לאנג ווי פראנקרייך און ענגלאנד? פאר וואס זיינען מיר פלוצ־לונג אראב פון דער פעלקער־ביהנע עפּעס גראָד דאן, ווען מיר האָבען נאר וואס אנגעהויבען צו לעבען; ווען מיר האָבען ענט־דעקט א נייע וועלט?“ (אמעריקא).

מען זעהט ווי די דאזיגע שמערצליכע שאלות רייסען זיך פון א שווער געמיטה; פון א צוריסענעם בוזים; ווי זיי ווארפען א קאלטען שוידער אויף די רויטע פּריצ'טע פון אמאָל, וואס האָט קאקעטירט מיט א פרעכען שטאלץ ביי די בעשיצטע ברע־גען פון מיטעל־לענדישען ים, פון אטלאנטישען אָקעאן און ביי דעם שטארקען וואסער פאס פון גיבראלטאר.

אָט איז דער אמת'ער און איינציגער תירוץ, וואס זשעראָ־נימאָ האָט אויף אלע זיינע פּיינליכע קשיות:

„מיר האָבען זיך איבערגעפיהרט מיט אונזער שלעכטקייט. דאָס ארויסטרייבען די אידען האָט אונז בערויבט פון אינטע־ליגענטע סוחרים און מאטעריעלע קוועלען... רעליגיעזע געמיינ־הייט און צבוע'יאקישע שטיק האָט אונז אבגעזונדערט פון דער וועלט; די קירכע האָט אונז צושטערט די אחדות און צוריסען דעם צוטרוי פון די פערשיעדענע נאציאנאליטעטען, וואס האָ־בען צונויפגעשטעלט דאס שפּאנישע רייך“.

אט אזוי האָט א קינד פון די אמאליגע מרשעת אויף איהר מצדיק הדין געווען. איהרע אייגענע בייזע מעשים האָבען איהר בעשטראפט; זי האָט זיך אליין אראבגעשטופּט פון דער סצענע.

דאָך, ווי עס שיינט, האָט מען נאר בין יעצט ניט געוואוסט ווי שלעכט דער ארימער שפּאניען איז געווען מיט א צעהנדליג יאהר צוריק, ביז זי האָט פערלארען דעם לעצטען חלום פון איהר אמאָליגען יחוס אין איהר מלחמה מיט אמעריקא. אָט ווי דער אויסגעשפּיעלטער מלוכה איז יעצט ביטער און טרויעריג, איז, לויט די ערקלעהרונג פון א מאדרידער פּראפעסאר, איהר א סך ערגער געווען, און אין דער צייט, וואס מען האָט נאָך גע־גלויבט אז שפּאניען איז „עפּעס“, האָט דאָס געהאלטען ביי א פּאָהן פון א עפענטליכע ליציטאציע איבער מאדריד. אָט דעם סוד האָט מען זיך ערשט יעצט דערוואוסט דורך א פּאליטישען ארטיקעל פון פּראפ. לואיס גארציא גואידזשאררא (פון דער שפּאנישער הויפּט שטאדט) אין די „יעיל רעוויו“, א זשורנאל פון יעיל קאלעדזש.

דאָס, וואס שפּאניען איז פּטור געווארען פון קובא און די פיליפּינען — שרייבט פּראפעסאר גואידזשאררא — האָט איהר בעפרייט פון א קריטישע לאגע און געשטעלט א ביסעל פעסטער אויף די פיס. זי האָט מעהר קיין כוח ניט געהאט אנצוהאלטען איהרע קאלאָניעס, צו וועלכע מען האָט געדארפט צולייגען מעהר ווי געווינען, און נאכמעהר, מען האָט געדארפט צו זיי אן איי־זערנע האנד, — א זאך וואס שפּאניען האָט שוין פון לאנג ניט מעהר. דער פּראפעסאר ווייזט, אז אמעריקא האָט שפּאניען ניט געשלאגען, נאר פארקעהרט: געהאלפען, אז דער שפּאנישער פערלוסט איז אין גרונד גענומען נאר געווען א זיעג. דאס פּטור ווערען פון די צרה׳דיגע קאלאָניעס און די פּאאר צעהנדליג מי־ליאנען, וואס שפּאניען האָט געקראגען פון אמעריקא פאר די

פיליפינען, האָט דער פער'חליש'טער רעגיערונג אביסעל אבגע־מינטערט פון איהר ניט־גוטקייט.

דאָס איז א זיעג, וואס מיר פערגינען שפאניען פון גאנ־צען הארצען, שוין נאָך אלע איהרע געשטענדניסען. דאס איז איינער פון יענע זיעגען, וואס מיר וואלטען פערגונען רומעניען אויך, און עס איז קיין ספק, אז מיר וועלען דאָס דערלעבען. שפאניען און רומעניען, דאס זיינען לענדער, וועלכע וועלען קיין מאָל די אידישע סימפאטהיע ניט ערוועקען.

שפאניענ'ס „אשמנו" איז זעהר א ריהרענדער, אבער ער איז געקומען צו שפעט, רומעניענס וועט זיין נאָך ריהרענדער, אבער ער וועט קומען נאָך שפעטער...

סוכות און דער האָרסאָן־פולטאָן פּאַראַד

דער דאמפּפער און דער גלות.

מיר האָבען היינטיגען סוכות צווייערליי פּאראדען: אין שוהל און אין דרויסען.

אין שוהל דרייט מען זיך מיט אתרוגים און לולבים, און אויף די גאסען מיט אמעריקאנער און האָללענדער פאָהנעס.

סוכות און דער האָדסאָן־פולטאָן יום־טוב.

ארום באלמעמער דרייען זיך די „ברידער“ „פּרעזידענטען“ און גבאים און דער עולם קוקט זיך איין, און אין בראדוויי, און אנדערע „ווייען“, דרייען זיך די ניו־יארקער פּאליטיקער און פערשיעדענע קהל׳שע שלעק און די מאסען שלעפען זיך נאָך, אדער שטעהען אויף די דעכער און קוועלען...

אבער ביידע עולם׳ס: דער עולם פון שוהל און דער עולם פון גאס, טאנצען דא אויף פרעמדע חתונות.

די קבצנים פון דער לינקער זייט בימה פרייען זיך מיט די שענע אתרוגים און בכבוד׳ע פּיטום׳ס, מיט וועלכע די גבאים שפּאציערען און אליין מוזען זיי בארגען אן „אתרוג בענשען“ ביי׳ם שמש: און די קבצנים פון דער לינקער זייט געזעלשאפט,

וואס פרייען זיך מיט די ענטדעקונג פון דעם שענעם טייך האָדסאָן און די דאמפף שיף מוזען זיך אפט אריינוואַרפען אין האָדסאן פאר הונגער אדער אנטלויפען פון אמעריקאנער „גלי־קען" צוריק נאך רוסלאנד, רומעניען, גאליציען אדער איטאלי־ען אויף א זעגעל־שיף צו אויף אן אָקסען־שיף.

שמחות און ימים טובים זיינען זעהר אפט ניט דאס, וואס זיי שיינען צו זיין: אידישע און אמעריקאנער שמחות איבער־הויפט. גיט א קראַץ א אידישע שמחה און איהר וועט געפינען א צרה; קאַשערט אויף אן אמעריקאנער פאראד און איהר וועט געפינען פאליטיקע.

און דאך זיינען סוכות און דער האָדסאָן־פולטאָן ספעק־טאקעל ניט שולדיג, וואס מען זוכט זיי צו פערשוועכען.ביידע ימים טובים האָבען געגוג ערעלע בעדייטונגען, מיט וועלכע מענ־שען און אידען מעגען זיך פרייען.

סוכות און דער האָדסאָן־פולטאָן „סעלעברייש'אָן".

ביידע האָבען אין זיך פאטהעטישעס, ריהרענדעס.

ביידע דערמאהנען אן רייזען: אָן וואנדערען... ביידע דער־מאהנען אן מארטירערטהום...

עס שווימען ארויף אויפ'ן געדאנקען דער בעליידיגטער ער־פינדער און דער בעליידיגטער איד; דער גלות און די דאמפף־שיף און ביידע פייערטעג פאסען זיך אין דער זעלביגער צייט, פונקט ווי א הימעלשע האנד וואלט זיי צונויפגעפיהרט אין איין; מאָמענט אין די זעלביגע וואָך.

אזוי ווי קאָלאָמבוס האָט ענטדעקט אמעריקא אין דער צייט, ווען די שפאנישע אידען האָבען געדארפט א נייע היים, אזוי האָט ראָבערט פולטאָן ערפונדען דעם דאמפפער, ווען דער

אנטיסעמיטיזמוס פון דייטשלאנד און שפּעטער פון רוסלאנד האָבען אנגעהויבען טרייבען אידען איבער די ימים.

דער סוכות דערצעהלט פון א לאנגער, שרעקליכער גלות־נסיעה דורך געווילדען און וויסטעניסען, וואס האָבען געסטראַשעט מיט'ן טוידט, און דער האָדסאָן־פולטאָן פּאראד דערצעהלט אויך פון געפעהרליכע וואנדערונגען איבער טיעפע וואַסערען; איבער ווילדע סטעפּעס פון אונבעקאנטע פלוטען און סכנות'דיגע וואסער־וועלטען, קעמפּפענדיג און זוכענדיג א וועג דורך פאַליעס און געוויטער.

העברי האָדסאָן האָט אויסגעפונען דעם אמעריקאַנעם רייהן, דעם פּרעכטיגסטען טייך, וואס פליסט פּארביי די מעכטיגע פּיס פון ערהאבענע בערג, וואו רייכע אידען לעבען אין נחת און גדולה, און ראָבערט פולטאָן האָט בעשאפען דעם דאמפּפער, וואס פערקירצט דעם גלות איבער די ימים און פערגרינגערט דעם אייביגען וואנדערער דעם שטירמישען וועג צו פערשיעדענע לענדער, וואו ער שלאָגט אויף זיינע „סוכות“...

ניט האָדסאָן און ניט פולטאָן האָבען ביי זייערע אונטערנעהמונגען געהאט אין זינען די אידען, דאָך קריעגענדיג שטיינער אנשטאט ליוב און שאנד, אנשטאט כבוד פאר זייערע גרויסע לייסטונגען פאר די מענשהייט, — האָבען זיי, אלס דיינקענדע מענשען, געמוזט א קלעהר טאָן, אז זיי האָבען דעם זעלביגען גורל, וואס דער איד, וועלכער דיענענדיג דער וועלט אזוי נעטריי, בעקומט פון איהר דעם ערגסטען חלק.

אויב די צוויי אונשטערבליכע ערפינדער האָבען דאס, אלס קריסטען, דעמאָלט ניט געטראכט, דאן טראכטען מיר דאס היינט. זייער אמאליגע אומזיסטע בעליידיגונג מאכט זיי

פאר מארטירער, פאר אונזערע פריינד, און מיר פרייען זיך דאָפעלט מיט דער וועלט׳ס ערוואכטען געוויסען, וואס קרוינט זייער אנדיינקען מיט די ערעלסטע בלומען, מיט געוויסענס־בלומען, מיט די רויזען פון חרטה, וואס וועלען קיין מאָל ניט וועלקען, און אום צו מאכען זייער קראנץ פון אונשטערבליכקייט קאמפליט און גאנץ, פלעכטען מיר אין איהם אריין אונזער אתרוג מיט די הדסים און ערבות...

די ערפינדונג פון דער „נייער וועלט“ אפעליערט צו די אידישע דאנקבארקייט, אבער דיעזע ערפינדונג וואלט אונז ניט אין גאנצען געפרייט ווען אונזערע עמיגראנטען וואלטען גע־דארפט אבפינסטערען זייערע רייזעס אויף זעגעל־שיפען, ציטע־רענדיג פאר יעדען בלאָז פון ווינד, ער זאל ניט פערווארפען די שיף אין געפעהרליכע ערטער, אדער שפיעלען מיט איהר קאץ־און־מויז, טרייבענדיג איהר הין און צוריק, און ענדליך ברייג־גען איהרע פאסאזשירען צו א קאניבאלען אינזעל...

און אזוי ווי אונזערע וואנדערונגען איבער די וואסערען זיינען נאך ניט געענדיגט, און אזוי ווי נאָך יעדער וואנדערונג מאכען מיר „סוכות“, פייערען מיר היינט א דאפעלטען יום־טוב.

האָדסאָן און פולטאָן זיינען אונזערע קאָלעגען. פונקט ווי מיר, זיינען זיי געוועזען ערפינדער און ווי מיר — מארטירער. זייער אנערקענונג איז שוין געשעהן, אבער מיר פערצווייפלען נאָך אויך ניט. די געשיכטע בלייבט קיינעם ניט שולדיג. דער גרעסטער בעל חוב איז זי אונז, אבער מיר טרויען איהר... די מענשהייט נעהמט ביי אונז אויף באָרג, זי נעהמט אויפ׳ן ביכעל, אבער מיר פערשרייבען אלץ; מיר וועלען איהר ניט שיינקען. מיר האָבען איבערגעגעבען אונזערע חשבונות צו דער צייט

און צום פארטשרים. זיי זיינען די בעסטע אדוואקאטען איינ־צומאָהנען פערלייגערטע חובות...

די געשיכטע באנקראטירט ניט.

דערווייליע זיצען מיר אין „סוכות“. ווען מיר וועלען איינ־קאסירען אונזערע שולדען, וועלען מיר זיצען אין ה י י ז ע ר. מיר וועלען דאן ניט ניצען דעם דאמפפער צו זוכען א צוקאָ־פענס, נאר צו זוכען פערגניגען.

און אונזערע טענות זיינען ריכטיגע.

פולטאן האָט ערפונדען די דאמפף־שיף, מיר האָבען ער־פונדען די פרייהייט.

ביי דעם גרויסען פאראד פון אונזער אנערקענונג וועלען ניט דונערען קיין קאַנאָנען, ניט פאראדירען קיין שלאכט־שיפען און קיין געפאנצערטע קרייצערס.

פאראויס וועט געהן א גרויסער אקער־אייזען, געמאכט פון צושמאלצענע שווערדען און געפיהרט פון א „קוה מיט א בער“, צוגעלויכטען פון א גאלא־פייער פון פערברענטע „צלמים“, פאליציי־קניפעלס, שונד־ראָמאנען און אנטיסעמיטי־שע ביכער.

און האָבען וועלען מיר אונזער חוב ניט ווי האָדסאָן און פולטאן, נאכ׳ן טויט, נאָר ביי׳ם לעבען, דען דער איד, פונקט ווי זיין ליעבע צו פרייהייט, וועט לעבען אייביג. זיין „אתרוג“ שמעקט נאך און זיינע „ערבות“ גרינען...

סוכות און האָדסאָן־פולטאָן סעלעברייש אַן, — ווי שען זיי האָבען זיך צוזאַמענגעטראָפען!

די צומישענים

א בליק אויף אונזער נאציאָנאלע בויר.

נאָך קיינמאָל, זייט אידען עקזיסטירען, האָט ביי זיי געהערשט אזא גייסטיגע אונרוהיגקייט, אזא תוהו ובוהו פון ריכטונגען און אידעען ווי איצט.

די איינגעשלאָפענע, האלב־דערשטיקטע אומה, אין דעם ענגען, דושנעם שלאָף־צימער פון אלט אייראָפּא האָט זיך פּלוצלונג אויפגעכאפּט; מען האָט איהר אויפגעוועקט און איידער זי האָט זיך נאָך גוט ארומגעוואשען און אָנגעטאָן, האָט זי גענומען לויפען, אָדער בעסער געזאָגט, א נ ט ל ו י פ ע ן.

שלאָפענדיג האָט זי ניט געקענט זעהן וואָס פאר א פּנים זי האָט. קוים האָט זי האסטיג, מיט איין מאָל א קוק געטאָן אין דעם גרויסען, נייעם שפּיעגעל פון דער צייט, האָט זי זיך דערשראָקען פאר איהר אייגענעם געשטאלט און האָט גענומען אוועקלויפען פון זיך אליין...

פון איהר אייגענעם פער׳חושך׳טען, טרויעריג־דערשלאָגענעם „איך“ איז זי געלאָפען, ניט וויסענדיג וואוהין, אָבער וואָס מעהר זי איז פון ז י ך אנטלאָפען, אלץ מעהר האָט זי זיך אליין נאָכגעיאָגט, און אזוי האלט זי אין בריקעווען אָהן

א צוועק. זי קען פון זיך ניט אנטלויפען און קען זיך ניט מעהר וויעדער כאפען...

צוויי כחות מיט איין מאָל זיינען די וועקער געוועז, צוויי שטארקע כחות — דער נאציאָנאלער און אינטערנאציאָנאלער. א צומישטע וועקענים און א צומישטער אויפשטעהן.

אזוי ווי א מעכטיגער, דורכלויפענדער ווינד ברענגט צו־נויף די צווייגען פון דערווייטערטע בוימער איינע צו די אנ־דערע און זיי כאפען זיך ארום מיט א קושערייַ, כדי זיך באלד וויעדער פונאנדערצוטיילען, אזוי האָט דער שטארקער הערצל׳־שער מזרח־ווינד אריינגעוואָרפען דערווייטערטע אידען איינע די אנדערע אין די ארעמס אום זיי מיט מעהר קראפט פונאנ־דערצורייסען...

דאָס האָט געטאָן דער ציוניזמוס.

די רוסישע רעוואָלוציאָן אָבער האָט גאָר ניט אָנגעהויבען די אידען צו פעראייניגען.

ווי גיך דער רעוואָלוציאָנערער ווינד האָט א בלאָז געטאָן איבער די סטעפּעס פון רוסישען לעבען, האָט ער באלד אוועק־געטראָגען דעם לייכטען, יונגען דור פון דעם אלטען און אָנגע־מאכט א מהומה. די ווערקשטאט איז באלד געוואָרען א דם שונא די שוהל און דעם בית המדרש. דער יונגער בעל מלאכה איז ניט מעהר געגאנגען בין מנחה למעריב אין קלויז הערען דעם רבי׳ן „זאָגען“, זאָנדערן אין וואלד, הערען דעם אגיטאטאָר. עס איז געווארען א ביטערע פערצווייפעלטע מחלוקות אויף לע־בען און טויט. דער בונדיסט האָט זיך פערמאָסטען מיט מארקס׳ „קאפּיטאל“ געגען שומר שבת׳ניק׳ס „אלשיך“ און די מאר־סעליעזע האָט געוואָלט אריבערשרייען דעם „שיר היחוד“...

די צומישענים

א בליק אויף אונזער נאציאָנאַלע בויד.

נאָך קיינמאָל, זייט אידען עקזיסטירען, האָט ביי זיי געהערשט אזא גייסטיגע אונגרוהיגקייט, אזא תוהו ובוהו פון ריכ־טונגען און אידעען ווי איצט.

די איינגעשלאָפענע, האלב־דערשטיקטע אומה, אין דעם ענגען, דושנעם שלאָף־צימער פון אלט אייראָפא האָט זיך פּלוצ־לונג אויפגעכאפּט; מען האָט איהר אויפגעוועקט און איידער זי האָט זיך נאָך גוט ארומגעוואשען און אָנגעטאָן, האָט זי גע־נומען לויפען, אָדער בעסער געזאָגט, א נ ט ל ו י פ ע ן.

שלאָפענדיג האָט זי ניט געקענט זעהן וואָס פאר א פּנים זי האָט. קוים האָט זי האסטיג, מיט איין מאָל א קוק געטאָן אין דעם גרויסען, נייעם שפּיעגעל פון דער צייט, האָט זי זיך דערשראָקען פאר איהר אייגענעם געשטאַלט און האָט גענומען אוועקלויפען פון זיך אליין...

פון איהר אייגענעם פּער׳חושך׳טען, טרויעריג־דערשלאָ־גענעם „איך" איז זי געלאָפען, ניט וויסענדיג וואוהין, אָבער וואָס מעהר זי איז פון ז י ך אנטלאָפען, אלץ מעהר האָט זי זיך אליין נאָכגעיאָגט, און אזוי האלט זי אין בריקעווען אַהן

א צוועק. זי קען פון זיך ניט אנטלויפען און קען זיך ניט מעהר ווידער כאפען...

צוויי כחות מיט איין מאָל זיינען די וועקער געווען, צוויי שטארקע כחות — דער נאציאָנאלער און אינטערנאציאָנאלער. א צומישטע וועקענים און א צומישטער אויפשטעהן.

אזוי ווי א מעכטיגער, דורכלויפענדער ווינד ברענגט צו־נויף די צווייגען פון דערוויטערטע בוימער איינע צו די אנ־דערע און זיי כאפען זיך ארום מיט א קושעריי, כדי זיך באלד ווידער פונאנדערצוטיילען, אזוי האָט דער שטארקער הערצל׳־שער מזרח־ווינד אריינגעוואָרפען דערוויטערטע אידען איינע די אנדערע אין די ארעמס אום זיי מיט מעהר קראפט פונאנ־דערצורייסען...

דאָס האָט געטאָן דער ציוניזמוס.

די רוסישע רעוואָלוציאָן אָבער האָט גאָר ניט אָנגעהויבען די אידען צו פעראייניגען.

ווי גיך דער רעוואָלוציאָנערער ווינד האָט א בלאָז געטאָן איבער די סטעפּעס פון רוסישען לעבען, האָט ער באלד אוועק־געטראָגען דעם לייכטען, יונגען דור פון דעם אלטען און אָנגע־מאכט א מהומה. די ווערקשטאט איז באלד געוואָרען א דם שונא די שוהל און דעם בית המדרש. דער יונגער בעל מלאכה איז ניט מעהר געגאנגען בין מנחה למעריב אין קלויז הערען דעם רבי׳ן „זאָגען“, זאָנדערן אין וואלד, הערען דעם אגיטאטאָר. עס איז געווארען א ביטערע פערצווייפעלטע מחלוקות אויף לע־בען און טויט. דער בונדיסט האָט זיך פערמאָסטען מיט מארקס׳ „קאפּיטאל“ געגען שומר שבת׳ניק׳ס „אלשיך“ און די מאר־סעליעזע האָט געוואָלט אריבערשרייען דעם „שיר היחוד“...

אידען מאַרען יום כפור ניט עסען ביי זיך אין דערהיים, נאָר אין קריסטליכע רעסטאָראַנטען...

די רעפאָרמירטע „יאהודים“ פון די גאָלדענע גהעטאָ, וואָל־טען זיך שוין לאנג מיט אידען ניט גע׳חבר׳ט, כאָטש עס איז אָך און וועה צו אזא חבר׳שאפט, ווען זיי וואָלטען ניט גע־דארפט אָנקומען צום אידישען קווארטאל נאָך שטימען פאר זייערע פּאָליטישע צוועקען און איבערהויפּט ווען זיי וואָלטען ניט געדארפט זוכען ביי די איינגעוואנדערטע דאָס ביסעל עה־רע, וואָס זיי קענען ניט קריעגען ביי די אמעריקאנער.

די אידישע סאָציאַליסטען האָבען צו טאָן בלויז מיט די סאָציאַלע און עקאָנאָמישע פראגען. ספּעציעלע אידישע שאלות איז זיי נאָר אויף אזוי ווייט נוגע, ווי ווייט זיי האָבען א שייכות מיט זייערע לעהרען א. ז. וו.

דער כלל, אין אמעריקא, וואָלט גאנץ רוהיג געווען, דען וואו עס איז ניטאָ קיין ליעבע איז ניטאָ קיין אייפערזוכט און עס וואָלט געווען שאַ, שטיל ווי אין א מויזען־לאָך. די ארטאָ־דאָקסען וואָלטען מיט דער צייט געוואָרען רעפאָרמער, די רע־פאָרמער — גוים, ווען מען וואָלט זיי נאָר ניט ארויסגעטריע־בען פון די קריסטליכע האָטעלען. זיי מאכען סיי ווי סיי חנ׳דלאך צום צלם; שפּעטער וואָלטען זיי זיך מיט איהם פער־קנסט און עס וואָלט געווען שלום ושלוה.

אָבער אידען קענען קיין שלום ניט האָבען... און די אמע־ריקאנער בני ישראל האָבען איצט אלץ, וואָס זייערע ברידער אין שניפּישאָק, מינסק און ווילנא. אפילו דער נארישער סכסוך אויב אידיש איז א שפראך, א „בעלהבית׳טע“ פאר זיך, אָדער

זי איז בלויז א „מיאוס'ע דיענסט־מויד" איז שוין אויך ארי־בערגעשלעפט געוואָרען אויף דער זייט ים.

עס איז קאָמיש־טרויעריג צו זעהען ווי מאנכע קלאָגעדיגע ושארגאָן פאטשקונעס און הפקר־יונגען קעמפפען דאָ אויף טאָ־טערשע אידיש געגען זייער אייגענעם מאמע־לשון; ווי זיי שטשירען זייערע פערדישע צייהן פאר שמחה מיט לשון־קודש אָדער ענגליש, וואָס זיי קענען נים...

אָט די דאָזיגע פעדער־פארטאטשעס, וואָס קאָרמענען דעם עולם מיט קובעבע און לאקעריץ, דערציילען, אז אידיש איז נים מסוגל אויסצודריקען גלייכע געדאנקען אין שענע פאָרמען און איהר פסק איז צו שטעהן אין קונע מען זאָל אויף איהר שפייען. זיי זאָגען דאָס מיט א לייכט געמיט, עס ארט זיי נים, זיי האָבען נים וואָס צו בעדויערען, זיי האָבען סיי ווי סיי נים געשאפען אזוינס, וואָס זאָל זיי אריבער לעבען אפילו איין איינציגען טאָג. אלץ, וואָס זייער מיאוס'ער גייסט, דער פער־זעהענים, האָט געבאָרען, איז געוועזען טויט באלד אויפ'ן בראָב־שטוהל. בעדויערען זיי די נעכטיגע וועטשערע, וואס איז שוין מעהר ניטאָ? זייער שמירעכץ איז שוין אויך ניטאָ.

אבער ביי אונז הערשט א צומישעניש. אט ווייל א באָפּטע בניאָקעס דרייען אוים מיט'ן גראָבען פינגער, אויף וועלכען עס שטעקט א שמוציגער נאָגעל, די חרפה פאר'ן אידיש, האָבען מיר פון דער אנדערער זייט א פומפדיתא מיט צודרומשקעטע פילאָזאָפען און חסידים פון אידיש, וואָס ווילען דוקא מזכה זיין אונגעשולטע אידישע בעלי מלאכות מיט א מאגאזין פון די „העכסטע וויסענשאפט" און די ווילדעסטע דעקאדענץ אין פראָסטען אידיש. די כונה איז א גוטע, שוין צו גוט...

פארפאלען! ניטאָ ביי אונז קיין מיטעל־וועג, ניטאָ קיין בערעכנונג. עס איז אָדער ג אָ ר, אָדער ג אָ ר נ י ט. אָדער מען קען אויף אידיש קיין ידידות־בריעפעלע ניט אָנשרייבען אָדער מען קען אויף איהם שרייבען הומבאָלד'ס „קאָסמאָס". אָט אזוי איז מיט אלע אונזערע „פראגען", מיט דעם גאנצען אידישען לעבען, און אָט מיט אזא צוטומעלטע ארמעע געהט דאָס יעצט ישראל אין דער גרויסער, געפעהרליכער מלחמה פאר זיין קיום. וועט זיך ריהרען די בויד? וועלען מיר פאָהרען וויימער?

די יונגע טערקען

אויף די אראָבזעצונג פון טערקישען סולטאן אבדול האמיר און די בעקרעפטיגונג פון דער טערקישער קאָנסטיטוציע.

רעדט וואס איהר ווילט, איך בין א יונגער טערק!...

איך קען ניט קיין טערקיש, איך ווייס ניט גענוי וואָס עס געהט פאָר אין טערקיי, די צייטונגען זיינען פול מיט סברות, אז די הריגות אין יענער מדינה זיינען ניט פאר פולע פרייהייט און גלייכהייט; איך ווייס, אז נאָך אלע זיעבען זאכען וועט טערקיי בלייבען מעהר טערקיש ווי מענשיש, דאָך פיהל איך מיט די יונגע טערקען.

איך בין א יונגער טערק!

ווען די יונגע רוסען האָבען מיט א פאָר יאָהר צוריק גע־וואָלט מאכען דעם זעלביגען קונץ אין זייער מדינה, בין איך געווען א יונגער רוס און ווען אונזער אמעריקא זאָל פלוצלונג קומען צום שכל און ווייזען וואָס זי קען טאָן, וואָלט איך געווען א יונגער אמעריקאנער...

איך גלויב אין די יוגענד.

איך גלויב, אז אלץ וואָס איז אלט, צו אלט, איז איבעריג,

ניט נוציג און מוז בלייבען פון הינטען און אלץ וואָס איז יונג, ניי און קרעפטיג מוז געהן פאָראויס.

ניטשע גלויבט אין שטארקייט, איך אויך. און דער שטארק־סטער עלעמענט אין דער וועלט־געשיכטע איז דער יונגער, ער האָט שטענדיג געזיעגט, ער קומט צו זיין, צו פערבלייבען ביז אין זיין הויכען עלטער...

דאָס אלטע בלאט מעג זיך ווער וויים ווי בריה'ן אויף דעם בוים, ענדליך מוז עס דאָך מאכען פלאץ פאר דאָס יונגע בלע־טיל; דאָס וועלקען מוז אָבטרעטען פאר'ן בליהען.

די פאנאטישע רעאקציאָנערע בלעטער, וואָס האָבען גראָד געטראָצט שטורם, רעגען, שנעע און געוויטער און זיינען גע־בליעבען הענגען אויף זייערע ערטער, מיינען אומזיסט, אז זיי האָבען גע־ירש'עט די צווייגען, דאָך כאָטש זיי האָבען אויסגע־האלטען די עקשנות פון הערבסט און ווינטער, וועלען זיי ניט קענען וויעדערשטעהן דעם פריהלינג, וועמעס יוגענד עס איז געבאָרען אויף דעם גרינעם שוים פון נצחון.

די בלעטער שרייבען אלס א וואונדער, דאָס צווישען די יונג־טערקען געפינען זיך זעהר פיעל אלטע, גרייז־גראָהע גענע־ראלען, פּראָפעסאָרען און געלעהרטע.

וואָס איז דאָס פאר א וואונדער!

ווען דער גייסט איז גראָה, דאמאָלס איז דער מענש אלט.

יאָהרען זאָגען גאָר ניט ווען די נשמה רעדט.

געטהע איז געשטאָרבען צו זיין 83־טען יאָהר און איז קיינמאָל ניט אלט געוואָרען. זיינע לעצטע שריפטען דופטען מיט די זעלביגע פרישקייט ווי זיינע כתבים פון דער יוגענד.

און ווייסט איהר פארוואָס איך פיהל יעצט ווי א יונגער טערק? ווייל איך בין שוין אן עלטערער איד...

וואָס עלטער א איד איז, אלץ אינגער ווערט ער; אלץ מעהר געפינט ער אויס, אז ער געהערט צו די צוקונפט...

וואָס פינסטערער עס ווערט דער וועג הינטער איהם, אלץ גרעסער איז די ליכט, וואָס ווינקט איהם אנטקעגען. דער איד נעהט שטענדיג מיט'ן פנים צו מזרח. ער שטעהט שמונה עשרה מיט די אויגען צו דער מאָרגען־זייט, צו דער יונגער, ריינער ליכט...

און איך זעה א ליכט אין מזרח, איך זעה ווי עס ווערט ליכטיג אין אזיע וואו דער אידישער הימעל איז א מאָל געווען דער ליכטיגסטער.

ביז פופצעהן טויזענד קריסטען האָט מען אויסגעקוילעט אין טערקיי, אָבער דאָס האָבען ניט געטאָן די יונגע טערקען. דאָס האָט דער קאָראן גע'ממית'ט דעם נייעם טעסטאמענט. די יונגענד איז געגאנגען מיט דער קאָנסטיטוציע.

א קאָנסטיטוציע האָט אויך א שווערד, אָבער זי שלייפט איהם ניט אויף דעם שארפשטיין פון אמונה.

„איך וויין ניט אויף די געשאָכטענע ארמעניער; זיי האָבען אויף קישינעוו אויך ניט געוויינט, די וועלט־געשיכטע איז בלוטיג, מיר זיינען שוין געוואָהנט דערצו. די קריסטליכע פעלקער ארט דאָס אויך ניט; זיי האסען מעהר דעם פאָרטשריט ווי זיי ליעבען דעם צלם.

זאָלען מחמד'אנער מערדערען קריסטען אבי טערקיי זאָל ניט האָבען קיין פארלאמענט. גלויבען איז דער צעמענט פון די טהראָנען און אבדול האמיד האָט זיך געזוכט דערמיט צו

בעפעסטיגען; קריסטענטהום איז דעספּאָטיזמוס און זי האָט סימפּאטהיזירט מיט דעם טערקישען דעספּאָט.

וואָס מיך פערדריסט, וואָס יעדען פּאָרטגעשריטענעם מענ־שען מוז ביי דעם יעצטיגען אויגענבליק פערדריסען איז, וואָס עס ווערט פערגאָסען אזוי פיעל בלוט אין א מלחמה, וועלכע וועט דעם ריכטיגען, גרויסען זיעג ניט ברייגנען.

טערקיי וועט האָבען א סולטאן, א הערשער, און יעדער הערשער מוז האָבען בעהערשטע און בעהערשטע זיינען שקלאפען.

ענגלאנד האָט שוין זייט דורות אויסגעקאסירט איהרע אב־זאָלוטע הערשער; זי איז יעצט דער מוסטער פון א קאָנסטיטו־ציאָנעלער מדינה; זי האָט א קאָנסטיטוציאָנעלען מאָנארך, וואָס האָט ניט קיין אייגענעם ווילען; דאָך אין זיינע טהראָן־רעדעס רעדט ער ניט פון זיינע בירגער, נאָר פון זיינע אונטערטהאנען. די „פרייע“ ענגלאנד איז אונטערטהע־ניג צו איהר געקרוינטען און זיין „האוז אָוו לאָרדס“ האָט דאָס העכסטע וואָרט; די אדעליגע בלייבען דער פריווילעגירטער קלאס און דאָס פאָלק שפּיעלט אלץ ניט די ערשטע פידעל אין דער רעגיערונג.

עס איז אָבער פערפאלען! דערווייל מוז דאָס אזוי זיין. מיר קומען שטופּענוויז אויפ׳ן שפּיץ לייטער, מען קען ניט שפּרינגען איבער די שטאפּלען אָהן א סכנה געהרג׳עט צו ווע־רען. דער קאמפּף פון די יונג־טערקען איז דערפאר א קאמפּף פאר׳ן פּאָרטשריט און דער טיטעל „יונגער טערק“ איז היינט אן עהרענטיטעל.

ניין! א קאָנסטיטוציע איז ווייט ניט דאָס לעצטע וואָרט

אין דעם פריוויהייטס־בוך פון דער מענשהייט; מעג די קאָנסטי־טוציע קלעפּען אויף א קעניג, א סולטאן אָדער א פּרעזידענט.

אונזער אייגענע מיטעל־יעהריגע אמעריקא, וועלכע ווערט נעבעך אלט און צוקנייטשט פאר צרות, האָט אמאָל אויך געהאט איהרע „יונגע“, אָבער זיי זיינען שוין לאנג געשטאָרבען און איצט ווערען דאָ געבאָרען פארטיגע „זקנים“, „אלטע“, גאָטס פּאָרכטיגע בעלי הבתים, גלויביג, שטיל, צופריעדען און מיושב...

די איצטיגע אמעריקאנער גלויבען, אז זייערע עלטערען האָבען זיי שוין „מוציא“ געווען מיט „יונגקייט“, אז די אמאָ־ליגע העלדען האָבען שוין געקעמפּפט און געזיעגט פאר אלע צייטען.

די איצטיגע אמעריקאנער גלויבען, אז אויסער „פוטבאָל“ און „רייסעס“ איז פאר זיי קיין זאך ניט געבליבען.

די אמעריקאנער קאָכען זיך איצט ניט מעהר. האָבען זיי חיונה, איז מה טוב, ווען ניט בעגעהען זיי זעלבסטמאָרד, ווערען זיי משוגע פאר צרות, פילען אָן די וואָרקהייזער, די קהל'שע הקדשים, אָבער אלץ אויף דעם געזעצליכען, פריוויהייטליכען, קאָנסטיטוציאָנעלען אופן...

און גערעכט זיינען זיי, די יענקים!

אויף וועמען וועלען זיי זיך בייזערען? קיין קיסר האָבען זיי ניט, דעם פּרעזידענט קען מען ניט בעשולדיגען, זיי האָבען דאָך איהם אליין „אויסגעקליעבען“. אין פיער יאָהר ארום וועלען זיי ווידער „אויסקלייבען“.

עס איז געוואָרען א קריזיס אין לאנד.

נישט קשה, עס וועט בעסער ווערען.

עס איז געוואָרען א יקרות אויף ברויט.

ווער איז שולדיג? גאָט איז שולדיג!

האָט ער געדארפט בעשאפען די מענשען מיט בולקעס אין די קעשענים, אָדער גאָר אָבגעגעסענע און זיי האָבען נאָר געדארפט קומען אויף דער וועלט בענשען...

דעמאָלט וואָלט נאטירליך ניט געוואָרען קיין טראָסט אויף ווייץ און קיינער וואָלט ניט געליטען.

דערפון איז צו זעהן, אז די יונגע טערקען וואָלטען ניט גליקליך געווען ווען זיי וואָלטען זיך אפילו פערוואנדעלט אין רעפובליקאנער. דעם פאָלק וואָלט א האָר ניט בעסער געגאנגען ווי די פראנצויזען אָדער די אמעריקאנער. טערקיי, מאכט יעצט דורך דעם היסטאָרישען חיבוט הקבר, וואָס א סך מדינות האָבען שוין דורכגעמאכט, אָבער אין גן עדן וועט זי נאָכדעם סיי ווי סיי ניט אריין.

וואָס מיר אידען קענען פון דער פעריונגטער טערקיי ערווארטען, איז דערווייל אונבעשטימט. אויב די יונגע טערקען זאָלען בלייבען פעסט אין זאָטעל, וועלען א סך אידישע קאפּיטאליסטען האָבען מיט דער צייט א גוטע געלעגענהייט איינצושפּאנען זייערע מיליאָנען אין טערקיי, סיריען און פאלעסטינא. אָבער די גאולה פון די אידישע קאפּיטאליסטען איז קיינמאָל ניט געווען די גאולה פון אידישען פאָלק.

די „כנסת ישראל“ געהט טאקע שטענדיג א „כשר טאנץ“ מיט דעם געלד־זאק, אָבער זי טאנצט אלץ אויף פרעמדע ברעטער, אויף א פרעמדען באָדען. די בירגער רעכט פון א ראָטהשילד, א סאסון און א שיף זיינען ניט די זעלביגע וואָס חיים דעם ביגלער׳ס — קיינמאָל ניט.

און דאָך פרייה איך מיך מיט די יונגע טערקען. איך קוועל, קוקענדיג ווי דער קוטאס פון דער רויטער, טערקישער יארמולקע שאָקעלט צום אבזאָלוטיזמוס „ניין“, א ליכט געהט דאָך אויף אין מזרח, אפילו דער גרויסער קנופּ פון טורבאן איז ניט דיק גענוג, אז די שטראהלען פון דער פרייהייטס־זון זאָלען איהם ניט דורכדרינגען, אלטע פעלקער ווערען פעריונגט, פאר־וואָס זאָל דער איד אויך ניט האָפען?...

גיט מיר שונאים

(פּאָלעמישעס).

„סבבוני כלבים רבים עדת מרעים". (תהילים).

איהר זאגט דאס גליק.

צו אלץ דארף מען האָבען גליק, אפילו צו שונאים.

לייט האָבען שונאים איז כאטש קיין אום־כבוד זיי צו ענטפערען, זיך מיט זיי צו פערהערען, אדער, אין ערגסטען פאל, זיי אָנצושפייען אין פּנים. מיינע שונאים אָבער האָבען גאָר קיין פּנים ניט...

שפּיי אויף א הויפען מיסט!

א סך וועסטו איהם דערמיט פערשעמען. ביי איהם וועט דאָס נאָך גאָר זיין א עהרע: ער האָט געקראָגען א פּאָעטישען שפּיי... ער וואָלט נאָך געראנקט די זון זי זאָל דאָס קיינמאָל ניט אָבטריקענען, ניט פערמעקען, די גאנצע וועלט זאָל זעהן זיין יחסנות, ווער עס האָט אויף איהם א שפּיי געטאָן...

שונאים קענען אמאָל ארויסברייננגען א מענשען פון געדולד אַזוי, אז ער זאָל זיי זיין געצוואונגען אָנצורופען ביי זייערע ריכטיגע נעמען. מיינע שונאים האָבען גאָר קיין נאָמען ניט...

מען קען זיי נאָר אין די קליינע קאַליזשעס, וואו זיי פּליושקען זיך.

זיי צו ענטפּערען מיינט זיי צו רעקלאַמירען, צו לאָזען וויסען, אז זיי עקסיסטירען, זיי צו מאַכען א שם, און דאָס איז טאַקע אַלץ, וואָס זיי ווילען... היינט גאָה, קריעג זיך מיט א מחויר דערפאַר וואָס ער שמעקט ניט, ווייז די וועלט, אז דו ראַנגעלסט זיך מיט א סטינקע, דאָס מיינט זיך אַליין צו בלאַמירען, דאָס קען איך ניט...

ביי לייטען שונאים, לוינט זיך אפט צו ווייזען ווי זיי פערשעמען זייער משפחה, ווי זיי זיינען דער פלעק פון זייער פאַמיליע, פון זייער סביבה, מיט מיינע שונאים קען איך אפילו דאָס אויך ניט.

איך קען ניט דערמאָהנען זייער יחוס, זייערע פריינד און חברים אין דער עפענטליכקייט אום ניט צו בעליידיגען די מאָראַלישע און עסטהעטישע געפיהלען פון די לעזער.

דער צעטיל פון מיינע שונאים׳ס יחוס וואָלט זיך געמוזט ציהען דורך אמעריקאנער תפיסות... דורך טורמעס אין גאַליציען... דורך מיאוס׳ע הייזער... דורך מחנות משומדים... דורך קאָרטעוויניעס... דורך בערזען־ספּעקולאַנטען און פילאַנטראָפּישע פּראָצענטניקעס... דורך יאהודים׳שע שפּיאָנען... א. ז. וו., א. ז. וו.

ניין! איך קען וועגען מיינע שונאים׳ס משפחות, וועגען זייערע פריינד און זייער אומגעבונג אויך ניט רײדען. דערפאַר וואָלט איך זיך אין גאַנצען אויסגעלאַכט פון זייערע קעפּ, ליידער האָבען זיי דאָס ניט... און איהר קענט אויך לומפּען קיין קעפּ ניט אַרויפזעצען, ווייל קעפּ־מענשען זיינען ניט אַזוי פערדאָר־

בען, אזוי ניעדריג, אזוי נאריש צו זוכען פאפולאריטעט דורך מסירות און זלזולים.

מיינע שונאים טהוען דאס.

אבער דא ליעגט דער טעות פון יענעם קארליק: איהם האט פערדראסען פארוואס דער ריעז איז אזוי הויך, האט ער געזוכט א מיטעל איהם אנצוגעהמען פאר די האר און ארונ־טערשלעפען צו זיך, כדי זיי זאלען זיין ביידע גלייך...

האט קיין טעות, רבותי, איך האלט זיך ניט חלילה פאר א ריעז, אפילו ניט פאר איינעם פון מיטעלען הויך... נאר וואס זאל איך טאן, אז מיינע שונאים זיינען אזוי קליין, דאס אין פערגלייך מיט זיי בין איך א גליות הפלשתי...

אלזא זוכען זיי מיר אנצונעהמען פאר די האר, די שונאים מיינע, די קארליקעס. קענען זיי ניט דערגרייכען. בייזערען זיי זיך, זידלען זיי, מסר'ן זיי, קריצען זיי מיט די צייהן. העלפט דאס זיי ניט.

האבען זיי אבער, אט די פיגמעען, די קארליקעס, לאנגע הענד... זעהר לאנגע הענד. וואלטען זיי דוקא וועלען כאטש גרייכען מיינע קעשענעס, דארט ארייגשטעקען די לאנגע הענד זייערע און מיך אויף אזא ארט ארונטעררייסען...

צו שטעקען די הענד אין פרעמדע קעשענעס זיינען זיי מזיקים, משונה'דיגע בריות, און איך וואלט אויך ניט געוועזען דער איינציגער וועמען זיי וואלטען דאס געטאן, ווייל דאס איז זייער פרנסה... אנדערע פון זיי טהוען דאס טעגליך... און אנדערע — איין מאל אין וואך... מאנכע טהוען דאס אויף ענג־ליש אין דער 5טער עווניו... און מאנכע — אויף צוקאליע־

טשעטע אידיש אין דער איסט סייד... קינסטלער צו פינגער־מלאכה זיינען זיי אָבער אלע.

נו, זיינען זיי גראָד איצט געוואָהר געוואָרען, אז איך קען געבען איבער די הענד... פוי! אזעלכע זאכען האָב איך פיינד! אוועק׳ט שקצים!

זיי האָבען פערגעסען, די יונגאטשעס, אז איך בין דער אלטער, שטריינגער וועכטער, וועמען די השגחה האָט אוועקגע־שטעלט צו פערהיטען די פּאָלקס־קעשענעס פון די פערשיעדענע פינגער־מכשפים, וואָס רוקען זיך דאָרט... זיי האָבען פערגעסען, אז זיי וועלען ניט זיין די ערשטע גנבים וועמען איך האָב גע־פּאַקט און צוגענענעלט צום שאנד קלאָץ אין פערלויף פון מיין וועכטער־קאריערע...

יא, זיי האָבען דאָס פערגעסען!

איך האָב פיינד לאנגע הענד. מעג דאָס זיין א ווייכע, פּוכאָווע, אויסגערוהטע האנד מיט שענע, געפּוצטע „מאניקיור־טע" נעגעל און דימענטענע רינגען... מעג דאָס זיין א „שווארצע האנד" מיט שמוציגע נעגעל און ארומגעדרייט מיט רצועות... אָדער סתם אן אונריינע האנד מיט א בלאָטיגע פען... מיט איין וואָרט, אָט די אלע הענד לאָז איך ניט קריכען צום עולם׳ס קע־שענע און צו מיינע געוויס ניט...

קיינמאָל ניט!

אלץ, וואָס דאָרט געפינט זיך, אין די קעשענעס מיינע, איז מיין אייגענעס, שווער־פערהאָרעוועטעס, בלוטיג־שווערעס געהאלט פאר מיין עהרליכע פּראצע, און קיין קעשענע־גנב, קיין פּאָלקס־פערפיהרער, מעג עס זיין א „יאהודי" אָדער א מאס־קירטער איד, וועט דאָס ניט דערלעבען צו בעריהרען...

מיינע קעשענעס זיינען ריין, זויבער, אונבעפלעקט, הייליג, און ווען איך וועל שטארבען זאָל מען זיי אויסשניידען, די קע־שענעס מיינע, און זיי מיר מיטגעבען אין קבר.

רעספעקט, קעשעניקעס, פאר מיינע קעשענעס! רעספעקט אפילו איהר אויסגעקלונגענע פילאנטראָפען, וואָס צאָלען גזלה פאר כבוד, פרעמד בלוט און טרערען פאר אונשטערבליכקייט, און פערקויפט „וואסער" אָנשטאָט גאָלד און פערוואנדעלט די רייכסטע נאציאָן אין א מיזעראבעלע בעטלערקע — רעספעקט פאר א קראנקען, אויסגעמוטשעטען, אויסגעזאָרגטען קינד פון א קראנקע, אויסגעמוטשעטע און אויסגעזאָרגטע אומה!

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

קענען זיי מיר הייסט דאָס נים גרייכען.

האָבען זיי געפונען אן אנדער מיטעל. איינע אויף די אנדערע האָבען זיי זיך געשטעלט, די קארליקעס. יאָ, איינע אויף די אנדערע. די דיקע, די גראָב־בייכיגע, די אָבגעפרעסענע פון „אויבען־אָן", פון "אפטאון" האָבען זיך אוועקגעשטעלט רא־קום אלס פונדאמענטען... אויף זיי האָבען זיך אוועקגעשטעלט די דארע, די הונגעריגע, די שפילקע־קעפעלדיגע, די נבזה'דיגע און אויף זיי — נאָך קלענערע, נאָך מיאוס'ערע, נאָך עקעלהאפ־טערע, נאָר מיט גרעסערע מיילער, מיט מעהר עזות, ביז די ערגסטע יונגאטשעס זיינען אויסגעקומען פון אויבען...

א מין ראקום־לייטער האָבען זיי געמאכט און האָבען גע־מיינט אָט, אָט האָבען זיי מיך שוין דערגרייכט, לאָזט זיך אָבער אויס, אז זיי האלטען מיך גאָר פאר א פיאטע און קיצלען מיך און אָנשטאָט צו פיהלען א סכנה מאכען זיי מיך לאכען... און לאכען וועל איך מן הסתם ביז איך וועל דערלאנגען א בריק

און דער גאנצער קארליק־טהורם וועט צופאלען אין פּיץ־פּיצלאך און זינקען אין שאול תחתיה.

און שונאים ווילט זיך דאָך האָבען.

מענשליכע שונאים, עהרענהאפטע שונאים, מעכטיגע שונאים, וואָס זאָלען מאכען ריכטיג וועה טאָן, א שטאָך טאָן ביז אין סאמע ביין אריין. שונאים וואָס זאָלען שלאָגען מיט'ן אמת און ניט מיט שקרים. דער שקר קראצט און איז עקעל־האפט, דער אמת טהוט וועה און ער איז נאָבעל.

גוואלד גיט מיר שונאים!

אין די יאגדעס-בערג

איך געפין זיך יעצט אויף א פארם, א אידישען פארם, אין קאלאמביא קאונטי, ניו יארק, ניט ווייט פון דעם שעהנעם האדסאן ריווער, צווישען „די בערג פון שווארצע יאגדעס", „האקעלבעררי מאונטיינס".

ווי די מעהרסטע אידישע פארמערס אין אמעריקא, איז אויך מיין פארמער געווען א שטאדט־מאן און א בעל מלאכה דערצו: א מאלער פון הייזער, א „פיינטער", און האט אזוי לאנג געארבייט אין שטאדט ביז ער האט זיך ארויפגעארבייט צום רעכטען שפיץ פון א קירכע און איז פון דארט אראבגעפאלען, פון א „סקעפאלד", און זיך צובראכען א פוס. דאס איז מעהר ווי ער האט דורכגעמאכט אלס אמעריקאנישער סאלדאט אין דער שפאניש־אמעריקאנישע מלחמה, קעמפפענדיג צוזאמען מיט רוזוועלט'ען ביי סאן זשואן בארג.

יעצט וואהנט ער מיט זיין פרוי און פיער קליינע קינדער אויף א געדונגענעם פארם און זוכט מיט אלע קרעפטען צו מאכען א לעבען און ער מאכט דאס. מיט די גרעסטע געדולד און אויסדויער, וואס זיינען שווער צו טרעפען ביי אידען, האט דער ארימער מענש געליטען דעם ערשטען יאהר, ניט האבענדיג קיין געצייג, קיין פערד און קיין בהמות דאס לאנד צו בעאר־

בייטען און דאס ערנסטע — קיין געלד די גויטיגע זאכען זיך איינצושאפען.

יעצט האָט ער א פערד, א גוטע קוה, א גארטען מיט קאר־טאָפעל און אלערהאנד ווערטהפולע גרינוואַרג פאר'ן ווינטער און עס איז איהם ניט שלעכט. דער שטארקער ווילען פון איהם און זיין פרוי האָבען דורכגעקעמפפט דעם שווערען ווינטער אין די בערג, און די שרעקליכע אונבעקוועמליכקייט פון אן ארע־מעס לעבען אויף איינזאמע פעלדער.

די גוטע מידות פון אן ע ה ר ל י כ ע ן אידען, ניט קיין פרומער, האָבען דעם ראזיגען פארמער געוואונען די גונסט און אכטונג פון זיינע קריסטליכע שכנים און זיי האָבען איהם ברידערליך געהאלפען. זיי האָבען איהם געוויזען ווי צו בעאר־בייטען דאס פעלד און האָבען איהם געבארגט דערצו זייער פארם־געצייג. איידער ער האָט געהאט זיין אייגענע קוה האָ־בען איהם מאנכע גוטהערציגע, קריסטליכע פארמערס צוגע־פיהרט אומזיסט גאנצע קאנען מילך.

אויסגעהאלטען האָט ער דעם קריזיס פון דעם ערשטען יאהר, ווייל ער האָט אביסעל געארבייט מאלעריי פאר די פאר־מערס, אבער דאס אליין וואָלט ניט פיעל געהאלפען ווען ער, אדער זיין פרוי וואָלט זיך פלוצלונג פערבייינגט נאך א אידישען טהעאטער, מוזיק־האָלל אדער „מואווינג פיקטשור שאָו"; אדער ווען דער פרוי וואלט נעבאך געגומען חלש'ן דאס הארץ צו בע־ריידען דער „אידענע פון יענער שטוב", אדער ווען זי וואָלט סתם געגומען גאהרען נאך „מציאות" אויף שטופ־ווענעלאך, „פושקארטס", אדער נאך א רעשטיל פיש אויף שבת; צו נאך א פעטען מארך־ביין, א צולייג צו א האלב פונט פלייש.

אויף א פארם האנדעלט מען מיט דער נאטור, מען קען זיך מיט איהר ניט דינגען. מען קען שרייען פון היינט ביז משיח וועט קומען וועט זי ניט „צולייגען" וואס א האָר איז ווערטה. וואס זי גיט, דאס מוז מען געדולדיג און גוטמוטהיג צונעהמען. גיט זי א גערעטעניס, איז געווים רעכט, חלילה ניט — אין אויף פארפאלען. מען קען די ערד און דעם הימעל פאר קיינעם ניט איינ־מסור'ן און זיך מיט זיי ניט פערהערען אין יחוס, דען זיי זיינען עלטער פאר'ן מענשען לכל הדעות.

אויב דער דאזיגער פארמער וואָלט געווען אזוי געדולדיג אויפ'ן לאנד מיט א פּאָאָר געזונדע, גאנצע פיס איז ניט גרינג צו זאגען; דאך ניט טויגענדיג מעהר פאר דער שטאָדט, האָט ער זיך געמוזט צופאסען צו דער נאטור; ניט קענענדיג מעהר ארבייטען פאר יענעם, האָט ער זיך בעשלאסען צו ארבייטען פאר זיך.

דער מענש קומט זעהר אָפט צום שכל אוים נויט.

געוועהנליך קענען זיך שטאָדט־לייט, בעלי מלאכות אי־בערהויפּט, שווערליך צוגעוואוינען צו אן איינזאמען לעבען אויפ'ן דארף; פערפרומטע, אָרטהאָדאָקסישע אידען קענען גע־ווים ניט אזוי לייכט ווערען ערד ארבייטער, וואוינענדיג ארומ־גערינגעלט מיט גוים, אהן א בית המדרש, א מקוה, א כשר'ן קצב און א טרפה'ן לענדלאָרד.

ניט ווייט פון דעם ארט, וואו איך שרייב דיעזע צייל, האט א מלמד געקויפט א שטיקעל פארם, ער האָט דאָס גע־טהאָן צוליעב זיין געזונדהייט, אבער ער האָט נאך „גע־קריינקט" מעהר ווי אין שטאָדט. זיין פּלונית'טע די מלמד'יכע האָט איהם אין איין טאָג געמאכט א תל פון עטליכע צעהנדליג

פרישע אייער, וועלכע זי האָט אונטערגעלייגט אונטער דער ציעג אנשטאט אונטער די הינער. אזוי ווי א ציעג בריהט ניט אוים קיין הינדלאך, האָט זי נאטירליך צובראכען די אייער און זיך אזוי איינגעשמירט, אז דער מלמד מיט דער רבצין האָבען געארבייט מיט דער גאל ביז זיי האָבען איהר אבגערייניגט און א דארפישער פּאָעט האָט געמאכט דערפון א שעהנעם ליעד, וואס אלע פארמערס זינגען. נישטאָ א גוי אין דעם גאנצען געגענד ארום וואס זאל ניט קענען דעם ליעד פון „די ראבבי ענד די גאָוט" דער „מלמד מיט דער ציעג".

ווי חן'עוודיג דאס ליעד איז קענט איהר זעהן פון דער איבערזעצונג:

דער מלמד און די ציעג.

דער ראבבי האָט געהאט א ציעג
אוי, וועה, אוי, וועה,
האָט ער געזאגט „אויף אייער ליעג"
אוי, וועה, אוי, וועה,
די ציעג ווי דער ראבבי, ניט געגאָלט,
האָט בריהען הינדלאך ניט געוואלט.
זי האָט צובראכען יעדער איי,
אָ, דומע ציעג, אוי, וועה, אוי, וועה.

ווען איך האָב געהערט דעם דאָזיגען ליעד און די גאנצע מעשה מיט דער ציעג און די אייער, האָב איך פערשוואָרען מיין בעל הבית, ער זאל מיך צופיהרען צום מלמד'ישען פארמער, איך וויל זיך מיט איהם בעקענען. מיין פארמער האָט אבער

קיין צייט געהאט און א קריסטליכער פארמער האָט מיך צוגע־פיהרט אהין.

איך האָב די מלמד'יכע ניט געפונען, זי איז געווען אין ניו יארק אויפ'ן אידישען בית עולם „פעלד מעסטען". דער מלמד חיים נחום איז א „איד מיט די ביינער", אין מיטעלען על־טער. ווען איך האָב איהם א טאפ געטהאָן מכח „האָדרעווען היהנער" האָט ער מיר דערצעהלט זיינע צרות און האָט דערביי בע־מערקט, אז ער איז ניט דער איינציגער איד ,וואס טויג זיך ניט צו א פארם.

— ניט ווייט פון דאנען, האָט ער מיר ערקלעהרט, וואוינט א אידישער פארמער, א געוועזענער ניו יארקער שניידער, וואס ניט האָבענדיג קיין געצייג צו בעארבייטען די ערד, האָט געאַ־קערט זיין גאָרטען מיט א שעהר.

אויף דעם פארם, ביי וועלכען איך וואָהן האָט אבער דער מלמד מיט דער ציעג און דער שניידער מיט דער שעהר קיין איינפלוס ניט געהאט. ער האָט טאקי געאקערט זיין פעלד ווי געהעריג איז און האָט אריינגעלייגט אייער אין א „אינקיובייטאָר" און האָט יעצט ביז 440 היהנער און העהנער, וואס לאָ־זען מיר גאנצע נעכט ניט צו מאכען מיט אן אויג. און איך ווייס, אז איך בין אויף א פארם.

אויף אזוי ווייט בין איך אבער נאציאנאליסטיש געשטימט, אז מיך אַרט דאס ניט שלאפען, אבי אידישע היהנער האל־טען מיך וואך...

א פּאָאר יונגע העהנדלאך האלטען נאָכאנאנד אין איין קרייען אויפ'ן קוויטש און מיר דאכט, אז זיי קרייען מיט'ן נגון פון „התקוה"... דער אלטער האָהן אבער שטעהט מיט זיינע

שטארקע שפּאַרען און גרויסען קאַם נעבען שטאהל און קרייט זיין הייזעריגען „קוקעריקו“ גאַנץ בעזונדער...

דער פערד און די קוה האָבען, זעהט זיך, גרויס נחת פון איהם, דען זיי ענטפערען איהם מיט א הירזשען און מרוקען, די יונגע העהנדלעך אבער מישען זיך מיט איהם ניט און מיר דאכט זיך אויך, אז ער קרייט צו אלט מאָדיש, צו אומעטיג, ניטאָ עפּעס אין איהם קיין טראָפּען גייסט, קיין התפעלות. איך האָב שוין געהערט דעם זעלביגען „קרייה“, דעם אייגענעם „קוקעריקו“ מיט פיער צעהנדליג יאָהר צוריק אין דער ליטאַ...

דאס איז דעם ערשטען מאָל אין מיין לעבען, וואס איך בין אויף א אידישען פארם, וואו דער איד זאָל זיין מיט אן אמת צופריעדען צו זיין א פארמער און זאל נאך צוריידען אנדערע אידען ארויסצוציהען אויפ'ן דאָרף.

„אין שטאדט פלעגט ביי אונז א גאנצען העבדסט און ווינטער ניט אוועק א וואָך מיר זאָלען ניט האָבען אין הויז א דאקטאר פאר די קינדער, האָט מיר די פרוי געזאגט, מעדיצין איז געווען ביי אונז אזא הוצאה ווי דירה־געלד און ווי ברויט. דאך זייט מיר וואוינען דאָ צווישען די יאגדעס־בערג, האָט אונז נאך גאט צו דאנקען קיינעם קיינמאָל אפילו קיין פינגער ניט וועה געטאָן, ברויט און מילך, קעז, פּוטער און אייער זיינען אונזערע רפואות און זיי העלפען אונז, הלואי ווייטער, מיר זיינען אלע געזונד“.

איך האָב ניט געצווייפעלט אין דעם אמת פון איהרע רייד, די רויטע, פּוצעלעוואטע בעקלאך פון די קינדער און מיין געזונדהייטס צושטאנד אין די עטליכע טעג, וואָס איך בין דאָ, האָבען מיר איבערצייגט, אז מען קען דאָ זיין געזונד און צו־

פריעדען אהן א שטאדט און איהרע איבעריגע גענוסען און ניט־נוציגע ציוויליזירטע לוקסוסען. מיינע ערצטע האָבען מיר גע־הייסען אנקומען אין א סאניטאריום פאר נערוועז שוואכע, זיך צו בערוהיגען; אבער דיעזער אידישער פארם איז, גלויב איך, פאר מיר דער בעסטער סאניטאריום.

דער פרישער ווינד, וואָס ועהט דאָ פון די „האָקעלבעררי מאונטיינס" האָט אין זיך מעהר היילונגס שטאָף ווי אלע אפ־טייקען פון ניו יארק צוזאמען. מיין דאקטאר איז די נאטור. די העהנער איבערטרייבען דאס מאנכעס מאָל, אבער אידישע העה־נער — איך בין זיי מוחל, וואו האָט א אידישער „האָהן" די געלעגענהייט צו קרייען אויף אן אייגענעם הויף?... דאס רוב מאכען זיך אונזערע „העהנער" דעם אנשטעל אויף פרעמדע הויפען; זיי פאטשען מיט די פליעגעל און וועקען א פרעמדען עולם, קרייענדיג אויף לייטישע מיסט קאסטענס...

דאָ אבער וועקען זיי אידען...

איבערהויפט בין איך דא נימ קיין לאָזשער, דער פארמער האלט ני טקיין זומער־געסט; דער זומער איז שוין סיי ווי סיי באלד אוועק. איך בין דאָ ווי ביי זיך אין דער היים. איך רוף דאָ די קוה און דעם פערד ביי זייערע נעמען. די קוה הייסט „באשע" און דער פערד „דיק". אין אמת'ן אבער איז די קוה דיק און דעם פערד קען מען איבערצעהלען די ביינער.

די פעלדער זיינען יעצט אינטערעסאנטער ווי אין מיטען זומער, ווען אלע בוימער זיינען גרין. זיינדיג אזוי לאנג אין אמעריקא, זיינען מיר שוין אבגעוואוינט צו זעהן א וועלט פון

לויטער „גרינע"... יעצט האָט שוין דער וואַלד אַלע קאָלירען: גרין, רויט, ברוין, געל און שוואַרצלעך. דער הויפּט קאָליר פון די ביימער איז רויט.

איך קוק אויף זיי און דערמאָהן מיך אן דער „רויטער" אידישער גאַס... און שפּאַצירענדיג אין די האָקעלבעררי מאָונ־טיינס, בורטשע איך מיר דעם גרויסען „רויטען" ליעד, וואָס וועט איבער לעבען די בערג...

דער מלמד און איך

די צרות פון הושענית.

איך פרעה מיך מיט חיים נחום דעם מלמד און זיין „פארם“ נעבען די יאגדעס בערג.

איך האָב איהם נעכטען ווידער בעזוכט. ער איז מיר אנטקעגען געריטען אין א יארמאלקע. איך בין גראָד געקומען אין דער צייט, וואס ער האָט געפיהרט דעם פערד טרינקען. דער מלמד האָט אויסגעזעהן אויפ'ן גרויסען, מאָגערען, ביינער־דיגען פערד, ווי להבדיל, א פליעג אויף א מדרש.

איך האָב מיך מיט דעם דאָזיגען פארמער גרינדליך צו־שמועסט מכח מלמדות און ערד־ארבייט. דאס הייסט: מכח בעארבייטען די ערד און „ליעגען אין דר'ערד“ און ער האָט מיר מודה געווען, אז עס שטעקט מעהר מזל־ברכה אין פארמעריי, ווי אין קנעלען. — נאר וואס העלפט דאס? — האָט ער געזיפצט, מורא האָבענדיג די שקאפע זאל איהם ניט אראָפּוואַרפען, איך בין, לא עליכם דערצו קיין מענש ניט... טאַ־קע נאר פשוט א מלמד... אנומעלט האָב איך זיך רייטענדיג פערטראכט אויף א מאמר אין „ילקוט“ און דער פערד איז מיט

מיר דערווייל אריין געריטען אין שטאל, דערלאַנגענדיג מיר א פלעם דעם מח אָן דעם ביישטידעל פון טהיר, אז איך האָב שיער דעם קאָפּ פערלארען.

דאָ האָט דעם מלמד אזוי פערקלעמט דאס הארץ, אז עס זיינען איהם ארויסגעטרעטען טרעהרען אין די אויגען.

— נו, און אייער „אידענע“? — האָב איך איהם תמ־עוואטע א טאַפּ געטהאן.

— פרעגט שוין גאר ניט — זי טויג לחלוטין גאר ניט. א אידינע ממש, נור צו זאגען ברכה...

— וואס איז, א בת תלמיד חכם? — האָב איך אונטערגע־כאפּט.

— א שאלה! א מלמד׳ס א טאָכטער פון דרישקיניץ.

אזוי ריידענדיג האָב איך בעגלייט מיין העלד אויפ׳ן סוס ביז צום טייכעל. דאָרט האָט דער פערד אריינגעלאָזט דעם קאָפּ אין וואסער און דער מלמד איז געבליעבען אויף איהם רייטען. ער האָט פעררוכט די יארמולקע און האָט מיר גענומען דערצעה־לען, אז די לאָנקע מיט׳ן טייכעל געהרען צו איהם און אז די לאָנקע שוויבעלט און גריבעלט מיט הושענות...

— וואס רעכענט איהר איצט מיט זיי צו טהאָן? — האָב איך איהם געפרעגט.

— וואס זאל איך טהאָן? — האָט ער מיר געענטפערט מיט א בעזארגטע קשיא — גנה, פערקויף תפילין ביי דאָנסקע קאָזאקען! — האט ער ווייטער געזאגט, טהו, מאך, אז דא וואָה־נען לויטער גוים.

— אָ, ווען אייער לאָנקע מיט די הושענות וואָלט זיך

איצט געפונען אויף ראָטגערס סקווער, ניו יארק! — האָב איך אויסגעשריען.

— אהא! — האָט דער רייטענדער מלמד אויסגעקרעכצט, און גענומען קראצען די האלב שווארצע, האלב שיווע קאָזע־בערדיל — וואס וואלט דער בלינדער געזארגט, ווען ער וואלט געזעהן דעם וועג! — האָט ער געענדיגט מיט א טיעפען זיפץ.

עס האָט מיר פשוט דאס הארץ געריהרט, איך האָב אויף דעם מענשען גרויס רחמנות געהאט. אין אמת׳ן, מען זאגט דאס גלות! האָט שוין א איד א שטיקעל פארם דארף דאס גאר זיין הונדערט תחום־שבת׳ן פון ניו יארק... ערגעץ אויפ׳ן מיטען פעלד... העט, אזש אין קאָלאָמביא קאונטי... טאמער האסטו אזא טהייערען ארטיקעל ווי הושענות, האסטו דאס גאר נים וואו צו פערקויפען, ניטא אויף דעם קיין ריכטיגער מארק ביז עסעקס סטריט...

אך, גלות! גלות!...

— און בערעכענט נאר די גבורות הבורא! האָט דער מלמד צוגעזעצט, ארויסרייטענדיג פון זומפּ, — בערעכענט נאר! אלע צמחים דארף מען פלאנצען. למשל, קנאָבעל, ציבעלע, רעטאך, אוגערקעס, קירבעס, מעהרען, חריין און בוריקעס מוז מען פער־זייען און הושענות וואקסען פון זיך אליין... א גאט׳ס זאך...

— און איהר גלויבט, אז זיי וועלען דאָ אלע מוזען צו־פוילט ווערען? — האב איך איהם ווייטער מיט רחמנות גע־פרעגט.

— א ברירה וועלען זיי האָבען? — האָט דער ארעמער, אידישער פארמער געמורמעלט — איך מיט מיין אידענע קע־

ען דאך ניט שלאגען הושענות מיט א גאנצע לאַנקע... דער פערד וועט זיי צוטרעטען מיט די טמא פיס...

ווען דער מלמד האָט געזעהן, ווי זיין עלענד ברעכט מיר דאס הארץ, איז איהם ענדליך איינגעפאלען מיר אנצומוטהען איך זאל ווערען זיין קאָמיסיאָנער פון הושענות אין ניו יארק... ער האָט מיר אפילו צוגעזאגט א גרויסע קאמיסיאן, נאר איך וויים עפּעס ניט פארוואס איך האָב דעם געשעפט ניט אנגענו־מען און האָב מיך ארויסגעדרעהט מיט א תירוץ, אז איך בין ניט קיין געשעפטס־מאן, אז איבערהויפּט האנדעל איך ניט מיט אידישקייט און, אז דאס ביסעלע אידישקייט, וואס איך פערמאג, וואלט איך פאר מיליאנען אויך ניט פערקויפט...

אויף מיין פראגע, פארוואס ער פערקויפט ניט זיינע הושענות אין דער שטעדטעל האָדסאָן, וועלכע האָט א שעהנע נייע שוהל, וואס איך האָב בעטראכט פארבייפאהרענדיג מיט מיין פארמער, ביי וועלכען איך וואָהן, האָט ער מיר געענט־פערט, אז ארום דאס שטעדטעל האָדסאָן וואָהנען עטליכע אידי־שע פארמערס, וואס האָבען אויך דעם דאזיגען ארטיקעל און מען ווארט דאָרט ניט אויף זיין וואארע...

טענה'ענדיג מיט דעם לא יוצלח־פארמער האָב איך זיך דערוואוסט א סך זאכען. ערשטענס, אז עס געפינען זיך איינינגע אידישע פארמערס אין דעם געגענד; האָב זיך אויך דערוואוסט, אז זיי מאכען אלע א לעבען און, אז עס וואקסען הושענות ארום האָדסאָן... מיך האָט פערדראסען פארוואס דאָ וואָהנען ניט מעהר אידען, פארוואס בני ישראל מוזען זיך דריקען און שטי־קען אין ענגע, דומפּפּע נאסען פון דער „איסט סייד“, הארלעם, בראנקס און בראנזוויל. סוכות וואלטען זיי דאך דאָ א סך געלד

איינגעשפאָרט — הושענות און סכך זיינען דאָך א הוצאה, פון וועלכער אידען ווייסען דאָ ניט. דערצו וואָלטען זיי דא געהאט א גוטען ראש השנה'דיגען און סוכות'דיגען צימעס פון אייגענע פרישע מעהרען, נאר וואס פון גאָרטען... אלס אידישע פאר־מערס וואָלטען זיי טאקע געוואוסט פון חג האסיף...

ווער ווייס ווי לאנג איך וואלט מיך אזוי בעגייסטערט פאר אידישע פארמעריי, פליהענדיג מיט'ן אידישען אקער־אייזען אין די הימלען, ווען דער מלמד וואָלט זיך פלוצלונג ניט גענומען בעקלאגען פאר מיר אויף דעם אונגליק פון אמעריקא־נער „אידישע אידיש". די דאָזיגע קלאגע האָט ער געמאכט ווען איך האָב איהם געפרעגט פון וואנען ער ווייס באָטש עפּעס ווי צו בעארבייטען דאס לאנד. ערשטענס, האָט ער מיר ערקלערט, אז ער אליין בעארבייט גאר נים, אז ער האָט א גרינעם רוסישען קאצאפּ, וואס אקערט, זעעט און דרעשט, און שפּאנט איין און שפּאנט אוים דעם פערד, און צווייטענס, אז ער קריעגט צוגעשיקט דורך פאסט פון ניו יארק א „אידישען פארמער", א פּאפּירענעם, נאטירליך, וועלכער „מעהנט אפשר גוט, נאר..."

— הערט איין איינפאל! — האָט דער מלמד אויסגעשריען — מען דרוקט א „אידישע" בלעטיל פאר גרינע אידישע מענשען, וואס ווילען לערנען פארמעריי, און קענען ניט קיין ענגליש און מען רעדט צו זיי אויף מאָטעריש. זיי דערצעהלען אייך פון „זימקא ראי און „יארקע ראי". בכן איז דאס וואָרט „זימקע" ר ו ס י ש און „ראי" — ע נ ג ל י ש. ממה־נפשך, אדער מען זאָל דאָס רופען אין גאנצען ענגליש, אדער אין גאנצען רוסיש. איצט אבער ווייס איך סיי ווי סיי ניט ווי מען רופט ווינטער קאָרען און זומער קאָרען ניט אויף רוסיש, ווי צו ריי־

דען צו מיין פויער און ניט אויף ענגליש, ווי די ארטיקלען צו רופען, ריידענדיג וועגען זיי מיט אן ענגלישען פארמער. היינט געה לערן זיך מיר פארמעריי אויף טאָטעריש! — האָט ער אויפגעציטערט פאר כעס.

דער אָרעמער איד איז נעבאך גערעכט געווען און איך האָב איהם געגעבען מיין עהרענוואָרט, אז איך וועל אויפמערקזאם מאכען דעם „אידישען פארמער", ער זאָל עפּעס טהאָן וועגען דעם. איך האָב דעם מלמד ערקלערט, ער זאָל וויסען, אז דער זאָגענאַנטער „אידיש" פון אלע אמעריקאנער „אידישע" צייטונגען איז ליידער ניט פיעל בעסער און אין מאנכע פּרטים נאך ערגער; אז די רעדאקציעס זיינען שרעקליך נאכלעסיג און מאכען פון דער עלענדער גלות־שפּראך אן אמת'ע פערזועהענים און צווינגען מיט געוואלד צו שפּייען אויף א אידיש וואָרט.

— זעהט למה'ש איהר זאלט דאס ניט פערגעסען די לייט צו דערמאָהנען! — האָט דאס אידעל זיך געבעטען רחמים, ווען איך האָב מיך מיט איהם פעראבשיידעט.

אין אידישען גארטען

די קוקורוזע און דער מלמד.

איך האב מורא, מען זאל מיך דא ניט „שמד'ן“ אויף א פארמער

מיין אידישער בעל הבית, וועלכער איז אן אנטהוזי־אסטישער ערד ארבייטער, האלט מיך אין איין ארומפיהרען אין זיין גארטען; אין איין ווייזען זיינע געשוואלענע קירבים, אור־גערקעס, טאמייטאס, פאטייטאס (קארטאפעל בלע"ז), בורי־קעס, מעהרען, ריבען, רעטאך קנאבעל פאסטרנאק, קרויט און פעטרישקע.

ווען ער איז פארטיג מיט'ן ווייזען מיר דעם פעלד־גארטען, ווייזט ער מיר זיין פאמיליען־גארטען.

— זעהט א פאאר באקען, ווי פאמפושקעס, זעהט קיין עין הרע א בוזים! — ווייזט ער מיר אויף זיין „אידענע“ — וואו האט איהר אין ניו יארק, אדער אין אן אנדער שטאדט אין אמעריקא אזא מין אידישע פרוי? — זיי זיינען דאך נעבעך אלע אויסגעדארט ווי א קאטוילישער פרייטאג... און זעהט נאר, אונבעשריען, מיינע קליינע מוציקעס! זיי געהען נעבעך אהן

שיכלאך, איך האָב אריינגעצויגען אויף מיין פארם אָהן א גראָ־
שען און מוז איצט אויסצאָהלען מיינע חובות. אָבער גאָט צו
דאנק! מיין פאמיליע איז דאָ א סך געזינטער געהענדיג באָרפוס
ווי זיי זיינען געווען אין שטאָדט טראָגענדיג שיך מיט קאלאָ־
שען.

און אזוי ווי ער האָט צו מיר גערעדט איז אריינגעלאפען
א באָרפוסע מיידעלע אין גאָרטען און אויסגעריסען א רונדע,
פעטע, רויטע טאָמייטאָו, וואס האָט אויסגעזעהן אזוי ווי איינע
פון איהרע בעקלאך.

— נו, — האָט ער צו מיר ווידער געזאגט, — קענט
איהר דאָס זעהן אפילו אין קאנעל סטריט, אדער איסט בראָד־
וויי, וואו אונזערע „פיער הונדערט" וואָהנען?

איך האָב איהם מודה געווען, אז ער איז גערעכט.

— און איך פערזיכער אייך — האָט ער ווייטער צוגע־
זעצט — אז אָט דאָס מיידעלע וועט אויסוואקסען געזונד נים
נאר אין קערפער, זאנדערן אויך אין גייסט. דאָ איז ניטאָ די
געדיכטע, איבערפיללטע גאס מיט איהר מיש־מאש פון צוויי־
פעלהאפטע כאראקטערען, וואָס זאָל א מיידעל אראבפיהרען
פון וועג; דאָ איז פרעמד די טעענמענט הויז, די פאבריק און
דער געשעפט פון האלטען לאָזשערס אין דער פאמיליע, און דער
פערדאָרבענער איינפלוס פון די אלע זאכען.

ווען מיינע צוויי מיידלעך וועלען גרעסער ווערען, וועלען
זיי האָדעווען עופות און זיך פערדיענען אויף נדן. מיינע אינ־
גלאך וועלען מיר העלפען אין פעלד, און איך האָף צו האָבען
מיט מיין פרוי א גליקליכע עלטער. איך האָף אויך צו געבען
מיינע קינדער א גוטע אידישע און וועלטליכע בילדונג. איירא־

פּעאישע אידישע ישוב'ניקעס פלעגען נעהמען צו זיך אויפ'ן דאָרף העברעאישע לעהרער, מלמדים פאר זייערע קינדער. פאר־וואָס קען דאס א היגער פארמער ניט טהאָן? וואו עס איז דאָ א ווילען, איז דאָ א וועג.

איך האָב איהם ווידער צוגעגעבען, אז ער איז גערעכט, אז זיינע ווערטער זיינען דער אמת אליין.

— איך בין ניט קיין פערפרומטער איד, — האָט ער צו־געזעצט מיט א בעוואוסטען שטאָלץ, — דאָך, מיינע קינדער וועלען קענען אידישע געשיכטע און וויסען אויף וואָס זיי מע־גען שטאָלץ זיין. נישט קשה, מען קען קריעגען גענוג אידעאלי־סטישע יונגע משכילים אין אמעריקא, וואס זאלען פערבייטען דעם פער'סם'ענדען טומעל פון שטאדט אויף דעם שטילען, עהרליכען לעבען אויף א אידישען פארם. זיי וועלען זיך גליק־ליך שעצען צו לעהרנען אמעריקאנער אידישע פארמער־קינדער די רייכע געשיכטע פון זייערע בעריהמטע עלטערען אין דעם לשון פון די פּראָפעטען.

ביי דיעזע ווערטער איז דער פארמער שטאָלץ געוואָרען ביי זיך, זיין טאָן האָט זיך אנגעפילט מיט א גדלות און צוהינ־קענדיג אויף זיין צובראָכענע פוס, האָט ער אויפגעהויבען פון ד'ערד די בייטש און א קנאק געטהאָן:

— אידען זיינען אָלל רייט!...

— אָלל רייט... האָט דאָס אבגעקלונגען צווישען די בערג...

דער פארמער איז דאן אוועק אנטרינקען זיין קוה, און איך בין געבליעבען ארומגעהן אין גארטען איינער אליין צווישען די ביימען מיט גרינסען. איך האָב זיך שטארק פעראינטערע־

סירט מיט די פערשיעדענע פראָדוקטען. איך האָב אראָבגעוואר־
פען מיט א ריטעל א וואָרים פון א קאָפ קרויט...
איך קען ניט זעהן אידישע פראצע א רויב פון ווערים...

דער קיהלער, ערב ראש השנה׳דיגער אבענד־ווינטעל האָט
געמורמעלט אומעטיג, עפעס אין „המלך“־טאָן צווישען די גרינ־
סען און געוויעגט די הויכע זאנגען־קערפערס פון די בעבערדיל־
טע קאקערוזע. איך האָב בעטראכט יעדער זאנג, יעדער קאט־
שאָן, יעדער קרייטער בעזונדער, און האָב זיך כמעט ניט גע־
גלויבט, אז דיעזער פוללער געבענטשטער גאָרטען איז די אר־
בייט פון אידישע הענד...
איך האָב געזעהן אידישע דארע, אויסגעמאטערטע, פער־
שוויצטע הענד זיך צאפלענדיג אין פערשיעדענע ווערקשטא־
טען, „שעפער“ און פאבריקען; איך האָב זיי געזעהן שטופענ־
דיג שטופ־וועגעלעך, „פוש־קארטס“, דורך די ענגע, ברודנע
גאסען פון ניו יארקער „איסט סייד“, און אין די איבערגע־
שטאָפטע גאסען פון אנדערע גרויסע שטעדט פון אמעריקא און
ענגלאנד, איך האָב אבער זעהר ווייניג אידישע הענד געזעהן
ביי דער סאָכע, בראָנע, קאָסע, אָדער דרעש מאשין. איך האָב
געזעהן א אידישען לאָמבארד, א „פאָון שאפ“, מיט דריי גרוי־
סע מעשענע פילקעס, אבער זעלטען א אידישען גארטען מיט
דריי גרויסע אידישע קאווינעס, „וואָטער מעלאָנס“. איך האָב
געזעהן ווי איין איד פאטשט דעם צווייטען פאר א׳ן עליה,
אבער ניט ווי א אידישער פארמער פאטשט א פערד להבדיל
אין הינטער־טהייל, במחילה, ער זאל געהן א ביסעל גיכער. מיין
נשמה האָט זיך אזוי אנגעזעטיגט מיט גרויסקייט און יחוס, אז

איך בין צוגעגאנגען צו א הויבען קאָקערוזע־קאטשאן, האָב איהם אנגענומען פאר׳ן בערדיל און געזאגט:

— נו, דו ימח׳שמו׳ניק איינער, וואס פעהלט דיר, אז א איד האָט דיר פערזייט? ביזטו ניט אויסגעוואקסען הויך און געזונד? האָסטו ניט א בכבוד׳ע בערדיל? זיינען ניט דיינע צייהנער (קערנער) אלע געזונד און קלאהר ווי טאָג־ליכט און אנגעזעצט ווי שורות טהייערע פערל? ווער האָט דאס דיר איינגערעדט, אז דו מוזט זיין א גוי? אז אידען וועלען דיך ניט וויסען צו בעהאנדלען ?.. זעה נאר, בעטראכט דיינע חברים און חבר׳טעס אין פעלד און אין גארטען, און זאג, אויב עס איז אויף זיי ניט א ברכה צו מאכען?... וואקס און קוועל דו שעהנער, זאטער קאָקערוזע־זאנג און זיי א׳ן עדות אויף אידישע ניצליכקייט, ענערגיע און עהרליכע ארבייט! ווייז וואס אידען קענען טהאָן, ווען מען לאזט זיי נאר!“

פערלאזענדיג די קאָקערוזע האָב איך מיך געווענדעט צו די אנדערע גרינסען, איבערהויפט צו די גרויסע, געראָטענע קעפ קרויט:

— איהר גרויסע, מאסיווע קעפ פון די פעלדער — האָב איך געזאגט, — הויבט זיך אויף אין פראָטעסט געגען די פאלשקייט פון די אידישע שונאים, וואָס וואַרפען אונז נאָר צו דעם „שאכער מאכער“, דעם „האנדעל, האנדעל“ און אנדערע אונריינע געשעפטען. געדיינקט, אז אין אייערע גרינע טורבאַנען זיינען איינגעוויקעלט דעם אידען׳ס כחות, זיין פלייס און אפפערוויליגקייט. פערגעסט ניט, אז איהר זייט די גאָרטען־פרוכט פון א פעראונגליקטען, ארעמען, אמעריקאניש־אידישען שטאָדט־בעל מלאכה, וואס איז געווארען א פארמער מיט

מסירת נפש און האָט זיך דאָך איינגעמושטירט אין זיין נייע דיענסט, נאר דערפאר, וואס ער איז ניט קיין הולטיי, קיין שכור; דערפאר, וואס ער קען ליידען פערשיעדענע שרעקליכע וועטערען, — דערפאר, וואס ער איז א איד!..

ווען איך האָב געהאלטען אין מיטען ריידען מיט דעם אידישען גאָרטען איז פּלוצלונג אנגעפאהרען דער מלמד־פארמער פון אט דעם געגענד:

— אהא! האָט ער אויסגעשריען, — איך הער אייך רייד־דען צו די בערג, איהר ערקלעהרט זיך זיי אין ליעבע... ווי מיר שיינט, האָט אמעריקא געוואונען נאָך א אידישען פארמער.

שטעהענדיג נעבען דעם קאקערוזע־זאנג, וועלכען איך האָב פריהער געהאלטען פאר׳ן בערדיל, האָט דער מלמד אויס־געזעהן, ווי דעם זאנג׳ס א ברודער, ווי א לעבעדיגער, בעבער־דילטער קאטשאָן.

— וואס איז? — האָב איך דעם מלמד געענטפערט — איהר דארפט דאָ אפשר נאָך א אידענע, וואס זאל זעצען א ציעג אויף אייער און נאָך א אידען, וואס זאל, טראכטענדיג וועגען א ילקוט, אריינרייטען אין שמאל זיך צוברעכענדיג דעם מח?

— דאס מיינט מען מיך און מיין פּלונית׳טע — האָט דער מלמד א שמייכעל געטהאָן — קיין סכנות! א איד וועט זיך נאָך גיכער אויסלערנען צו זיין אפארמער, ווי א גוי א בלאט גמרא...

ערפינדונגען און מענשען

עס שטרעבט דער מענשליכער פערשטאנד
די אלטע וועלט צו מאכען אינגער.
ער וויל פערלייכטערען די האנד:
וויל מאכען אונזער פראצע גרינגער.

ער רעדט צום שטראהל, ער זאגט איהם „טות“!
מאשינען ארביימען און פייפען.
עס „ווערט“, דו ווייסט נים ו נ י און ו ו א ו,
דו שטוינסט, דו קענסט עס נים בעגרייפען.

עס לויפען וועגענער אהן פערד,
עס בליצט דאס ווארט אריבער ים'ן.
עס ארבייט ווינד און לופט, און ערד,
און גאָט מיט דער נאטור צוזאמען.

עס שאפט פאר דיר דאס גאנץ בעשאַף,
אָה, מענש, פארוואָס ביסט דו נאָך שקלאַף?

צו די פעראייניגטע אויסגוס־קאָמפּאניע.
טהייערע דזשענטעל־לייט לעבען!
שיקט מיר, זייט מוחל, מאָרגען אום זעקס אוהר אין דער
פריה אייער דריי עטאזשיגען פורם און גיסט מיר אויס א

בכבוד'ען מויער, ווייל איך וויל דאָרט טאקע באלד מאָרגען אבענד זיך ארייננקרוויזשקען. גיסט אויך אוים פאראיינס, אויב מעגליך, אן עקסטרא בעד־רום'קע פון הינטען פאר מיין שוויגער און א קליינע רומקע פאר א „באָרדערקע" פון פאָרענט. איך שטעה ניט אום געלד, מיך ארט ניט, אז עס וועט מיר קאָסטען נאָך א „ניקעל"... אויפ'ן ערשטען עטאזש זאָלט איהר מוחל זיין אויסגיסען פון דער זייט א רחבת ידים'דיג צימער פאר א חדר, דען איך בין פערשטעהט איהר מיך א מלמד און דארף האָבען וואו צו קנעלען. גיסט אָן א ביסעל מעהר אויף די טרעפּ, די יונגאטשעס זאלען ניט צוברעכען, איהר קענט אויך אויסגיסען אן אלמער פאר ספרים, וואו איך זאָל קענען האלטען מיין שבת־דיגען בגד און מיין צילינדער מיט דער ווייסער שניפּסעל, דען איך בין ברוך השם א רביל אין א חברה בין איך. מאכט למה"ש אליץ, וואָס איך בעט אייך, איך וועל מיט כ'טאָר ניט געדיינקענם הילף פאר אליץ בעפרידיגען... דאָ שיק איך אייך דעם פּלאַן און דעם נומער פון דעם „לאט". איהר קענט דעם פּלאַן א ביסעלע איבערמאכען לויט מיין פערלאנג, און האָט מיר א גוטען.

פון מיר אייער, אלי בינוש בר' טודרוס.

אָט אזוי אומגעפעהר זאָגט דער בעריהמטער ערפינדער טהאָמאס עדיסאָן, וועלען זיך די מענשען א שמועס טאָן גאָר אין דער נאָהענטער צוקונפט.

מען וועט ניט מעהר בויען קיין הייזער. מען וועט זיי גיסען. פונקט ווי מען גיסט איצט וואסער אין מילך, קראָכמאל אין פּוטער, אָדער ליגענס אין „געלע" בלעטער. א געגאָסענער מאיאָנטעק וועט אין גאנצען קאָסטען טויזענד דאָלאר מיט די

מאטעריאל, מיט דער מלאכה מיט אלץ מיט אנאנדער. דאָס מאכט אוים א פערציגער א עטאזש און א „טינפע“ א צימער. ביליגער ווי באָרשט.

אין צוועלף שעה וועט מען אויסגיסען אייער דירה. אין פינף מינוט וועט איהר דאָרט אריינציהען אויף דעם עלעקט־רישען וואָגען, אין א רגע וועט איהר אָנזאָגען דורכ'ן דראָטלאָזען טעלעגראף אייער „בעשערטען“, וועלכער איז א בינגלער אין אפ־ריקא, ער זאָל קומען צופליהען מיט א שטונדע פריהער אהיים אייך העלפען „אויסבריהען די בעטען“ און צונויפשטעלען די זאכען...

נישט קשה, דער לופט־באלאָן וועט איהם ברייננגען פונקט צו דער צייט נאָך העסמער סמריט.

נאָר א קשיא אויף א מעשה, מען וועט אפשר דאן גאָר קיין זאכען ניט דארפען, פונקט ווי מען דארף זיי יעצט און מען האָט זיי ניט... מען וועט גיסענדיג דאָס הויז, שוין פאראיינס אויסגיסען א פערענע מיט קישענס, מיט ליילעכער, מיט טיש־טיכער, מיט שלאָפמיצלאך, מיט מזוזות, מיט דאָבעלטע שיר־המעלות'ן פאר א קינפעטאָרען, מיט אלע מכשירים.

מען וועט אפשר דאן ניט דארפען קאָכען אויך. מען וועט א דריק טאָן דעם קצב וועט ארוים א פארטיגער קאלבס־בראטען אָדער א גערויכערטער לעבער. מען וועט א קוועטש טאָן דעם רעסטאָראטער און עס וועלען ארוים הייסע פאמפושקעס, פאס־טעטען, א פלוימען־צימעס, לעקעכלאך מיט יאָנדרעס, גאָרציצען, נייע אוגערקעס, א פלעשיל „אָטשישטשינע“ און א ניגער משרת, וואָס וועט דאָס אלץ דערלאנגען.

א „כל ישראל“ אידען וועלען ווידער ארוים די כשרה קישקעס אנגעפילט מיט זוהר, מיט יארמולקע־שמאלץ, מיט פלפול, מיט מים אחרונים, מיט א שבת־גויה אין א שייטעל, וואס וועט דאס אלץ ברייננגען צוטראגען און ארויפשטעלען אויפ׳ן טיש. מען קען זיך שוין איצט אויף אלצדינג ריכטען; עס איז ניט פאראן קיין „מען קען נישט“; אלץ קען מען; און שפעטער וועט מען נאך מעהר קענען.

יא, מען קען א סך און מען וועט אלץ קענען, נאר פון דעסטוועגען, רבותים, דארפט איהר זיך מיט די אלע ערפינדונגען ניט צופיעל פרייען. אויב איהר וועט ניט בעצאהלען קיין דירה־געלד, וועט מען אייך ארויסגיסען אין גאס. יא, ארויסגיסען פונקט ווי א נעכטיגע וועטשערע. איהר וועט, איך האב זעהר שטארק מורא, פון די „געגאסענע“ הייזער האבען אזוי פיעל ווי פון די געמויערטע. איהר וועט פון דעם גיס־מאשין האבען אזוי פיעל ווי פון דעם נעה־מאשין, פון זעג־מאשין, פון דרעש מאשין און פון אמעריקאנער פאליטישען „מאשין“, וועלכען איהר גיט אב אייער שטים־רעכט און קריגט דערפאר אייער שטום־רעכט — דאס רעכט צו שטומען, דען אפילו אין אונזער פיעל בעזונגענער און בעקלונגענער מדינה טאר מען אויף ניט זאגען און שרייבען דעם גאנצען אמת.

ערפינדונגען, מאשינען, דאך וואס האט איהר דערפון?

גענאסען צו געמויערט,
געמויערט צו געזעגט,
דאך אייער עלענד דויערט
ביז וואנען איהר פערעקט.

עס האט נאך א מאַשינע
איך קיינמאָל ניט געבראכט
קיין פריוויליבערע מינע,
קיין שטראהל אין איער נאכט.

איהר מוזט זיך איצטער ראנגלען
מיט אייזען און מיט שטאל
כדי איהר זאלט ניט מאַנגלען
און האָבען אויף דאס מאָל.

עס צאַפּלען אייערע ליבער
אין דער מאַשינעס גוואַלד,
עס צאַפּלען אייערע ווייבער,
עס צאַפּלען יונג און אַלט.

איהר האָט קיין זאַך געגאַסען
פון אונזער גרויסע צייט,
געמויערט צי געגאסען,
איהר זייט פון לעבען ווייט.

די דרעש־מאַשין גיט קאָרען,
די שעהר־מאַשינע — וואָל,
דאָך איהר זייט אלץ פערלאָרען
אַט איצטער ווי אַמאָל.

בילדער פון הגדה

אונזערע אייגענע עשר מכות.

איך האָב צוויי הגדות
איינע איז א „ליטוואטשקע“, א ווילנער, דער צוויי־
טער׳ס ביאָגראפיע האָב איך ניט געוואוסט ביז איצט.

די ערשטע האָב איך זיך אליין איינגעהאנדעלט, מיט די צווייטע האָט מיר א פריינד מזכה געווען.

איך האָב געליעבט מיט ליטווישע הגדה, האָב פון איהר גרויס הנאה געהאט. זי איז געווען א דאָבעלט בריסטיגע: מיט צוויי וואזשנע פרושים א חוץ עברי־טייטש און דעם דובנער׳ס משלים.

אָבער אזוי ווי אלץ אויף דער וועלט ווערט פערעלטערט און אָבגעניצט איז אויך מיין „ליטוואטשקע“ אלט געוואָרען, פערוועלקט, אָבגעריבען און צוריסען. עס האָט זיך נאָך אפילו ארויסגעזעהן דער „כי לו נאה, כי לו יאה“ און עס האָט נאָך גע׳חן׳רעלט און געוואונקען: „לך ולך לך כי לך לך אף לך“, אָבער עס האָט שוין קיין טעם ניט געהאט...

איך האָב זיך א וואָרף געטאָן צו דער צווייטער און זעה, זי איז גאָר א יחסן׳טע. איך גיעב איהר א קאשער אויף דאָס

פאָדער־בלאַט, ערשט זי איז א וויענערין... פון פראַנץ יאָזעף׳ס רעזידענץ־שטאָדט. גוט אויסגעבימען, קלער איך מיר און איך בעטראכט דעם „שער“.

איך קוק אויף דעם „טויער“, וואָס עפענט זיך צו דער סאמע מעשה פון אונזער אמאָליגע גאולה און עס איז טאקע אינטע־רעסאַנט.

דער דרוק, דערצעהלט מיר דאס טיטעל־בלאַט, איז פון וויען, מיט „ציורים“, צייכענונגען בלע"ז. נישטאָ אפילו דער נאָמען פון דעם קינסטלער, נאָר וואָס מאכט דאָס אויס? א קלייניגקייט א וויענער ארטיסט!

אַט דאָס הייסט אַן הגדה, טראכט איך, און איך האָב דאָס גאָר ניט געוואוסט, און זיך געהאַלטען מיט די ווילנערסע, גע־קוויקט זיך מיט איהרע מפרשים.

איך גיעב א מיש...

די ערשטע צייכענונג: „סימן לסדר של פסח“. דאָס בילד זאָל אייגענטליך פאָרשטעלען ווי אידען פראַווען דעם סדר, אָבער איך זעה גיט קיין סדר און זעה ניט קיין מענשען. א אידיש בילד, ווערט ביי מיר רעכט, א אידישער סדר איז אָהן א ס ד ר און אידען זיינען משמעות קיין מענשען ניט... דער צייכנער מוז זיין א סימבאָליסער... איך הויב אָן צו קלערען און מיש ווייטער.

א בילד פון די „חכמים“, די „בני ברק“ ווי זיי זיצען פער־טיעפט אין די געשעהענים פון יציאת מצרים א גאנצע נאכט, ביז א שטיק אין ווייסען טאָג אריין.

קוקענדיג אויף דעם דאָזיגען „בילד“ האָב איך צום ערשטען מאָל אין מיין לעבען דערזעהן, וואָס פאר א פנים „חכמים“ האָ־בען ביי אידען... דאָס הארץ האָט מיר פערקלעמט קוקענדיג

אויף זיי. „כדאי“ — האָב איך א זיפץ געטאָן — „זיך צו פערטיעפען אין אידישע בעפרייאונג מען זאָל נאָכדעם האָבען אזא צורה אין דער ווילנער הגדה“.

איך מיש ווייטער...

אהא, זיי זיינען דאָ די פיער נאציאָנאלע העלדען אונזערע, די „ארבעה בנים“: חכם, רשע, תם און שאינו יודע לשאול. מילא דער חכם איז דער בעוואוסטער „חכם פון מה נשתנה“. דער תם האָט מיר דערמאָנט אָן קוני לעמלען און דער שאינו יודע לשאול אָן שמענדריק׳ען. דער רשע אָבער איז געווען אַן „אמת׳ער“ רשע, מיט א שווערד ביי דער זייט און א שפיעז אין האנד, א ראזבאָיניק...

גוואלד געשריען, פרעג איך ביי זיך אליין. וואו האָבען אידען אזעלכע „רשעים“? א איד איז בעבערדילט, אָבער ניט בעשווערדילט... ביי אידען א רשע גיט פעטש פאר אָן עליה, ער רוקט זיך אונטער מיט א מסירה׳לע, ער איז א „געלער“ זשור־נאליסט, נאָך „געלער“ ווי א גוי׳אישער... ער איז מבזה תלמידי חכמים, אָדער ער איז סתם א יונגאטש, א פאסקודניק. ווי קומט אָבער א אידישער רשע צו כלי זיין? אז א איד וויל הרג׳ענען יענעם, ממית׳ט ער זיך אליין...

מיט מיין ווילנער הגדה, א ליכטיגען גן עדן זאָל זי האָבען, וואָלט איך זיך פאר אזא זאך צואווערטעלט, דאָ איז אָבער א מעשה מיט וויען... איך מיש ווייטער.

א „בילד“ ווי די מלאכים זאָגען אָן אברהם׳ען, אז שרה וועט האָבען א „קדיש“. איך קוק אויפ׳ן „בילד“ און מיר דאכט, אז שרה שמייכעלט און מיר ווילט זיך אויך שמייכלען... באלד אָבער בין איך געוואָרען ערנסט: א בשורה דאָס איז א ביסעל!

הלואי וואָלט זי בעסער געבליעבען א בעזדיעטניצע, וואָלטען מיר יעצט ניט געהאט קיין יודענפראגע און קיין הגדות מיט אזעלכע „ציורים"...

נאָר וואָס העלפט דאָס, איך מיש ווייטער.

דאס בילד פון די „רעכטע גערדיכטע"! משה הרג'עט דעם מצרי, דעם עגיפטישען „פאָרמאן", פאר'ן שלאָגען א אידישען ארבייטער, א „בריק-לייער" דאכט זיך... דאס בילד בין איך אייך מוחל, נאָר די מעשה געפעלט מיר, זי פאסט פאר א נערשוני...

סאָלאָמאָן סאָלאָמאָן'ס אָדער יאָזעף איזראעלס וואָלטען נאטירליך געמאכט דערפון א בעסערעס בילד, א שעהנערע שטי-קעל ארבייט, זיי זיינען אָבער פערטאָן מיט אנדערע זאכען....

איך קוק ווייטער אויף דער צייכנונג: אידען בויען פתם מיט רעמסס. איך בעטראכט די אידען און בעטראכט די בנינים, און איך פערקלער זיך...

האָבען הפנים אידען א מאָל עפּעס יאָ אויפגעבויט און דוקא זאכען וואָס האָבען געהאט א ממשות... איך דערמאָן זיך אָבער באלד, אז דאָס איז נאָך געווען פאר מתן תורה און אידען זיינען נאָר דאן געווען קאנדידאטען אויף אידען... היינט האָבען זיי סתם געבויט פאר אנדערע, פאר פרעמדע, א זאך וואָס אידען האָבען שטענדיג ליעב געהאט צו טאָן און זיי טוען נאָך עד היום... זיי קענען נאָר ניט בויען פאר זיך; פאר זייערע שונאים אָבער, פאר די פרעה'ס זיינען זיי די גרעס-טע אויפטהוער. נאָר אפילו דאן מוז מען אויך שטעהן איבער זיי מיט א שטעקען, מיט א נאהייקע, מען טאָר זיי א רגע ניט

אפלאזען, ווייל זאנסט שלאפען זיי איין; אדער זיי ווערען גאר פראצענטניקעס...

איך מיש ווייטער.

א „בילד“ פון מופתים. איך קוק זיך איין, אבער איך זעה קיין זאך ניט. דאס גאנצע בלעטעל איז פערשמירט פון אלע זייטען און איך האב ווידער טענות צו וויען... סטייטש! איך געפין אבער גלייך א תירוץ: מיר זיינען ניט ווערט היינטיגע צייטען צו זעהן די מופתים פון א מאל... דער דרוקער קען זיין האט דאס אפשר געזעהן, אבער איך בין משמעות צו זינדיג, א אידישער שרייבער, משטיינס געזאגט!...

איך מיש ווייטער און קום צו דער גרויסער פארשטעלונג פון די מכות.

דאס בילד איז ניט געוועזן קיין קאמפלימענט פאר עסט־רייך׳ס מעטראפאלים. עס האט איהר קונסט ניט געגעבען קיין רעקאמענדאציע. אמת, איך האב דארט ניט ערוואַרטעט צו זעהן קיין ריכטיגע „כנים“ אדער „שחין“, אין וויען פערשטעה איך זיינען די דריטע און די זעקסטע מכות ניט אזוי פאפולער ווי למשל אין א ליטווישע, גאליציאנער אדער רומעניער שטעד־טעל... א וויענער מאהלער, וואס זאלען וועלען אזעלכע זאכען פארשטעלען ווי געהעריג איז, רעאליסטיש, עס זאל „לעבען“, וואלט געדארפט מאכען א „יאזדע“ נאך טראחאוואליע, נאך טשאזשנעביץ אדער מאמעליגעווע, נאר פון דעסטוועגען האבען געמענגט די מכות א סך בעסער ארוים...

דאך האב איך דאס בלעטעל ניט אזוי גיך פערמישט. די מכות האבען מיך אנגעהויבען „רופען“, מען קען זאגען ווער

טאָן. וואָס מעהר איך האָב וועגען זיי געטראַכט אַלץ מעהר האָב איך דערפיהלט, אַז מיר אַליין ליידען פון זיי.

איך מיש ווייטער... די לעצטע צוויי בילדער.

איין צייכנונג ווי אידען „וואַנדערען". ווי זיי געהען, ווי זיי „ציהען" פון רעמסס אין סוכות און... פון סוכות... אין... נאָר וואָס איז די נפקה מינה, וואו אידען געהען? וואו עס איז גוט וועלען זיי קיינמאָל ניט קומען...

די לעצטע צייכנונג: — קריעת ים סוף. אידען מאַרשירען מיט פעקלאך און „פופקעס" דורכ'ן רויטען ים... זיי זינגען און די שונאים — זינקען, דאָס בילד איז „פלאַך", אָבער די געשיכטע איז א טיעפע...

איך פערטיעף זיך אין איהר... און איך דערמאַהן זיך אָן די פירושים פון מיין אַלטע הגדה... אָן די אָבגעריבענע ליעבע „שמות" און זיסע משלים... איך זעה די „קריעה" און הער די „שירה" און איך פערטראַכט זיך אויףביידע הגדות...

קנעפּלעך

„וואָס פאר א קלוגע וועלט דאס איז“ — האָט א מאָל געזאָגט א „גרינער“ בעטראכטענדיג דעם פאָראָנדעק פון א ניו יאָרקער טענעמענט־הויז — „מען קוועטשט אויבען דעם קנעפּעל עפּענט זיך אונטען די „טהיר“.

דער „גרינער“ איז אָבער טאקע געווען נאָך גאָר א גרינער. ער האָט ניט געוואוסט, אז מען קען א מאָל קוועטשען דעם קנעפּעל און די טהיר זאָל זיך דאָך ניט עפּענען, ווייל די באטעריע איז קאליע און דער אויבערשטער קנעפּעל מיט דעם אונטערשטען זיינען מעהר קיין „קנעפּלאך“ ניט...

איך זאָג דאָס מכח אונזער אמעריקאנער טהיר, וואָס איז געוואָרען שווער צו עפּענען.

מען דריקט און מען דריקט דעם קנעפּעל, מען דריקט זיך אָן א היהנער אויג אויפ׳ן פינגער און די טהיר בלייבט דאָך פערמאכט. דריק היינט, דריק מאָרגען, די קנעפּלאך זיינען אויס „קנעפּלאך“ און דו בלייבסט אין דרויסען.

די באטעריע איז קאליע!

עס איז זעהר ניט אנגענעהם צו זיין א גאסט פון דער לינקער זייט טהיר, צו שטעהן און קוקען אויפ׳ן שוועל מיט גלעזערנע אויגען, ווי א „סלעק־אפּרייטאָר“ אויף א בעקער־

שאפּ, און זיין געצוואונגען צו זאָגען דעם פּסוק: „השיבנו נאזאר“.

מערקווירדיג איז דאָס אָבער ווי עקסטרעמען טרעפען זיך אמאָל צוזאמען.

ווען עס דרייען די צייהנער גיט מען אייך קנאקען נים־לאך, ווען איהר האָט מאזאָלעס אויף די פיס פערשמעלט מען אייך די שיך, ווען איהר ווינקט צו דער שכנה דארף גראד אָנקומען דאָס ווייב, ווען איהר גרייזעלט די קולאקעס צו א געשלעג דערלאנגט מען אייך א שמעק טאבאק... ווען איהר קומט מיט אן אדרעס קיין ניו יאָרק האָט גאָר יענער ארויסגע־צויגען אין קאליפאָרניא, ווען איהר אנטלויפט פון רוסישע הו־ליגאנעס טרעפט איהר אמעריקאנער עמיגריישאָן בעאמטע, און ווען איהר דרייט זיך אויס פון קרושעוואנען און פּאָביעדאָנאָס־צעוו בעגעגענט איהר גראד אויף צופוקענים בעלמאָנט׳ען מיט גאָמפּערס׳ען, די צוויי העלדען פון דער „סיוויק פעדערייישאָן“ וואס זיינען געגען אימיגראציאָן.

ביטערע ענטוישונגען!

און אויף קיינעם וואונדערט מיך ניט אזוי שטארק ווי אויף אָט די צוויי אידלאך, בעלמאָנט און גאָמפּערס, די אוים־געריסענע קנעפּלאך פון דער כנסת ישראל׳ס זשופּיצע. דאָס הייסט, איינער איז שוין אין גאנצען אויסגעריסען מיט א שטיק סחורה מיט אלעמען, און דער צווייטער האָט געמעגט אויסגע־ריסען ווערען, אָבער ער האלט זיך נאָך דערוויילע אויף א צו־דריבעלטען פאָדים. ניט אויף א „כשר׳ן פאָדים“ חלילה, ווייל דערפון האָט מען „קרחת“ אין אמעריקא...

אָט די צוויי אויסגעריסענע אידען האָבען זיך דאָס אוועק־

געשטעלט ווי צוויי אבגעריסענע הינד ביי דער היעגער פריי־הייטס מהיר און לאזען קיין מענשען ניט אריין... איבערהויפּט שרעקען זיי זיך פאר דעם א י ד י ש ע ן אימיגראנט. איך מיין פאר דעם אידישען ש ט ע ק ע ן, וועלכער קען טויגען געגען די אמעריקאנער כלבים ווי געגען די רוסישע...

ביידע: אי בעלמאנט, אי גאמפערס, ווייסען, אז רוסישע אידען לאזען זיך ניט בייסען אהן א פראטעסט און אז די הינטישע צייהן זיינען אין גרויס סכנה אויסגעהאקט צו ווערען, דערפאר ווילען זיי דאס, די בילער, פאנאנדערבייסען די ספּרו־זשינעס פון מענשען־געפיהל דא אין לאנד, אז די הערצענס־טהיר פון מיטלייד זאל זיך ניט עפענען פאר'ן אונטערדריקטען און פרייהייט זאל זיין אויס קנעפעל מיט אידען.

דאס איז דאס טרויעריגסטע, וואס גראד אידען מאכען דעם גלות אין אמעריקא פונקט ווי זיי העלפען איהם מאכען אין רוסלאנד. איך בין נתפעל געווארען לעזענדיג אין א פּע־טערבורגער צייטונג, אז דער הויפט מענערזשער פון רוסלאנד'ס שווארץ־טומאה, די „נאוואיע ווערעמיא", איז א געוויסער הערר גאלדשטיין.

גאלדשטיין!... גאלדשטיין!... האב איך עטליכע מאל אי־בערגע'חזר'ט דעם נאמען. דאכט זיך, ניט קיין געבארענער אירלענדער, קיין גרעק אויך ניט און דארף זיין א שעהנעם תחום שבת פון א טערק אדער א „סטארא־ווערעץ".

גאלד... שטיין... יא, דאס איז א איד! א איד מיט די ביינער! פאר ג א ל ד וועט ער ווארפען א ש ט י י ן זיין אייגענעם טאטען, זיין מאמען, זיין פאלק — זיך אליין! גאלד־שטיין פון דער „נאוואיע ווערעמיא", אדער ער איז שוין אן אבגע־

ריסענער קנעפעל ווי בעלמאָנט, אָדער ער הענגט נאָך אָן אונז ווי אַן „אָבגענומענער" גליעד, ווי גאָמפערס.

קוקענדיג אויף דעם רוסישען גאָלדשטיין האָב איך ערשט ריכטיג דערגאנגען דעם סוד, אז ניט אלץ איז גאָלד, וואָס טראָגט דעם נאָמען. איך האָב קיינמאָל ניט געהאט קיין דרך ארץ פאר גאָלד. איך האָב געוואוסט, אז וואו ג אָ ל ד דאָרט איז ש ט י י ן, ניט איינצובייסען... איך האָב גוט געוואוסט, אז גאלד און זילבער קענען א מענשען ר י י ך מאכען, אָבער ניט גוט מאכען. און וואָלט מען יעצט ניט געדארפט האָבען אזוי פיעל גאָלד צו שיצען און שטיצען די אידען אין רוסלאנד, און וואָלט איך אליין ניט געדארפט האָבען עטליכע שילינג וואָלט איך געזאָגט אז מען דארף דאָס האָבען אויף כפרות.

יעצט אָבער איז פארפאלען, מען מוז האָבען געלד.

כל זמן מיר האָבען א ג אָ ל ד ש ט י י ן אין פעטער־בורג, און א סאפירשטיין אין ניו יאָרק, יאָ, כל זמן מיר האָבען נאָך אזעלכע ש ט י י נ ע ר אין וועג, אין וועג פון פרייהייט און פאָרטשריט, אין וועג, אין רעכטען מיטען וועג פון דער מענשליכער ערלייזונג — מוזען מיר האָבען גאָלד די שטיינער צו בעזייטיגען.

געגען גיפט פאר גיפט און גאָלד פאר גאָלד.

מיר מוזען בעקעמפפען די שטיינער, די שטרויכלונגען אין וועג מיט זייערע אייגענע כלי זין. זיי פערקויפען דעם כלל פאר גאָלד מוזען מיר זאמלען גאָלד אונזערע פערקויפער אונשעדליך צו מאכען, מיר מוזען בעשטרייטען די, וואָס זיינען

ניט מעהר קיין „קנעפלאך“ מיט אונז און די וואָס זיינען צו־פיעל קנעפלאך.

אָ, די צופיעל קנעפלאך זיינען פיעל שעדליכער!

זיי שטעלען זיך ארוים אלס אונזערע כלל טהוער, אלס אונזערע פערטרעטער, אונגעבעטענערהייד קומען זיי אונז העלפען — איבערפיהרען! זיי קושען אונז יענעם בעקאנטען היסטאָרישען עשו־קוש. דעם „וישקהו“ מיט פינטעלאך... זייער קוש איז גנבה און זייער גלעט — איינפאכע פינגער מלאכה.

גוואלד, איך האָב פיינד א „קנעפעל“, איך ליעב שוין בעסער א „העקעל“. ער איז אפילו אויך טויב ווי די וואנד, אָבער ער האָט כאָטש אויערלאך... ער איז ניט אזוי דורכגעלעכערט, דורכגעווערימט אין רעכטען מיטען הארץ... דער „העקעל“ האָט כאָטש עפּעס א שטיקעל האצעק אָן וואָס זיך אָנצוכאפּען... ווען איין העקעל רייסט זיך אוים בלייבט אם ווענינסטענס דער אנדערער. איז ניט אויערלאך איז האצעק, איז ניט האצעק — איז אויערלאך, דער „קנעפעל“ אָבער איז פאלש ווי אן אמעריקאנער פּאָליטישען, ווי די רוסישע קאָנסטיטוציע, ווי די פּרעטענזיעס פון א כל ישראל־בלאט, א קנעפעל איז לייכט צו דרייען אהין און אהער... א אידישער קנעפעל איז סתם א הפקר־יונג. יעדער איינער קען איהם אָננעהמען און דערצעהלען א מעשה און אויף אזא ארט ביסטו קיינמאָל ניט זיכער מיט איהם...

און זעהט נאָר אקאָרשט אידעלאך, קרוינעלאך, וויפיעל „קנעפלאך“ מיר האָבען דאָס יעצט! ווען עס ווערט נאָר עפּעס א לעכעל אין דעם נאציאָנאלען אידישען „בגד“ בעווייזען זיך

פלוצלונג די „קנעפלאך“. קיינער נייט זיי ניט אָן, זיי נייען זיך אליין אָן אזוי ווי מיט א כשוף. אָדער בעסער געזאָגט, זיי וואקסען אוים ווי בראָדעוועקעס, ווי היהנער אויגען, ווי טו־מאָרס, פון דער העלער הויט וואקסען זיי אוים און שפּארען זיך, שטופּען זיך, קריגען זיך ווי יעקב׳ס שטיינער. יעדער „קנע־פּעל“ וויל זיך אריינשפּארען, אריינקוועטשען אין דעם אידי־שען רים, אין דעם גוואלד־רים און אונז פערקנעפּלען... כאָטש מען דארף דאָרט א לאטע און ניט קיין קנעפּעל...

עס פערשטעהט זיך, אז די לעבער, דער רים ווערט נאָך גרעסער, זיי צושפּארען, צודריבלען דאָס, און ווען דער רים ווערט פיעל צו גרוים און צו גוואלדיג, כאפּען זיי זיך אלע אריין און פאלען איינציגווייז דורך... זיי ווערען אויסגעריסען, עס קומט אָן אויסרייסענעס אויף זיי און מיר בלייבען מיט אָפענע פּאָלעס און א נאקעטע ברוסט געגען שטורם־ווינד...

אָ, קנעפּלאך, קנעפּלאך! וואָס ווילט איהר פון אונז?

בערל דער פּיסקאַטער

פּאַטירע אויף די גראַמענפּלעכטער פון דער

אידישער גאַס.

ערשטער קאפיטעל

ווי אזוי „בעריל דער פיסקאַטער“ האט זיך אָנגעטראָפען מיט „חיים די געמבע“ אוןביידע האָבען געקלאַפּט פון איין „ספר“ און וואָס פון דעם איז ארויסגעקומען פאר דער וועלט־פּאָליטיק.

א חתונה אָהן א ברחן איז ווי להבדיל א מרחץ אָהן א פּארסטשיק. עס איז טאקע דאָ גענוג היץ, גענוג פּארע סיי ווי סיי, עס פעהלט אָבער דער ריכטיגער בעל דבר, וואָס זאָל אייך ארויפנעהמען אויפ׳ן פּאָל און גוט דורכבעזימען, דורכשמייסען, אז די נשמה זאָל זיך קראצען פאר התפעלות און געשמאקהייט: „אי גוט, גוט, לאנג לעבען זאָלט איהר, גוט, א מחיה... א טעם גן ערן!...

אידען זיינען א פערזויערט פאָלק. קיין צרות פעהלט זיי ניט, אפילו די שמחות זייערע זיינען אויך ניט אזוי ווי ביי לייטען. מען פינסטערט זיך גענוג אָן, מען פּאדעט, לויפט, טומעלט, מען יאָגט, שונא ישראל פון זיך ארויס די נשמה ביז מען דערלעבט די חתונה, אמעריקאנער חתונות, מישטיינס געזאָגט! און ווען עס קומט שוין צום סאמע שפּיץ, צו די רעכטע גע־

דיכטע, ווי זאָגט יענער, איז אפילו ניטאָ קיין כח צו מאכען א שנאפּס. די מענער רוקען זיך נאָך ווי עס איז צו צום פלעשעל, די אָרעמע ווייבער, אָבער, מוז מען געבען גאָר אן אנדער מין משקה.

זיי קען נאָר אָנ'שיכור'ן דער כלי־זמר, דער בדחן, מיט א שענעם „בעזעצענס", א פיינעם „חסיד'ל" אָדער מיט א גע־שמאקען ליעד פון א „בת מלכה", מיט א „בן מלך". א פיערע־לע און א ליערעלע זיינען בראנפען פאר א אידעלע, און פאר א אידענע געוויים.

דעם הויפּט רושם, אָבער, מאכט נאָר דער בדחן, און מעהרסטענס צווישען די עלטערע ווייבער, וואָס זיינען געוואוינט צו איהם פון „דערהיים". ער וואָרפט זיך אום, דער בדחן, מיט די ווייבערשע נשמה, ווי מיט א פּילקע און רופט אין איהר ארויס אלערליי שטימונגען. אָט וויינט זי, און אָט לאכט זי. אָט קנייפּט ער זי, די ווייבערשע נשמה, מיט א צוואנג פון גראַ־מען און אָט קיצעלט ער זי מיט א פינגער פון וויצען.

דער בדחן איז א מאדים צו מאכען וויינען, אָבער נאָך מעהר צו מאכען לאכען. אויף לוסטיגע שטיקלעך איז ער פשוט א מחבל. ער מאכט, אז א קאָטשערע זאָל קייכען פאר געלעכ־טער, פאר די בייכער זאָל מען זיך האלטען, א וועלט קעהרט ער איבער מיט זיינע גראמען, „נאָז און אויער אוועק צו גע־בען" פאר זיינע פּרייוויליבע איינפאלען און המצאות'לאך.

נו, איז שוין א וואונדער, וואָס אידען דאַרפען א בדחן אויף זייערע הוליאנקעס? זיי קענען זיך ממש אָהן איהם ניט בעגעהן, ער איז די סאמע צאצקע, דער הויפּט שיינדעל פון

דער שמחה; אָהן איהם איז די פריילׅיכקייט א געצוואונגענע, ער רופט ארויס נאטירליכע געפיהלען.

עס איז אָבער א גרויסער אונטערשיעד צווישען דעם „היי־מישען“ בדחן און דעם היגען. דאָרט, אין דער אלטער וועלט, ווערט דער מארשעלעק געבעטען אויף דער שמחה, בשעת דאָ קומט ער אליין. דאָרט מאכט מען פאר איהם א ווארע, א פאַראד, מען „אכט“ איהם ארויף אויפ׳ן רעכטען אויבען־אָן, מעשה מענש, בשעת דאָ, קומט ער מעהרסטענס אליין. א צאצקע איז ער טאקע, אָבער א צאצקע מיט פיס, וואָס קומט אין שטוב גאָר אונגעבעטען. ווי קראָפּאָווע איז ער דאָ, וואו מען זעעט איהם ניט, געהט ער אויף.

דער ניו יאָרקער בדחן האָט אויפ׳ן רייסטער אלע מעוברת׳ע ווייבלאך און ער צעהלט פאר זיי די חדשים... זיי קענען אמאָל א טעות האָבען, ער, אָבער — קיין מאָל ניט, און אויב עס איז א ברית, ווייס ער דאָס גיכער ווי די קינפּעטאָרען, דען ער אר־בייט קאָאפּעראטיוו מיט די העבאמעס, מיט די ווארטס־פרויען, די קוכערס און די מוהלים. ער ווייס וואו עס וועט זיין א תנאים אָדער א חתונה נאָך איידער מען האָט גערעדט דעם שידוך, ווייל ער קען אלע שדכנים און אלע כלי־זמר.

שטארק בעקאנט אין דעם אידישען קווארטאל איז דער „הויבער מיט דער געמבע“. ער איז א מזיק אריינצוקריכען אפילו דורכ׳ן קוימען. וואו מען ריכט זיך אויף איהם צום קנאפּסטען, קומט ער אם מעהרסטען, פונקט ווי אן עין הרע. אָט ווי גרויס און גראָב ער איז, קען ער פון דעסטוועגען אריינ־קריכען ערגעץ אין א קעשענע אָדער אין א קליידער־שראנק און

פלוצלונג וואקסט ער אוים מיט א טעלער אין האנד און מאכט אייך א „מי־שברך"...

דער „גרויסער מיט דער געמבע" איז א זעלטענער קאָמי־קער. ער קען מאכן, אז א קיילעכדיגער סאלון־קיפער זאָל פּלא־צען פאר געלעכטער, און עס זאָל זיך א פּליוכע טאָן אומזיסט ביער און בראנפען פאר'ן גאנצען עולם... נאָך אלע זיעבען זא־כען איז ער אָבער דאָך ניט דער בעסטער, דען בערל דער פּיס־קאטער שאָקעלט איהם אוים פון ארבעל, ער ווישט איהם אב מיט א גראם.

מיט בערל דעם פּיסקאטען האָט די וועלט צו טאָן. ער פּלעכט גראמען ווי קיטקעס און ווארפט גלייכווערטלאָך ווי באָב. ער איז דער קאָנטראסט פון „גרויסען מיט דער געמבע". „בערל דער פּיסקאטער" איז אין גאנצען גרוים ווי א מינוט און איז אויך א בריה צו ערשיינען אומגעבעטען. ער קומט אויך פּלוצ־לונג, מיט אמאָל, ווי אפּענדיסיטיס, אָט איז ער דאָ און איהר האלט זיך שוין פאר'ן בויך...

איך וועל לאנג געדיינקען דעם איינדרוק, וואָס די צוויי אויבענדערמאָנטע בדחנים האָבען אויף מיר געמאכט, אויף א חתונה. דאָס איז געווען אפּריוואט־חתונה, ניט אין א זאל, נאָר אין א פּראָסטע דירה. אין יענער דירה האָט גראָד לאָזשירט מיי־נער א בעקאנטער און ווען איך בין אין אָבענד געקומען איהם זעהן, האָט מען מיך פערהאלטען ביז איבער דער שמחה.

קיין בדחנים האָט מען דאָרט ניט איינגעלאדען, עס איז דערפאר געווען א גרויסע איבערראשונג פאר אלעמען, ווען עס איז פּלוצלונג, ביי דער ערשטער גלעזעל בראנפען, אויסגעוואק־

סען דער „גרויסער מיט דער געמבע“ און האָט געמאַכט דעם ערשטען שנאַפּס. אין א האלבע שעה שפּעטער האָט מען דער־זעהען „בערל דעם פּיסקאַטען“.ביידע האָבען זיך אָנגעקוקט ווי די העהנער. עס האָט אויסגעזעהען, אז דער „גרויסער“ וועט איינשלינגען דעם „פּיסקאַטען“, נאָר ער האָט משמעות מורא געהאַט ער זאָל זיך ניט דערוואַרגען מיט יענעמס שפּיציגע גראַמען.

ווי גיך די צוויי לצים האָבען זיך צונויף געטראָפען איז געוואָרען פריילעך. עס איז געווען שען צו הערען ווי זיי האָבען ביידע מיט אמאָל אָנגעהויבען „זאָגען“, און ווי עס שיינט, האָ־בען ביידע געזאָגט פון דעמזעלביגען ביכעל. דער עולם האָט זיך געשטיקט פאר געלעכטער. מילא בערל האָט באלד איינגע־זעהען דעם טעות, האָט ער זיך פארקירעוועט אָן א זייט און אָנגעהויבען דרעשען אויף אן אנדער נוסח. דער „גרויסער מיט דער געמבע“, אָבער, האָט געהאַקט ווי אין קרויט. באלד האָט זיך אָנגעפאַנגען א מחלוקת: וועלכער פון די צוויי עס זאָל בליי־בען ביז איבער דער חתונה, און עס איז געבליבען דער „פּיס־קאַטער“. דער „גרויסער“ האָט זיך אָבגעטראָגען מיט א דאָלאַר און א זייגעריל...

אז בערל איז געבליבען אליין, האָט ער געוויעזען, וואָס ער קען. ער האָט ארויסגעשלעפּט פון בוזים־קעשענע א ביכעל מיט פערשיעדענע גראַמען צו אלערהאַנדיגע שמחות, וואָס קען נאָר פאָרקומען ביי אידען. גראַמען, וואָס פאַסען צו אלע נע־מען, קאָמפּלימענטען צו מחותנים, מחותנת׳טעס, חתנים, כלה׳ס, קינפּעטאָרינס, בעלי ברית׳ן, גבאים, רבנים און פּאָליטישענס.

ווי ווייט די גראמען פאכען צו די נעמען און צו די אנגעלע־גענהייטען קענט איהר אליין זעהן:

להיתומה מרת רייצע.

(בעזעצענס).

אָי, ראַיצע, ראיצע,
אז אָך און וואָי צו
דיר אין דיעזער שטונד!
דיין מאַמע ליפע,
אָי, וויין און כליפע,
איז טויט, און זייט צע
מיר אלע געזונד.

נאָך „ר“ קומט, נאטירליך, „ש“ און אָט האָט איהר נאָך א פּראָבקע:

להיתומה מרת שאָשע.

(בעזעצענס מיט א קנאַק)

טהייערע כלה שאָשע,
דערפילט איז דיין בקשה,
דיין מאַמע יענטע דוואָשע
האָט זיך אין קבר געטיהט,
ווי איך בין א איד.

אויף א חתן בחור, א יתום, וואָס הייסט אברהם'ל, איז פאַראַן אזא מין זאַך:

להחתן היתום אברהם'ל.

(א בעזעצענס עס זאל געהמען)

אברהם'ל, אברהם'ל,
דו ביסט דאָך קיין קעמעל,
קיין עזעל און קיין פערד,
אז מען זאל דיר שלאָגען
דו זאלסט איצטער קלאָגען
אויף דיין טאַטען אין דר'ערד.

צו ווייזען ווי פלינק ער איז צו פערפאסען זאכען, האָט בערל דער פיסקאטער געמאכט א ליעדעל אויף מיר אליין. איך גיעב עס אייך איבער ווי עס שטעהט און געהט:

להשרייבער פון ציימונג חזק,
וואס איז זיך גאָר נים קיין דוראַק,
גאָט זאל איהם געבען תו־ק"ק,
ער זאל קענען שרייבען געשמאַק
אנטגעגען באָכעס און געלד־זאַק,
אנטגעגען לופעק און צופעק,
א געשוויר זיי אין באַק,
און א געזונד איהם אין פופעק.

אָט אזוי האָט בערל דער פיסקאטער אָבגעארבייט ביז נאָכ'ן בענשען, און דער עולם האָט געוויינט און געלאכט. עס

האָט אפילו געטראָפּען א סיבה: א בלעטעל אין דעם חתן׳ם בעזוצענס איז געווען פערוועגדט, און בערל האָט אין מיטען דערינען אָנגעהויבען צו ריידען וועגען א ברית־מילה, אז עס וועט זיך איהם „איה״ש שנעל פערהיילען״, און ער וועט זוכה זיין „געלד צו ציילען״, אָבער די ווייבער האָבען זיך דאָס ניט ארומגעזעהען און האָבען געוויינט סיי ווי סיי...

אויף מיר האָט „בערל דער פיסקאטער״ געמאכט אזא רושם, אז איך האָב זיך בעשלאָסען צו היטען זיינע שמחות און זיך אָפּטערם מיט איהם צו בעגעגענען.

צווייטער קאפּיטעל

בערל דער פיסקאַטער שרייבט ליעבעס־בריוועלאַך אין גראַמען, פערשטעהט זיך.

עס איז אפשר ניט אלעמען בעקאַנט, אז אין דעם ים הגדול פון אידישען קוואַרטאַל, וואו עס „ווידמען״ און פּרוכפּערען, און מעהרען זיך אַלערהאַנדיגע ברואים — געפינט זיך אויך א בריאה, וואָס הייסט „ליעבע־שרייבער״. אָט דער דאָזיגער „שרייבער״ איז אָנגעגאָסען מיט „ליעבע״ ווי א לאָמפּ מיט נאַפט און א מטבע איז די שוועבעלע, וואָס צינדט איהם אָן.

וואו עס געפינט זיך נאָר ערגעץ א פערליעבטע נשמה, א פערשמאכטע הארץ, וואָס קריינקט אין דער שטיל און רעדט נאָר צו דעם שטומען שלאָפצימער... קומט און צוגיסט זיך ווי א

שבת־יויך פאר דעם „ליעבע־שרייבער“ און ער מאכט דאָס שוין צורעכט אין א בריוועלע צום געליעבטען, אָדער צו די געליעבטע.

געוועהנליך זיינען אין אָט די מלאכה אויך פאראן עקספּערטען, און אן עקספּערט רייסט אמאָל ארויף נאָך א מטבע אויף א בריוועלע, אָבער דאָס דארף שוין זיין א שטיקעל ארבייט, וואָס זאָל נעהמען. מען דארף זיך קענען פערליעבען אין די ווערטער גופא, אפילו ווען דאָס מיידעל זאָל האָבען א ריפּ קוכען און דעם בחור זאָל פעהלען א ניר.

אזא מין ליעב־הארציגער שרייבער דארף קענען זיין פלינק אויף א גראם. ער דארף אלע ווייצע קענען ארייננווארפען עטליכע גראמען, אָדער א גאנץ ליעדעלע, ווייל גראמען ג ר א מ י ר ע ן אזוי די ליעבע אז זי קומט גאָר שענער ארויס... עס איז דערפאר איבעריג צו בעמערקען, אז איינער פון די הויפּט „ליעבע־שרייבער“ אין דער אידישער גאס און אפשר טאקע אין גאנץ אמעריקא — שוין די פיליפּינען און פּאָרטאָ ריקאָ איינגערעכענט — איז דער בעוואוסטער בדחן בערל דער פּיסקאַטער.

בערל'ס בריוועלאך קענען צוזאמענברייננגען א וואנד מיט א וואנד, זיי רייסען דעכער און קעהרען איבער קאַפּויר די וועלט. ווען א שטעקען זאָל קענען לייענען בערל'ס א ליעבע־בריוועל, וואָלט ער געקראָגען פליגעל ווי א וואָראָבייטשיק; דער אונגליק איז נאָר, וואָס בערל איז כמעט קיינמאָל אין דערהיים ניטאָ, ער איז שטענדיג אויף חתונות און ברית'ן, און תנאים'ס, און „סיום'ס“ און אנדערע שמחות, און זעלטען ווען מען קען איהם כאַפּען ער זאָל שרייבען א ליעבע־בריוועלע טאקע ווי ער קען.

אָפּט ווען בערל ווערט אין כעס וואָס מען דאקוטשעט איהם אזוי פיעל מיט פרעמדע ליעבעס, אגב אורחא, בערל דער פּיס־

קאטער איז נאָך א בחור, — מאכט ער די גאנצע ליעבע צו קליין געלד. ער ווישט איהר אָב מיט עטליכע גראמען.

אמאָל האָט איהם אן עלטערע בתולה אזוי שטארק געדו־רעט מיט איהר ליעבע צו אן אלמן, אז ער, בערל ניט דער אלמן, האָט אויסגעשריען מיט כעס:

ליעבעלע, שמיבעלע,
גראבט אייך א גריבעלע,
נעמט אייך א ציבעלע
פאר אלע ליובקעס!
באלד נאָך דער חתונה,
קומט שוין אַזאַ שנאה,
קומט שוין א קוואסניצע,
רייסט מען די טשופקעס.

די פערזעסענע פערליעבטע האָט נעבאך מורא געהאט בערל'ען ארויסצוטרייבען אין גאנצען פון די כלים און האָט איהם געזאָגט, אז זי וועט דערווייליג אונטערווארטען ביז ער וועט זיין אויפגעלייגט צו שרייבען איהר בריוועלע, זי האָט איהם ערקלערט, אז זי האָט מורא צו לאָזען דעם שידוך לאנג אין באנק כדי אימיצער זאָל דאָס ניט אויסכאפען...

דאָס האָט בערלען נאָך מעהר אויפגערעגט. זיין געוועהנ־ליכע שנאה צו אלטע מוידען, אלס אלטער בחור און אלס בדחן, האָט זיך אויפגעבלאָזען ווי א פאמפושקע. אין אמת'ן: די מיאוס'ע מויד! ביז יעצט האָסטו זיך ניט געאיילט און פלוצ־לונג איז אויסגעפאלען אויף דיר א בייזע איילעניש!...

און בערל האָט זיך אָבגערעכענט מיט איהר און פאר־איינס

מיט אלע בעזעסענע בתולות פון א גאנץ יאָהר. ער האָט ניט לאנג געוואַרט און גענומען זאָגען:

אלטע מיידען.

א קלאָג צו אייך, אלטע מיידען,
וואס געדיינקען נאָך מיין זיידען,
זאל ער האָבען א ליכטיגען גן עדן, —
צו אייך וויל איך איצט טהאָן ריידען:

ווען איהר זייט יונג און בישט קשה,
און מען בעט אייך א בקשה,
האלט איהר אונז א גאנצע דרשה,
ווי עס וואָלט נאר זיין איין שאָשע.

איצט, ווען איהר זייט קיין בע'טעמ'טע,
לויפט איהר ארום ווי פער'סמ'טע,
איהר זוכט ברייוועלאך געגראַמטע,
אבי א טאַמטע דערבאַמטע.
זאל זיין זלמן, קלמן, שלמן,
זאל כאטש זיין אן אלטער אלמן,
זאל כאטש זיין אויפ'ן בית עלמן...

עס איז זעלבסטפערשטענדליך, אז נאָך אזא פאָרציע איז שוין דער בתולה פערגאנגנען דער אפעטיט פון חתונה האָבען, און אויסשרייענדיג: „בערל דער פיסקאטער“! האָט זי געכאפט די קלייד אין האנד, האָט א קלאפ געטאָן מיט'ן טהיר און איז אוועק ווי א „דאָנער וועטער“.

ווי עס שיינט אָבער, האָט בערל זיך ניט געקענט אָבטשעפּען דעם טאָג פון די ליעבע בריוולאַך, דען ווי גיך די אלטע מויד איז אנטלאָפען, איז אריינגעקומען א קוילמאַן, פערליעבט און איינגעשמירט ביז איבער די אויערן. ער האָט אפילו ניט געהאַט קיין צייט זיך ארומצואוואַשען. ווען בערל האָט א קוק געטאָן אויף זיין שווארץ חן׳עוודיגען קונד, האָט ער זיך עפּעס אזוי ווי דערשראָקען פאַר איהם. דער קוילמאַן אָבער האָט באלד פערמאַכט זיין זאק און געעפענט דאָס הארץ פאַר בערל דעם פּיסקאַטען. מיט טרערען, שווארצע ווי סאַזשע, האָט נעבאך דער אָרעמער קוילמאַן פערטרויט בערל׳ען, אז ער איז פערליעבט אין דער ארעמער „הויזקיפּערקע“, און אז יעדעס מאָל וואָס ער זעהט איהר קעהרענדיג די טרעפּ קעהרט זיך איהם איבער דאָס הארץ, און ווען זי שטעהט ביי דער פעסעל מיסט וואָלט ער איהר וועלען ארומנעהמען און איינשלינגען מיט׳ן פעסעל מיט אלעמען, — דער כלל, ער וויל איהר שרייבען א הייסען, א ברענענדיגען ליעבע בריוועלע, וועלכער זאָל זיך וואָס־מעהר גראַמען.

גראַמען, שטראַמען,
כאַפּ דער מאַמען,
כאַפּ דעם זיידען,
כאַפּ אינז ביידען.

האָט בערל א זאָג געטאָן ווייזענדיג, אז גראַמען פעהלען איהם ניט און, אז ער וואָלט געקענט אָנקאָרמענען מיט גראַמען אלע אידישע צייטונגען און זשורנאַלען פון אמעריקא און אייראָפּא... און בערל האָט ווי עס שיינט טאַקע אמת׳דיג רחמנות

געהאט אויף דעם ארעמען קוילמאן, וואָס ליידעט אזוי פיעל און זיך אויספרעגענדיג ביי איהם אלע איינצעלהייטען האָט זיך בערל אוועקגעזעצט און געמאכט אָט דעם דאָזיגען בריוועלע:

דעם קוילמאנ׳ס ליעבע.

צו דיר, מיין געליעבטע באַשע.
דאָס תארץ צוקריכט מיר ווי א קאַשע.
אָ, וואָס זאל איך מאכען אהנע
דיר, דו מיין האלבע לבנה?
דער הימעל שיינט מיר קרעציג
אהן דיר. איך ארמער „יאַכנעציג"!
איך ליג איינגעלייגט אין קעלער,
בעקום פון ליעבע א פעהלער...
ווען איך זעה, דו האלסט דעם בעזים,
וואָלט איך צוריבען ווי קעז איהם!
ווען איך זעה, דו וואשט די טרעפען,
וואלט איך זיי געלאזען קעפען.
די איפערזוכט בייסט ווי וואנצען.
אָ, ווי דיינע אויגען גלאנצען!
איך ברען ווי טהייערע קוילען,
דער פייער שטייגט אזש ביז פוילען.
און שווייגסטו, אויף מיין אמונה
כ׳נעהם איין א מיתה משונה!
פון מיר, דיין געליעבטער מאַטעל,
וואס געהט אום ווי עובר בטול.

ווען בערל דער פיסקאטער האָט איבערגעלייענט אָט דעם דאָזיגען ליעבע בריוועלע צו דער „הויזקיפערקע“ האָט דער קויל־מאַן געגאָסען טרערען ווי בעבלאך און א גאנצער „קוואָרטער“ מיט א „ניקעל“ זיינען געלענען אויפ'ן טיש און געמאכט חן'דלאך צו בערלען.

ווי אזוי איך האָב געקריגען צו זעהן בערל דעם פיסקא־טענס בריוולאך איז א זאך, וואָס איך קען גראד יעצט ניט דערצעהלען, דאס איז א פריוואט זאך און איך מוז דאס האל־טען בסוד סודות. אלץ וואָס איך קען אייך זאָגען איז, אז צווי־שען מיר און בערל'ען זיינען דאָ צווישען געהערס, „גא ביטווינס“, ווי דער ענגלישמאן זאָגט, און וואָס ביי בערל'ען זאָל זיך פערמישען אין אן איי קריעג איך באלד צו וויסען.

איך ווייס, אז בערל איז ניט נאָר א מאדים אויף צו שריי־בען ליעבע בריעף, נאָר אויך אויף אָ ב צ ו ז אָ ג ע ן ליעבעס. פאר אָבזאָגען, אָדער בעסער געזאָגט, פאר צוריקווייזען א ליע־בע אין גראמען איז דער פרייז פופצעהן סענט. בערל מאכט מיט אזעלכע שטיקלאך ארבייט קיין גרויסע שיהות, מיט עט־ליכע שורות פטר'ט ער אָב אפילו א כראָנישע ליעבע, וואָס שלעפט זיך זייט יאָהרען. אלס א פראָבע קען אייך דיענען אָט דער דאָזיגער בריוועל, אין וועלכען א מיידעל זאָגט אָב א קאַ־רעבעלניק, וואָס פאָהרט ארום מיט סחורה אין די פראָווינצען.

אוים שמעלקע.

מיין אלטער, גוטער חתן,
איך האָב זיך דאך בעשלאסען
אייך אבצוזאגען ענדליך,

איהר מעגט מיר געבען רענדלאך,
וויל איך ניט מעהר קיין שמעלקע,
וואס טראגט א קאריבעלקע.
געהט, קלאַפּט אין אלע קראָמען,
ביי מיר וועט איהר ניט „דראָמען“.
פון מיר, די שיינע איטקע,
וואס גיט פאר אייך קיין דידקע.

דריטער קאפיטעל

בערל דער פיסקאַטער פערפאַסט אַ היסטאָרישע אָפּערא נאַטירליך איז דאָס אין גראַמען.

ווען לוסטיגע יונגען האָבען איינגערעדט בערל דעם פיסקאטען, אז ער איז דער זוהן פון די ברחנים און זיי־נע חכמות זיינען א שרעק אין דער וועלט, האָט ער אנ־געהויבען צו קלערען וועגען דראמאטורגיע. חברה לצים האָבען בערל׳ען א נעהם געטאָן ער זאָל פערפאסען אן אָפּערא. זיי האָבען איהם גענעבען צו פערשטעהן, אז אזוי ווי ער רעדט נאָר אין גראמען, וועט ער מאכען א היסטאָרישע אָפּערא אי־בער נאכט און וועט פערדיענען 25 דאָלאר במזומן, און אומ־זיסטען בילעט אין טהעאטער און — בשותפות מיט אימעצען — א בענעפיס...

אָפּערע, חראָפּערע,
קומט „האררי אָפּ“ עהרע,
געלד און אַ פּאטשעריי.
איך מאך קיין קוואטשעריי,
מיין יעדער גראמעלע
איז אוי, וועה, מאמעלע!

אָט אזוי האָט בערל געענטפערט זיינע „חסידים“, וואָס האָבען איהם גענומען אויף זיכער. ער האָט זיי בעוויעזען, אז ער קען אויף „הארי אָפּ“ פּערדיענען „געלד“ און „עהרע“, און ווען בערל דער פּיסקאטער איז פאַרטיג געווארען מיט זיין „שמיק“, האָבען איהם חברה געבראכט אין דער ליטעראַרישער קאַפּע הויז פון דער „איסט סייד“, ער זאָל דאָרט מאכען א פאָרלעזונג פאַר די מבינים און קריטיקער...

איך האָב שוין געוואוסט פון דער מעשה מיט א טאָג פריי־הער און בין אויף געקומען הערען בערל׳ס פּיעסע.

די קאפּע הויז איז געווען געפּאקט מיט וואוילע יונגען, „נעדערים נעהמער“, וואָס קווע לען אָן ווען עס מאכט זיך זיי נאָר א געלעגענהייט צו כאפּען א יאָלד.

דאָס איז געווען אין אבענד. אלע זיינען געזעסען ווי אויף שפּילקעס, מען האָט געוואַרט אויף בערל דעם פּיסקאטען מיט זיין „קונסט שטיק“ און אז מען ווארט דערוואַרט מען זיך, און בערל איז ענדליך געקומען אין בעגלייטונג פון צוויי לצים, וואָס האָבען שוין געוואונקען צו אונז איידער בערל האָט נאָך אריינגעטראָטען אין קאפּע הויז. ווי גיך דער קינסטלער איז נאָר אריין, האָט ער אונז באלד מכבד געווען מיט דער דאָזי־גער פּאָרציע:

איהר טרינקער פון טהע און קאַווע,
איך האָב אייך געבראכט א פּאָטראַווע,
א אפּערע אין גראמען פיינע,
די מעשה דערפון איז דהיינו,
אזוי ווי איהר ווייסט דערפון אלע,
איז זיך דער נאמען פון דער כלה
ניט תיענע, ניט גרונע, ניט טאָלצע,
זי איז אונזער תורה די שטאלצע,
א י ה ר שטעל איך פאר אין טהעאטער,
איהר חתן איז דער איד הודאי,
מיט מתנות א גאנצע סטאדע,
און גאט אליין איז דער... קוואַטער...

אָרעמער בערל! ער האָט מן הסתם געוואָלט זאָגען פאטער, האָט זיך איהם ארויסגעכאפּט „קוואטער". עס איז אפילו ניט געווען בערלען צו פערדיינקען, דען קוקענדיג אויף מאנכע „קריי־טיקער", האָט ער זיך דערמאָהנט אָן א ברית מילה און איז נע־באך מיאוס אריינגעפאָהרען...

דער עולם אָבער איז געקראָכען אויף טיש און אויף ביינק צו הערען בערל'ס פּראָלאָג פון זיין נייע היסטאָרישע אָפּערא. הייסע גלעזער טהע און קאפּע האָבען זיך געגאָסען אויף דר'ערד. מען האָט געטרעטען אויף קאפּעלושען און אויף טעצלאך, מען האָט געקלעטערט אָנצוקוקען דעם נייעם דראמאטורג פון דער „גהעטאָ".

אונזער ערשטע ארבייט איז געווען, נאטירליך, צו טראַק־טירען בערל'ען מיט טהע, צו דערוואַרעמען אין איהם די קונסט, אז ער זאָל טאקע אָנהויבען ווייזען מיט אַן אמת, וואָס ער קען.

און בערל האָט ניט פיעל געדאַרפט, זייענדיג גרויס ווי א רגע, האָט מען איהם מיט צוויי גלעזער טהע געקענט אָנפילען פון די שיף ביז׳ן קאָלנער.

אָבער ווי עס שיינט, איז בערל ניט געווען קיין גרויסער ליעבהאָבער אויף טהע, דען ער האָט אָנגעהויבען אזוי צו זאָגען:

אז אך איז איך און אז וועה,
איהר טרינקט קאלעמוטנע טהע,
איהר גיסט אָן א פולען בויך
מיט אייערע גודנע יויך,
אייער טרונק איז ניט פאר מיר,
איך טרינק מיר... ביער... און... שנאפס...

דאָ האָט זיך בערל ווייטער פערפּלאָנטערט און געגראַמט מיט „שנאפס“ אנשטאָט מיט ב י ע ר. די קאפע הויז איז גע־וואָרען לעבעדיג, בערל האָט ארויסגערופען דעם ערשטען גרוי־סען אפּלאָדיסמענט. ווען דער „הויכער מיט דער געמבע“ „קאָ־טאָרי“ וועלכער האלט זיך פאר׳ן גרעסטען בדחן אין אמעריקא, וואָלט יעצט א קוק געטאָן אויף בערל׳ס כבוד, וואָלט ער זיך שוין מיט איהם אָבגערעכענט ערגעץ אויף א חתונה. ער וואָלט איהם ערגעץ אויסגעכאפּט א ברית, אדער „צוגעדריקט“ זיין „מי שברך געלד...

צום גליק אָבער איז אין קאפע הויז געווען נאָר די אינ־טעליגענץ, וואָס האָט אָנגעקוואָלען פון דעם זעלטענעם אידעל, וועלכער האָט אויסגעזעהן ווי א באָמבע אָנגעפילט מיט לצנות. דען בערלען האָט מען נאָר געדאַרפט א ריהר טאָן, האָט ער עקס־פּלאָדירט אין גראַמען. מיר זיינען געוואָרען זעהר אונרוהיג:

„די פאָרלעזונג“, דאָס איז געווען אלץ, וואָס אונז האָט געאַרט, און די פאָרלעזונג איז געקומען.

בערל האָט ארויסגעשלעפּט פון אונטערן פּאכווע א בינ־טעל און האָט דאָס גענומען אויסבינדען. ער האָט אראָבגענו־מען דערפון א חלה טישטאכעל, א ווינדעל, א קינדערשען פאר־טוכעל און א נעכטיגע צייטונג. דאן האָט ער פון א פּאפּירענע טאָרבעצקע, וואָס איז געווען צוגעבונדען מיט א ציצה און א שנירעל פון א קאָרסעט, ארויסגענומען א ביכעל...

בערל האָט מן הסתם מורא געהאט זיין היסטאָרישע „כראָ־פּערע“ זאָל ניט כאפּען א צוג, אָדער א „גוט אויג“ און האָט איהר גוט ארומגעבונדען און צוגעדעקט. היסטאָרישע אָפּעראס האָבען מורא פאר אן עין הרע, פון א „בעז אויג“ קענען זיי אמאָל אויסטריקענען און גאָר ניט ווערען נאָך איידער זיי קו־מען אויף די ברעטער... דערפאר האָט זיך דער פּערפּאסער גוט בעוואָרענט...

עס איז איבעריג צו בעמערקען, אז דעם דראמאטורג׳ס פּע־קעל איז געווען אינטערסאנטער ווי זיין פּיעסע, און, אז חברה האָבען זיך געשטיקט פאר געלעכטער קוקענדיג אויף בערל דעם פּיסקאטען מיט זיין ציטעריגען גייסטיגען קדיש, וואָס האָט געזאָלט פּערטומלען דעם קווארטאל.

בעשערט אָבער א אידישען מחבר זאָל געהן מיט די פּו־טער אראָב, און בערל האָט אנשטאָט זיין אָפּערא גאָר איינגע־בונדען זיינעם א ביכעל, אין וועלכען עס זיינען פּערצייכענט גע־ווען לויט דעם „אלף בית“ און אין גראַמען אלע מעוברת׳ע ווייּ־בער פון גרויס ניו יאָרק. האָבענדיג א נידעריגע ראיה, האָט דאָס בערל ניט בעמערקט, און זייענדיג צוהיצט און איבער־

ראשט פון זיך אליין, האָט ער פערגעסען וואו ער איז אין דער וועלט און האָט אָנגעהויבען לייענען אויפ'ן קול:

אינהאלט פון ווייבער
מיט שווערע לייבער.

איטקע, פון יאנקעל דעם גראבען,
אין 9טען און דארף באלד האָבען.
בוניע, פון יאָסעל דעם פעטען,
א פיצעל, ניט לאנג פערטרעטען.
געליע, פון ברוך קניידעל,
מסתמא ווידער א מיידעל.
דאברוש, פון הערשקע דרילינג,
עס זעהט אויס צו זיין א צווילינג.
הינדע, פון שמעית דעם דינעס,
געוויס א ברית, נאָר בהינם.
ויכנע, פון מאַקס דעם אָפּערייטער,
ערשט דער חודש דער צווייטער.
זעלדע, פון פייוועקע דעם שדכן,
ווער דארף דארט האָבען א בדחן?
חאַנצע דעם גבאי'ס, פון באָרדער...
אין פערטען, און אליץ איז אין אָרדער.
טאָלצע רחמיאל'ס, פון שכן,
אין גאנצען נאך א פאָר וואָכען.
יענטע דעם טויבענס, מיט אימפעט!
זי מוז שוין ליעגען אין קימפעט!

אַט דער נאַטיץ האָט בערל דעם פיסקאַטען אויפגעוועקט פון זיין טעות און ער האָט פּלוצלונג דערזעהן וואו ער איז אין דער וועלט, און ווייל מיר האָבען זיך אלע געקייקעלט ממש אויף דר'ערד פאר געלעכטער, האָט זיך בערל א פערשעהמטער ארויס־געכאפּט פון קאפע הויז מיט א פערביטענעם קאפּעלוש.

אַט אזוי האָט זיך געענדיגט די פּאָרלעזונג פון א היסטאָ־רישע אָפּערא.

פערטער קאַפּיטעל

ווי בערל דער פיסקאַטער ווערט אַ צייטונגס־שרייבער און זיין ביטערער טעות, וועלכער לאָזט זיך אוים אין אַ ווילדען געלעכטער.

כאָטש בערל איז מיט זיין ערשטע פארלעזונג אלס דראַ־מאטורג מיאוס אריינגעפאלען, און האָט זיך שוין געזוכט אבצושעפּען פון די וואוילע יונגען, וואס האָבען איהם שטארק דאָקוטשעט, דאָך טיעף אין הארצען האָט איהם גענאגט דער וואָרים פון בעריהמטהייט. עס האָט זיך איהם געוואָלט ווערען עפּעס מעהר ווי א בדחן...

די נאָהענטע בעקאנטע, וואָס זיינען געווען מעהר פערטרויט מיט בערל'ס געהיימען וואונש, האָבען געזעהן אין איהם אויפ־צובלאָזען דעם בעהאלטענעם פערלאנג. מאנכע גאנץ ערנסטע

ברחנים, וואָס האָבען טאקע ממש געהאַלטען זייער פּיסקאטען קאָלעגא פאר א גאון, האָבען איהם נביאות געזאָגט, אז ער וועט נאָך אמאָל פערקלינגען די וועלט, די לצים אָבער האָבען אויס־גענוצט די גוטע געלעגענהייט צו נעהמען דעם ברחן אויף זיבער.

זיי האָבען זיך אָנגעטאָן אין איהם ניט אנדערש און ניט אנדערש בערל זאָל ווערען א צייטונגס־שרייבער...

בערל האָט זיך אפילו געקווינקעלט.

— א צייטונג! ווער ווייס?

אפשר נעהמט מען גאָר ניט אָן זיין שרייבען?

כאָטש ער האָט אין מאנכע צייטונגען געזעהן אָנגענומענע זאכען, וואָס איז ניטאָ וואָס אָנצונעהמען, דאָך האָט ער גע־וואוסט, אז א בלאט איז ניט א חתונה, וואו צו יעדער גראם זאָגט מען „באם“.

איבערהויפּט האָט בערל געציטערט פאר׳ן בריעף־קאסטען.

— וואָס טהוט מען זיי, די כל־בו׳ניקעס, ווען זיי גיבען א שטעל אריין אין בריעף־קאסטען אָט אזא מין טאראראם?

„מאכט זיך ניט נאריש, פּיסקאטער,
איהר זייט ניט קיין ליטעראטער,
ניט רוקט זיך ווייטער, ר׳ בערל,
מיר ווילען ניט אייערע פערל!
ארבייט זיך ניט אן קיין האָרב
שאפענדיג פאר אונזער קאָרב“.

האָט זיך אָבער „פּויסט“ געקענט ארויסדרייען פון טייפעל?
אזוי האָט בערל דער פּיסקאטער ניט געקענט בייקומען זיי־נע לצים און ער האָט זיך בעשלאָסען זיי צו פאָלגען.

בערל האָט אַנגעשטעלט דעם וועק־זייגער צו וועקען פונקט האלבע נאכט. און ריכטיג צו „חצות“, מיט׳ן קרעה פון האָהן, האָט ער זיך אוועקגעזעצט אין זיין שלאָפצימער אַנגעטאָן בלויז אין א נאכט־העמד און גאטקעס, במחילה, און האָט קודם אָנ־געשריעבען אָט דאָס:

א תפלה צום רעדאקטער.

צום טהייערען רעדאקטער,
וואס איז אן איינגעבאקטער
אין יעדען׳ס תארץ און מח,
וואס האָט א שווארצען כח
צו פערפאסען אנטיקלאך,
וואס מען שלינגט זיינע שטיקלאך
ווי קאָכעדיגע ארבעס,
וואס לעהרנט שקצים תרבות,
צו איהם שיק איך מיין שרייבען.
ער זאל מיך ניט פערטרייבען
מיט מיינע געדאנקען
איבער דעם פלאנקען,
דען מיין ליעד איז א וואוילער,
ווי איך בין א הוילער!
איך זאל פערשפארען פאסטען
דעם בריעף־קאסטען ניט צו זעהן...

ווען בערל האָט אויפגעשריעבען אָט די דאזיגע „תפילה צום רעדאקטער“, האָט ער דאָס עטליכע מאָל איבערגעלייענט, אָבער

אין גרויס בעגייסטערונג האָט ער ניט בעמערקט דעם טעות פון זיינע לעצטע צוויי גראַמען.

בערלען איז איינגעפאַלען א געדאַנק: אפשר מיט דער „תפילה” צושיקען א פּאָר דאָלאַר, פשוט בעצאָהלען דעם רעדאַק־טער ער זאָל דרוקען. בערל האָט עפּעס געהערט מן הצד, אז אין מאַנכער רעדאַקציע מוזען די שרייבער אָראָבגעבען דעם רעדאַקטער א פּראָצענט פון זייער פערדיענסט...

אָבער דאָס איז ניט געווען דער עיקר. בערל האָט גע־וואוסט, אז דערווייל̇ע האָט ער נאָר אויסגעגאָסען זיין געגראַמטע נשמה אין א געבעט, יעצט אָבער מוז מען שרייבען די פּאָעזיע גופא.

בערל האָט אַראָבגעדרייט דעם לאָמפּ און האָט זיך גענומען פּערטראַכטען אין דער פינסטער... ער האָט זיך פערגעסען, אז ד׳רויסען איז א משונה־ווינטערדיג וועטער און זיצענדיג א האַלב נאַקעטער האָט ער געעפענט דעם פענסטער צו כאַפּען א קוק אויף דער לבנה...

א הויפען שנעע איז איהם אריינגעפאַלען גלייך אין בוזים...

ניט לייכט ווי מען רעדט
ווערט מען א פּאָעט.

האָט בערל א בורטשע געטאָן און האָט האַסטיג צוגעמאַכט דעם פענסטער.

ער האָט יעצט געזעהן, אז אויף דער לבנה האָט ער ניט וואָס צו האָפען. פערפאַלען! ער קען איהר ניט זעהן און ער האָט אָנגעהויבען צו שעפּען בעגייסטערונג פון זיין אייגענע פאַנטאַזיע... אָבער אָנהויבענדיג פאַנטאַזירען אויפ׳ן קול האָט ער דערווייל אויפגעוועקט זיין לאָדזשינג מאַדאַם און זי האָט זיך

אויפגעכאפּט מיט א גוואלד פּארוואָס ער לאָזט ניט שלאָפן און האָט אויפגעוועקט איהר מאן מיט דער בייבי, (דאָס קינד).

בייבע, דרייבע,
אייער לייבע
וועט נאָך כראָפּען,
וועט נאָך סאָפּען
און דער קליינער
מסזר'וק איינער —
וועט נאָך פּאָפּען,
לאָמיר האָפּען!

אָט אזוי האָט בערל דער פּיסקאטער אויסגעשריען מיט כעס אויף זיין מאדאם'ס בעמערקונג.

בערל איז געווען ביי זיך יחסן'דיג, ווייל זיין לאָדזשינג מאדאם האָט כמעט נעצויגען פון איהם א האלבע חיונה. ער האָט ביי איהר ניט נאָר לאָזשירט, נאָר געגעסען אויך און זעהר אָפּט פלעגט ער ברייננגען פון שמחות פולע טיכלאך גריבענעס, טאָרט, לעקאך און פּירות. „לייבע", זיין לאָדזשינג מייסטער, איז געווען א שטיקעל פּעדלעריל אויפ'ן פּראָווינץ און בערל איז געווען דער גאנצער בעל הבית אין דער היים...

עס איז דערפאר קיין חידוש, וואָס בערל האָט זיך ניט געקימערט, וואָס ער האָט אלעמען אויפגעוועקט. „בייבע דריי־בע" וואָס ארט דאָס בערלען אין א מינוט ווען די גראמען שפּארען?

און בערל דער פּיסקאטער איז טאקע דאָס מאָל געווען אמת'דיג בעגייסטערט. ער האָט זיך אוועקגעזעצט מאכען זיין געדיכט מיט דער כונה אז באלד אין דער פריה מיט דער ער־

שמער פּאָסט וועט ער דאָס אוועקשיקען צו א אידישע צייטונג. ער האָט זיך נאָך א ווײלע פערטראכט און האָט אָנגעשריעבען.

צו חיענקען.

לבנת קרוין, דו הימעלס פּופּעק!
איך קוק דיך אן און בין מסופּק
אויב דו האָסט ערגעץ אין די וואָלקען,
וואס שטעהן פּונקט ווי אויסגעמאָלקען, —
געמראָפּען מיין געליעבטע חיענקען?
א צאצקע אוי, אז זאל איך קריינקען,
אויב איך קען אויפהערען צו ביינקען!
די שנעע הערט אלץ נים אויף צו שיטען,
מיין ליעבע פאָהרט ווי אין א שליטען
אוואו איך געה איז זי אין מיטען...
בעזעץ איך ערגיץ א יתומה,
ערשיינט זי ווי דער מלאך דומה,
איהר נעזעל ליכט מיר ווי עטרות,
פון חיענקעס ל׳עבע האָב איך כרות!
שעהן איז ציפּקע, נאָך שעהנער רייכעל.
דאך חיענקע איז דאָך פראסט א מאכל.
די מיסעס איז דאך אויך א בריאה,
נאר חיענקע איז מיר מעהר מציאה,
וואס ארט מיך וועגום צי שולמית?
איך ווער משוגע ווי אין תמוז...

ענדינענדיג די לעצטע שורה איז בעריל איינגעשלאָפען פאר זיסקיים. אין שלאָף האָט ער געהאקט גראמען ווי אין קרוים.

די מאדאם מיט איהר ליבע זיינען געלעגען און געהערט ווי בעריל דער פיסקאטער גראמט פאר פייער און פאר וואסער, ווי ער פּלוידערט נאָכאנאנד „חיענקע, סצענקע, רעדאקטער, כאראק־טער" און ווי ער האָט אָנגעשאָלטען צום גראם א פולען קאָפּ מאָדרעס דעם געשטופּעלטען, וואָס האָט איהם לעצטע וואָך אויס־געכאפּט א „סיום התורה" דערצעהלענדיג, אז ער איז בעריל דער פיסקאטער, און האָט זיך אָבגעטראָגען מיט א פולע בייטעל און א זילבערנע טייטעל נאָך שעריף סטרים...

ווען בעריל האָט זיך אויפגעכאפּט זיינען שוין געשטאנען צוויי וואוילע יונגען, וואָס האָבען איהם איינגערעדט, אז זיי וועלען געהן מיט איהם צום רעדאקטאָר, ביי וועלכען זיי האָבען א גרויסע דעה. בערלען איז דאָס שטארק געפעלען געוואָרען. ער האָט האסטיג ארויפגעכאפּט אויף זיך די תחתונים, במחילה, האָט אויסגעטרונקען א פּאָר שיטערע אייער און צוגעביסען מיט א פּאָמפּעניק.

די אייער האָט בעריל געטרונקען צוליעב דער שטימע. חברה האָבען איהם איינגערעדט, אז ער וועט מוזען זינגען פאר'ן רעדאקטאָר, ווייל אָהן א ניגון געהט דאָס ניט. נאָכ'ן עסען האָט בעריל א כאפּ געטאָן פון זיין טיש א בינטעל כתבים און איז אוועק מיט חברה צום צייטונגס־אָפּיס.

די וואוילע יונגען האָבען אָבער ניט געפיהרט בעריל דעם פיסקאטען אין רעדאקציע. זיי האָבען איהם אראָבגעפיהרט אין „פּרעס־רום", האָבען איהם צוגעפיהרט צו א הויכען פּענסיל־וויניער דייטש, א סטעראָטייפּער, וועלכען זיי האָבען שוין פריי־הער דערציילט די גאנצע מעשה. דאָרט האָבען זיי בערלען פאָרגעשטעלט פאר'ן „רעדאקטער" און געהייסען זינגען.

דער גערוף פון די הייסע בלוט איז אריין בערלען אין די נאז־לעכער און אין האלז און האט איהם פערדארבען די שטימע. דער פענסילווייניער שייגעץ האט אנגעהויבען איינ'טענה'ן מיט בערלען, אבער בעריל האט איהם ניט פערשטאנען

— א רעדאקטער, האט יעצט בערעל געטראכט, איז עפעס גאר אן אנדער מין בריאה, עפעס גאר ניט ווי אלע מענשען... זיין אידיש איז גאר קיין אידיש נים. ווער קען מיט אזעלכען איינ'טענה'ן? עס איז דאך גאר א גוואלד אין דער וועלט.

ווען דער „רעדאקטער" האט אבער געהייסען בערלען פאר־זינגען זיין געדיכט, האט געטראפען די אלטע קאטאסטראפע.

אין איילעניש האט בעריל געלאזען זיין ליעד „צו חיענקען" מיט דער „תפילה" אין דער היים און האט מיטגעבראכט מיט זיך א נייעם שיר, וואס ער האט פערפאסט צו א בר מצוה. ער האט עס גיך אויסגעוויקעלט און גענומען לעזען פאר דעם הויכען פענסילווייניער גוי, זינגענדיג יעדעס ווארט מיט א מעלאדיע:

צום בר מצוה.

הער אויס, דו בר מצוה בחור!
ס'וועט דיר צוניץ קומען נאכהער
זאלסט וויסען זיין, אז מיט תפילין
דארף מען וויסען ווי צו צילען.
מען טאר זיך מיט זיי נים שפיעלען,
זיי שפאנען דיר איין אין סאכע,
מוזט באלד מאכען א ברכה,
אחן זיי קענסטו נים פארזוכען
קיין ביסעל בראנפען, קיין קוכען,

דו מוזט יעצט ביטען דיין מינע,
דו מאָרסט מעהר ניט שרייען „שינוי“
דו דארפסט ניט שפּילען אין פערדלאך
ניט רייסען אידישע בערדלאך,
ביסט געווען גענוג א לויפער,
א שייגעץ גאר אהן אן אויפהער
איצט, מיינע ווערטער שטעה אויף הער!
מעגסט חייסען גימפּעל צי חיים
לשנה הבאה בירושלים...

דער סטעראָטייפּער איז געשטאנען די גאנצע צייט, האָט אָנגעקוקט בערלען און געשמייכעלט. די אידישע לצים, וואָס זיינען געווען דערביי האָבען זיך געקייקעלט פאר געלעכטער, אָבער בעריל אליין האָט דערזעהן זיין טעות אין די לעצטע ווערטער און האָט זיך ארויסגעכאפּט פון דער חברה ווי אן אָבגעבריהטער.

פינפטער קאפּיטעל

בערל ווערט פּאָפּולער אין פּראָווינץ, פערשיעדענע חברות פערלאנגען זיין טהעטיגקייט. זיין בריעף צו דער רוסישער רעגיערונג.

זייט איך האָב בערל דעם פּיסקאטען, דעם הויפּט בדחן פון די ברחנים, ארויסגעפיהרט אין דער עפענטליכקייט, האָב איך ניט קיין ריינע טעג. בריעף קומען מיר אָן פון

אלע עקען און זייטען איך זאָל מגלה זיין בערל׳ס אדרעס פאַר דער גאנצער וועלט.

דער וויל איהם איינלאדען אויף א שמחה, יענער וויל מאכען א שמחה מיט בערלען גופא, און אנדערע ווילען ער זאָל זיי שרייבען ליעבעס בריוולאך. איינינע ליטעראַרישע פער־איינען ווילען איהם איינלאדען ער זאָל זיי קומען „פאַרלעזען“ זיין טהעאטער שטיק און זיינע געדיכטע... ווען ניט, זאָל ער כאָטש קומען הערען ווי אנדערע „בעגייסטערטע יונגע לייט“ לעזען פאַר זיינע זאַכען...

א שמש פון א „איסט סייד“ חברה האָט מיך פערשוואָרען און פער׳חרם׳ט איך זאָל איהם געבען בערל׳ס אדרעס, ווייל ער האָט פאַר איהם א שידוך. „ווי לאנג איז דער שיעור — שרייבט ער מיר — „א מאנסביל זאָל זיצען אָהן א ווייב, דאָס ברייננט דאך חס ושלום צו אן עבירה“... א ענטוזיאַסט פון דער פּראָווינץ וויל וויסען ווען בערל גיט ארוים זיינע „ווערקע“ אין א בוך, און אויב ער שרייבט אויך סקיצען און ערצעהלונגען, עס איז איהם שטארק נוגע, עס געהט איהם גאָר אין לעבען אריין...

א אידישע קהילה פון ליטוואקעס, וואָס וויל זיך „רעפאָר־מירען“ פרעגט מיך אויב בעריל דער פּיסקאטער וואָלט איהר געקענט האַלטען „סערמעגעס“ אין גראַממען. די קהילה־קדושה האָט געמיינט „סערמאָנס“, אָדער גאָר פּשוט דרשות. דער „ברודער פּרעזידענט“ גלויבט, אז געגראַממטע „סערמעגעס“ וואָלט זיין א „נאָוועלטי“ און וואָלט אפשר צוגעצויגען דעם עולם צום טעמפּעל...

א גרומאדע שמאטניקעס פון א קאָנטרי שטאָדט וויל דורכ־אוים וויסען אויב בערל דער פּיסקאטער קען עפּעס נאָבען נוטע,

וואָלענע שטיקלאך אין פּראָזא. אזוי ווי זיי רעכענען אויפצו־
געבען זייערע שמאטע־ביזנעס און ווערען ארויסגעבער פון א
ציימונג ווילען זיי האָבען בערלען אלס רעדאקטאָר. זיי מעלדען
מיר, אז ביי זיי אין שטעדטיל האָט זיך שוין געגרינדעט א פער־
איין פון „סרעקליכע קענערש", וואס ווילען די אונטערנעהמונג
„אונטערסטיטשען".

אין זייערע אייגענע ווערטער לעזט זיך ווייטער זייער ברי־
וועל בזה הלשון:

„מיר ווילען מעהר ניט זשיין קיין רעגש פעדלערש
ווילען מיר ניט, ווילען מיר ארויש געהן פאר'ן עולם מיט
א גוטע זשאך... אזשוי ווי אידען זשענען יעצט סרעקליך
צוקאָכט מיט די רושיסע פּאָגראָמען און אלע סיטען זיך
פשוט אָב מיט מאָלערש, קען מען ביי אונזש אויך מאכען
נעלד ווי שמאטעש... ווען מען זשאָל פארטרעטען אלעמענש
פרינטשיפּען... דער פעראיין פון סרעקליכע קענערש איזש
שוים רעדי די ציימונג צו מאכען א שוקשעס, אזש אלע
מאשען און קלאשען זשאָלען האָבען וואָש צו נאשען, און
זשאָלען אונזש טאקע האָלד האָבען אויך זשאָלען זשיי
אונזש, און זשאָלען איהר לעזשען אויך, ווילען מיר מישטער
בערל דעם פישקאטענש אדרעש ער זשאָל אונזש ראיראקי־
רען זשאָל ער אונזש, פון אונזש אייערע נייע פריינד וואָש
גרישען אייך...

ד ע ר ש ע ק ר ט ע ר.

דער כלל, איך האָב שוין פון די ראָזיגע בריעף שיער גע־
פראָגען דעם קייך־הוסט. אין אמת'ן, וואָס איז דאָס פאר א

חוצפה צו טרובירען א מענשען? אויב זיי וועלען מיך ניט אויפ־הערען נודען מיט זייערע בריעף, וועל איך זיין געצוואונגען אריינצושרייבען א „שטימע אויסען פאָלק“ אין די צייטונגען און שטארק פראָטעסטירען. דערווייל אָבער בין איך מזהיר ומודיע איינמאָל פאר אלע מאָל, אז איך גיב נים בערל'ס אד־רעס ווען דאָ זאָל זיך אפילו איבערסעהרען די וועלט קאפויר. איך גיב נים, און טהוט מיר עפעס!

ווייטער גיב איך א ווארנונג, אז בערל שרייבט ניט און רעדט ניט קיין פראָזא און הערט אויף אומזיסט צו מוטשען א י ה ם און מיך! וואָס האָט איהר צו אונז? איך האָב אייך איינמאָל געזאָגט, אז בערל דער פיסקאטער איז דורכאויס גראַ־מען, אפילו פון שלאָף רעדט ער אויך צום גראם... און ער איז שרעקליך בייז ווען מען פערלאנגט פון איהם אזא פראָסטע, אלטעגליכע זאך ווי פראָזא.

וואס איז דאס פאר א תעזה
צו בעטען מיר א דאָזע
פון חזיר'דיגע פראָזע?
איך בין דאָך נים קיין קאָזע,
צו זיין אזוי קוריאָזע,
צו שטיין אין אזא פאָזע.
און קענט איהר מיך פער'סם'ן,
איהר וועט פון מיר ניט קאָמען
קיין אנדער זאך ווי גראמען...
איך שווער אייך ביי דער מאמען,
איך שווער דאס ביי דער באָבען,
גן עדן זאל זי האָבען.

אָס אזוי האָט אמאָל בערל א שאָס געטאָן א גאנצע קוואָרט גראמען מיט אמאָל און האָט אויסגעלאָזען כל חמתו צו די „חזיר־דיגע פּראָזע“. זייט דאן ווייסען בערל׳ס נאָהענטע בעקאנטע, אז ער איז ניט „קיין קאָזע“ און האָט פיינד פּראָזע ווי א קאָזאק געהן צו פוס.

מיט אָט דער דאָזיגער ערקלעהרונג, פיהל איך, איז מיר אראָב א שטיין פון הארצען. איך בין כמעט זיכער, אז יעצט וועט מיר קיינער מעהר ניט פרעגען אויף בערל׳ס אדרעס און וועט ניט חלום׳ען פון בערל דעם פּיסקאטען און פּראָזא אין איין נאכט, ווייל דאָס זיינען צוויי בעזונדערע זאכען, פייער מיט וואסער!

איך בין זיך אָבער מודה ומתודה, אז מיט איינינגע טעג צוריק האָב איך בשום אופן ניט געקענטביישטעהן דעם נסיון און האָב געמוזט איינעם געבען בערל׳ס אדרעס. דער מאן, וואָס האָט דאָס פערלאנגט, האָט מיר דערצעהלט, אז ער וויל בערל זאָל איהם שרייבען א נויטיגען בריעף פאר רוסלאנד און דאָס בריוועל מוז דוקא זיין אין גראמען און ווייטער זאָל איך ניט פרעגען קיין קשיות...

רוסלאנד, האָב איך געטראכט, איז שוין גאָר אן אנדער זאך. „אפשר עפּעס א מין ציוניסטישער רעוואָלוציאָנערער, אפשר א טעריטאריאליסט, אפשר א טעראָריסט, אדער אן אנ־דער „איסט“, האָב איך געקלערט, עפּעס א קאטאָוועס רוסלאנד!...

איך האָב ניט פיעל געטראכט און האָב דעם מאן געגעבען די אדרעס. ערשט שפּעטער האָב איך זיך דערוואוסט, אז אָט דער מאן איז געווען א וואוילער יונג, א לץ, וואָס האָט גענומען

בערלען אויף זיכער און האָט איהם אבגעשפיעלט אזא שפיצעל אז עס האָט דערמיט געקאָכט דער גאנצער קווארטאל.

דער חברה־מאן האָט דערצעהלט בערלען, אז ער איז גע־שיקט געוואָרען צו איהם אלס דעלעגאט פון דער איסט סייד, אָדער בעסער געזאָגט פון דער קאָמיטע אָוו „סעלף רעפענס“, זעלבסט־פערטיידיגונג, מיט דעם פערלאנג, אז ער, בערל, זאָל שרייבען א בריוועלע צום מיניסטער אין פעטערבורג. דער מאן האָט איהם ערקלערט, אז צו א מיניסטער פאסט ניט צו קומען מיט דעם לשון, וואָס אלע מענשען ריידען. צו א מיניסטער מוז מען ריידען אין גראמען און בערל איז דער איינציגער איד אין אידישען קווארטאל, וואָס קען נאָר גראמען און ווייטער גאָר ניט. דער מאן האָט איהם ווייטער פערזיכערט, אז דער בריוועל וועט איבערזעצט ווערען אין רוסיש און א ספּעציעלע קאָמיטע פון אידישע דאָקטוירים, וועלט־בעריהמטע אידיש־רוסי־שע רעדנער און פילאָזאָפיש־קריטישע און קריטיש־פילאָזאָפישע אינטערנאציאנאל־נאציאָנאלע פּאָלקס בעוועגער, אדוואָקאטען, רעוורענדס, און דאָנסקע קאָזאקען וועלען עקסטרא פאָהרען נאָך פעטערהאָף איבערצוגעבען דאָס בריוועל.

בערל דעם פיסקאטען איז די זאך געפעלען. זיינע קליינע שפיציגע אויגעלאך האָבען אויפגעלויכטען מיט שמחה. עפּעס א קאטאָוועס מען טרויט איהם אָן אזא גרויסע היסטאָרישע אויפגאבע! היינט וויל ער סתם העלפען די רוסישע אידען... ווער וויל דאָס יעצט ניט העלפען די רוסישע אידען... אפילו די רוסישע מוזשיקעס? זייט עס האָט זיך גענומען קאָטלעוועו אין רוסלאנד, זיינען בראָדוויי, קאנעל סטריט און דיוויזשאָן סטריט פערוואנדעלט געוואָרען אין טאָמסק, אירקוטסק און אר־

כאנגעלסק... און מען ווערט פלוצלונג איבערראשט ווען מען טרעפט דאָרט אָן א פעדלער מיט ציצית, יארמולקעס און געבאקטע קארטאָפעל.

רבונו של עולם! ווי קומען קאצאפעס צו אידישקייט?

עס איז דערפאר ממילא מובן, אז בערל האָט זיך באלד דערלאנגט א זעץ אוועק און האָט אָנגעשריעבען אָט דעם דאָזיגען חנ׳עוודיגען בריוועלע.

אַ איד אַ וויסטער
צום מיניסטער.

צום האָרר פון דער רעגיערריי,
וואס איז א גאנצער אַי, אַי, אַי,
וואס איז א גרויסער חכם סתם
און אן אלטער „יאַ טעביע דאָם!"
צו דיר, מיניסטעריל קרוין!
צו דיר ווענדעט זיך יעדער פאַרשוין.
פון ישיבה בחור אין קלויז
ביז אונטער׳ן אויוועו די מויז, —
צו דיר גיעב איך זיך יעצט א קעהר,
וואס דארפסטו חלעבען זיין א בער,
זיך דרייען אַהין און אַהער?
און די מעשה פאלט דאך דיר שווער.
פערקעהרט גערעדט: ווער ביסטו, ווער?
א שטיק קאַצאַפ, א אידיאָט!
אסור־חזיר אויב דו ביסט גאָט...
בעהאלטעסט זיך אין לאָך ווי א קראָט,

און דער טייוועל נעהמט דיך אַט, אָט!
צו וואס דארפסטו די גאנצע קראָם?
וואָס'ער מאכל איז א פּאַגראָם?
הער אויף דיין אלטע „ניע פּאָטשאָם“!
וועסט האָבען דערפון א חלאת...
גערדיינק! א איד קען ווערן אין בעס.
דאן וועסטו כאָרכלען אויפ'ן באס...
עס וועט דיר ניט העלפען קיין קוואס,
אויך ניט די מאמע די מרשעת.
אָט דערפאר, מיין טהייערער הארר!
ניט זיי קיין חזיר און קיין נאַר!
זיי בעסער מבטל דעם גזר!
וואס טויג א לאנד מיט א פערשפאר?
וואס דארפסטו א חופה מיט צער?...
דאס בעט דיך די גאנצע איסט סייד
שוין צייט, חלעבען, צו זיין א לייט...
פערגעס אויך ניט אונזער „אָפּ-טאָן“!
דארט איז טמן קורת פּאַראָן...
ווען דו וועסט ניט זיין קיין בולוואן
קענסטו דאָרט דערלאנגען א שפּאן...
אים נאמען פון יעדער פעראיין
ונאמר אמן, אמן ואמן.

זעקסטער קאפיטעל

מיין בעגעגענים מיט בערל דעם פיסקאַטען אויף די קעטס־קיל בערג, וואו איך בין געקומען זוכען געזונד. בערל ווערט בעפאלען פון אויפגעקומענע גבירים און גביר׳טעס ער זאָל זיי שרייבען בריף אהיים.

ווען גאָט העלפט אייך איהר פאָהרט אין די קעטסקיל בערג האָבען פערגעניגען, ווען איהר זיך גאָר ניט פאָרשטעלען ווען איהר קענט דאָרט אמאָל געפינען. איהר שטעהט אויף אין דער פריה צוביסען פון די קאמארעס און דערטאפט פלוצלינג נעבען פריהשטיק־טיש אייער אמאָליגע דיענסט־מויד. זי קען אייך ניט מעהר... איהר מאַן פאבריצירט און זי איז געקומען ווייזען די בערג איהרע דיאמאנטען, זיך רייצען מיט זיי... זי איז זעהר ניט צופריעדען, וואָס דער „פארמער" האָט איהר אוועקגעזעצט נעבען אייך, און זי בעט איהם ער זאָל איהר בייטען דעם זיטץ ביי אן אנדער טיש...

אמאָל קענט איהר זיך גאָר געפינען אין איין בעט מיט׳ן קוילמאן, ווען איהר זייט נאָך שולדיג פאר אן עמער קוילען פון די „אלטע גוטע צייטען". יעצט איז ער ניט מעהר פערשווארצט, ער איז א לענד־לאָרד, א בעזיצער פון הייזער, איהר זייט פון דעם דאָזיגען „זווג" ניט שטארק ענטציקט. איהר זייט געקומען אין די קעטסקילס זיך אָבקיהלען, אָבער ניט ליגען נעבען אזא ווארעמען בעל הבית...

איהר קענט דאָ אָפט טרעפען אייערען א בעל־הבית, וואָס האָט אייך אמאָל ארויסגעשטעלט די ביסעל בעבעכעס אין גאס

פאר דירה געלד. איהר דערקענט איינע די אנדערע. איהר פיהלט ווי איהר וואלט איהם איצט בעצאהלט די דירה־געלד אפילו אויף די געהעכערטע רענט, מיט אלע געריכט־הוצאות, אבי ער זאל נאר ניט אויסשטעלען אויף אייך אזעלכע מלאך המות־אויגען...

עס קען אויך פאסירען איהר זאלט דא אנקומען פנים אל פנים מיט אייערען א פערצייטיגען ארבייט־געבער, א „באס", און איהר גיט א קלער: „נאך לעבט ער" ? פון אייערטווענען וואלט ער שוין ניט געדארפט זיין מיט יענע פופצעהן יאהר צוריק. יעצט מוזט איהר שטעהן ביידע אין איין אידישען פארם, געביסען ווערען פון די זעלבע פליעגען, זיך אויפכאפען פארטאג פון די זעלביגע הינד און היהנער, וואס שטעהען אויף „כעלות השחר" צו זאגען שירה...

איהר וועט זיך דערפאר ניט וואונדערען פון מיין זעלטענע איבערראשונג צו דערטאפען אין די קעטסקילס אונזער אלטען, ליעבענסווירדיגען, פרייליכען גוטען פריינד, בערל דעם פיס־קאטען.

א באנדע אויפגעקומענע האבען אראבגעבראכט איהם אהער אויף א משוגענע הוליאנקע און דערהערענדיג אז איך געפין זיך אין די דאזיגע מקומות איז ער מיר געקומען מבקר חולה זיין...

איך בין נאר וואס ארוים פון א שוועבעל־וואנע און בין נאך געזעסען אין מיין באד־כאלאט ווען די טהיר האט זיך האסטיג אויפגעמאכט מיט דעם דאזיגען פזמון:

לחדיכטער מורנו ורבנו,
בין איך געקומען זאגען „עננו",

ער זאל חלילה גיט ווערען ערגער
אין די משוגה'דיגע בערגער,
וואס גרייכען וואך־וועכלאך
ביז כביכל'ס קנעכלאך,
עס זאלען די שוועבעל־בעדער
אייך שטארקען דאס לעדער...
און היילען די אויגען,
זיי זאלען נאר טויגען
צו לייכטען און קוקען
אויף צו דרוקען ווערק...

בערל! האָב איך א געשריי געטאָן. איך האָב איהם דער־קענט אָן דעם פערדרייטען גראם.

בערל דער פיסקאטער, וואָס האָט מיר צו פערדאנקען זיין גרויסע פּאָפּולאריטעט, האָט זיך א וואָרף געטאָן צו מיר מיט א זעלטענע שמחה. ווען איך האָב איהם געפרעגט ווי אזוי ער האָט מיר אויסגעפונען אין אזא אָבגעלעגענעם געגענד, ווייט פון פארקסוויל, פון סענטערוויל, פון מאונטיין־דייל און פון לוד־לאָוו סטריט, האָט ער אויף זיין געוועהנליכען אלטען שטיינער דערלאנגט א פליוך:

אויך מיר א טראבעל!
ר' „זושע קנאָבעל"
האָט מיר אין די קעטס־
קילס געבראכט, די פעטס
פון מיינע גראמען
זאל איהם בע'פעמ'ען,

בין איך דערגאנגען
ווי איך צו פאנגען,
און אט בין איך דא,
אין א מזל'דיגע שעה —
צווישען די בערג,
שטארק ווי א טערק...

איך מוז געשטעהן דעם אמת, אז בערל איז פאר מיר געווען א מין קרעפטיגונג נאָך דער אָבשוואכענדער באָד. זיינע גראמען, וועלכע איך האָב שוין ניט געהערט זייט איך בין קראנק געוואָרען, האָבען ארויסגערופען אין מיר אן אנגענעהמע סענזאציאן. א מענש זאָל מיר ניט, דיר ניט, קומען אין „ווייט פּאָלפּאָר ספּרינגס" שיטען מיט גראמען! איך האָב איהם בעדאנקט פאר זיין פריינדליכען בעזוך און האָב איהם געפרעגט, וואָס עס הערט זיך אין נויאָרק, אין די אידישע ליטעראטור. איך האָב איהם ערקלערט, אז מען האָט מיר פערזיכערט, דאָס ער און א סך פון זיינע פאך־גענאָסען זיינען איצט געוואָרען זעהר פּראָמינענט אלס דיכטער... מען לאדט זיי איין אויף ליטעראַרישע פערזאמלונגען און מען גיט זיי אָב גרויס כבוד. קריטיקער שטעמפּלען זיי אלס גייע, אלס רעקאדענטען, און עס טוט זיך גאָר מעשים...

דיכטען, שמיכטען,
סתם געשיכטען,
צו פערניכטען
א געבריכטען...

בערל האָט דערלאַנגט א שליידער די עטליכע גראַמען עפּעס סתם אין דער וועלט. ווי געזאָגט, ווייס איך וואָס זיי טשעפּען זיך אָן מיר!

סיי ווי סיי, איך האָב איהם געבעטען ער זאָל בלייבען מיט מיר ביז איבער מיטאָג און האָב איהם דערווייל פאָרגעשטעלט פאר מיינעם א ניו יאָרקער גוטען פריינד, אלס דעם גרעסטען בריה אין דער גראַם־וועלט, וועלכער האָט גאַנצע קעטסקילס מיט גראַמען און קען מאכען רעגען־שירעם זיך קייקלען פאר גע־לעכטער.

איך שווער אייך, אז איך ווייס אויף היינטיגען טאָג ניט ווי דאס איז געשעהן, גאר פּלוצלינג, אַזוי ארום פאר־נאכט־צייט, האָבען זיך אָנגעהויבען צו קלייבען ביי מיר אין האָטעל אידען און אידענעס פון דער גאַנצער געגענד ארום. דאָס זיינען געווען מעהרסטענס אויפגעקומענע בעלי־בית׳טעס פון ניו יאָרק וועלכע האָבען זיך געפונען אין די ארומיגע דאטשעס. זיי קענען נע־באך ניט מאכען קיין צלם פאר אן אלף און זיינען געקומען בערל דער פּיסקאַטער זאָל זיי שרייבען בריוולאך אהיים... אי־בערהויפּט זאָל ער זיי פּערפאַסען קונציגע, געגראַמטע סאָוועניר־פּאָסטעל־קאַרדס:

סאָוועניר, קליסטיר,
געהט, כאַפּט א געשוויר,
וואָס האָט איהר צו מיר?

דאָס האָט אָבער בערלען ניט געהאָלפען, מען האָט איהם אָנגעהויבען צו קיצלען מיט זילבערנע טאָלערס. איין ברייטע בעלי בית׳טע, וואָס האָט, ווי איך האָב ערפאַהרען, פערשפּיעלט אין די קעטסקילס ביז 1000 טאָלער אין קאַרטען, האָט געוויזען

בערלען א גאָלד־שטיק. דער כלל, ער האָט זיך ניט געקענט פון דער כאַפּטע ארויסדרייען און פערזשמורענדיג די קליינע אויג־לאך האָט ער אויפגעעפענט זיינע לעפצען און געזאָגט:

ליעבע גבירים און גבירטה׳ס,
וואס איהר קומט און שפּאַצירט עס
אין די בערג און פערפיהרט עס,
וואס איהר ברעכט און לאקסירט עס
פון טאג און נאכט זיך שטאָפּען,
אייך עפען איך דעם פראָפּען
פון מיין געפיללטען זעקעל
און גיעב אייך ביז א ברעקעל,
זאל אייך וואהל בעקומען!
אהער די מזומן!

עס האָבען גענומען פאלען זילבערנע טאָלערס און איין צולאָזענער, אמעריקאניזירטער יונגאטש האָט גראָד געציעלט און געטראָפען בערלען מיט א טאָלער אין שפּיץ נאָז. עס איז געוואָרען א גרויס געלעכטער. בערל האָט זיך אָנגעצונדען ווי א חנוכה־ליכטעל פאר כעס. די רציחה האָט אויפגערודערט דעם קוואל פון זיינע גראמען. ער האָט געשוויעגען, אָבער די גראַ־מען האָבען געקאָכט אין איהם און ער איז געפאלען אויף א פּלאַן זיך אבצורעכענען מיט די ווילדע הולטאיעם.

מען האָט גענומען ציהען קניפּלאך פאר ועמען בערל זאָל שרייבען דעם ערשטען בריעף. און דעם ערשטען קניפּעל האָט ארויסגעצויגען א גראבע און פערגרעבטע לענד־ליידי, א בעל־הבית׳טע פון גרונט אייגענטהום, מיט קורצע פיס און לאנגע

הענד... זי האָט געהייסען בערלען שרייבען צו איהר מאַן, אז זי איז געזונד און פריילאך און וועט קומען זונטאג אהיים... אבער בערל, וויסענדיג, אז זי קען ניט לעזען, האָט געטאָן וואס ער האָט געוואלט און האָט געשריעבען:

מיין מאַן, מיין תנא באַרע,
זאלסט האָבען לאנגע יאָהרע.
די בערגער זיינען מאכער.
איך ווער דיק ווי א דבר אחר,
איך בעט דיך אום פערצייהען
איך האלט נאָר אין איין קאַיען.
נים זוך קיין אנדערע באַבעס,
און קום צו מיר אויף שבת...
געדיינק זאלסט מיך נים נאַרען,
איך קען זיך קוים דערהאַרען...
איך בין יעצט דיק און פליישיג
און האָב דעם קבצן׳ס חשק
צו זעהן דיך, זיס׳ער שמערקע!
פון מיר דיין יענטע מערקע,
דיין ווייבעל, דיין געטרייע,
וואס איז זיך דאָ מחית.

נעלייענט האָט בערל פאר זיין קונד א גאנץ אנדער זאך, ניט דאָס, וואָס ער האָט פערפאסט. דאן האָט ער פערזיעגעלט דעם קאָנווערט, אָנגעשריעבען אן אדרעס און געהייסען פּאָסטען דעם בריעף... דער פיסקאטער האָט געכאפּט פאר דער ארבייט א שעהנע מטבע און עס איז צוגעגאנגען דער צווייטער קניפּעל. דאס איז געווען א שווינדזיכטיגער לענדלאָרד, אן אלטער בחור,

א געוועזענער בלעכער און גרויסער גראָבער יונג, וואס האָט געוואלט שיקען א סאָוועניער פּאָסט־קארטע צו זיין כלה, א יונגע, שענע מיידעל אין פיטט סטריט. דער חתן האָט געהיימען שרייבען, אז ער איז געזונד און שטארק ווי אן אָקס, און באלד ווי ער וועט קומען צוריק וועט זיין חתונה. בעריל האָט אָנגעקוקט מיט זיינע אויגעלאך דעם האלב גע׳פּגר׳טען בעל הבית און געשריעבען:

מיין גוטע שארלאָטע,
איך האָב געלד ווי בלאָטע,
נאר איך האָב די סוחאָטע.
איך הוסט און איך חראקע,
עס העלפט מיר א מכה
די רענט, וואס איך העכער
אין שטאדט אויף די לעכער...
איך זופ מילך און אייער,
דאך וויים איך אויף פרייער
אומזיסט איז מיין זופען.
איך פיהל שוין דאס שטופען
פון קרבן אין פּלייצע.
איך שיק דיר אן עצה
פון קעטסקילס אריבער:
פערגעס מיינע שטיבער,
און זוך דיר א זכר,
א קרעפטיגען בחור.
פון מיר חיים טרייטעל
מיט דער פּוּאַר בייטעל.

אויף אזא אופן האָט בערל דער פּיסקאַטער זיך אָבגערע־
כענט מיט די רייכע גראָבע יונגען. די בריעף און פּאָסט־קארדס
זיינען אַלע אָבגעשיקט געוואָרען אויף די בעשטימטע אדרעסען
און מען קען זיך פארשטעלען וואס עס האָט זיך געטאָן.

בערלען אָבער האָט דאָס געארט ווי די קאַטץ. ער האָט
פערדיענט א שלל מיט געלד און איז פערבליעבען אין די בערג
קלערען פאר וואָס זיי זיינען אזוי הויך און ער איז אזוי
נידעריג...

זיעבטער קאַפּיטעל

**נאָך אַ שטילקייט פון צוויי יאָהר, בערל דער פּיסקאַטער
ווערט אַ קרבן פון אַמעריקאַנער קריזיס אין
יאָהר 1907. ער האָט חתונה מיט אַן
אלמנה און איז אויף צרות.**

דער כלל איך בין פערוואָרפען מיט בריעף איבער די אוי־
ערען. פון ארבע פינות קאָלאָמבוס האָט מען צו מיר גימפעל׳ס
פּרעטענזיעס: בערלען מאָנט מען ביי מיר, בערל דעם
פּיסקאַטען. דעם עולם איז קאַלעמוטנע אויפ׳ן הארצען, עס
וויל א לוסטיגע פּערזאָן אין דער טראַגעדיע...

— גוואַלד, וואו האָט איהר ערגעץ אהין געטאָן בערלען?

— גיט אונז בערל דעם פּיסקאַטען!

— מיר ווילען בערלען, ווילען מיר!

— וואו איז בערל מיט זיינע גראמען ?

שאט! שרייט ניט! מאכט קיין גוואלדען! איך בין ניט קיין קאניבאל, איך האָב בערלען ניט אויפגעגעסען. איך בין לא עליכם אזוי אויך א דיספעפטיק, פעהלט מיר נאָך ארונטער־צושלינגען א בדחן...

בערל לעבט, הלואי זאָלט איהר אזוי לעבען און געזונד זיין! ער איז גאנץ ווי א שענע קדוש־חלה, ער איז דאָ, פונקט ווי אונזערע צרות, נאָר ער איז א ביסעל טעמפ געוואָרען. א בדחן איז פונקט ווי א מענש, און א מענש ווערט אמאָל פער־ענדערט.

אָרעמער בערל! ער, וואָס פלעגט זיך אמאָל פרעגלען ווי א יום טוב קרעפעל אין די פעטס פון גראמען, טרינקט זיך נע־באך איצט ווי א קאַקטוס פלאנצונג פון אריזאָנא אין די טרי־קעניש פון פראָזא. די איבערקעהרענים אויף דער בערזע, די גרויסע אמעריקאנער פאניקע פון יאָהר 1907, האָט גע׳ממית׳ט זיין פרנסה. דער פיעל־געזוכטער לאנד־בדחן קריגט יעצט ניט קיין חתונה אויף א רפואה. פאר גרויסע צרות האָט ער נעבאך אליין חתונה געהאט און זיך אליין בעזעצט... אן אלמנה־גרושה מיט אכט „פופקעס" האָט ער גענומען: פינף פון דעם טויטען און א מזומן פון גע׳גט׳ען, און ווי עס איז צו פערשטעהן פון די „יונגע ווייבעל׳ס" הויות זיצט בערל אויך ניט ליידיג...

איך בין א פיינע בריה
מיט א גאנצע אימפעריע
באָרוועסע קאָוואלעריע,
האָב זיי א כאָלעריע!

ווי איהר זעהט האָט שוין בערל חרטה אויפ'ן שדוך, דען מיט אָט דעם דאָזיגען פּזמון אנטלויפט ער אָפּט פון זיין „אימ־פעריע" ווען זי ברעכט פּלוצלונג אויס אין רעוואָלט און שרייט „ברויט אָדער טויט!..." עס איז אָן אָפענער סוד פאר גאנץ גרויס ניו יאָרק, אז בערל איז דער גרעסטער „מזיק" אויף גע־גראַמטע ליעבעס־בריוולעך, נאָר וואו ליעבט מען זיך דאָס יעצט אין גראַמען? א חוץ אין די אידישע צייטונגען זעהט מען דאָס גאָר אין די אויגען ניט אָן... און ער, אונזער בערל אליין, רייסט זיך שוין געוווּג די עטליכע האָר פון דעם פּליכעוואטען קאָפּ אויף זיין אייגענע „ליעבע", אין וועלכע ער האָט זיך אזוי מיאוס ארייגעגראַמט. אין אמת'ען, געזעסען אַן אַלטער בחור ביז אין גרויען באָרד אריין, און צום סוף זיך אויסגעקליבען חתונה האָבען אין א קריזיס! אָט איז וואָס בערל זאָגט וועגען דעם!

> ווען עס ברעכען די באַנקען
> און ס'לויפען די געדאנקען
> איבער דעם פלאַנקען
> מיט צרות פערשיעדענע,
> טאָ געה, נעהם א אידענע!

בערעל האָט געמאכט א צווייטע פּראָבע צו ווערען א דראַ־מאטורג, עס איז איהם אָבער ווייטער ניט געגאנגען. ער איז א בריה אויף „אָפּעראַס", א קינצלער אויף צו מאכען געלעכ־טערס אויף דער ביהנע... קען ער אבער ניט קריגען גענוג „פּאַט־ריאָטען", וואָס זאָלען איהם מאכען א „בערל דעם פּיסקאַטען'ס קלייזעל" און איהם פּאַטשען אויף דער גאַליאָרקע, ווי דאָס האָ־

בען די וועלט־בעריהמטע, אונפערגלייכליכע און אונאיבערטראָ־
פענע אידישע אקטיאָרען.

בכן, רבותי, איז בערל נים געשטאָרבען. ער לעבט, און אויב זיין „ליעבע“ וועט איהם נים גט'ן און נים בעגראָבען אין אויב ער וועט פון זיין „באָרוועסע קאוואלעריע“ נים קריגען „די כאָלעריע“ וועט ער נאָך אריבערלעבען די קריזיס. אפט גיט זיך בערל אליין האָפנונג און שרייט אויס:

קריזיס, שמיזיס,
נייע ביזיס
וועלען קומען
מיט מזומן,
מיט ממתקים
פון מרחקים.

דערווייל זיינען נאָך אָבער די „ביזיס“ פון „מרחקים“ נים געקומען. אונגליקליכער בערל! נאָך דעם גרויסען, כפל שמונה־דיגען שנעע־שטורם, וואָס האָט שיער געקאָנטשעט בעגראָבען ניו יאָרק, וועלכע ליעגט סיי ווי סיי אין דר'ערד — האָב איך איהם נעבאך גאָר געטראָפען אין גאָס מיט א לאָפּעטע אין האנד ראמענדיג שנעע. דאָס איז נים געוועזען דער בערל פון די התונות, די ברית מילה'ס און די סיום התורה'ס... אין א קור־צען, אָבגעלעבטען פידזשאק און אלטע וואָליקעס איז ער גע־שטאנען און געראמט די שנעע און מיר האָט זיך געדאכט, אז ער ראמט צום גראָם... ראָס הארץ האָט מיר פערקלעמט אויף דעם עלענדען בדחן...

בערלען איז נאָך אָבער בעשערט געווען צו האָבען א פרישטש אויף דער מכה, דען ניט גענוג, וואָס ער איז געקומען צו אזא מדרגה, זיינען נאָך געשטאַנען נעבען איהם א פּאָר מנינים פון זיינע אמאָליגע קונדען, וועלכע ער האָט „בעזעצט“ און בעזונגען, אָנגראמענדיג זיי א גאָלדענע מערכה — און האָבען אויך געהאלטען לאַפּעטעס און געראַמט... זאָגסט זיינען זיי פעדלערס און ארבייטער. אין דער צייט פון די וואהלען זיינען זיי גאַנצע פּאָליטיקער... זיי מאַרשירען, טראָגען לעמפּלאַך און שרייען „היער, היער!“ אנדערע זיינען גאַנצע קנאַקערס, מיט קאָקאַרדעס אין די לאַצען, יעצט האָבען זיי געראַמט דעם שנעע און געקלאַפּט מיט די ציינער...

אָבער א לוסטיגע חברה זיינען דאָס געווען, דען זיי האָבען געהאַלטען אין איין דערמאָנען בערלען זיין „בעזועצענעס“ און זיינע געגרייזעלטע גראמען, זיי האָבען זיך ניט שטאַרק געשעמט... ארבייט איז קיין שאַנד ניט... אגב האָבען זיי א פּאָליטישען „דזשאָב“... שבת וועלען זיי אָנטאָן די צילינדער העמט מיט די שניפּסלאַך און וועלען זיך פּראַסקען פאַר א מפטיר... זיי האָבען בערלען נערוועז געמאַכט. גראַמען מיט נערוועזיטעט זיינען א שידוך... בערל איז בייז געוואָרען אויף די גראָבע יונגען, און זיין פינסטערען מזל און דעם גוי'אישען אויפזועהער אויף צו־פוקענים האָט ער זיך אַוועקגעשטעלט אין מיטען גאַס מיט דער לאָפּעטע אין האַנד, האָט פערגלאָצט די אויגען צו די דעבער און זיך אָנלאָדענדיג מיט דער לעצטער בדחנישער גבורה, ווי א מין שמשון הגיבור, האָט ער אָנגעפאַנגען:

די גאַס איז גליציג,
דער הימעל שפּיציג,

ווי קענט איהר זיין וויציג
און זיך געבען א פריי?
ווען ס'פעהלט איך קארטאָפעל
פאנטאָפעל... און... הויזען...
און איהר חאלט די שאָוועל
און גראבעלט שנעע
ביי יעדער דריי.
אז ועה... און אָך...

בראוואָ, בערל! האָבען זיך דערהערט קולות פון ביידע זייטען גאס. עס איז געוואָרען א געשפּאר און א געלעכטער. אלע האָבען דערקענט בערל דעם פּיסקאטען. דער גוי, וואָס האָט געהיט די ארבייטער ויי זאָלען ארבייטען, איז געבליעבען שטעהן א צומישטער. ער האָט ניט געוואוסט וואָס דאָ געהט פאָר. ער איז מן הסתם געוועזן א גלגול פון א „משכיל", ער האָט זיך פערקרימט אויפ'ן זשארגאָן און ווי מען האָט נעקענט מערקען האָט ער פיינד געהאט פּאָעזיע... דען ער איז געוואָרען אן אָנגעצונדענער פאר כעס און ביי יעדער גראם האָט ער א פינטעל געטאָן מיט די אויגען. ענדליך האָט ער א כאפּ געטאָן בערלען פאר א פּוס און האָט איהם ארויפגעהאקט אויפ'ן טרעטואר. בערל'ס גליק איז געווען, וואָס ער האָט זיך אָנגעשלאָגען אָן א אידישען מוכר ספרים, וואָס האָט צו פערקויפען בערל'ס ליעדער... דער מוכר ספרים איז א הויכער, א שטארקער, א געזונדער מענש, א... א גראָבער יונג ווי א קלאָץ, האָט איהם בערל אָנגעכאפּט פאר א כאָליאווע און איז ניצל געוואָרען...

איך בין גלייך געלאָפען, האָב א נעהם געטאָן בערלען צו זיך און האָב איהם אריינגעפיהרט אין א קאפע־הויז. האָב

איהם געהייסען געבען מהעע מיט לעמאָן... א געבאקטען הער־ רינג, פּאָמפּעניק מיט א פּאפּיראָס... האָב איהם געטרייסט: „אידישע טאלאנטען, האָב איך געזאָגט, מוזען אלצדינג אויס־ שטעהן“... דאן האָב איך זיך ארייגגעלאָזען מיט איהם אין א הויכען שמועס מכח דער פּאניקע אויף דער בערזע, מכח פּרע־ זידענט וואהלען, מכח די מיתה משונה פון דעם פּאָרטוגעזישען קיסר מיט זיין יורש, און מכח ווייבער, אויב זיי דארפען רוי־ כערען ליולקעס. אויף אלעם דעם האָט בערל געענטפערט קורץ און שארף.

מיין ליעבער, זיסער מאָררים,
א שר פון גרויסע שררות,
וואס איז פול מיט עטרות
און זינגט דעם באָס „וכרות“...
און וויל מיט בראָך און צרות
כפּרות... אָבשלאגען...
הערט אויס מיינע השערות!
אט דער איצטיגער קריזיס
ועט ניט האָבען קיין הזות,
און צו דעם גאנצען פּאַניק
ועט באלד נעהמען אן עק.
אויב טאפט אדער ברייען,
אדער גאר אן אנדער שלייען
וועט אין דעם ים הקרח
פון דעם יענקישען תרח
נעהמען פיהרען דעם דרך,
קען איך אייך גור בדחן'ען,

אז זיי וועלען אלע „לאַטכּעגען"...
וועגען די פּאָרטוגעזער ?
א ג'זונד זיי אין די נעזער !
און אויב זלאַטקע צי יולקע
זאָל רויבערען א ליולקע,
איז גאַנץ גוט אויב זיי קענען,
זאלען זיי אפילו ברענען...

די קאפע־הויז האָט זיך געטרייסעלט פאר געלעכטער. איך האָב געמוזט מיטלאכען...

Toronto Jewish Public Library

THIS BOOK MAY BE KEPT

21 DAYS

and may be renewed once, if no application has been registered for it. A fine of 4 cents a day is charged, if the book is kept after the last date stamped below. No book will be issued while a fine remains unpaid.

Toronto Jewish Public Library

ראזענפעלד, מאררים	בעל
שריפטען.	ראז
2709	

קרעדיט.

2709